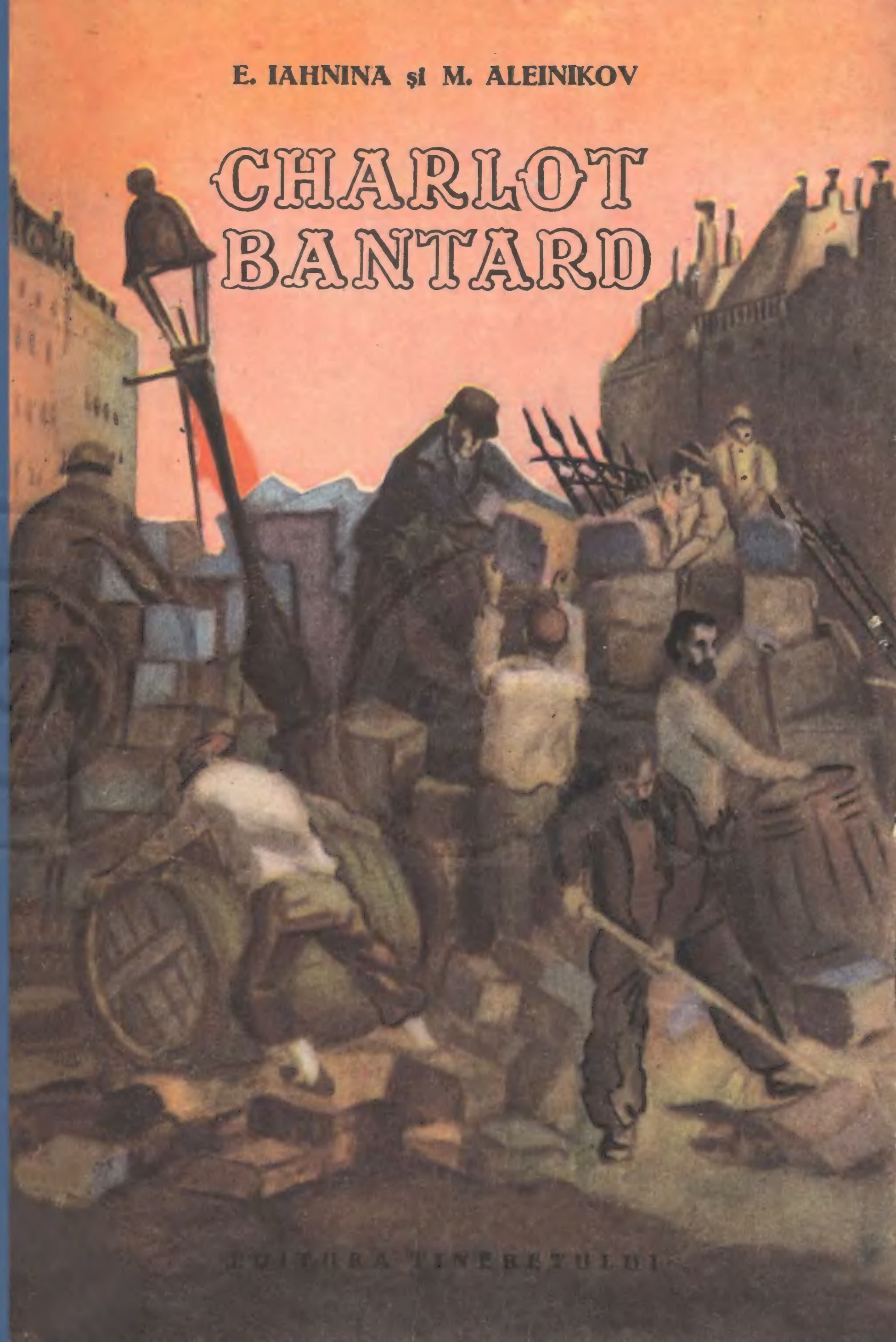

CHARLOT BANTARD

E. IAHNINA și M. ALEINIKOV

CHARLOT BANTARD

EDITURA TINERETULUI

CHARLOT BANTARD

Е. ЯХНИНА и М. АЛЕЙНИКОВ
ШАРЛО БАНТАР

детгиз — 1954

E. IAHNINA și M. ALEINIKOV

CHARLOT BANTARD

Ilustrații de A. ERMOLAEV

1955
EDITURA TINERETULUI

Traducere de I. JIANU și E. ANTONESCU

„Parisul muncitorilor, Comuna lui, va fi în veci sărbătorit ca vestitorul glorios al unei societăți noi. Martirii lui sînt închiși în marea inimă a clasei muncitoare“.

Karl Marx

„Războiul civil din Franța“.

I

CAFENEAUA „GREIERUL VESEL“¹

În dimineața zilei de 15 mai a anului 1871, în modesta cafenea „Greierul vesel“ domnea ca întotdeauna în-suflețirea.

Deși nori întunecați se îngrămădeau asupra Parisului, deși armatele de la Versailles atacau tot mai înverșunat drumurile care duceau spre oraș, nici patroana localului și nici clienții ei nu păreau tulburați. Doamna Didier și ajutorul ei — Charlot Bantard — îi cunoșteau prea bine pe acești clienți — cei mai mulți din cartierul Belleville

---

¹ În franțuzește „Le Cri-Cri Joyeux“. (N. R.)

și de pe străzile Saint-Maur și Fontaine-au-Roi, la întreținerea cărora se găsea cafeneaua.

La drept vorbind, puțini știau adevăratul nume al tînărului Bantard. Pretutindeni — și la cafenea și-n întreg cartierul — lumea îi zicea „Cri-Cri“, adică „Greierul“.

Cri-Cri era un băiat zdravăn de vreo paisprezece ani, înalt, cu părul negru vîlvoi, cu ochii negri, plini de vioiciune. Munca istovitoare din cafenea nu izbutise să-i ofilească obrajii rumeni, sănătoși.

Cît era ziua de mare, Cri-Cri alerga de la un capăt la celălalt al cafenelei și, destul de des, o zbughea pe stradă sau cobora în beci, unde se aflau butoaiele cu vin. Nimeni nu-l văzuse încă pe Charlot stînd locului sau odihnindu-se.

Doamna Didier era o femeie zgîrcită și cîrcotașă. Dar n-avea de ce să se plîngă : Charlot muncea bine ; ca să fie înșă și mai sigură de el, îl ținea din scurt.

— E priceput și isteț — îi spunea doamna Didier prietenei sale, doamna Libou. Din păcate, înșă, e grozav de flușturistic ! Și rostind aceste cuvinte, își dădea ochii peste cap și-și vîntura brațele scurte, prea scurte chiar și pentru statura-i scundă și durdulie.

Glasul ei poruncitor răsuna neconținut în cafenea :

— Vino-ncoace, Cri-Cri !

— Cri-Cri, adu un pahar curat !

— Cri-Cri, adu vin !

Cri-Cri ajungea peste tot la timp. Uneori, cînd avea o clipă liberă, se urca pe-un scăunel și spre marea bucurie a clienților, cînta „La Carmagnolle”¹

*Piticul Thiers*²

Ne-a tot promis

---

¹ „La Carmagnolle” — cîntec revoluționar compus de sărăcimea din Paris în anul 1792 ; oglindește revoluția care pune capăt monarhiei și-și bate joc de rege și de regină. Cîntecul e însoțit de joc. În zilele Comunei din Paris, cei ce cîntau „La Carmagnolle” introduceau în text schimbări, care să corespundă evenimentelor în curs. (Nota red. ruse).

² Thiers Adolphe (1791—1877) — dușman înverșunat al democrației și socialismului, un înfocat apărător al intereselor burgheziei. În februarie 1871 a fost ales în fruntea puterii executive a celei de a treia

*Să ne stîrpească
Din Paris,
Dar treaba i-a ieșit
Pe dos...
Jucați toți „La Carmagnolle”
Sub bubuit de tun!...*

Cînta, bătînd tactul din picior și, mînuind o lingură sau o furculiță ca pe-o baghetă de dirijor, le făcea semn clienților să reia împreună cu el refrenul.

Și clienții intonau cu toții în cor :

*Jucați toți „La Carmagnolle”
Sub bubuit de tun...*

De două luni, „bubuitul tunului” — canonada artileriei vrăjmașe care bombarda zi și noapte Parisul — nu mai contenea.

Republicii și a condus lupta împotriva Comunei. După înăbușirea Comunei, Thiers a pus la cale cruda și sîngeroasa răfuială cu comunarii rămași în viață și cu parizienii care simpatizau cu ei. „Piticul” e o poreclă disprețuitoare dată lui Thiers. (Nota red. ruse).

La 18 martie poporul din Paris a proclamat Comuna. Noul guvern al muncitorilor trecuse imediat la transformarea pașnică a societății. Între timp, guvernul francez, alcătuit din dușmanii cei mai înverșunați ai revoluției, alungat de la putere, fugise la Versailles pregătindu-se pentru lupta împotriva comunarzilor. Trădătorii de patrie se înțeleaseră cu dușmanii francezilor — prusacii — care ocupaseră o mare parte a țării și, cu ajutorul lor, dădură în ziua de 2 aprilie primul atac al artileriei împotriva capitalei Franței.

Ca un singur om, toți muncitorii din Paris se ridicară pentru a apăra revoluția. Pretutindeni se auzea legământul solemn: „Comuna sau moartea“.

Insuflețiți de mărețele idei ale Comunei, parizienii credeau în izbândă și priveau voioși înainte, fără a se îndoii nici o clipă de victorie.

Doamnei Didier îi plăcea să se plîngă că vremurile erau grele, deși în zilele Comunei cafeneaua „Greierul vesel“ devenise locul de întâlnire al locuitorilor din acel cartier muncitoresc. Patroana cafenelei știa prea bine că aceasta se datora în bună parte lui Cri-Cri, firii sale vesele, istețimii și vioiciunii sale.

În ziua aceea, Cri-Cri muncea ca de obicei. Servea la mese, cânta, glumea și, de cîte ori avea prilejul, jongla cu farfuriile. Ah, cum se mai temea atunci doamna Didier pentru soarta farfuriilor ei! Dar n-avea încotro, căci năzdrăvăniile lui Cri-Cri se bucurau întotdeauna de mare succes la clienți.

Între timp, băiatul se ducea mereu la fereastră și se uita la ornicul din turn, care împodobește fațada înzorzonată a casei de peste drum. Hotărîse să se folosească și el astăzi de drepturile acordate de Comună muncitorilor minori.

Pînă atunci Cri-Cri muncise cîte șaisprezece ore pe zi, chiar și duminica. Dar azi nu voia să mai întîrzie nici o

clipă la cafenea după ora stabilită ! N-avea decît să se înfurie doamna Didier, să se văicărească și să spună că-i o biată văduvă fără apărare, pe care oricine o poate nedreptăți !...

— Cri-Cri, — vocea scîrțîitoare a patroanei îi întrerupse gîndurile, — iar caști guîra ? Du-te și fă plata la... uf, cum i-o fi zicînd ?... Uit mereu numele poetului ăsta... Știi cum îl cheamă ?

— Cum să nu ! Știu, și încă foarte bine : cetățeanul Limoges.

Cri-Cri se apropie de un tînăr chipeș care purta o haină de catifea. Cu o plecăciune exagerat de politicoasă și prefăcîndu-se că-și scoate pălăria, Cri-Cri îi zise :

— Plata, vă rog, cetățene Limoges. Imi pare rău că trebuie să vă supăr, dar știți ce se spune despre cafeneaua noastră :

*Nu poți să treci fără-a intra,
Nu poți intra fără a bea,
Pentru a bea — scoți punga grea !*

Limoges își rezemase îngîndurat capul de speteaza scaunului. Dar deodată luarea amînte îi fu atrasă de acest băiat pe care pînă atunci nici nu-l văzuse. Fața i se luminează de un zîmbet, și-i spuse :

— Văd că și tu ești poet ! Bravo ! Ține plata. Și asta-i pentru tine.

Dar mîna poetului rămase întinsă în gol, cu bănușii strălucitori de argint în palmă. Cri-Cri se trase brusc înapoi și rosti cu demnitate :

— Charlot Bantard zis și Cri-Cri, fiu al Comunei și nepot al lui Joseph Bantard, membru al Comunei, nu primește bacșiș !

— Bravo, iată roadele revoluției ! — strigă Limoges, întinzîndu-i cu înflăcărare mîna. Comuna te trezit în tine simțul demnității, te-a făcut om ! Ești vrednicul ei fiu ! Vreau să-ți strîng mîna, micule comuniard !

Mișcarea stîngace a poetului făcu să se răstoarne si-
fonul, care se rostogoli pe marginea mesei.

Cri-Cri prinse repede sticla, dar glasul ascuțit al
doamnei Didier îi și răsună în urechi :

— Cri-Cri, afurisitele, ce-ai mai spart acolo ?

Charlot izbucni în rîs, strigînd :

— Vai, doamnă Didier ! Cînd v-am mai spart eu ceva ?
Deși se spune că nu-i chef fără cioburi.

Și rostind aceste vorbe, Cri-Cri se luă după doamna
Didier, maimuțărindu-i mersul și gesturile cu atîta haz,
încît toți clienții pufniră în rîs.

Doamna Didier se întoarse nedumerită, dar Cri-Cri își
reluase aerul obișnuit, cu expresia cea mai nevinovată.
Repetă această manevră de vreo două ori, stîrnind hazul
clienților din cafenea.

Între timp, o femeie în vîrstă, uscățivă, cu fața sear-
bădă și cu niște buze subțiri, palide, se ivi în prag. Era
îmbrobodită cu un șal negru. Ținea într-o mînă o traistă
de merinde, iar în cealaltă, un coș în care era un motan
negru.

Doamna Didier se repezi veselă să-și întîmpine cea
mai bună prietenă.

— Bine ai venit, dragă doamnă Libou ! și uitîndu-se re-
pede în toate părțile, îi șopti : Ai auzit ultima noutate ?
Caille, proprietarul uzinei, a declarat Comunei că nu mai
are material pentru turnarea obuzelor.

— Foarte bine ! șuieră doamna Libou. Comunarzii au
scos pînă acum toate grilajele de fontă de pe bulevarde
și din grădinile publice. Ce-a mai rămas ?

Nu degeaba doamna Libou, ca și doamna Didier, se
temea de comunarzi și le dorea pieirea. Era proprietara
unei mari brutării din cartier și nu se putea împăca de loc
cu gîndul că una din primele măsuri luate de Comună fu-
sesse interzicerea muncii de noapte în brutării.

De cînd guvernul Comunei îi scăpase de îndatorirea de a munci ca niște robi — cîte șaisprezece ore pe zi, fără întrerupere — cei douăzeci de brutari care lucrau la doamna Libou prinseseră curaj ; se simțeau și ei oameni la fel ca ceilalți, putîndu-se bucura de toate drepturile.

Doamna Libou își ascundea în adîncul sufletului ura împotriva acelor care îndrăzniseră să se atingă de veniturile ei.

— După părerea mea, acțiunile nu trebuie vîndute, șușoti ea mai departe, cu un aer misterios. Un funcționar de la bancă mi-a destăinuit că guvernul Comunei nu se gîndește deocamdată să confişte valorile bancare, așa că pînă la întoarcerea vechiului regim ele vor fi în siguranță. Avem la bancă oameni de nădejde, devotați domnului Thiers, care fac tocmai ce trebuie... Se zice chiar că prin mijlocirea lor a și fost trimisă o mare cantitate de aur la Versailles...

— Și dacă se menține Comuna, — o întrerupse doamna Didier, — rămînem cu hîrțiile. Sînt o biată văduvă. Nu mă pricep de loc în treburile bănești.

Rosti ultimele cuvinte ca de obicei, cu o voce plîngăreață.

Vorba le fu întreruptă de Cri-Cri, care o salută pe doamna Libou imitînd glasul doamnei Didier :

— „Bine ați venit, doamnă Hibou !“¹

Débris, negustorul de vinuri, un om blajin și dolofan, vechi client al cafenelei „Greierul vesel“, izbucni într-un hohot de rîs :

— Zău, chiar că seamănă c-o bufniță !

— Buhă, da, e ca o buhă ! întări sacagiul Olivier.

Doamna Libou se făcu foc :

— De cîte ori trebuie să-ți spun, nemernicule, că mă numesc Libou !

---

¹ Joc de cuvinte : „hibou“ în limba franceză înseamnă bufniță. (Nota red. ruse).

— Am greșit, doamnă Libou! Cu ce vă pot servi, doamnă Libou? se pițigăi Cri-Cri, dînd tîrcoale bătrînei.

— O porție de caltaboși! strigă, intrînd în cafenea un nou client, tînărul gravor Laurent Crouot.

În timp de pace, la „Greierul vesel“ se serveau numai băuturi, fie reci, fie calde. Acum însă, doamna Didier își făcuse rost de unele alimente, pentru a putea servi și prînzul clienților obișnuiți.

Cri-Cri se grăbi spre masa lui Crouot, dar șterpeli în treacăt din coșul doamnei Libou motanul cel negru și ridicîndu-l în văzul tuturor, fugi spre celălalt capăt al cafe-nelei, strigînd din mers:

— Parizieni, grăbiți-vă să vedeți singurul motan negru, care a scăpat nemîncat din primul asediu al Parisului¹! Grăbiți-vă... grăbiți-vă!

În hohotele de rîs ale publicului și în țipetele înciudate ale stăpînei sale și ale prietenei acesteia, Cri-Cri puse motanul la loc.

Limoges se ridică și-l chemă printr-un semn pe Cri-Cri, care se ținea mereu de pozne.

— La revedere, micul meu confrate, Charlot Bantard! Cînd Comuna va triumfa vom ști să-ți folosim mai bine talentele.

Cri-Cri se luminează la față. Era foarte măgulit de atenția poetului, atît de cunoscut și de iubit de întreg Parisul muncitor.

Îl petrecu pe Limoges pînă la ușă și-și scoase capul afară. Ornicul de peste drum arăta ora cinci. Venise momentul răfuielii cu doamna Didier. Dar cum să înceapă? Patroana avea o mîină grea. Ce-i drept, de la un timp încioace, mîina aceasta nu se mai abătea pe spinarea răb-

---

¹ Primul asediu al Parisului — e numit asediul orașului de către armatele prusace, care a durat 132 de zile (de la 18 septembrie 1870 la 28 ianuarie 1871), spre deosebire de primul asediu al Parisului de către guvernul de la Versailles, din timpul Comunei. (Nota red. ruse).

dătoare a băiatului; totuși, după vechiul obicei, Cri-Cri se apropia întotdeauna de stăpînă cu băgare de seamă. După o scurtă chibzuială, hotărî să mai amîne discuția pînă ce va fi isprăvit cu rînduiala prin cafenea, ca să-și facă pînă la capăt datoria.

Charlot zări în treacăt pe una din mesuțe un apel al Comunei, proaspăt tipărit, uitat acolo de cineva. Il citi și, netezindu-l cu grijă, îl prinse în perete, cît mai lăsa vedere. Era apelul către soldații din Versailles :

SOLDAȚI AI ARMATEI DIN VERSAILLES !

Avem copii ca voi ! Luptăm pentru ca ei să nu mai cadă sub jugul despotismului militar, cum vi s-a întîmplat vouă. Dacă veți trage în popor, fiii voștri vă vor blestema, așa cum și noi îi blestemăm pe soldații care au tras în popor în iunie 1848¹ și în Decembrie 1851². Acum două luni, la 18 martie, frații voștri din armata pariziană, revoltați împotriva lașilor care au trădat Franța, au fraternizat cu poporul. Urmați-le pilda ! Soldați ! Ne sînteți copii și frați. Ascultați-ne chemarea ! Conștiința voastră să hotărască !

Doamna Didier se apropie, parcă plutind prin sală, citi cîteva rînduri din acest apel, și-i spuse lui Charlot cu o voce lingușitoare :

— Ascultă, prietene, orice ar spune stimatul tău unchi, nu se știe ce se mai poate întîmpla. De aceea... de aceea... se vedea că nu-și găsește cuvintele.

---

¹ Revoluția din iunie 1848 — o răscoală armată a proletariatului parizian, care a durat 4 zile, între 23—26 iunie. Răscoala fusese provocată de campania forțelor unite ale reacțiunii împotriva cuceririlor proletariatului din zilele revoluției din februarie 1848. Înăbușirea acestei răscoale a fost urmată de o represiune sîngeroasă, cum nu se mai văzuse pînă atunci. (Nota red. ruse).

² La 2 decembrie 1851, președintele celei de a doua republici franceze, Louis Philippe Bonaparte (nepotul lui Napoleon I), a dat o lovitură de stat dizolvînd cu ajutorul forțelor armate Adunarea Națională. Dezlănțuind o teroare sîngeroasă, el a înfrînt împotrivirea maselor din orașe și sate și s-a proclamat împărat, sub numele de Napoleon al III-lea. (Nota red. ruse).

— „De aceea...” hai, dă-i drumul! Cri-Cri deveni atent. Uită chiar de hotărîrea de a-și apăra dreptul legal la odihnă.

— De aceea... nu știu dacă face să împodobim cafe-neaua cu anunțuri de soiul ăsta... N-ar fi mai bine să ne descotorosim treptat și de cele pe care le avem?

Și doamna Didier, cu un gest expresiv, arată cu degetul un afiș care înfățișa o caricatură a lui Adolphe Thiers, președintele guvernului din Versailles.

— Să scoatem afișele lui „Père Duchesne”? Pentru nimic în lume! i-o tăie Charlot. Și aducîndu-și aminte de-un argument mai convingător pentru patroana sa, adăugă: Asta o fac numai dușmanii Comunei!

Ochișorii doamnei Didier, înecați în grăsimea obrazilor, se roteau neliniștiți în toate părțile.

Afișele și caricaturile ziarului parizian atît de popular, „Père Duchesne”, își băteau joc de miniștrii de la Versailles, ceea ce o făcea pe stăpîna „Greierului vesel” să se uite întotdeauna cu frică la pereții cafenelei.

„Aha, hîrcă bătrînă! Nu mai poți de nerăbdare să-i vezi venind pe cei din Versailles! Las' că n-o să-i mai vezi niciodată!” se gîndi Cri-Cri, apoi rosti cu glas tare:

— Ziua mea de muncă s-a sfîrșit, doamnă Didier!

Bătrîna rămase cu gura căscată de mirare. Dar Cri-Cri o și tulise pe ușa afară, de unde i se auzi vocea zeflemitoare:

— La revedere, doamnă Didier!

Doamna Didier oftă din greu, înțelegînd deodată că-și pierduse pentru totdeauna autoritatea asupra lui Cri-Cri. Incepea să-i fie frică de el, deși băiatul părea ascultător.

O, i-ar fi tras cu atîta plăcere cîteva palme, cum obișnuise s-o facă altădată... Dar, din păcate, zilele care au trecut nu se mai întorc niciodată și se pare că va fi nevoită să se dezbrace pentru totdeauna de obiceiul de a trage palme.

„GREIERUL VESEL“ DEVINE CLUB

Locuința lui Cri-Cri, sau mai bine zis adăpostul său de noapte, se afla pe-un maidan părăsit de lângă clădirea cafenelei „Greierul vesel“. Acest adăpost servise cîndva de gheretă paznicului din grădina cea mare a bancherului Duguèsme.

Charlot n-avea niciodată timp să se odihnească peste zi în „apartamentul său“, cum îi zicea sărăcăcioasei sale cămăruțe.

Ghereta lui Cri-Cri era cu totul izolată de celelalte clădiri. Un zid înalt de piatră despărțea maidanul de casele vecine, iar spre strada Fontaine-au-Roi se ridica un gard cu grilaj de fier. Vița sălbatică se împletea capricios de-a lungul grilajului și prin frunzișul ei, des și verde, nu putea pătrunde nici o privire străină.

Cu cîțiva ani în urmă, un incendiu distrusese casa bancherului și întreaga grădină. Proprietarul își cumpărase o nouă casă într-un alt cartier, iar grădina, altădată înfloritoare, ajunsese o parăgină plină de bălării. Focul crușase doar ghereta, iar doamna Didier, prevăzătoare, o folosisese mai întîi ca depozit pentru vechituri, apoi ca locuință pentru ajutorul ei, ca să-l poată avea întotdeauna la îndemînă.

Cri-Cri deschise grăbit ușa cămăruței sale și-și zvîrli șorțul pe pat. Apoi luă de pe masă un pachetel învelit într-un ziar. Era o turtă pe care Charlot o păstrase de la gustarea de dimineață pentru prietena sa, Marie.

Și acum repede, repede!... S-o șteargă de aici pînă nu i se năzare patroanei cine știe ce!

Dar cum să treacă pe lângă cafenea, fără să arunce măcar o privire pe geam ca să vadă cum se descurcă singură doamna Didier? Las', să se mai zbată și ea, ca să-și dea seama cît de grea e munca unei slugi.

De cum se apropie de fereastra cafenelei, auzi dinăuntru o voce cunoscută, spunînd :

— Bună ziua, doamnă Didier !

Băiatul se opri să asculte. Prezența lui Jacques Dumesnil în cafenea, la această oră nepotrivită, i se păru lui Cri-Cri ciudată. De vreo două luni, din ziua proclamării Comunei, Jacques Dumesnil venea în fiecare zi la cafenea la ora nouă dimineața. De obicei nici nu apuca să ceară ceva și Cri-Cri îi și aducea cafeaua și o bucată de pîine neagră.

Și iată că acum, pentru întâia oară, Dumesnil se afla aici către sfîrșitul zilei. Pentru a veni la ora aceasta, desigur că și-a lăsat treburile de la primărie unde, ca membru al Comunei, lucra întotdeauna pînă noaptea tîrziu. Avea optzeci și șapte de ani, dar pasul îi era încă sigur și apăsător.

În 1792, cînd revoluția burgheză era în toi, Dumesnil abia împlinise opt ani, dar ziua de 10 august îi rămăsese pentru totdeauna întipărită în minte. În ziua aceea de neuitat, poporul luase cu asalt palatul din Tuileries și-l arestase pe regele Ludovic al XVI-lea împreună cu familia sa. Printre cei o mie cinci sute de muncitori, căzuți în luptă, se aflase și Victor Dumesnil, tatăl lui Jacques. Mai tîrziu, în timpul revoluției din februarie și iunie 1848, Jacques Dumesnil luptase în cartierele muncitorești, și ca simplu soldat și ca comandant de batalion.

Activitatea sa revoluționară fusese mereu întreruptă de persecuțiile poliției. În repetate rînduri fugise din închisoare, sau scăpase din ghearele jandarmilor și, cu toate acestea, mai bine de jumătate din viață și-o petrecuse în temnițe și în deportare.

Anii nu-i încovoiaseră trupul drept și nici nu-i întunecaseră mintea. Nu era deci de mirare că Jacques Dumesnil avea faima unui neîntrecut povestitor. Numeroșii săi ascultători se minunau de prospețimea amintirilor acestui bătrîn.

Ca toți ceilalți băieți de vîrsta sa, Charlot avea o mare admirație pentru Dumesnil și pentru trecutul său eroic.

Auzindu-i glasul, Charlot își schimbă deodată hotărîrea: „Nu! Nu se va mai duce la întîlnire, ci se va întoarce la cafenea! N-aveau decît să se supere Gaston și Marie, care-l așteptau în bulevardul Strasbourg.¹ Dealtfel, orice om cu mintea întreagă trebuie să-și dea seama că numai un motiv foarte serios îl poate împiedeca pe Charlot Bantard să nu-și țină cuvîntul dat.

Mai pierdu cîtva timp pînă ce duse înapoi pachetul cu turta și pînă ce-și legă din mers șorțul. Apoi intră în cafenea, unde, spre marea sa uimire, îl văzu lîngă Dumesnil și pe Eugène Louis Varlin, un alt membru al guvernului Comunei.

Stătea și privea în tăcere o caricatură de pe peretele din fața ușii de la intrare, reprezentîndu-l pe Thiers, care ajutat de-un soldat prusac, cu chipul lui Bismarck², încerca să doboare un muncitor francez, simbol al Parisului revoluționar.

Varlin avea un barbișon negru, bine rotunjit, o față smeadă, niște ochi negri, plini de foc, iar în pletele-i dese și buclate — cîteva fire albe, prea timpurii pentru un bărbat de treizeci de ani. Un zîmbet care se ivea pe neașteptate, și se stingea tot atît de repede, îi lumina pentru o clipă tot chipul, dîndu-i un aer copilăresc. Așa era Varlin în zilele acelea din mai 1871.

Tatăl lui — țăran sărac — își luase bucata de la gură ca să-l poată trimite pe băiat la oraș să învețe meseria de legător de cărți. Nu trecuse mult și Varlin ajunsese meșter priceput. Pe lîngă aceasta, mai găsisese timp pentru a citi și a-și întregi cunoștințele. N-avusese pe nimeni

---

¹ Strasbourg — capitala Alsaciei și a Lorenei, provincii pe care Prusia le-a răpit Franței după războiul din 1870. (Nota red. ruse).

² Bismarck Otto (1815—1898) — ministru prusac, președinte (1862—1867), apoi cancelar al Uniunii Germane de Nord (1867—1871). Reacționar înfocat; ducea o politică externă de cîmpire. Il susținea pe Thiers în lupta împotriva Comunei. (Nota red. ruse).

care să-i călăuzească studiile. Minte-i iscoditoare și dorința de a pricepe de ce nu există egalitate pe lumea aceasta îl ajutaseră să devină un om instruit.

Înainte de proclamarea Comunei, Cri-Cri îl întâlnise deseori pe Varlin la unchiul său — Joseph, la care locuise înainte de a intra în serviciu, la cafeneaua „Greierul vesel“.

Pe Varlin și pe Joseph Bantard nu-i apropia numai aceeași meserie. Ideile socialiste cuceriseră de mult conștiința celor doi legători parizieni, întărindu-le prietenia.

Încă de tineri, cei doi prieteni luaseră parte la mișcarea muncitorească din Franța, luptând împotriva asupritorilor — a capitaliștilor. Mai târziu, Varlin începuse să organizeze secțiuni ale Internaționalei la Paris și în alte orașe ale Franței.

Guvernul lui Napoleon al III-lea își dăduse repede seama ce forță ascundea această unire a muncitorilor și pornise o prigoană sălbatică împotriva membrilor Internaționalei.

În anul 1868, principalii conducători ai secțiunii pariziene fuseseră dați în judecată.

Apărarea pe care și-o susținuse singur Varlin, cel în care proletariatul francez își pusese cele mai frumoase nădejdi de viitor, fusese un rechizitoriu îndrăzneț și plin de mînie împotriva burgheziei.

„...Milioane de copii săraci — spunea el la proces — n-au ce îmbrăca, în timp ce în prăvălii sînt expuse stofe luxoase, pentru fabricarea cărora s-au cheltuit zeci de mii de zile de muncă. Cei mai mulți dintre muncitori nu cîștigă îndeajuns nici pentru a-și cumpăra obiectele de primă necesitate, în timp ce în jurul lor trăiesc oameni care nu fac nimic, cheltuind zilnic sume uriașe. Sclavia a distrus lumea antică. Societatea contemporană va pieri și ea, dacă nu va ști să curme suferințele celor mulți, dacă actualii ei conducători vor stărui în vechea credință că poporul

trebuie să muncească și să sufere neconținut lipsuri pentru a întreține viața de huzur a unei minorități.

...Văzînd în jurul nostru acest lux și această mizerie, această asuprire și înrobire, nouă tot ne mai rămîne o mîngîiere. Istoria ne arată cît de șubredă este orînduirea care îngăduie ca oamenii să moară de foame pe pragul palatelor, pline de toate bogățiile lumii...”

Varlin fusese osîndit și întemnițat, dar îndată după ispășirea pedepsei începuse din nou să lucreze pentru unirea muncitorilor.

Curînd după aceea, muncitorii din Franța și Prusia se văzură amenințați de un cumplit dezastru. Napoleon al III-lea — în Franța — și cancelarul Bismarck — ministrul afacerilor externe în Prusia — puneau la cale un război.

Acest război trebuia să aducă noi beneficii lui Napoleon și cetei hrăpărețe de speculanți din jurul său. Cît despre Bismarck — în spatele căruia se ascundea întreaga burghezie prusacă — el spera să smulgă Franței două dintre cele mai bogate provincii, Alsacia și Lorena.

Consiliul general al Internaționalei și secțiunile sale din Franța și Germania se străduiră să-i reunească pe muncitori pentru a lupta împreună împotriva ațîțătorilor la război. Proletarii știau: capitaliștii nascocesc războaie de jaf pentru propria lor îmbogățire, în timp ce muncitorii și țăranii își varsă sîngele și flămînzesc și mai cumplit după aceste războaie, indiferent dacă ele se sfîrșesc prin victorie sau înfrîngere.

Pe vremea aceea, în Franța nu exista un partid puternic, care să fie în stare să conducă rezistența organizată a proletariatului împotriva samavolniciei capitaliștilor și a miniștrilor Imperiului. De aceea, demonstrațiile muncitorești care aveau loc întîmplător erau repede înăbușite. Guvernul nu se dădea în lături de la cele mai aspre măsuri, ca aceea de a trage în demonștrânții pașnici.

Campania guvernului împotriva secțiunii franceze a Internaționalei se înăspri și mai mult înainte de război.

Cîteva documente fură măsluite, pentru a dovedi că membrii secțiunii din Paris a Internaționalei ar fi pregătit un atentat împotriva împăratului. Pe temeiul lor, mulți dintre conducătorii mișcării muncitorești fură arestați și trimiși în judecată.

Dar nici de data aceasta luptătorii pentru libertate nu se sfiiră să le arunce dușmanilor în față tot adevărul. Membrii Internaționalei demascară în auzul tuturor adevăratele intenții ale burgheziei, prezicînd triumful socialismului, cînd proletarii vor putea dispune singuri de soarta lor.

Tînărul strungar Chalin citi în fața tribunalului declarația colectivă a tuturor acuzaților.

„Clasa muncitoare trebuie să se bazeze numai pe propriile sale puteri, spuse Chalin. Aceasta e ideea fundamentală a Internaționalei.

Poporul vrea în primul rînd să se conducă singur, fără nici un fel de mijlocitori. El vrea să aibă deplină libertate.

...Noi vom rămîne membrii credincioși și devotați ai Internaționalei“, își încheie cuvîntarea Chalin.

Viitorul membru al Comunei, mecanicul Avriel, le spuse judecătorilor :

„Să nu credeți că Internaționala e o mînă de oameni ! Internaționala este o imensă masă de muncitori, care-și cer drepturile“.

Ca o condamnare a conducătorilor burghezi răsunară cuvintele gravorului Teys.

„Sistemul vostru economic și industrial duce la un rezultat fatal și inevitabil : unii mor de foame, iar ceilalți — de îmbuibare...“

„Nu sînt membru al Internaționalei, dar după acest proces mă voi înscrie în rîndurile ei“, declară mîndru Assis, unul dintre organizatorii vestitelor greve de la uzinele de armament din Creuzot.

Osîndiți, acești luptători curajoși fură din nou aruncați în închisoare. Dar nu trecură nici două săptămîni și izbucni războiul franco-prusac, care se sfîrși printr-o pace rușinoasă pentru Franța¹.

Al doilea Imperiu își încheie astfel existența lipsit de glorie. Poporul se răsculă, alungîndu-l pe Napoleon al III-lea și pe miniștrii acestuia și luă puterea în mîinile sale. Fu proclamată Comuna. Luptătorii pentru libertate, eliberați din închisori, trecură în fruntea constructorilor noii societăți.

Chiar din primele zile ale Comunei, Varlin intră în guvern și începu organizarea apărării și a finanțelor, iar ceva mai tîrziu se ocupă și de aprovizionarea Parisului cu alimente. Ingrijea și de apărătorii Comunei, de soțiile și copiii acestora.

După revoluția de la 18 martie, Varlin venea acum pentru prima dată la cafeneaua „Greierul vesel“. Și nu pentru că această cafenea ar fi fost prea modestă pentru un ministru. Nu. Delegații Comunei² erau oameni simpli, și Varlin se mulțumea cu puțin.

După douăsprezece ore de muncă la Primărie, unde se țineau ședințele membrilor Comunei și unde se aflau sediile mai multor instituții guvernamentale, Varlin, împreună cu delegatul de la finanțe, Jourde, se îndrepta de obicei spre un mic birt, „Cazanul“, unde era o cantină cu preț redus, pentru muncitori. Această cantină fusese organizată de Varlin încă dinainte de revoluție, pe principiul cooperatist. Delegații nu prea zăboveau mult la masa al-

---

¹ Războiul franco-prusac (1870—1871) este războiul dintre Franța și Uniunea Germaniei de Nord, căreia i s-au alăturat și statele din sudul Germaniei. Primul cancelar al Imperiului German, Bismarck, voia să înfăptuiască printr-un război victorios unirea politică a Germaniei și totodată să ia Franței o parte din pămînturile ei. În urma acestui război, Franța a pierdut Alsacia și Lorena și a mai trebuit să plătească Germaniei o despăgubire de cinci miliarde de franci (Nota red. ruse).

² Delegați ai Comunei se numeau membrii guvernului, miniștrii. (Nota red. ruse).

cătuită de obicei dintr-o cană de bere, pîine de doi sous¹ și un ou răscopt.

Și cu toate acestea, cîte basme au născocit dușmanii Comunei despre viața de lux a membrilor guvernului revoluționar! Dar muncitorii știau prea bine că soția ministrului Jourde spăla singură la o spălătorie publică ru-fele soțului ei și-ale prietenului acestuia, Varlin.

Apariția lui Varlin în cafeneaua „Greierul vesel“ îl surprinse pe Cri-Cri și mai mult decît venirea lui Dumesnil la această oră neobișnuită.

— De ce nu te duci la plimbare? îl întrebă doamna Didier cu răutate, dîndu-și seama că Cri-Cri nu va mai pleca, de vreme ce venise Dumesnil.

— Se poate să vă las singură, cînd vă vin mereu clienți noi? N-o să vă puteți descurca fără mine — spuse Charlot cu un ton de parcă ar fi făcut un sacrificiu. Se vede că nu mi-e dat să plec... În schimb, cînd m-oi duce după cicoare în strada Castanelor, o să mă satur de plimbare și o să văd ce mai e nou prin Paris.

Și Charlot se îndreptă grăbit spre Dumesnil, gata să ia comanda de la acești oaspeți de frunte.

— O să vie îndată și unchiul tău — îi spuse Varlin, dîndu-i binețe băiatului.

Noutatea aceasta îl bucură, dar îl și neliniști pe Cri-Cri. Joseph Bantard, unchiul său, membru al Comunei, lupta de zece zile pe fortificațiile din comuna Issy, necon-tenit atacată de armata din Versailles. De aceea, Cri-Cri aștepta cu nerăbdare vești de acolo. Unchiul Joseph se înapoiase la Paris — aceasta nu însemna oare că apără-torii de la Issy fuseseră nevoiți să-și părăsească pozi-țiile? În ultimele zile veștile sosite de acolo erau proaste.

— Unchiul Joseph este la Paris? întrebă Cri-Cri tul-burat.

---

¹ Sou — monedă măruntă franceză. (Nota red. ruse).

— Da, s-a întors astă-noapte, se amestecă în vorbă Dumesnil și, ridicându-și spre Cri-Cri privirea curată și senină ca de copil, întrebă : Spune, îl cunoști cumva pe Dufroid ?... E cam de-o vîrstă cu tine.

— Sigur că-l cunosc. E numai c-un an mai mare ca mine și luptă de mult împotriva versaillezilor. Cine nu-l știe ? !

Amintirea acestui tînăr viteaz îl umplu de amărăciune. Cri-Cri se simți din nou mîhnit pentru că nu putea lupta alături de Dufroid din pricina unchiului Joseph. Dar îngrijorarea pentru soarta tînărului comunard îl făcu să-și uite curînd propria-i amărăciune.

— I s-a întîmplat ceva lui Dufroid ?

— Da, Charlot... A căzut aseară... împreună cu mulți alți eroi, apărători ai Issy-ului.

Toți cei de pe la mese se ridicară în picioare.

Numele lui Dufroid, tînărul erou de șaisprezece ani, răsunase de curînd prin tot Parisul : datorită îndrăznelii și bărbăției sale, comunarzii păstrasera o poziție strategică foarte importantă. Aceasta se întîmplase la sfîrșitul lunii aprilie, cînd atacurile celor de la Versailles împotriva forturilor militare, care apărau căile de acces ale Parisului, deveniseră deosebit de îndîrjite.

Comunarzii nu se pregătiseră din timp pentru războiul civil. Consiliul Comunei nu se pricepuse să aleagă adevărați conducători de oaste cu experiență militară ; membrii guvernului nu se înțelegeau în privința tacticei de urmat în lupta împotriva armatelor de la Versailles. Unii conducători, mai cu experiență în treburile militare și-n luptele revoluționare, socoteau că trebuie să se treacă la ofensivă ; ceilalți erau pentru tactica defensivă.

Din lipsa de experiență a conducerii militare, marile forțe armate de care dispunea Comuna nu erau bine folosite și nici distribuite după nevoile frontului.

Între timp, inamicul primea numeroase întăriri din partea Prusiei. Cu toate asigurările date de Bismarck, că

armatele prusace vor păstra o deplină neutralitate în războiul civil din Franța, de fapt ele îl ajutau pe Thiers. La dispoziția celor din Versailles fuseseră puși o sută douăzeci de mii de soldați francezi prizonieri. Prusacii blocau Parisul dinspre nord și dinspre est, tăindu-i orice posibilitate de comunicare cu restul Franței.

Marx, aflat la Londra, îi prevenise pe unii dintre membrii Comunei, să nu dea crezare neutralității prusace, dar Comuna nu-i urmase sfatul.

Înaintarea dinspre sud-vest a marilor forțe armate din Versailles, la care comunarzii nu se așteptau, crease o situație extrem de grea pentru apărătorii Parisului. Cu toată împotrivirea dîrză a Gărzii Naționale¹, armatele de la Versailles ocupaseră cîteva forturi de mare importanță.

La nord-vest de Paris, inamicul pusesese stăpînire pe malul Senei pînă la Gennevilliers și ataca tot mai îndîrjit Neuilly, prefăcîndu-l într-o grămadă de ruine. Forturile din sud — Vanves și mai ales Issy — erau neconținut bombardate.

În dimineața zilei de 29 aprilie se deschise un foc deosebit de violent împotriva fortului Issy, iar coloănele inamice înaintaseră mult. Obuzele celor din Versailles cădeau distrugînd cazematele, nimicind tunurile, presărînd pămîntul cu morți și răniți.

Comandantul garnizoanei, Mégis, lipsit de experiență, își pierdu capul și hotărî să părăsească fortul. Din ordinul său, tirul de artilerie fu oprit și garnizoana se retrase spre Paris.

Unul singur dintre toți apărătorii fortului refuză în mod categoric să plece: era Dufroid, flăcăul de șaisprezece ani. Coborî în beciul cu praf de pușcă și declară că-i va da foc, dacă inamicul va ocupa fortul.

---

¹ Garda Națională — forța armată a Comunei pariziene era alcătuită în bună parte din proletari și meseriași. (Nota red. ruse).

Cei din Versailles fură nespuse de uimiți de tăcerea ce se așternu pe neașteptate. Bănuind că la mijloc era o cursă, întârziară, neîndrăznind să se apropie de fortificații.

Între timp, știrea despre situația critică a garnizoanei ajunse la Paris. Un batalion al Gărzii Naționale și o sută de voluntari — bărbați și femei — porniră numaidecât în ajutorul redutei amenințate.

Federații¹ sosiră înainte ca cei din Versailles să se fi dezmeticit, iar Dufroid nu mai fu nevoit să-și aducă la îndeplinire amenințarea. El intră în rândurile noii garnizoane.

Cu toate acestea, comunarzii nu putură să păstreze mult timp fortul. Curînd, artileria grea a armatei din Versailles îl prefăcu în ruine.

De la începutul lunii mai, intensitatea bombardamentului crescuse neîncetat. Focul inamicului nu se mai oprea. La 9 mai, cînd fortificațiile ajunseseră niște grămezi de moloz și de nisip, apărătorii fortului se văzură nevoiți să-l părăsească și să se retragă pe noi poziții în satul Issy.

Acum însă, după o rezistență îndîrjită, fură siliți să părăsească și satul Issy. În aceste lupte sîngeroase căzuse tînărul erou Dufroid, răpus de un glonte vrăjmaș.

— A murit Dufroid! Cri-Cri fu atît de zguduit de această știre, încît nici nu-l văzu intrînd în cafenea pe Joseph Bantard, însoțit de un ofițer al Gărzii Naționale — Lucien Caporal.

Joseph Bantard era un bărbat înalt, spătos, în floarea vîrstei — avea vreo patruzeci și cinci de ani. Părul negru, lucios, roșeața obrajilor și barba la fel cu părul, totul strălucea de sănătate, putere și vioiciune.

— Unchiule Joseph! Cri-Cri zbură spre Bantard. Lasă-mă să mă înscriu în batalionul școlarilor. Vreau să-l răzbun pe Dufroid!

---

¹ Federați — așa se numeau în timpul Comunei cei din Garda Națională. (Nota red. ruse).

— Lacrimile tale dovedesc cât de mare ți-e sufletul, — spuse Bantard, îmbrățișându-și nepotul. Tot atît de inimoasă a fost și maică-ta. Dar învață-te să-ți frînezi simțămintele, să te stăpînești și să ai răbdare, pînă ce va veni ceasul potrivit, așa cum făcea și tatăl tău. Îți mai repet o dată, ceea ce ți-am spus de atîtea ori : așteaptă, Charlot. Îți va veni și ție rîndul ! Cînd mîinile mele nu vor mai putea ține arma, ți-o voi trece ție. Îți făgăduiesc !

Bantard îl bătui pe umăr pe Cri-Cri, care se încruntase și, cu o mișcare a mîinii, îi pofti pe el, pe Dumesnil, pe Varlin și pe Lucien să treacă în fundul încăperii.

— Ia să ne aduci, Charlot, puțină pîine prăjită și o sticlă de Burgundia, — îi spuse el nepotului său.

Băiatul se mai învioră puțin, auzindu-se chemat la obișnuitele sale îndatoriri.

— Sus capul, Charlot ! Las' c-o să fie bine ! repetă Joseph vorba sa preferată.

— Doamnă Didier, — spuse Cri-Cri cu o licărire de viclenie în ochi, — vreți să-mi dați cheița de la dulăpiorul acela ascuns, poreclit „la caz de nevoie“ ? Cred că tocmai pentru un asemenea caz ați păstrat acolo vinul cel vechi de Burgundia. Gîndiți-vă numai : la o singură masă a „Greierului vesel“ stau trei membri ai Comunei ! Și, întorcîndu-se spre Varlin, Cri-Cri strigă : Patroana mă roagă să vă spun că pentru membrii Comunei se găsește întotdeauna la „Greierul vesel“ o sticlută de vin vechi, bun.

Cei de la masă aplaudară, iar Claudine, zarzavagioaica cea zglobie, izbucni într-un rîs vesel.

— Trăiască membrii Comunei ! strigă ea cu o voce răsunătoare.

În acest timp, Cri-Cri se furișă după tejghea, descuie dulăpiorul secret și scoase o sticlă acoperită de mucegai. Apoi luă în grabă o farfurie cu pîine prăjită, pregătită de doamna Didier pentru alți clienți și se grăbi spre măsuta unde Joseph le povestea prietenilor săi peripețiile luptelor din satul Issy.

— În fiecare minut cădea asupra noastră o ploaie de obuze... Fortificațiile erau cu totul distruse, iar luptătorii și tunurile noastre nu mai aveau nici o acoperire... Împotriva celor zece tunuri pe care le aveam trăgeau vreo șaptezeci de tunuri ale marinei inamice... Bantard se opri din povestit, își umplu luleaua cu tutun, și-o puse în gură, dar o scoase numaidecât și istorisi mai departe : Cei din Versailles erau de vreo cincisprezece ori mai numeroși decât noi... Comunarzii luptau de patruzeci și una de zile fără să fi fost schimbați !

La una din mese ședea un om scund, gras, cu o brasărdă albă la mîneacă — doctorul Demarquet. Locuia în apropierea cafenelei și înainte vreme se abătea des pe aici. Decînd fusese numit însă director al spitalului, devenise un musafir rar la „Greierul vesel“.

După ce ascultă în tăcere vorbele lui Bantard, se sculă și se apropie de masa lor, spunînd :

— Cetățeni ! Nu sînt socialist și nu vă împărtășesc ideile. Aci doctorul se opri și-i privi pe membrii Comunei, așteptîndu-le parcă răspunsul. Sînt un bătrîn medic militar și am avut prilejul să văd mulți răniți și pe cîmpul de luptă și în spitale. Dar niciodată nu mi s-a întîmplat să văd oameni care să îndure cu atîta tărie suferințele trupăști, ca soldații Comunei ! Răniții mă întrebă mereu, plini de nerăbdare, cînd vor avea voie să plece din nou pe poziții. Un tînăr de optsprezece ani, căruia a trebuit să-i amputez mîna dreaptă, și-a ridicat-o pe cea stîngă, strigînd : „Mi-a mai rămas una pentru a servi Comuna !“ Cînd unui ofițer rănit de moarte i s-a spus că soția și copiii săi vor primi solda lui, el a răspuns mîndru : „N-am dreptul la așa ceva“. Iată din ce fel de oameni e alcătuită armata Comunei ! Mi s-a întîmplat să am de-a face și cu cei de la Versailles, răniți și căzuți prizonieri. Se plîng de toate și se tem de orice. Spuneți-mi cărui fapt se datorește această deosebire de atitudine în fața celor mai grele încercări ?

Bantard, căruia medicul îi adresase întrebarea, răspunse :

— Deosebirea se explică prin convingerea unora și prin frica animalică a celorlalți. Comunarzii luptă pentru dezrobirea muncii, pentru fericirea generațiilor viitoare. Iar cei din Versailles, pentru ce se duc sub ploaia de gloanțe? Nu-i mîină decît frica de pedeapsa cumplită la care s-ar expune pentru nesupunere. Pe lîngă aceasta, preoții și agenții guvernului din Versailles îi înșeală pe țărani făcîndu-i să creadă că noi nu vrem să punem capăt războiului cu Prusia și că de aceea soldații nu se pot întoarce la familiile și la holdele lor. Noi am scăpat momentul cînd Parisul nu fusese încă tăiat de restul Franței. Atunci trebuia să fi vorbit orașelor și satelor despre mărețele idei pentru care luptă muncitorii parizieni. N-am prevăzut că dușmanii vor folosi această greșeală a noastră și vor căuta să ridice satul împotriva Comunei. Și iată că au reușit! și adresîndu-se nu numai doctorului, ci întregii cafenele, Joseph urmă cu înflăcărare : Trebuie neapărat să rezistăm pînă ce întreaga Franță va înțelege ideile pe care le apără Parisul, pînă ce va afla că Comuna aduce eliberarea întregii omeniri muncitoare, o dată cu distrugerea trîndavilor și a asupritorilor. Trebuie să rezistăm și vom rezista! Inamicul se năpustește acum asupra Parisului. Trebuie să-i pregătim aci mormîntul!

— Așa-i! răspunse bătrînul gravor Moissin, care-și sorbea încet berea la o măsuță din colțul stîng. Pe dușmanii noștri îi paște moartea. Atîta aș fi vrut să știu, Joseph: dacă dumneata și cu mine vom mai apuca înmormîntarea burgheziei?

— Noi? Bantard își roti încet mîina, arătîndu-i cu o mișcare largă pe toți cei de față. Apoi și-o puse pe umărul lui Cri-Cri. Da, o vom mai apuca. Și dacă nu Joseph Bantard, apoi Charlot Bantard... Dacă nu Firmin Moissin — Julie Moissin — fiica lui. Dacă nu Claudine, apoi micul ei Claude. Prin asta noi le sîntem superiori dușmanilor. Ei

se tem de viitor, pe cînd noi luptăm pentru el. Ei se agață de prezent, iar noi îl nimicim. Trebuie să învingem, pentru că noi servim o cauză dreaptă ! Nu-i așa, Charlot ? se adresa el vesel nepotului său. Ce te-ai îmbufnat și taci așa ? Ce crezi ?... Las' c-o să fie bine, nu-i așa, băiete ?

Cri-Cri se înveseli deodată. Sări de pe scăunel și intonă cu o voce de tenor un cuplet din cîntecul pe care-l cînta deseori la cafenea :

Cei din Versailles, cu-avînt truș

Pe toți ar vrea să ne doboare...

Cu-obuz primește-l pe vrăjmaș !

Parisule, în apărare !¹

— Iată, vorbe de aur : Cu-obuz primește-l pe vrăjmaș ! Parisule, în apărare ! repetă Joseph cu glas tare. Ai ni-merit-o bine, Charlot ! Parisul are nevoie de baricade, așa cum are nevoie omul de aer pentru a trăi.

Publicul din cafenea, care-l ascultase pe Joseph în tăcere, se însufleți din nou, izbucnind într-un vuiet de glasuri. În ultimele zile, cuvîntul „baricadă“ era pe buzele tuturor parizienilor.

— Mergem să construim baricada pe Saint-Maur ! strigă strungarul Ivry, invalid de război, învîrtindu-și cîrja în aer.

— Stai, stai, unchiule Ivry ! strigă Claudine. Stai ! Mai întîi să ne înțelegem cu deputații. Ia întreabă-i dacă știu de ce merge atît de prost lucrul la construirea baricadelor ?... Am trecut pe lîngă gara Montparnasse și am rămas cu gura căscată de uimire : douăsprezece tîrnăcoape izbeau fără vlagă pămîntul și un antreprenor burtos se plimba, trăgînd din lulea ca și cum nici n-ar fi fost treaba lui. Cine-i acest individ căruia i s-a încredințat construirea

---

¹ Autorul cîntecului — Eugène Potier (1816—1887), de profesiune desenator de modele pentru covoare, participant activ al Comunei din Paris, creatorul textului „Internaționalei“ și a unei serii de poezii revoluționare, membru al Internaționalei I-a. A emigrat după nimicirea Comunei. (Nota red. ruse).

întăriturilor ? Poate că ar trebui dat pe mîna procurorului !

— Claudine are dreptate, — o sprijini Ivry. Sînt soldat și mă pricep la întărituri ; știu cum trebuie construite. Să vă spun ce-am văzut ieri, pe cînd umpleam niște saci cu nisip pe reduta Saint-Florentin. Fortificația asta uriașă se întinde din Piața Concordiei pînă în Grădina Tuileries. Construcția e aproape gata, tocmai începuseră să acopere clinurile redutei cu gazon, cînd a sosit generalul Dombrovski. Imi vād de treabă și trag cu urechea să aud ce spune de redută. O să-i placă sau ba ? Că are niște ochi, ca de șoim !... Deodată, ce vād ? Se apleacă peste un șanț adînc, care merge de-a lungul redutei și strigă : „Ah, nemernicii !“ Apoi se repede la antreprenor : „Cine ți-a dat planul ?“ „Inginerul Seymon“, — răspunde acesta. „Unde este ?“ „Nu știu. Nu mai vine de cinci zile“, — răspunde tot atît de nepăsător antreprenorul care nu lucra decît pentru bani. „Dar voi nu vă dați și singuri seama ce se va întîmpla dacă va cădea aici o grenadă ?“ — se revoltă Dombrovski. Șontîc-șontîc mă trag mai aproape, mă uit și pricep îndată despre ce-i vorba. Jos, în șanț, un păienjeniş întreg de conducte de gaz și de apă îmi atrage luarea aminte. „Da de unde să știu ce se poate întîmpla ?“ răspunde liniștit antreprenorul. Nu-s militar, n-am fost în război.“ Atunci nu m-a mai răbdat inima :

— „Ei și ce dacă ești civil ? Orice copil ar înțelege ! Dacă un proiectil lovește conducta de gaze, aceasta explodează și baricada zboară în aer cu oameni cu tot“. Cînd am rostit aceste cuvinte, am simțit cum mi se aprinde obrazul de rușine. „Ei, acum ai înțeles ?“ îl întreabă Dombrovski pe antreprenor.

— „Am înțeles, — răspunde acesta tot atît de liniștit. Dar ce-s eu de vină ?“

— „Așa o fi“ — se răstește generalul la el. „Poate că n-ai nici o vină, dar aceia pe care-i slujești sînt vinovați !“ și ochii i se întunecă de mînie.

— „Nu înțeleg, ce vreți să spuneți cu asta?” — face celălalt pe prostul mai departe.

— „Lasă, că o să înțelegi pînă la urmă” — îi aruncă generalul, și pleacă repede de-a lungul baricadei.

Nu trec nici trei minute și-i aud din nou glasul :

— „E vreun pușcaș pe aici?”

— „Este!” — îi răspund, și mă grăbesc, dînd din răputeri din ciotul meu. Mă apropii de general, iar el se uită la ambrazuri. „Nu că mă laud” — spun, „dar trag binișor și mă pricep la ambrazuri.”

— „Te pricepi?” — mi-o taie generalul. „Atunci unde ți-au fost ochii? Privește: ambrazurile sînt toate îndreptate numai spre aleile centrale. Dacă inamicul o ia pe-alături, pe strada Gabriel, atunci cum să-l mai ochești trăgînd de pe baricadă?”

— „Așa-i” — zic — „la asta nu m-am gîndit. Recunosc că nu prea mă pricep în ale strategiei”.

— „...Dar dușmanul căruia i s-a încredințat construcția redutei se pricepe și e un bun strateg” — mă lămurește generalul. Toate astea le-am văzut cu ochii mei și le-am auzit cu urechile mele lîngă gardul de la Tuileries, încheie Ivry.

— Ei, ce aveți de spus, cetățene Bantard? se amestecă din nou în vorbă Claudine. Ce-o să se mai întîmple de aci înainte?

— Așa nu poate să meargă mai departe, — răspunse Bantard. S-au și luat măsuri. Inginerul Seymon a fost arestat. S-a dovedit într-adevăr că era vîndut celor din Versailles. Comisia de baricade a lucrat prost și Comuna a hotărît să ia sub supraveghere revoluționară construirea baricadelor de stradă.

În timp ce vorbea, apăru în pragul cafenelei o femeie în doliu, ca de patruzeci de ani, îngrijit îmbrăcată. Un șal negru îi acoperea părul castaniu deschis, pieptănat spre spate. Nimeni nu o luă în seamă și ea rămase vreo cî-

teva minute fără să-și ia ochii de la Bantard. Când acesta sfârși, femeia se apropie sfioasă de măsuta lui.

— Am venit să aflu, — începu ea tulburată, — dacă pot să mă mut în odaia pe care mi-a dat-o Comuna și să-mi iau și mobila, fără să plătesc proprietarului chiria pe trecut ?

— Desigur, cetățeano. N-ai citit decretul Comunei ? Noua lege îi scutește pe chiriași de plata chiriei datorate pe ultimele nouă luni. Chiriașii au dreptul să plece când vor.

— Am citit, dar mi-era teamă că n-am înțeles bine, răspunse femeia în doliu, încă tulburată.

— Ai putea plăti gazdei datoria ?

— De unde ! Sînt opt luni de cînd n-am de lucru... Soțul mi-a murit în război. Cît trăia aveam salariul lui. Am amanetat de mult tot ce-am găsit prin casă. Fără ajutorul primit din partea Comunei, eu... noi... n-am fi putut răzbi. Am trei copii... De aceea n-am plătit chiria și acum gazda mă amenință că o să-mi ia și ultimele lucruri din casă.

— Cine-i proprietarul ?

— Proprietarul fabricii de mobile — Henri Mangeot.

— Ei, acum cei de soiul lui Mangeot nu mai sînt pri-mejdioși : nu-ți mai pot face nimic și n-ai decît să te muți cînd poțtești.

— De ce te miri, Joseph ? îi luă Ivry vorba din gură. Înțeleg prea bine teama acestei cetățene. Am cunoscut pe pielea mea legile din trecut. Și încă foarte de curînd. Chiar astă-toamnă mi s-a întîmplat. Afurisitul de război pornit de Napoleon îi silea pe muncitori să-și strîngă tot mai tare cureaua. Prusacii asediaseră Parisul din toate părțile : în oraș se isprăviseră alimentele, prețurile creșteau în fiecare ceas ; în uzine începuseră concedierile muncitorilor... Mă cheamă la el directorul și-mi spune : „Treburile merg prost. N-avem materii prime, sînt nevoit să concediez o parte din muncitori. Dar tu ești de mult la mine, rămîi să

lucrezi mai departe, numai că în loc de cinci franci, o să primești trei și jumătate... Aș putea să găsesc strungari foarte buni și cu trei franci, dar ție sînt gata să-ți dau cu o jumătate de franc mai mult". Dacă nu m-ar fi luat așa, cu vorbe dulci, poate că aș mai fi rămas : erau viemuri grele și pe lîngă asta îmi mai scrisese și nevasta că speculanții venetici și bogătanii îi sileau pe cei de la țară să-și vîndă grîul pe prețuri de nimic și că de aceea n-avea cu ce să plătească arenda și dările... Dar cînd am auzit că patronul îmi face hatîrul să-mi scadă leafa cu un franc și jumătate, m-am înfuriat, am înjurat și am cerut socoteala. Vin a doua zi să-mi ridic banii și casierul îmi numără douăzeci și unu de franci.

— „Cum așa — zic — pentru șase zile mi se cuvin treizeci de franci !“

— „Nu, — îmi răspunde, — te-a prevenit patronul, că-ți va plăti numai cîte trei franci și jumătate pe zi“.

Eu, hai să mă judec. Judecătorul deschide o carte groasă, uite atît... și o răsfoiește, o tot răsfoiește, și în cele din urmă pune degetul pe un articol și mi-l citește : „Dacă se ivește o pricină cu privire la plata salariului pe trecut, trebuie să se dea crezare patronului...“

M-am holbat la el, ca la un nebun, iar el m-a lămurit :

— „Da, frate, da ! E articolul o mie șapte sute optzeci și unu din Codul Civil, introdus încă de pe vremea lui Napoleon I !“

— „Dar de atunci nu numai Napoleon I, ci și Napoleon al III-lea au trebuit să se care de pe tron !“ i-am strigat eu. „Acum avem republică !“

Iar judecătorul mi-a rîs în nas :

— „Poți să spui ce vrei, eu știu una și bună.“

Atunci mi-am dat seama cît fac toți Thiers-ii ăștia pe care noi i-am adus la putere la 4 septembrie¹. Republica

---

¹ La 4 septembrie 1870 a fost detronat împăratul Napoleon al III-lea și a fost proclamată Republica. La putere a venit un guvern reacționar, condus întîi de monarhistul Trochu, apoi de Thiers. (Nota red. ruse).

lor semăna leit cu imperiul și nici ei nu erau mai breji decît toți Napoleonii !...

— Acum însă muncitorii au luat puterea în mîinile lor și au pus capăt vechii orînduiri, — interveni Varlin, adresîndu-se femeiei în doliu. Nici judecătorii nu mai sînt aceiași. Acum și la Tribunal sînt tot muncitori. Du-te liniștită acasă. O să stăm de vorbă cu Mangeot, și fii sigură că o să te lase în pace. Iar dacă va încerca să te împiedice să te muți, vino la Primărie, unde vei găsi cine să te apere !

— Cum să vă mulțumesc ! strigă femeia, cu fața înseminată.

— Pentru ce să ne mulțumești, cetățeanco ? întrebă Varlin strîngînd mîna femeiei. Nu ne facem decît datoria, pe care ne-o impune conștiința și guvernul nostru, ales de popor, adică și de dumneata... Da, ce voiam să mai spun... du-te la Muntele de Pietate și-ți vei primi lucrurile înapoi. Îți vor fi eliberate fără plată.

— Da, da, da ! Am aflat-o din ziare și-am și dat o fugă la Muntele de Pietate... Mulțumesc, cetățeni deputați !

— Tare aș mai fi avut poftă să-i sucesc beregata lui Mangeot ăsta ! spuse Claudine, care o ascultase cu atenție pe văduvă. Cu asemenea oameni nu trebuie să umblăm cu mănuși. N-ar fi rău să-i mai sgîlțîim puțin pe cei bogați. Casele lor gem de tot felul de bunătăți, iar noi n-avem nici rufe, nici saltele în spitale. Mulți dintre ei au fugit din Paris de la primele împușcături. Și ce face Comuna ? Le apără averea, în loc s-o confiște. Ar trebui ca la bombele lui Thiers, să răspundem nu numai cu tunuri, ci și cu confiscarea averii capitaliștilor fugiți. Să li se ia înapoi tot ce au jefuit... Da, da ! Degeaba tot tărăgănește Comuna. Vrea să facă scrob fără să spargă ouă !

— Ai dreptate, Claudine, cînd învinuiești Comuna de tărăgănare, — spuse Joseph, — dar averile membrilor gu-

vernului din Versailles și a funcționarilor superiori care au fugit o dată cu acest guvern au fost confiscate. Acum vine la rînd și problema confiscării averilor tuturor capitaliștilor fugiți din Paris. Și întreprinderile industriale, părăsite de patroni, vor fi preluate de cooperativele muncitorești. Legea asta trebuie să apară.

— Ia, mai zorește-i și tu pe acolo, Joseph ! spuse Ivry naiv.

— Chiar acum trebuie să înceapă ședința Consiliului. Hai cu mine, Claudine ! Vino și tu, Ivry ! O să puteți lua cuvîntul. Să spuneți acolo ce-ați vorbit aici ! Uite așa ! Vom pune toți trei umărul : și strungarul, și zarzavagioaica, și legătorul.

— Viu, cum să nu ! strigă Claudine.

— Viu și eu, nu mă las ! întări vesel Ivry.

Joseph îi făcu semn lui Cri-Cri să se apropie.

— Ți-am adus un dar, spuse el, zîmbind șiret și scoase un plic din buzunar. E un permis pentru Piața Vendôme. I-l întinse lui Charlot. Desigur că ai auzit de solemnitatea de mîine ?

— Va să zică o să văd cum se va prăbuși coloana de bronz ? strigă Cri-Cri, cu fața îmbujorată de bucurie.

— Ai ghicit ! Ai avut norocul să fii de față și la detronarea unui despot, în ziua de 4 septembrie. Mîine o să vezi cum se doboară monumentul, ridicat în cinstea despotismului.

Cri-Cri îl privi plin de entuziasm pe unchiul său. Joseph îl luă de umeri și îl strînse atît de tare cu mîinile sale vînjoase, încît Cri-Cri fu cît pe aci să-și piardă răsufarea.

— La revedere, Charlot ! Joseph îl luă pe Varlin de braț și plecară amîndoi.

Lucien Caporal, care în tot timpul acesta nu scăpase nici o vorbă, se sculă și el și-i urmă tăcut.

Cîteva clipe Cri-Cri rămase nemișcat, ascultînd pașii unchiului Joseph, care răsunau dincolo de ușa cafenelei. Apoi scoase cu băgare de seamă din plic un cartonaș prelung, pe care era scris :

<p>Republica Franceză Libertate ! Egalitate ! Fraternitate ! PIAȚA VENDÔME Se permite libera trecere și deplasare în Piața Vendôme în ziua de 16 mai cetățeanului CHARLOT BANTARD. <i>Comandantul Pieții Vendôme</i></p>

În partea dreaptă, permisul era împodobit cu Steagul Republicii, iar în stînga, cu o bonetă frigiană¹.

Cri-Cri nu-și credea ochilor. Mai citi de vreo două ori textul biletului. Nici o îndoială ! Era scris limpede : cetățeanului Charlot Bantard. Comuna îl poftea să asiste la această solemnitate puțin obișnuită.

Cri-Cri puse cartonașul în plic și repetă vorba preferată a lui Joseph : „Sus capul, Charlot ! Las’ c-o să fie bine, băiete !“

III

CHARLOT ÎȘI ADUCE AMINTE...

Cri-Cri ieși fluierînd din cafeneaua „Greierul vesel“. În sfîrșit, putea și el să hoinărească pe străzile Parisului, să se uite în voie la baricadele care se ridicau, să ia și el parte la aceste lucrări atît de importante ! Se simțea acum liber, nu-i mai suna în urechi glasul nesuferit al

---

¹ Bonetă frigiană — o pălărie înaltă a locuitorilor din Frigia (Asia Mică). În Grecia și Roma antică boneta frigiană era purtată de sclavii eliberați. În anii revoluției burgheze din Franța (1789—1794), boneta frigiană a devenit simbolul libertății. (Nota red. ruse).

doamnei Didier ! Era aproape de prînz. Avea înaintea sa o zi întreagă. Iar seara va asista la solemnitatea doborîrii Coloanei Vendôme...

Mergînd pe bulevardul Richard Renoir, Cri-Cri întîlni batalionul Louisei Michel ¹. Femeile înarmate cu puști treceau cu pas apăsător, în coloană dreaptă și bine încheagată, în sunetul tobelor celor doi mici toboșari.

Femeile erau pestriț îmbrăcate. Numai cîteva purtau jachetele albastre de uniformă, chipiul cu pană și cocarda roșie. Unele aveau pantaloni lungi și bluze, altele fuste înfoiate. Unele erau cu capul descoperit, altele purtau pălăriiuțe, cele mai multe însă erau pieptănate lins și legate cu basmale ieftine.

În fruntea batalionului pășea Louise, purtînd o tunică militară bărbătească. Își ținea arma petrecută după umăr. De sub eșarfa roșie care-i încingea mijlocul subțirel se vedea un pistol.

Louise fusese multă vreme învățătoare în provincie ; se mutase apoi împreună cu mama ei la Paris, unde își găsise un post la o școală.

Energică, activă, neînfricăată, apăra fără preget Parisul, alături de bărbați, din ziua cînd versaillezii începuseră să atace orașul. Cînd batalionul șaizeci și unu din care făcea parte se odihnea, ea trecea în alt batalion, ca să nu înceteze nici o clipă lupta. O găseai întotdeauna acolo unde bătălia era mai înverșunată : la Moulineux, la fortul de la Issy, la Clamart, la Montrouge, în tranșeele de la Haute-Bruyère. Se afla întotdeauna în primele rînduri ; se povesteau minuni despre vitejia Louisei.

Puțini ar fi crezut că femeia aceasta, aspră și necruțătoare față de dușmani, era cu totul alta cînd avea de-aface cu copiii sau cu bolnavii. Dar numeroasele sale eleve puteau aduce cea mai bună mărturie, căci pentru ele rămă-

---

¹ Louise Michel — (1833-1905) — învățătoare, una dintre cele mai cunoscute activiste ale Comunei. După dizolvarea Comunei a fost arestată și dată în judecată. (Nota red. ruse).

sese „buna domnișoară Louise“. Același lucru îl puteau povesti și răniții pe care-i îngrijea și pansa în scurtele răgazuri, când nu mînuia arma.

Cri-Cri urmări cu privirea batalionul, pînă ce trecură și ultimele femei. Își aminti de toate poveștile auzite, de eroismul acestor luptătoare. Frumoasa ținută militară a unora și spiritul de luptă al întregului batalion îl făcură să se gîndească din nou la lucrul care-l preocupa necontenit : iată și micii toboșari, care să tot aibă doisprezece ani. În timpul atacurilor ei înfruntă aceleași primejdii ca și restul batalionului. Doar gloanțele nu-i cruță anume pe ei !

„Orice ar spune unchiul Joseph, nu face să-mi pierd zilele la cafenea, tocmai acum când întreg Parisul clocoțește, se gîndi Charlot. Hai să zicem, dacă ar fi luptat numai cei din Garda Națională. Dar acum toți — cu mic și mare — se află sub arme. Să-l luăm de pildă pe Jacques Lemaître, fiul minerului care a căzut la Metz. E oare mai mare decît mine ? Și iată, a primit o armă. Sau Michel Drouet ! Tatăl lui trăiește, e membru al Comunei. Și cu toate acestea, Michel s-a înscris în detașamentul școlariilor. Ce să mai zic despre Dufroid ?... Unchiul Joseph susține că și în brutării, și în cafenele, și în fabrici trebuie să lucreze cineva. „Rămîi, Charlot, la „Greierul vesel“ — îmi tot zice — vom vedea noi mai tîrziu“.

Cînd îl asculta pe Joseph, Cri-Cri — fără să vrea — îi dădea dreptate, dar îndată ce rămînea singur, viermele îndoielii începea să-i surpe încrederea în cuvîntul unchiului său.

„De ce tocmai eu și nu altul trebuie să rămînă să lucreze la cafenea ? se plîngea băiatul. Știu să trag bine cu arma. Reușesc în toate, orice aș încerca. O recunoaște pînă și doamna Didier, cînd nu se războiește cu mine !“

Nerăbdarea lui crescuse și mai mult cînd văzu cum clocotea munca pe șantierele baricadelor. Inamicul bătea la porțile capitalei, și parizienii se treziseră în sfîrșit.

„În ultimul timp am din ce în ce mai rar prilejul să stau de vorbă cu unchiul Joseph, — se gîndi Cri-Cri. Zile întregi are mereu şedinţe la Primărie sau luptă sub zidurile Parisului. Era cu totul altfel cînd locuiam împreună. Atunci îmi explica atît de binevoitor toate cîte se petreceau în jurul nostru şi deseori mă lua cu el în locuri pline de primejdie“.

Odată, unchiul îl rugase pe Charlot să ducă un pachet cu cîteva cărţi legate, unui client — un profesor care locuia în Cartierul Latin¹. La întoarcere, Charlot trecuse pe lîngă veranda unei mici cafenele. Un cîntec vesel îi atrăsese luarea aminte. Se opri pe lîngă verandă, ascultînd. Refrenul, intonat în cor de toţi cei care şedeau la mese, îi plăcuse lui Charlot.

*Bandiţi, cretini, lichele, escroci lachei, veniţi!
Vă aşezaţi la masă, la bani vă-ngrămădiţi,
Căci loc va fi destul!...
Hai, vindeţi toată ţara, pădurile tăiaţi!
Goliţi tot minereul, cisternele uscaţi!...
Mult aşteptata clipă acum a venit!*

Băiatul se străduise să reţină cuvintele, al căror înţeles nu-l prea pricepuse.

Deodată auzise :

— Ei, Charlot !

Băiatul nici n-avusese timp să-şi dea seama de unde venea această voce atît de bine cunoscută, că unchiul îi puse mîna pe umăr.

— Ei, ce zici ? Tocmai bine s-a nimerit, — glumise el strîngînd mîna nepotului. Ştiu că eşti amator de versuri de-astea care-i beştelesc pe paraziţi şi pe trîndavi.

Charlot nu răspunse nimic, şi abia după ce porniseră spre casă îi mărturisise :

— Am ascultat, am tot ascultat, dar n-am prea înţeles ce aţi cîntat.

---

¹ Cartierul Latin — cartier din Paris, locuit de studenţi, oameni de ştiinţă, scriitori şi artişti. (Nota red. ruse).

Bantard îi spusese rîzînd:

— Totuși cred c-ar fi timpul să începi să te descurci și în lucruri de astea. Victor Hugo a scris cîntecul pe care l-ai auzit. Poetul povestește cum împăratul Napoleon al III-lea împreună cu bancherii și industriașii jefuiesc poporul și cumpără mai pe nimic truda muncitorilor și a țăranilor.

Charlot încercase să-și amintească vorbele cîntecului. Peste o clipă strigase vesel, cu o scînteiere în ochi:

— Dar ce-ar fi dacă am face grevă și n-am lucra pînă ce nu ni s-ar urca salariile?

Joseph își privi uimit nepotul și spuse:

— Deocamdată trebuie să mai așteptăm cu asta. Napoleon e pe cale să pornească un război împotriva Prusiei... Ai auzit doar că săptămîna trecută la Creusot s-a tras într-o demonstrație pașnică a muncitorilor greviști de la uzina de tunuri a lui Schneider! Împăratul a nimicit uniunile muncitorești care mai rămăseseră în ființă după revoluția de la 1848. Ni s-a luat dreptul de a ține adunări, de-a constitui uniuni și de a face greve. Nu mai avem nici ziarele noastre. Iar mîzgălitorii burghezi seamănă ura între țărani și muncitori, străduindu-se să-i facă să creadă că interesele lor ar fi potrivnice. Iată de ce ne vine greu deocamdată să trecem la lupta deschisă împotriva asupritorilor. Dar răbdare, Charlot, totul la timpul său! Nu mai avem mult de așteptat!

...Acum, cînd muncitorii îl detronaseră pe împărat și luaseră puterea în mîinile lor, tîlcul cuvintelor rostite atunci de unchiul său era deosebit de limpede pentru Cri-Cri, și băiatul visa să lupte cu arma în mînă pentru a apăra Comuna muncitorească.

Cri-Cri își aminti de ziua de 3 septembrie. Era în toiul războiului.

În ziua aceea, Bantard întîrziase mult de la lucru. Se întunecase de-a binelea cînd intrase iritat în odaie și, fără

a da binețe sau a arunca un cuvînt de șagă nepotului său, după cum îi era obiceiul, îi spuse :

— Charlot, ești un adevărat flăcău acum și cred că pot să am încredere în tine. Du-te în strada Belleville. Acolo, în curtea școlii, locuiește învățătoarea Madeleine Rocques. Caut-o și spune-i să vină cît mai repede aci. Și vezi să nu vorbești cu nimeni pe drum. Grăbește-te !

Peste o oră, Charlot și Madeleine găsiră cîțiva oameni adunați în odaia lui Joseph, plină de fum de tutun. Printre ei se afla și Varlin.

Pe vremea aceea, micul Bantard nu se gîndea că Varlin va deveni în curînd una din personalitățile cele mai de vază ale Parisului. Dar și pe atunci tînărul legător îi făcuse băiatului o deosebită impresie.

Joseph o salutase pe Madeleine și îi spusese :

— S-a întîmplat o catastrofă la Sedan. Armata noastră a fost nimicită, iar resturile — vreo optzeci și trei de mii de oameni, în frunte cu împăratul — s-au predat !

— O să vadă acum toată lumea unde a dus țara regimului monarhic, adăugase Varlin. E timpul să trecem la fapte. Împăratul trebuie să fie detronat !

Toată noaptea o luminiță licări în cămăruța îmbibată de fum de tutun a lui Joseph. Trei membri ai secției din Paris a Internaționalei discutau planul de acțiune.

Orașul clocotea. De la începutul războiului, soseau vești triste de pe front. Raportul de forțe era în favoarea Prusiei.

Miniștrii francezi, în frunte cu împăratul, erau mai preocupați de înăbușirea mișcării muncitorești decît de pregătirea armatei care trebuia să lupte împotriva invaziei străine. În timpul celui de al doilea Imperiu nu exista în Franța serviciul militar obligator. Bogătașii tocmeau oameni nevoiași pe care îi trimiteau să facă serviciul militar în locul lor. Soldații erau prost instruiți. Infanteria, pregătită mai ales pentru înăbușirea răscoalelor populare,

nu putea face față unor ciocniri cu armatele străine bine instruite.

În intendență domnea atîta dezordine, încît ofițerii plecau în campanie fără hărți geografice. Chiar după cîteva zile de la primele lupte, de pe front începură să lipsească munițiile, medicamentele și hrana, în timp ce în depozitele intendenței zăceau rezerve mari.

Armata lui Napoleon suferea o înfrîngere după alta, iar prusacii, care năvăliseră pe pămîntul francez, înaintau vijelios în adîncul țării. Catastrofa se apropia repede.

Vestea că se pregătea predarea capitalei se și răspîndise prin tot Parisul. Poporul nu putea să se împace cu rușinea înfrîngerii de la Sedan. Peste tot mulțimea se strîngea în mitinguri, fără să le fi pregătit nimeni. Oratorii chemau poporul să lupte pentru apărarea patriei pînă la ultima picătură de sînge. Tot mai des se putea auzi părerea că poporul trebuie să alunge guvernul, care hotărîse predarea Parisului, și să ia în mîinile sale apărarea țării. În piața Vendôme, un necunoscut în haine civile, dar cu chipul Gărzii Naționale, smulse pensula din mîna unui zugrav care lucra la o casă și scrisese cu litere mari, roșii, pe zidul alb :

„PARISUL NU VA CAPITULA NICIODATĂ, VA FI ȘI EL GROPARUL DUȘMANILOR PATRIEI, PRECUM A FOST MOSCOVA ÎN ANUL 1812“.

Această lozincă de luptă fu repetată cu glas tare și într-o clipă se strînse lîngă zid o mulțime de oameni care striga mereu : „Moscova — nu Sedanul !“ Numele celor două orașe — simboluri ale faptelor glorioase ale marelui popor rus și ale rușinei suferite de poporul francez — răsuna în toate colțurile pieții.

Toți erau tulburați. Mulțimea împreună cu detașamentele înarmate ale Gărzii Naționale năvăli în Piața Concordiei, spre Palatul Bourbonilor, unde-și avea sediul Camera Deputaților.

Un lanț dublu de polițiști și de soldați din garda comunală, chemați în grabă la locul demonstrației, aținea calea spre corpul legislativ. Întâlnind această stavilă, cel dintâi batalion al Gărzii Naționale se opri pe loc. Dar primul toboșar nu-și pierdu cumpătul. Era un bărbat înalt și impunător. Întoarse spatele polițiștilor, își ridică baghetele și porni astfel spre Cameră. Tot batalionul îl urmă ca un singur om. Polițiștii, zăpăciți, se dădură la o parte. Piedica fu trecută — lanțul rupt.

În strigătele de triumf: „Jos cu Imperiul!“ „Tăiască Republica“, poporul pătrunse în palat.

Cînd mulțimea dădu cu ochii de președintele Camerei, Eugène Schneider, din toate părțile izbucniră strigătele: „Jos cu ucigașul fraților și părinților noștri!“

Partizan al lui Bonaparte, Schneider era proprietarul celor mai mari uzine metalurgice și turnătorii de oțel din Franța și înăbușise fără milă toate grevele muncitorești. Cu puțin înainte de aceste evenimente, poruncise să se tragă asupra unei manifestații pașnice a muncitorilor, care declaraseră grevă la uzina de tunuri din Creusot, care-i aparținea.

O femeie necunoscută, într-o rochie săracăcioasă de lînă, cu un șal cadrilat, se repezi cea dintâi la patronul uzinelor, strigîndu-i în față:

— Ucigașule! Afară cu tine!

Schneider încercă să se împotrivească, dar doi oameni din mulțime îl apucară de guler și-l tîrîră pînă la ieșire, svîrlindu-l în stradă.

— S-a sfîrșit cu Imperiul! strigă unul dintre ei.

Acesta fu semnalul pentru trecerea la fapte. Poporul îi sili pe deputați să voteze dețronarea lui Napoleon și a dinastiei sale. Niciunul dintre partizanii împăratului nu îndrăzni să-i ia apărarea. Mulțimea se îndreptă apoi spre Primărie, unde fu proclamată Republica și alcătuit noul guvern.

Ce-a mai triumfat atunci Parisul ! „Iată — se gîndeau toți — s-a sfîrșit cu domnia bogaților iasupra celor săraci. Acum și inamicul care se apropie năvalnic de capitala țării va simți în sfîrșit că Franța e din nou puternică !“

Cît de fierbinte fusese în zilele acelea dorința întregului Paris de a porni la luptă pentru alungarea prusacilor de pe pămîntul Franței ! Cu cîtă nerăbdare așteptase clipa cînd noul guvern, care își spunea „guvernul apărării naționale“, îl va chema la lupta hotărîtoare împotriva dușmanului patriei !

Dar bucuria poporului fusese de scurtă durată. Curînd, noii conducători fură pe drept cuvînt porecliți de popor „guvernul trădării naționale“.

Noul regim nu se arătase republican decît în vorbă. De fapt nu se deosebea cu nimic de monarhie, servind, ca și ea, interesele capitaliștilor.

Trochu, șeful guvernului, era un cunoscut monarhist. Avocatul Jules Ferry, numit după 4 septembrie primar al Parisului, își încropi în timpul asediului o însemnată avere pe socoteala capitalei înfometate, iar ministrul afacerilor străine, Jules Favre, fu prins cu tot felul de pungășii și falsificări de acte făcute pentru a se îmbogăți.

Nu este deci de mirare, că a doua zi după preluarea puterii, acest guvern se adresă statelor străine, cerîndu-le ajutor împotriva propriului său popor.

Între timp, armatele prusace înaintau cu repeziciune spre Paris, amenințînd Franța cu o înfrîngere totală.

Temîndu-se de o nouă izbucnire revoluționară, guvernul hotărî să-l lase pe inamic să ocupe capitala. Thiers nădăjduia că va fi ajutat de soldații prusaci, în acțiunea de reprimare a mișcării populare.

Înțelegîndu-se pe ascuns cu Bismarck, Trochu voia să înșele masele populare, făcîndu-le să creadă că guvernul își încorda toate puterile pentru apărarea Parisului. La 20 ianuarie porni o ofensivă, după ce luase toate măsurile pentru a asigura înfrîngerea propriei sale armate. Astfel,

unitățile franceze, pornite să întâmpine inamicul, se pomeniseră chiar din prima mare bătălie fără tunuri și fără rezerve de oameni, în timp ce armatele prusacilor își aduceau nestingherite pe poziție și artilerie și întăriri. Ofițerii de artilerie — monarhiști trădători ca și Trochu — primiseră ordinul să tragă în așa fel încât să nu pricinuiască pierderi inamicului.

Armatele franceze suferiră o înfrângere, care fusese cu grijă pregătită de șeful guvernului francez. Chiar a doua zi, Troch declară că orice rezistență era de aici înainte zadarnică și că deci se impunea o capitulare neîntârziată. Capitala Franței fu predată prusacilor, care înainte o asediaseră fără rezultat, timp de o sută treizeci și două de zile.

Trădarea lui Trochu și rușinoasa înfrângere a armatei franceze stîrniră o indignare generală. Ca și la 4 septembrie, poporul ieși din nou în stradă. Batalioanele Gărzii Naționale înaintară din suburbii spre Primărie. Pretutindeni se auziră strigătele: „Jos guvernul trădării naționale!”

Dar lîngă Primăria transformată de generalul Vinoy într-o adevărată cetate, se afla armata, adusă de cu vreme din tranșee. Îndată ce mulțimea umplu piața din fața Primăriei, o grindină de gloanțe căzu asupra ei de la ferestre și de pe acoperișuri.

Demonstrația revoluționară fu înăbușită.

După semnarea convenției de capitulare a armatei franceze, guvernul predă în mâinile prusacilor cea mai mare parte din forturi, și garnizoanele fură silite să depună armele la picioarele învingătorilor. Tunurile fortificațiilor pariziene fură și ele scoase și predate inamicului. Se temură însă să se atingă de Garda Națională a Parisului, alcătuită în bună parte din proletari. Bismarck și Trochu își dădeau prea bine seama că Garda Națională nu se va lăsa dezarmată. Parisul muncitor aștepta, înarmat, clipa prielnică pentru o nouă izbucnire revoluționară.

Știind aceasta, guvernul prusac îl zorea pe Trochu să semneze tratatul de pace. Temându-se că poporul francez se va ridica împotriva condițiilor rușinoase primite de guvern, Bismarck ceru să se facă imediat alegerile pentru Adunarea Națională, nădăjduind că va ieși o majoritate reacționară. Lucrul acesta nu era prea greu: a treia parte a țării era ocupată de armatele prusace; mulți oameni îndrăzneți și hotărâți, care se bucurau de încrederea maselor populare și care ar fi putut să le călăuzească, erau arestați, iar cei rămași în libertate nu puteau demasca într-un timp atât de scurt în fața alegătorilor — mai ales a aceloră din provincie — înțelegerea dintre Trochu și Bismarck.

În urma acestor alegeri premature și măsluite, ținute sub presiunea autorităților franceze și prusace, în Adunarea Națională fu aleasă o majoritate covârșitoare de elemente reacționare. În fruntea noului guvern se afla acum Adolphe Thiers.

Bismarck triumfa. Thiers îi primise toate cererile, și cancelarul prusac începuse de fapt să conducă, nestîngherit, destinele Franței.

În primul rînd, Thiers se grăbi să-i dezarmeze pe muncitorii parizieni și să le ia artileria. Pentru aceasta, ticlui un plan foarte viclean.

Pregătindu-se să predea nemților orașul, generalii lui Thiers „uitară“ să scoată vreo patru sute de tunuri din cartierele care urmau să fie ocupate, potrivit condițiilor de armistițiu. Aceste tunuri aparțineau Gărzii Naționale a Parisului și fuseseră cumpărate din banii poporului. Generalul Vinoy prefera să le predea inamicului, decît să le lase în mâinile poporului francez, stăpînul lor legal.

Abia la 1 martie, în ultima clipă, înainte de intrarea prusacilor în Paris, batalioanele federaților izbutiră să transporte aceste tunuri dincolo de linia de ocupație prusacă. Cele mai multe fură duse și instalate în cartierele

muncitorești, pe înălțimile de la Chaumont, Belleville și Montmartre — cele mai înalte puncte ale Parisului.

La această acțiune de salvare a tunurilor, care fură trase cu brațele, populația Parisului luă parte cu înflăcărare.

Generalii se neliniștiră. Aceste tunuri trebuiau cu orice preț luate pentru ca poporul să fie dezarmat.

Thiers dădu ordinul să fie folosită forța armată și-l numi pe generalul Vinoy șef al acestei operațiuni.

Pregătirile pentru atacul împotriva poporului parizian fură făcute în cea mai mare taină.

În zorii zilei de 18 martie, trei mii de soldați ai guvernului, sub comanda generalului Lecomte, sosiră în Montmartre, urcară nestingheriți pînă în vîrfurile colinei, arestară sentinelele, uciseră cîțiva soldați ai Gărzii Naționale luați prin surprindere și puseră stăpînire pe tunuri.

Împușcăturile însă treziră gărzile naționale și pe locuitorii cartierelor muncitorești. Bărbați, femei și copii ieșiră în stradă, încercînd să-i convingă pe soldații guvernamentali să nu tragă în popor, iar acolo unde vorbele nu fură de nici un folos, îi înconjurară și-i dezarmară.

Cri-Cri își amintea foarte bine ziua de 18 martie. Se simțea și el, într-o oarecare măsură, părtaș la aceste evenimente atît de mari. Se ferea să se laude în fața copiilor de aceeași vîrstă, totuși, cînd avea prilejul, îi plăcea să apară în ochii lor ca un erou, povestind cele trăite în ziua aceea de pomină.

Iată ce anume se întîmplase. Cînd generalul Lecomte dăduse ordinul să se tragă în mulțimea care înconjura tunurile, soldații duseră armele la ochi. Unchiul Joseph îl luase pe Cri-Cri de mîină și, ieșind împreună cu el în fața soldaților, le spusese :

— Hai, trageți ! Dar să nu uitați că în alte părți ale Franței li se poruncește altor soldați să tragă în părinții, în surorile și în copiii voștri. Căci nicăieri poporul nu mai

vrea să trăiască în robie, să flămânzească și să rabde trădarea guvernului !

Mulțimea femeilor și a copiilor năvălise în urma lui Joseph. Cei mici se apucară cu mânuțele de baionete, se agățară de roțile tunurilor. Pretutindeni, răsunară strigătele :

— Trăiască Comuna ! Trăiască libertatea !

Și atunci se petrecu ceea ce trebuia să se întâmple, dar ceea ce nu prevăzuseră nici Thiers, nici slugile sale : soldații refuzară să tragă în mulțime, se ridicară împotriva ofițerilor lor, îi arestară și, întorcându-și armele cu patul în sus, începură să fraternizeze cu poporul.

O bucurie generală cuprinsese toate cartierele muncitorești. Federații, muncitorii, femeile și copiii își strângeau mâinile, se îmbrățișau, cântau și jucau.

În zori, generalul Lecomte îi raportase lui Thiers despre „victoria“ sa asupra Parisului răsculat ; dar, în după-amiaza aceleasi zile, fu luat prizonier.

Vinoy își dădu seama că nu-i mai rămânea altceva de făcut, decît să ordone retragerea generală. Fugind, își pierdu în grabă chipiul pe bulevardul Clichy...

Astfel își cucerise Parisul libertatea.

Acum, la Primărie, se instalară adevărații reprezentanți ai poporului. Acesta fu primul guvern muncitoresc din lume.

„Guvernul trădării naționale“ alungat, în frunte cu Thiers, fugi la Versailles — vechea reședință a regilor Franței...

Aducîndu-și aminte de toate aceste evenimente și re-trăindu-le, Cri-Cri compara fără să vrea zilele acelea pline de cele mai luminoase nădejdi, cu zilele furtunoase, atît de neliniștite, pe care Parisul le trăia acum. De ce se întîmplase așa ? Nu-și putea da seama. Știa doar că în ultimele zile parizienii începuseră să se pregătească cu o nemaipomenită grabă pentru întîmpinarea inamicului, iar baricadele creșteau ca din pămînt în oraș.

Dacă te uital la însuflețirea pe care o puneau toți la ridicarea baricadelor, nu-ți puteai da seama cine conducea munca. Se părea că fiecare în parte își alegea munca cea mai potrivită. Unii săpau pământul, alții aduceau bolovani. Copiii lucrau cu lopeți, cărau cu roabele. Femeile coseau saci și îi umpleau cu pământ.

Cri-Cri își iuți pasul. Simțea o dogoritoare sete de activitate.

După ce ocoli baricadele din Piața Bastiliei, din strada La-Roquette și din bulevardul Voltaire, coti spre strada Ramponneau, unde se ridicau baricadele după planul lui Joseph Bantard.

Aici lucrau numai câțiva oameni. Lângă trotuar stătea un bătrîn cărunt, chipeș. Se uita la toți trecătorii cu o privire atentă, repetînd mereu :

— Cetățene ! Piatra dumitale ! Fiecare trebuie să-și aducă prinosul Comunei, să-i dea o piatră.

Parizienii nu se mai opreau să-l întrebe ce voia să spună. Acum, cînd baricadele deveniseră un element ne-lipsit al străzilor pariziene, toți știau că fiecare bolovan smuls din caldarîm întărea perspectiva victoriei.

O doamnă frumoasă îi tăie drumul lui Cri-Cri, ciocnind din tocurile-i înalte pe trotuar. Uitîndu-se sperioasă într-o parte și în alta cercă să treacă neobservată.

Ridicîndu-și puțin vocea liniștită, bătrînul spuse :

— Cetățeano, piatra dumitale !

Femeia se întoarse speriată spre bătrîn și-i zise, repede :

— Sînt grăbită. Mă duc la tatăl meu care e bolnav.

— Dacă nu poți s-o faci singură, s-o facă altul pentru dumneata, — stărui bătrînul neînduplecat.

Soarele primăvăratec de mai se arăta printre nori, revărsîndu-și razele de aur peste pietrele răscolite ale caldarîmului, peste grămezile de moloz, peste bîrne și grinzi și peste doamna cea speriată de lângă federații care munceau la ridicarea baricadei.

Cri-Cri — nici el nu ştia de ce — se simţi deodată vesel. Se întoarse spre necunoscută şi, aruncându-şi ştergăreşte chipiul în aer, strigă :

— Pentru dumneavoastră, domnişoară, sînt gata să scot şi trei pietre ! Şi văzînd că aceste vorbe erau pe placul doamnei, adăugă cu şiretenie : Iar pentru Comună, şi treizeci şi trei !

Bătrînul îşi ridică fruntea şi-l privi pe Cri-Cri pe sub sprîncenele încruntate. Ochii negri, veşnic surîzători ai băiatului şi colţurile gurii puţin ridicate îl făceau să pară zeflemitor. Bătrînul îl bătu blajin pe umăr :

— Bine zici, băiete, foarte bine ! Ar trebui să fii sub arme !

Iar doamna se tulbură, apucă stîngace cu amîndouă mîinile piatra, o ridică şi-o scăpă din nou jos. Cri-Cri nu aşteptă să fie rugat şi piatra ajunse cu bine pe grămada de bolovani care creştea necontenit.

Doamna îi aruncă băiatului o privire de mulţumire, dar Cri-Cri uitase cu totul de ea.

Urmînd pilda federaţilor, îşi lepădă vesta şi, aşezat în mijlocul caldarîmului, se apucă să scoată cu rîvnă o piatră după alta. Bătrînul îl privea, zîmbind. Iar Cri-Cri mormăia ca pentru sine :

— „Sub arme !“ Aş vrea şi eu să fiu sub arme, dar ia încearcă de-l convinge pe unchiul meu, Joseph Bantard, că nu mai sînt copil. Nu vrea să mă lase, şi pace ! Spune că-i prea devreme ! I-aş fi arătat eu cum trebuie să-i batem pe cei din Versailles !

Şi părăindu-i-se pesemne că avea în faţa sa un versaillez, Cri-Cri se aruncă furios asupra unui bolovan mai mare.

Bătrînul dădu înţelegător din cap :

— Pe tine nu te lasă unchiul tău, iar pe mine — băiatul meu, zice că am luptat destul. Asta, aşa-i ! Am luptat mult în viaţa mea. Şi-am tras destule gloanţe în domni de soiul celor care-şi înfig acum mîna în beregata

Comunei. Dar să fii sub arme pentru apărarea Comunei — e cu totul altceva. Nu-i nimic, o să mai aibă ei nevoie și de noi. Nu-i așa, băiete? Și se uită șiret la Cri-Cri. Hai, dă-i lui Pierre o mână de ajutor!

Cri-Cri sări în picioare și se apropie de-un tânăr care se căznea cu un butoi mare de fier, rostogolindu-l spre grămada de bolovani, aruncați în mijlocul străzii.

— Piatra dumitale! se auzi din nou glasul bătrînului.

— Stai aici din zori și toți îți dau pietre. Dar nimeni nu s-a gîndit să-ți aducă o bucată de pîine — se auzi vocea răsunătoare a zarzavagioaicei, care-și împinse căruciorul pînă la picioarele bătrînului și-i întinse un mic pachetel.

— Mulțumesc, Claudine, primesc cu plăcere! Ce-ți mai face micul comunard? Tot mai stă sub o frunză de varză?

Izbucniră în rîs ca doi complici, și fața Claudinei se luminează ca de obicei atunci cînd i se pomenea de unicul ei fiu, așa cum se luminează numai fețele mamelor fericite.

Claudine pornea la drum o dată cu primele raze ale soarelui și străbătea străzile cartierului cu căruciorul ei încărcat cu legume proaspete, pe care străluceau picăturile de rouă. Glasul ei răsună sonor în aerul dimineții cînd striga pe toate tonurile: „Morcovi, pătrunjel proaspăt, pătrunjel! Salată, țelină, ridichi!“ Căruciorul ei era foarte pitoresc, cu căpățînile de varză albă și roșie, îngrijit așezate între grămezile de fasole verde, de roșii aprinse, aurite de razele soarelui. Printre feluritele legume, Claudine înfigea buchete întregi de mărar, pătrunjel și țelină verde. Și în mijlocul acestei splendori, ședea micuțul Claude, de trei ani. Cît de mult se bucura el de această plimbare zilnică prin Parisul abia trezit din somn. Nu se mai sătura privind cînd la dreapta, cînd la stînga, cum nu se mai sătura nici maică-sa să glumească veselă cu el. Din cînd în cînd, Claude își băga mînuța grăsulie în buchetele purpurii de ridichi de lună și, alegînd-o pe

cea mai mare, își înfigea în ea dințișorii albi și ascuțiți de mică sălbăticiune.

Gospodinele, care cumpărau de la Claudine zarzavaturile, îi dăruiau cu drag copilașului bucălat și vesel fel de fel de bunătăți. Nu era om în tot cartierul care să nu-i cunoască pe Claudine și pe Claude al ei.

Undeva, departe, bubui o salvă răsunătoare, apoi alta, dar oamenii ocupați cu munca lor nu-i dădură nici o atenție.

Cri-Cri era cu totul cufundat în munca sa. Căra pietre împreună cu federații, le așeza rînduri-rînduri și îngrămădea peste ele bîrne și saci cu nisip.

Și dacă în muncă nu rămînea codaș, apoi în cîntece îi întrecea pe toți. Ritmîndu-și mișcările, cînta cuplete, pe care le intona în timpul acela tot Parisul revoluționar :

*Sînt Mariana¹. Și pe mine
Toți mă cunosc pe acest pămînt.
M-oi veseli cum e mai bine
Cu roșia-mi scufie-n vînt !*

*La luptă, Mariana,
Cu dușmanii cumpliți !
Dă-n toată țara svoană,
Trezește-i pe-adormiți !*

*Fierarule ce n-ai hodină,
Tu, marinar de pe vapor,
Minerule din neagra mină,
Plugarule de pe ogor !
Burghezul pîinea de la gură
V-o ia în schimb pe-un rai ceresc...
Priviți, pustie-i bolta sură
Și-aici mormintele sporesc !*

*La luptă, Mariana,
Cu dușmanii cumpliți !
Dă-n toată țara svoană,
Trezește-i pe-adormiți !²*

---

¹ Mariana — denumire populară a Franței. (Nota red. ruse).

² Autorul cîntecului — Oliver Soushêtres, a luptat pentru instaurarea Comunei din Paris. Nu se cunoaște bine data nașterii, nici data morții sale. (Nota red. ruse).

CEI TREI PRIETENI

Timpul însă trecea și Charlot, oricât ar fi fost de prins cu munca lui, nu voia nici în ruptul capului să întârzie la solemnitatea doborârii coloanei Vendôme. Aruncă deci lopata și-și puse vesta.

— Bună ziua, Charlot! auzi deodată în spatele lui.

Cri-Cri se întoarse și văzu un tânăr înalt și bine legat: era prietenul său Gaston Claire. Deși cam de aceeași vîrstă, părea mai înalt și mai mare decît Cri-Cri, care era vînjos și îndesat. Gaston împlinise cincisprezece ani în ziua proclamării Comunei, iar lui Cri-Cri îi mai lipseau trei luni. Gaston avea părul moale, de culoare deschisă și niște ochi albaștri, cam visători. Un puf ușor îi umbrea buza de sus. Peste haina albastră purta un șorț de piele, iar pe un braț i se bălăbănea o pereche de calapoade.

Băieții se împrieteniseră de curînd.

Intr-o zi, doamna Didier vrînd să-și dea pantofii la reparat îl trimisese pe Cri-Cri la cizmar. Acolo, Cri-Cri îl văzuse pe Gaston, care venise nu de mult la Paris.

Gaston era de la țară și la început se temuse de orașul acesta mare. Larma și forfota neîncetată a străzilor capitalei îl zăpăceau.

Cri-Cri, care uitase că și el venise din provincie și se credea parizian get-beget, îl privise cam de sus pe ucenicul acela deșirat, care nu se pricepea de loc la încălțăminte delicată de oraș. Ca și ceilalți băieți și ucenici din atelierul cizmarului, Cri-Cri îl poreclise pe Gaston „necioplitul“, pentru că acesta nu încetase să-și iubească satul. Roșcata, vaca părinților lui Gaston, era mereu ținta tuturor glumelor. Gaston, simplu și sincer din fire, le dădea singur prilej pentru astfel de glume, împărtășindu-le veștile primite de acasă; le spunea cît lapte dădea Roșcata pe zi, cînd o să fete...

Intr-o bună zi, unchiul, supărat, îl dojeni pe Charlot.

— Oare de cînd te crezi un nobil îngîmfat? De cînd ai început să disprețuiești viața de la țară? Tu n-ai dreptul să uiți că de la cea mai fragedă vîrstă țăranul își muncește petecul de pămînt și că pînă la adînci bătrînețe el trudește pentru moșier, pentru a-și plăti dările peste măsură de mari. Trebuie să-ți respecti prietenul, pentru că se interesează de gospodăria părinților săi. El n-a uitat ce însemnătate are o vacă pentru gospodăria lor!

Cri-Cri se rușină. La început nu pricepu de ce unchiul Joseph se supăraseră atît de tare pe el, și încercă să se dezvinovățească:

— N-am vrut să-l supăr pe Gaston...

— Cred și eu, îl întrerupse Joseph. Atîta mai lipsea! Gaston n-are de ce să se supere. Mie însă îmi pare rău pentru tine. Tu ar trebui să înveți de la Gaston și, în loc să faci asta, îl privești de sus.

De atunci, Charlot începuse să se poarte cu totul altfel cu Gaston. Aflase că tînărul cizmar era un mare iubitor de cărți, pentru care găsea întotdeauna timp. Știa să povestească minunat ceea ce citea și astfel îl cuceri repede pe Cri-Cri, care începu să-l respecte și să-l îndrăgească.

Și doamna Didier îl prețuia în felul ei pe „lungan“, cum îi spusese chiar din prima zi. Îi plăcuse mult cum îi reparase pantoful și de atunci cerea mereu cizmarului ca ghețele ei să fie negreșit lucrate de Gaston, care cu răbdarea lui nesecată de țăran era gata să refacă de zece ori cîrpeala cînd nu-i plăcea lui sau clientului.

Ziua de optsprezece martie îi apropiase și mai mult pe cei doi băieți.

În ziua aceea de neuitat, cînd Cri-Cri de mîna cu unchiul Joseph pășise neînfricat în fața baionetelor, Gaston văzuse în apropiere un ofițer, care scosese un pistol din teacă și țintise într-unul din cei doi Bantard. Gaston sărise la ofițer, dar altul fusese mai iute decît el: un pat de

pușcă se abătuse peste umărul dușmanului, făcînd să-i cadă pistolul din mînă.

Gaston îl ridicase.

Cînd soldații își plecaseră puștile la pămînt și începuseră să fraternizeze cu parizienii răsculați, Gaston se re-
pezise spre prietenul său cu pistolul în mînă spunîndu-i :

— Ține-l, Charlot. E trofeul tău ! Are un glonț, care-ți
fusesse destinat ție sau unchiului tău.

Și povestise tot ce văzuse.

Ce-i drept, arma nu rămăsese la băieți ; Joseph Bantard
le-o luase. Dar acest trofeu îi legase într-o prietenie de ne-
clintit.

Toate neînțelegerile, toate supărările din primele zile
fură date uitării. Nici Cri-Cri, nici prietenul său nu mai
țineau minte dacă fuseseră cîndva supărați.

— Ce-i cu tine ? Scoți pietre din caldarîm ? Bună trea-
bă ! îl laudă Gaston pe Charlot. Ascultă, vreau să-ți fac o
propunere : Hai să ne înscriem în batalionul școlarilor. Am
și vorbit cu comandantul. Nu zău, ce să mai zăbovim ! Și
Pierre, și Antoine, și Leon fac parte din batalion. La înce-
put nu-i primeau nici pe acei care nu împliniseră încă cinci-
sprezece ani, dar acum iau și de paisprezece.

— Minunat ! strigă Charlot, privindu-l cu jînd pe to-
varășul său. M-aș duce și eu, dar... și Cri-Cri se scărpină
încurcat după ureche.

— Te temi de patroana ta ? îl întrebă Gaston batjoco-
rîtor.

— Ce patroană ! se oțărî Cri-Cri. Parcă mai trebuie
s-o întreb ! Știi prea bine că unchiul Joseph nu-mi dă voie.
Pentru nimic în lume ! Imi spune mereu : las' că te chem
eu, Charlot, pe baricade, cînd o fi nevoie ! Se vede că n-a
venit încă vremea ! În glasul lui Cri-Cri se simțea ciuda.

— Dda... spuse Gaston tărăgănat. Joseph Bantard e
un om, nu glumă.

— Și apoi, cum s-o las pe Marie singură ? O duce atât de greu. Maică-sa e mereu bolnavă.

— Da, o să-i vină greu Mariei fără tine — întări Gaston serios. Totuși, păcat că nu poți veni cu mine la batalion.

Și ascultînd vuietul tunurilor, adăogă :

— Nu se mai potolesc, nemernicii ăștia ! Cînd oare îi vom face să tacă ? Nu ți-a spus nimic unchiul tău ? El trebuie să știe totul...

— Cine să știe dacă nu un membru al Comunei ? ! se mai învioră Cri-Cri. Unchiul meu spune că cei din Versailles nu vor intra niciodată în Paris.

— Așa o fi ! Dar cînd oare îi vor alunga ai noștri departe de Paris ? îl iscodi Gaston.

— Măi, curios mai ești ! Prusacii îi ajută pe versaillezi, iar Parisul e singur, îl lămuri Cri-Cri pe prietenul său. Trebuie să mai așteptăm, pînă ce ne sosesc ajutoare din celelalte orașe.

— Bine ar fi... Numai vezi că la Lyon și la Marsilia răscoala a fost înăbușită.

— Ei și ce-i cu asta ! făcu Cri-Cri cu o umbră de imputare în glas. Azi e înăbușită și mîine izbucnește iar. Atîta numai, să putem rezista, și atunci muncitorii de pretutindeni vor acționa la fel ca cei din Paris.

— Așa cred și eu, — se grăbi Gaston să întărească spusele lui Cri-Cri, care era mai bine informat decît el : servind lumea la cafenea, avea mai des prilejul să audă noutăți interesante. Apoi adăogă totuși : păcat numai că i-am lăsat pe versaillezi să ajungă atât de aproape de Paris !

Dar Cri-Cri nu se lăsă :

— Asta nu-nseamnă nimic, — rosti el plin de importanță. Ai uitat, se vede, că de întîi martie prusacii au intrat chiar în Paris. Atunci nu i-a împiedicat nimeni : nici măcar nu s-a tras în ei. Și ce ? Au stat mult să se plimbe

pe aici ? După două zile s-au cărat de unde au venit ! Li s-a urît numaidecît la noi, la Paris !

— Și încă cum ! îi luă Gaston vorba din gură. În orice magazin și-au băgat nasul, au dat peste tot de-un anunț încadrat în negru : „Închis pentru doliu național“. Vine un fante de-al lor la mătușa Pichou — are și ea o capră — și cere să-i vîndă lapte, dar ea : „și-a pierdut capra tot laptele din cauza doliului național“. Iar neamțul : „Trăsni-v-ar să vă trăsnească ! În orașul ăsta blestemat nu dai decît de sgripturoaice și de căpcăuni !“

Băieții izbucniră veseli în rîs, amintindu-și de primirea dușmănoasă pe care populația Parisului o făcuse armatelor germane de ocupație, care se instalaseră în cartierul Champs Elysées¹ după încheierea rușinosului armistițiu.

Deodată amîndoi ciuliră urechile, ascultînd o voce argintie, care venea de departe :

— E Marie ! strigă Gaston.

Intr-adevăr, tăind piața, se apropia venind de-a dreptul spre ei, ușoară și subțirică, florăreasa Marie. Puțin aplecată din pricina greutateii coșului cu flori, fetița înainta, strigînd din cînd în cînd cu un glas melodios :

— Violete, violete ! Cumpărați violete ! Numai doi sous buchetul !

— Marie, Marie ! Vino aici, Marie ! Cri-Cri, urcat pe-o grămadă de pietre, îi făcu semn, fluturîndu-și mîna.

Văzîndu-l fetița își iuți pasul.

Gaston aștepta nerăbdător ca Marie să ajungă lîngă el.

— Mademoiselle, — începu el foarte ceremonios, — dați-mi voie să mă prezint : Gaston Claire, fost calfă la cizmarul Boulet, azi soldat în batalionul de școlari. Adio, calapoade ! Adio, șorț !

— Se poate una ca asta ? strigă Marie.

Chipul ei era plin de o admirație neprefăcută. Îl zăpăci pe Gaston cu întrebările.

---

¹ Champs Elysées — cartier aristocratic al Parisului. Bulevardul care-l străbate poartă același nume. (Nota red. ruse).

— O să ai o adevărată uniformă de militar ? Vreau să te văd. Când pleci ? Și o să capeți chiar o pușcă adevărată ? Dar nici nu știi să tragi !...

Gaston voi să spună că știe să tragă, dar aruncându-i o privire lui Cri-Cri, n-avu curajul să mintă.

— Nu, nu știu... N-am încercat încă, recunosc eu sincer. Dar știu să arunc foarte bine cu pietre : nimeresc vrabia din zbor.

— Ce-i din Versailles nu seamănă de fel cu vrăbiile — făcut Charlôt sarcastic. În schimb, eu trag fără să greșesc ținta. Îmi pare rău de cartușe, altfel ți-aș fi arătat cum se nimerește o vrabie cu un glonte, nu cu o piatră. Nu-i așa, Marie ?

Dar fetița nu-l asculta pe Cri-Cri. Se interesa mai mult de Gaston, care era fericit de atenția ei.

— Nu-i atât de greu să înveți să tragi — spuse el, aruncându-i lui Cri-Cri o privire dojenitoare. O să învăț și eu. Deocamdată nimeni nu s-a plîns de școlari că risipesc degeaba cartușele !... Ei, acum trebuie să plec. Imi pierd vremea, trîncănind cu voi. Mă duc să-i dau patronului jucăriile astea — și arată calapoadele — și apoi... de-a dreptul la redută !... Ascultă, Marie, dă-mi ceva ca amintire. Celor care pleacă în război li se dă întotdeauna ceva ca să le poarte noroc... Așa-i datina.

— Cu plăcere ! Marie se aprinse la față. — Dar ce să-ți dau ? Poate un buchet de flori ? Uite cît de proaspete sînt ! Azi m-am strecurat dis-de-dimineată în pădure, înainte de a se porni bombardamentul. Soarele nici nu răsărise, și buchetele mele erau gata.

Alese cel mai bogat buchețel de violete, apoi se plecă și-l atinse ușor cu buzele.

Acest lucru nu scăpă privirii zeflemitoare a lui Cri-Cri, care spuse cu un glas indiferent :

— Ce, o imiți pe Anette Romard ? Și ea a sărutat florile cînd i le-a dat lui Gregoire, care pleca la fortul Neuilly. Numai că ea era logodnica lui.

— Cine știe : poate nu mă mai întorc, — spuse Gaston ca s-o scape pe Marie din încurcătură.

În glasul lui nu era nici o teamă, dar Marie tresări și îi luă mîna lui Gaston între ale ei. Era atît de tulburată, încît nu găsea nici un cuvînt care să arate simțămintele de care era stăpînită.

După o mică tăcere, mai sărută o dată florile și i le întinse tînărului comunard.

Obrazul lui Gaston se luminează de bucurie.

— Rămîneți cu bine, prieteni ! O șterg ! spuse grăbit, deodată.

Căutînd să-și ascundă neliniștea, Marie întrebă :

— Nu-i așa că o să te întorci, Gaston ?

— Negreșit ! răspunse el curajos și se depărtă cu pași repezi, fără a se mai uita înapoi.

Cri-Cri privi tăcut în urma lui.

Simțitoare din fire, Marie era obișnuită să citească gândurile prietenului său, gânduri care se oglindeau pe fața-i deschisă și mobilă. Înțelese fără greutate cât de mult ar fi dorit Cri-Cri să fie împreună cu Gaston, care pleca să lupte împotriva vrăjmașului. Alese încă un buchețel de violete și i-l întinse, spunînd :

— Ia-le, Charlot ! Sînt cele mai frumoase !

— Pentru ce să le iau ? spuse Charlot cu o neașteptată asprime, respingînd cu mîna florile. Mi le dai de milă ? Nu, te rog, nu te mai gîndi la mine !...

Era o ieșire prea crudă și Cri-Cri își dădu imediat seama.

Ochii Mariei se umplură de lacrimi. Era gata să izbucnească în plîns.

Cri-Cri se tulbură. Ar fi dat mult să nu fi rostit cuvintele acelea jignitoare. Acum căuta să-și îndrepte greșeala :

— Am glumit, Marie ! Nu vezi ? Bravo ! Era să uit. Ia să vezi ce ți-am adus !

Scoase din buzunar turta de făină neagră, amestecată cu tărîțe, și i-o dădu fetei. Marie se bucură, nu atît de turtă, — deși nu mîncase nimic de dimineață, — cît de cîința lui Cri-Cri, și spuse :

— Ce bine s-a nimerit ! Azi n-am putut să cumpăr pîine. Cozile erau atît de mari la brutărie ! Dacă aș fi așteptat, n-aș mai fi putut veni aici înainte de prînz.

Luă turta și începu să muște din ea, cînd deodată se opri :

— Ah, Cri-Cri ! E desigur porția ta !

— Nu, nu, — o asigură Charlot. Mănînc-o sănătoasă ! Am păstrat-o anume pentru tine !

Marie începu să îmbuce cu o vădită plăcere. Obrajii i se îmbujorară, ochii îi străluciră.

— Dar trebuie să mă duc ! Pe ziua de azi n-am vîndut încă nimic, — spuse ea deodată.

— Vînzare bună, — îi ură el cu ton ȋcrotitor. Și eu trebuie să plec. Azi va fi doborîtă coloana Vendôme. Uite, am și permis de trecere.

Dar spre marea sa mirare, vestea aceasta atît de însemnată nu-i făcu nici o impresie Mariei. Tulburată încă de scena despărțirii de Gaston, fetița își luă coșul cu flori și porni încet de-a lungul baricadei.

Curînd, glasul ei răsună din nou, depărtîndu-se mereu... „Violete ! Cumpărați violete ! Numai doi sous buchetul!“...

Cri-Cri nu mai stătu pe gînduri. O luă la fugă spre piața Bastiliei, ca să meargă în piața Vendôme împreună cu unchiul Joseph.

În piața Bastiliei mai era deschis tîrgul de primăvară. Se părea că locuitorii Parisului nu voiau să renunțe la datini, deși tunurile băteau neîncetat și obuzele incendiare ale artileriei de la Versailles pricinuiău mereu noi incendii.

Mici vînzători de ziare strigau cu glasuri ascuțite : „Père Duchèsne !“, „Strigătul poporului !“, „Luptele de sub zidurile Parisului !“, „Răzbunătorul !“, „S-a descoperit o conspirație la școala militară !“, „Marseilleza !“, „Articolul lui Arthur Arnoux !“, „Oficiosul guvernului !“¹, „Hotărîrea Comunei de a se spori salariile învățătorilor și învățătoarelor !“, „Se pregătește un decret pentru stabilirea concediilor de odihnă ale muncitorilor și salariaților !“

Chiar acolo, pe lespezile pieții, un bătrîn cu un teatru de păpuși întinsese un covoraș roșu și după un paravan apăreau, mînuite de degetele sale iscusite, mutrele nesuferite ale miniștrilor din Versailles. Respingătorul pitic, cunoscut de întregul Paris, se sbătea parcă într-o criză de isterie, plîcăt peste enorma cizmă a fiorosului Bismarck, și-l implora : „Ia tot ce vrei !... ia și jumătate din Franța dacă

---

¹ „Père Duchèsne“, „Strigătul Poporului“, „Răzbunătorul“, „Marseilleza“, „Oficiosul guvernului“ erau ziarele care apăreau pe vremea aceea la Paris. (Nota red. ruse).

vrei, nu-mi pare rău, numai ajută-mă să-i sugrum ! Ah, mai repede, mai repede ! ! !“

Pe trotuare se așezaseră într-o pitorească neorînduială vînzătoarele de mere, de castane și de cartofi prăjiți. Chiar și anticarii își întinseseră cărțile vechi și gravurile de-a dreptul pe caldarîm, în bătaia soarelui.

De data aceasta însă Cri-Cri nu se mai opri nici în fața scrînciobului din care răsunau strigăte ademenitoare și vesele, nici în fața călușeilor care zburau voinicește, nici în fața cortului cu teatrul de bîloi, în ușa căruia stăteau artiștii, poftindu-i pe trecători să intre. Cri-Cri se strecură prin mulțime, spre gara Vincent.

Nu așteptă prea mult. Curînd zări silueta greoaie a lui Bantard ; acesta, însoțit de un ofițer, trecu în revistă batalioanele care plecau pe fortificații și apoi ținu o cuvîntare Gărzilor Naționale, care se duceau să întărească unitățile ce apărau căile de acces ale Parisului.

Cri-Cri se alipi grupului de oameni, ce se strînsese pentru a trimite un salut frățesc și pentru a ura noroc celor care luptau vitejește. Dar nu trecură nici cîteva clipe și-l zări pe Gaston în uniformă de federat ; tînărul veni spre el.

Cri-Cri se bucură, dar se și miră în același timp. Doar nu trecuse prea mult de cînd se despărțiseră în strada Ramponeau.

— Ce cauți aici ? întrebare amîndoi deodată.

— Eu, pe unchiul Joseph.

— Iar eu, locul de adunare. Bine că te văd ; aveam nevoie de tine, Charlot, spuse Gaston și se uită în jur.

Cri-Cri își dădu imediat seama că prietenul său era nedumerit sau îngrijorat.

— Vezi, începu Gaston șovăielnic, am vrut să te rog ceva...

— Spune, ce anume ?

— Nu știu ce-o să crezi despre mine... și o roșeață puternică îi acoperi obrazii, urechile, pînă și gîtul.

Văzîndu-l așa, Charlot fu și mai curios :

— Hai, spune, spune o dată !

— Vezi, nu știu dacă mă voi mai întoarce de pe bariade. Și-aș vrea...

— Nu mai lungi vorba !... Dă-i drumul !

— Uite, am scris o poezie... o poezie lungă de tot... pentru Marie... Înțelegi ? Te rog să reții cel puțin patru rînduri din ea...

Cri-Cri scoase un fluierat de uimire.

— Știi că și eu mă pricep destul de bine la versuri. Dar nici prin gînd nu mi-ar fi trecut să scriu poezii pentru o... fetișcană !

— Păi, am scris numai așa... dacă voi muri, zise Gaston încurcat.

Lui Cri-Cri îi păru rău de cele spuse :

— Hai, dă-i drumul, că o să le ții minte pe toate — se grăbi el să-l încredințeze pe Gaston. O să vezi, o să le ții minte pe toate.

Gaston rămase o clipă pe gînduri, vrînd parcă să și le amintească, apoi recită fără meșteșug, dar foarte mișcat :

*O, Marie, chipu-ți dulce
Mereu e-n fața mea !
Rămîi acum cu bine
Căci plec în luptă grea !*

În timp ce Gaston rostea aceste versuri, Cri-Cri dădea înțelegător din cap, în ritmul lor. Apoi nu se mai putu stăpîni și protestă :

— Toate-s bune, dar de ce „chip dulce ?“ După mine ar fi mai bine să spui : „chip gingaș“. În sfîrșit, dacă-ți place mai mult așa, n-ai decît, mie îmi e tot una, numai că eu aș scrie „gingaș“.

— Te rog, repetă-le, repetă-le, ca să fiu sigur ! îl rugă Gaston.

— Bine ! Și Cri-Cri repetă versurile prietenului său.

— Mulțumesc ! Acum pot pleca liniștit... Se zice că în satele ocupate de versaillezi, sîngele curge șiroaie. Nu

cruță nici femeile, nici copiii... Trebuie să avem grijă de Marie. Ferește-o de orice primejdie.

— Poți să fii pe pace, nu vor ajunge niciodată pînă aici !

— Hai să ne îmbrățișăm de rămas bun.

Cri-Cri își strînse cu dragoste prietenul în brațe.

Gaston se desprinse din îmbrățișarea lui Cri-Cri și porni repede prin piață.

— Gaston ! Gaston ! îl strigă Cri-Cri, fugind după el. Tînărul se opri o clipă.

— Cînd ne mai vedem ?

— Nu știu, se zice că vom fi trimiși mai întîi la săpatul tranșeelor lîngă reduta Saint-Florentin.

— Păi e chiar în apropiere de grădina Tuileries. Știi ce ? Duminică va fi un mare concert în folosul văduvelor și al orfanilor. Vino acolo, voi fi și eu împreună cu Marie.

— Strașnic ! răspunse Gaston vesel. Numai să-mi dea voie, adăugă el, bătîndu-l pe Cri-Cri pe umăr.

— Ce-ar fi să vii mîine la tine la redută ? E voie ?

— Vino ! Dacă nu te lasă, fluieră. O să ies... Dar cum o să poți pleca de la cafenea ? îl întrebă el din mers pe Cri-Cri, îndreptîndu-se spre locul de adunare.

— O s-o fac pe patroana mea să mă trimită după ci-coare în piața Concordiei, iar de-acolo pînă la baricada ta e o nimica toată, — strigă Charlot, în urma prietenului său.

Intre timp, două batalioane din Garda Națională se alinaseră, și tobele vestiră pornirea lor în glorioasa campanie.

În locul lor, lîngă clădirea gării, începură să se adune tinerii comunarzi, și Cri-Cri desluși ușor printre ei silueta zveltă a prietenului său.

În același timp, băiatul căuta să nu-l scape din ochi pe unchiul Joseph. Îl văzu pe Bantard strîngînd mîna ofi-

țerului și pornind apoi spre baricada care închidea trecerea dinspre strada Saint-Antoine, unde trebuia să-l întâlnească pe Charlot, ca să meargă împreună în Piața Vendôme.

V

COLOANA VENDÔME

Omnibusul, o apariție rară pe străzile Parisului din vremea aceea, făcea în ziua de 16 mai cursa între piețele Bastilia și Concordia, transportând pasagerii cu permise la solemnitatea doborârii coloanei.

Charlot și Joseph intrară curînd în șuvoiul de oameni, care se scurgea neconținut din Piața Concordiei pe străzile Rivoli și Castiglione, spre piața Vendôme.

Nu se auzea vorbindu-se decît de evenimentul zilei, și Cri-Cri căuta să nu scape nimic.

Îl auzi pe un tînăr care mergea în fața lui, alături de un alt bărbat, ceva mai în vîrstă, spunînd :

— Locuiesc pe aici, prin apropiere. Am lipit toate geamurile cu bentițe de hîrtie, ca să nu se spargă din pricina zguduirii. Mă tem numai ca împăratul de bronz să nu sară în cădere și să ne trezim cu el, oaspe nepoftit în casă.

— E, de asta să nu-ți fie teamă ; nu prea obișnuiesc împărații să intre în casele muncitorilor, — rîse celălalt. Ai auzit că un bancher american, — urmă el, — unul dintre cei mai bogați, a cerut Comunei să-i vîndă coloana Vendôme, ca s-o ridice în Parcul Central din New-York ?

— Cum așa ? ! se miră primul. Oare în America nu-i tot republică ?...

— Ba e, dar așa sînt republicanii americani. Cu vorba sînt democrați, dar de fapt îi admiră pe tirani.

— Totuși, unele ziare sînt împotriva doborârii coloanei Vendôme ! Spun că e o mare operă de artă.

— Așa flecăresc numai mîzgălitorii, rămași în solda celor din Versailles. Comuna tot mai îngăduie acestor foi păcătoase să semene zilnic prin oraș tot felul de bîrfeli. O operă de artă !... Ce neghiobie !... Știi oare că vestitul Courbet, artist cunoscut în toată lumea, a cerut să se scoată acest monument chiar în ziua în care a luat conducerea Uniunii libere a pictorilor ? El a fost acela care a venit cel dintîi cu propunerea de a doborî despotul și de a ridica în locul lui o statuie închinată victoriei revoluției din 18 martie. Courbet e de părere că această coloană nu prezintă nici o valoare artistică și nu face decît să necinstească Franța, preamărind ideile războiului și a cuceririlor de care au nevoie împăratul și burghezia, dar care rămîn odioase poporului.

— Abadie primește mereu scrisori de amenințare de la partizanii lui Thiers — auzi Cri-Cri pe alți trecători din stînga lui. Îi scriu că-l paște moartea dacă își va duce opera pînă la capăt... El...

Dar mulțimea îi duse mai departe pe cei care vorbeau și Cri-Cri nu mai putu desluși sfîrșitul frazei.

— Unchiule Joseph, cine-i Abadie ? întrebă el.

— Abadie este un inginer. Comuna l-a însărcinat cu pregătirile în vederea doborîrii coloanei, iar bonapartiștii încearcă s-o apere și recurg la amenințări.

Piața Vendôme era ticsită de lume. Curioșii care nu primiseră permisuri ocupaseră toate acoperișurile.

Mulțimea în veșminte de toate culorile, larma glasurilor, zarva și forfota puteau tulbura și zăpăci pe oricine. Și lui Cri-Cri, deși era deprins cu îmbulzeala Parisului, îi fugeau ochii în toate părțile. Ar fi vrut să se uite și la coloana, căreia îi sunase azi ceasul din urmă, și la apărătorii Comunei, care umpluseră întreaga piață.

Te mirai cîți oameni puteai întîlni aici ! Și soldați din Garda Națională în uniforme lor, și voluntari din rîndu-

rile muncitorilor parizieni, și adepți ai lui Garibaldi¹. Aceștia din urmă erau deosebit de pitorești. Razele soarelui le luminau costumele roșii, penele de cocoș de la pălăriile lor moi se îndoiau în bătaia vântului, iar armele lor erau cât se poate de variate: puști, carabine, săbii, baionete.

Piața Vendôme nu este prea mare față de celelalte piețe ale Parisului și are o formă octogonală. În mijlocul ei se înălța coloana. În ziua aceea, coloana amintea de catargul unei mari corăbii, încurcată cum era într-un păienjeniș de funii și de scripeți.

Lucrările complicate pentru pregătirea doborârii coloanei fuseseră duse la bun sfârșit. Terasamentul din pământ, gunoaie și paie, înalt de vreo cinci metri și lat de zece, începea la o distanță de aproape cincisprezece metri de soclul coloanei. Un strat de nisip acoperea partea terasamentului, care trebuia să primească izbitura cea mai puternică în clipa căderii monumentului. Coloana fusese în prealabil tăiată de-a curmezișul din amîndouă părțile.

Pe înălțimea Neuf-Petits-Champs era instalat un troliu, prins solid în pământ. Un odgon gros lega troliul de coloană, cuprinzîndu-i vîrfurile ca într-un laț.

Tare iar fi dorit Cri-Cri să se apropie, pentru a vedea mai bine diferitele amănunte ale acestei coloane, care fusese turnată de Napoleon din o mie două sute de tunuri inamice. Dar în jurul terasamentului stăteau cordoane de soldați din Garda Națională, care nu lăsau pe nimeni să se apropie, pentru a evita orice accident în clipa căderii monumentului.

Lui Cri-Cri îi părea rău că, deși trecuse de atîtea ori pînă atunci prin piața Vendôme, nu se învrednicise nicio dată să privească învelișul de bronz al coloanei. Pe acest

---

¹ Giuseppe Garibaldi — (1807—1882) — revoluționar italian, a luat parte activă la lupta pentru unirea Italiei și la războiul din 1870—1871 dintre Franța și Germania, luptînd de partea francezilor. Garibaldi era un simpatizant al Comunei. Mulți adepți ai lui au luptat pentru Comună alături de francezi. (Nota red. ruse).

bronz, care învăluia coloana în spirală, erau sculptate felurite episoade din războaiele napoleoniene.

Și nu numai Cri-Cri, ci mulți dintre cei de față se îngrămădiră în dosul soldaților din garda civilă, încercînd să răzbească pînă la coloană. Dar cei din gardă nu se lăsau înduplecați.

Deodată, în mijlocul tăcerii generale, răsunară următoarele versuri :

*O, de-am putea acuma strînge
Tot sîngele prin ani ce l-ai vărsat,
Piața Vendôme mare-ar fi de sînge
Acoperind pe monstrul împărat.*

Cri-Cri recunoscuse glasul lui Victor Limoges. Poetul se afla aproape de el, în mijlocul mulțimii, cu ochii ațintiți spre statuia lui Bonaparte. Privirile se întoarseră în tăcere spre poet și în ochii tuturor se citea admirația pentru acela care știuse atît de bine să exprime ce gîndeau și simțeau parizienii în clipa aceea.

Așteptarea încordată a mulțimii ajunse la culme, cînd în sfîrșit un fluierat ascuțit vesti sosirea clipei solemne.

Semnalul fu dat de un căpitan de marină. La lauzul lui, un colonel din Garda Națională, cu chipiu roșu, plin de fireturi de aur, se urcă pînă în vîrfurile coloanei și, în strigătele „trăiască Comuna“, smulse steagul tricolor, împlîntat acolo de cu seară.

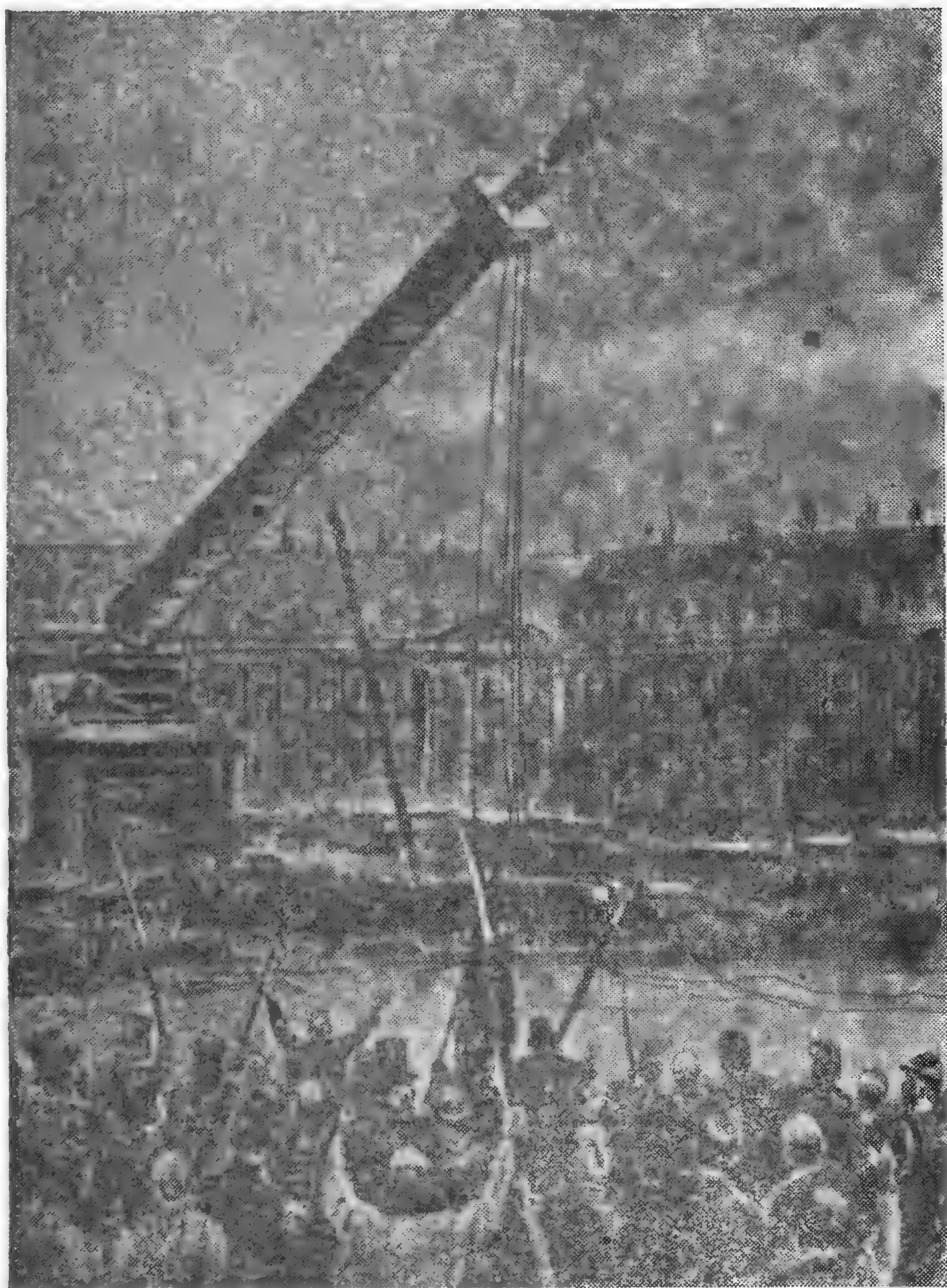
Apoi, la un semn al aceluiasi căpitan de marină, cîțiva soldați din Garda Națională, împreună cu vreo cîțiva marinari, se îndreptară spre troliu. Se auzi goarna sunînd, iar odgonul, pe care soldații îl înfășuraseră pe troliu, începu să se întindă încetul cu încetul.

Toți își ațintiră privirile spre coloană.

Împăratul de bronz părea atît de trainic înfipt în soclul său masiv, încît nu putea fi clintit.

Deodată, cineva strigă :

— Priviți-o ! Cade !

Mulțimea înmărmuri. Monumentul se clătină. Dar în aceeași clipă răsună o trosnitură puternică, asemănătoare cu o explozie. Încordarea odgonului slăbi și coloana rămase din nou nemișcată. Privirile tuturor se îndreptară în jurul troluiului, unde forfoteau oameni. Doi soldați din Garda Națională așezau un tovarăș pe o targă. Nu se putea desluși limpede dacă era rănit sau mort.

Un vuiet de indignare răsună din toate părțile.

— Trădare! strigau unii.

— Asta-i isprava spionilor versaillezi — se revoltau alții.

— Ajunge cât ne-am purtat cu mânuși!

Sunetele goarnei chemau mulțimea să se liniștească.

Inginerul Abadie se urcă pe o ridicătură și spuse:

— Un ticălos trimis de Thiers a stricat troluiul. O schijă l-a ucis pe Gustav Dumesnil din Garda Națională.

Abadie își scoase șapca, și toți bărbații care se aflau în piață se descoperiră.

— Dar dușmanul nu va triumfa multă vreme, urmă Abadie. Peste două ore acest monument, pe care îl urîm atât de mult, se va prăbuși, iar împăratul de bronz se va tăvăli prin gunoaie.

Mulțimea răspunse printr-o furtună de aplauze la cuvintele inginerului, pe care cu o clipă înainte era gata să-l bănuiască de trădare.

Cel de al doilea trolui de rezervă, prevăzut și pregătit din timp de inginer, se afla în apropiere. Abadie porunci să fie adus, și el însuși luă parte la instalarea lui. Curînd noul trolui fu ridicat la locul convenit, și la ora 4 fix totul fu gata pentru dărîmarea coloanei.

Se auzi un semnal. Dar acum mulțimea urmărea odgonul cu oarecare neîncredere și neliniște. Pînă și scîrțîitul ușor al axului pe care se înfășura odgonul trezea neliniște.

Dar iată că în sfîrșit monumentul începu să se clatine și să se aplece încet, încet. Încă o clipă — și matahala de bronz se despică în trei și se prăbuși. Căderea ei făcu să

se zguduie pământul. Capul despotului se rostogoli prin noroi la picioarele mulțimii. O trosnitură asurzitoare răsună ca răspuns la bubuitul tunurilor din Versailles, care în ziua aceea nu conteniseră nici o clipă : Thiers căuta să împiedice Parisul să ducă la îndeplinire sentința poporului împotriva tiranului.

Strigătele puternice și triumfătoare ale mulțimii se contopiră cu sunetele furtunoase ale fanfarei care intona „Marseilleza“.

Cîțiva oameni din primele rînduri se năpustiră spre ruini și ridicară un drapel roșu pe postamentul coloanei, rămas neatins.

Acum, nimic nu mai putea opri năvala. Mulțimea se repezi să ridice bucăți desprinse din coloană. Fiecare rîvnea să pună mîna cel puțin pe o fărîmă din ceea ce fusese cu cîteva clipe înainte coloana Vendôme, și s-o vadă mai de aproape.

Bineînțeles, Cri-Cri nu se lăsă mai prejos. Uitînd de unchiul Joseph, porni și el să caute bucăți de bronz mai interesante, cu gîndul de a le duce Mariei, drept amintire, deoarece fata nu putuse lua parte la această solemnitate.

Avu norocul să găsească o bucată din cununa de lauri a lui Napoleon, care strălucea ca aurul. Cri-Cri o ridică și-o vîrî în buzunar.

Doi puști de lîngă el, care găsiseră bucăți mai puțin frumoase decît Cri-Cri, îi propuseră s-o schimbe cu vreo cîteva frînturi din învelișul de bronz, iar unul îi făgădui și cinci sous pe deasupra. Firește, Charlot n-avea nicio-dată destui bani. Se scărpină în cap, chibzuind dacă n-ar trebui să primească. Cu aceste cinci sous îi putea cumpăra Mariei cartofi prăjiți sau castane coapte... În cele din urmă hotărî totuși că Marie se va bucura mai mult de bucata aceea din laurii împăratului.

Cri-Cri ar fi vrut să pornească mai departe, în căutarea altor comori, dar goarna răsună din nou. De data aceasta, semnalul vestea că va vorbi unul dintre membrii

Comunei. Mulțimea zgomotoasă se potoli ca prin farmec. Toate capetele se întoarseră spre locul unde cu vreo câteva clipe mai înainte se înălțase coloana. Pe postamentul ei fîlfîiau acum cinci steaguri roșii.

Cri-Cri fu plăcut surprins văzîndu-l pe unchiul Joseph apărînd la tribună. Cuvîntarea lui Bantard, înflăcărată, plină de mînie împotriva celor din Versailles și de încredere în victoria celor care luptau pentru o cauză dreaptă, fu rostită cu un glas limpede și hotărît :

— Ziua de azi va intra în istorie ca o zi mare. Napoleon I a vrut să-și făurească gloria sa și a Franței cu prețul sîngelui vărsat de celelalte popoare. Iar noi, ridicînd pe ruinele acestei coloane steagul roșu, dorim egalitate în drepturi și fericirea tuturor popoarelor lumii. De azi înainte, piața aceasta se va numi „Internaționala“, ca un semn de unire a muncitorilor din toate țările...

De cîte ori se oprea să mai răsufle, strigătele mulțimii nerăbdătoare îl îndemnau să vorbească mai departe.

— Milioane de fii ai poporului au căzut jertfă setei nesățioase de putere a primului Bonaparte, — urmă Joseph. A sugrumat, cu propriile sale mîini republica, pe care jurase s-o apere. Prigonindu-i pe toți cei care voiau să trăiască liberi, el se pregătea să pună pe vecie jugul pe grumazul poporului și să domnească trufaș peste întreaga lume, pe care o îngenunchiase.

Crimele lui Bonaparte au început la „optsprezece brumar“¹ printr-o călcare de jurămînt și printr-un sîngeros masacru. Popoarele Europei gemeau din pricina năvălirilor napoleoniene. Și mai tîrziu, Franța a fost nevoită să plătească scump isprăvile monarhului său, care-și ascundea crimele sub tot felul de vorbe umflate, fățarnice, despre binele națiunii. Azi, doborînd simbolul asupririi, Comuna îi înfierează pe toți nemernicii, pe toți trădătorii, care vor

---

¹ La 18 brumar (9 noiembrie 1799) generalul Bonaparte, viitorul împărat Napoleon I, a organizat o lovitură de stat, și s-a făcut prim-consul. (Nota red. ruse).

să treacă drept democrați și care, în clipa hotărîtoare a răfuiei muncitorilor cu asupritorii lor, încearcă să dea lovituri de moarte proletarilor, atacîndu-i mișelește pe la spate. De cîte ori pînă acum nu s-a lăsat Parisul amăgit de acești lupi în piele de oaie ! De cîte ori din pricina mării-nimiei lor francezii nu și-au jertfit viața, nobilele lor năzuințe n-au fost înăbușite !

Nu degeaba, tocmai aici, în această piață, poporul doboară al doilea monument ridicat pentru proslăvirea monarhiei. Primul a fost statuia lui Ludovic al XIV-lea, distrusă în anul o mie șapte sute nouăzeci și doi de parizienii răsculați.

S-o știe toți cei de față : monumentul pe care Comuna îl va ridica nu va fi destinat pentru a proslăvi un tîlhar, ci pentru a întipări în mintea tinerelor generații faptele glorioase care aduc poporului libertatea sau noi victorii pe tărîmul științei și al muncii.

Dar, deși am proclamat Comuna, noi n-am instaurat încă socialismul. Va trebui să mai muncim mult și să luptăm timp îndelungat. Vă întreb însă : oare nu-i va fi mai ușor poporului, dacă în locul asupritorilor vor sta la putere muncitorii și țărani ? Cine se va gîndi neconținut cum să smulgă pămîntului cît mai multă pîine și s-o împartă cu dreptate celor nevoiași ? Cine se va strădui să asigure muncitorilor condiții mai bune de muncă în fabrici și un trai mai fericit familiilor lor ? Cine va avea grijă să nu mai curgă sîngele soldaților pentru cîștigurile nesățioase ale exploataților ?

— Trăiască Comuna ! Să ne dăm viața pentru Comună ! răsunară strigăte din toate părțile.

Cînd se făcu din nou liniște, Bantard încheie :

— Aceste sfărîmături de bronz să fie învățătură de minte pentru toți ambițioșii care rîvnesc la putere și vor să-i asuprească pe muncitori. Aceeași soartă îi așteaptă și pe ei !

Sunetele puternice ale fanfarelor și corul alcătuit din miile de glasuri ale mulțimii acoperiră ultimele cuvinte ale oratorului.

Dar nu amuțise încă bine cântecul de luptă al poporului eliberat, și din strada Păcii se auziră sunetele unui marș funebru.

Joseph Bantard coborî de la tribună și, luându-l pe Cri-Cri de braț, îi spuse :

— Hai să mergem, Charlot ! E înmormântarea eroilor din Garda Națională care au căzut ieri, apărînd poarta Maillot.

În fața spitalului din strada Păcii se aflau trei care funerare. Steaguri roșii fîlfîiau în cele patru colțuri ale fiecărui car. Sicriile nu se mai vedeau sub mulțimea de flori și de coroane.

Lumea aștepta să se sfîrșească solemnitatea din Piața Vendôme, pentru a porni spre cimitirul Père Lachaise. Nici un sunet nu tulbura tăcerea, plină de evlavie. Oamenii stăteau tăcuți, triști, cu capetele descoperite, lăsate în jos.

Deodată se ivi un bărbat cu pălărie pe cap, ceea ce părea o sfidare cînd toată lumea se descoperise. Unul dintre federați se apropie pe nesimțite de el și, fără să-i spună nimic, îi lovi pălăria cu palma, aruncînd-o în șanț. Omul n-avu curajul să crîcnească și curînd nimeni nu-l mai luă în seamă.

Pe o estradă improvizată din scînduri și acoperită cu o pînză roșie se urcă Arthur Arnoux, unul dintre membrii Comunei.

Tot într-acolo se îndreptă și Bantard. Mulțimea se dădu la o parte în fața lui Bantard, care purta eșarfa de membru al Comunei și-l lăsă să treacă împreună cu nepotul său spre carele funerare.

— Acum vă cunoașteți dușmanii, — spuse Arnoux, — îi știți cît sînt de cruzi, știți deci că trebuie să vă apărați viața voastră, a soțiilor, a copiilor și a părinților voștri, de răzbunarea lor. Dacă inamicul va triumfa, nu numai

conducătorii, ci toți vom fi sortiți pieirii. Cei din Versailles și-au pus în gând să nimicească Parisul. Ei știu prea bine că parizienii pot fi înfrinți, dar, chiar învinși, parizienii își vor păstra libertatea de gândire, disprețul lor nimicitor și ura față de asupritori. Versailleszii se tem de fiecare parizian la fel de mult. În fiecare dintre voi, ei văd niște judecători neînduplecați. Voi sînteți conștiința de ale cărei chinuri ei nu pot scăpa. Iată de ce nu vor cruța Parisul. Acest oraș — mintea și brațul revoluției — nu trebuie să nădăjduiască vreo iertare. Vor ucide pe toți, fără să țină seamă de vîrstă, de sex sau de funcție...

Discursul înflăcărat al lui Arnoux nu fu primit ca de obicei cu aplauze furtunoase, nici cu strigăte de simpatie : clipa era prea solemnă, tăcerea mulțimii era prea plină de evlavie, pentru ca să se încumete cineva s-o tulbure. Doar femeia cu o năframă de doliu, care stătea lîngă sicriul soțului ei — locotenentul Châtelet — își strînse la piept cei trei copii rămași orfani de tată și le spuse cu glasul înecat în lacrimi :

— Armand, și tu Marie, și tu Lucie, roștiți după mine : Trăiască Republica ! Trăiască Comuna !

Și copiii, dintre care cel mai mic abia împlinise șapte ani, repetară încet, dar limpede, după mama lor, cuvintele sacre ale jurămîntului revoluționar.

— Cît veți trăi să nu uitați aceste cuvinte, încheie mama cu glas slab.

La un semn al lui Arnoux, convoiul funerar porni încet de-a lungul nesfîrșitei străzi Rivoli, îndreptîndu-se spre cimitirul Père Lachaise.

Cri-Cri se pomeni mergînd foarte aproape de primul dric. În sicriu zăcea un bărbat în vîrstă, cu o barbă neagră, deasă, străbătută de rare fire cărunte. Glonțul îl nimerise în tîmpla dreaptă, acoperită acum de un pansament. Dar în înfățișarea lui era ceva care i se păru lui Cri-Cri atît de cunoscut !

Fără să vrea, în mîntea lui răsări un alt chip, chipul tatălui său, care căzuse și el răpus în lupta împotriva aceluiași dușman, pentru aceeași cauză dreaptă. Murise doar cu doi ani în urmă. Dar la înmormîntarea lui nu cîntase ca acum fanfara și în urma sicriului nu pășise nici un tovarăș de luptă.

Jean Bantard — tatăl lui Cri-Cri — fusese unul dintre cei treisprezece muncitori uciși la Ricquot-Marie de soldații armatei imperiale, care trăsese în minerii greviști ieșiți la o manifestație, în iulie 1869. Vrînd să evite noi tulburări, autoritățile interziseseră înmormîntarea solemnă a victimelor, veghind ca la îngroparea lor să nu ia parte decît rudele cele mai apropiate. Pe Jean Bantard îl petrecuseră numai doi oameni: fiul și fratele său. Mama lui Charlot murise cînd băiatul împlinise șase ani. Charlot se născuse la țară în 1857, un an nespus de greu pentru oamenii muncii din Franța, al patrulea an de secetă, care-i adusese la sapă de lemn pe țărani.

Mulțimea care-i petrecea pe cei morți la groapă creștea mereu, pe măsură ce convoiul funebru se apropia de cimitir.

Și de-a lungul drumului străbătut de carele îndoliate vedeai același lucru ca și la Palatul Industriei: trecătorii se descopereau tăcuți și petreceau multă vreme cu privirea pe eroii necunoscuți ai Comunei.

Intorcîndu-se la „Greierul vesel“, tînărul Bantard făcu un mic ocol, pentru a trece pe lîngă reduta Saint-Florentin. Voia să știe dacă prietenul său se afla cu adevărat acolo. Dar degeaba fluieră de două ori melodia convenită: Gaston nu-i răspunse la semnal.

Cri-Cri mai așteaptă o clipă, privind cum federații consolidau terasamentul fortificațiilor, plantînd pe el gazon proaspăt, și porni mai departe, mîngîindu-se cu gîndul că a doua zi îl va întîlni pe prietenul său.

OMUL CU CARNEȚEL

Ornicul bătu ceasurile șase și fiecare bătaie afla un ecou plin de neliniște în inima lui Cri-Cri. Băiatul o uimise în ziua aceea pe patroana sa printr-o sîrguință neobișnuită, dar mai ales printr-o supunere și o blîndețe cu totul nepotrivite cu firea lui.

„Ce i s-o fi întîmplat ștregarului?” — se gîdea nedumerită doamna Didier. Era nespus de mirată de această schimbare neașteptată în purtarea băiatului, după plimbarea de aseară cu unchiul lui în Piața Vendôme.

Încă de dimineață, de cum pășise pragul cafenelei, doamna Didier fusese surprinsă de neobișnuita curățenie și de ordinea care domnea în local. Praful era șters cu multă grijă, podelele, bine frecate, luceau. Băiatul făcuse totul fără zgomot, fără să se lege de lume, fără a lua pe cineva peste picior, fără s-o facă pe patroană să tremure pentru soarta farfuriilor ei.

Bineînțeles, patroana nu putea ghici pricina pentru care ajutorul ei își schimbase obișnuitele purtări. De unde era să știe că Cri-Cri îi făgăduise lui Gaston că va veni să-l vadă la reduta Saint-Florentin ?...

Arătătoarele ornicului alunecau mereu, neînduplecate, și Cri-Cri se uita din ce în ce mai des, cînd la orologiu, cînd la patroana sa. Doamna Didier nu-și dădea seama se vede că Cri-Cri era un om viu, care avea nevoie și de odihnă, și nu un simplu robot. De altfel, Cri-Cri nu dădea doi bani pe inteligența sau pe puterea ei de pătrundere, așa că își pregătise încă de dimineață planul de acțiune.

Acum, Cri-Cri își repeta în gînd rolul pe care avea să-l joace în fața patroanei sale. Trebuia s-o facă să-l trimită la băcănie, după alimente. Îi va aminti de cicoarea care era pe sfîrșite și îi va spune că la Langrois, în Piața

Concordiei, costă cu doi sous mai puțin decît în celelalte părți.

Îndată ce bătaia ornicului din turn vesti că mai trecuse o oră, Cri-Cri porni hotărît la fapte.

— Doamnă Didier ! Știți că mai avem foarte puțină ci-coare...

Dar în timp ce vorbea, o bubuitură îngrozitoare se auzi prin ferestrele deschise ale cafenelei, făcînd să zornăie geamurile și vasele din dulap. După prima explozie, mai urmară vreo cîteva, una după alta, tot atît de puternice, din partea de sud-vest a Parisului.

„Ce s-o fi întîmplat ? Or fi obuzele artileriei de la Versailles ? Dar în ultimul timp cădeau foarte des și niciodată nu făcuseră atîta zgomot“. Mintea lui Cri-Cri, chinată încă de dimineață de un singur gînd, găsi imediat o soluție.

— Doamnă Didier, — strigă el, — mă duc să văd ce s-a întîmplat ! și o zbughi pe stradă, fără a mai aștepta încuviințarea patroanei.

Încotro s-o apuce ? Spre Champ de Mars ? De acolo se auzea un bubuit înspăimîntător. În zare se înălța prin nori de fum o coloană de flăcări. Fel de fel de lucruri, aruncate în aer de explozie, se ridicau în văzduh, împrăștiindu-se apoi în toate părțile.

În prima clipă, Cri-Cri se zăpăci. Deși ținuse să se ducă la reduta lui Gaston, se luă după mulțimea care alerga spre locul catastrofei.

Curînd însă își dădu seama că trece prin fața Primăriei și că ar putea să se abată pe la unchiul Joseph, pentru a afla ce se întîmplase la Champ de Mars.

Dar nu mai fu nevoit să întîrzie la Primărie, căci sentinela de la intrare îi spuse că Bantard plecase în strada Rappes unde sărise în aer cea mai mare fabrică de muniții din Paris.

Pe tot drumul de la Primărie și pînă la fabrică, de-a lungul cheiului, mirosea a ars. Pe trotuare zăceau împrăș-

tiate cioburi de geamuri, iar pe-alocuri chiar ferestre smulse cu tocuri cu tot.

Pe cheiul Concordiei, mulțimea se îndrepta, ca un zid, spre locul incendiului.

Cri-Cri se hotărî să iasă din îmbulzeală și să caute alt drum pe unde să se poată strecura mai ușor.

Ajuns la Podul Invalizilor, se desprinsese din mulțime și o luă pe pod. Nimeni nu-l urmă. Toți știau că pe malul stîng al Senei se afla o baricadă care închidea drumul cel mai scurt spre Champ de Mars. Cu toate acestea, Cri-Cri nădăjduia să treacă această piedică.

Dar se vede că nu-i fusese dat să ajungă înaintea celorlalți în strada Rappes. Trecînd de ultima arcuire a podului, Cri-Cri zări între două coloane un om cu un carnetel în mînă. Pitit între ele, scria, sau poate desena chiar ceva în carnet.

Infățișarea acestuia îi atrase luarea aminte. Îi deslușea bine profilul feței fine și uscățive, nasul coroiat ca de vultur, buzele strînse ale gurii mici și bărbia cu o gropiță la mijloc. Purta o haină civilă de culoare închisă, care îi venea ca turnată pe trupul puternic și musculos.

Băiatul simți de la început că omul acela nu-i place. „Ce-o fi făcînd aici? Nu degeaba se uită așa de atent la baricadă: o desenează! Pariez c-o desenează!”

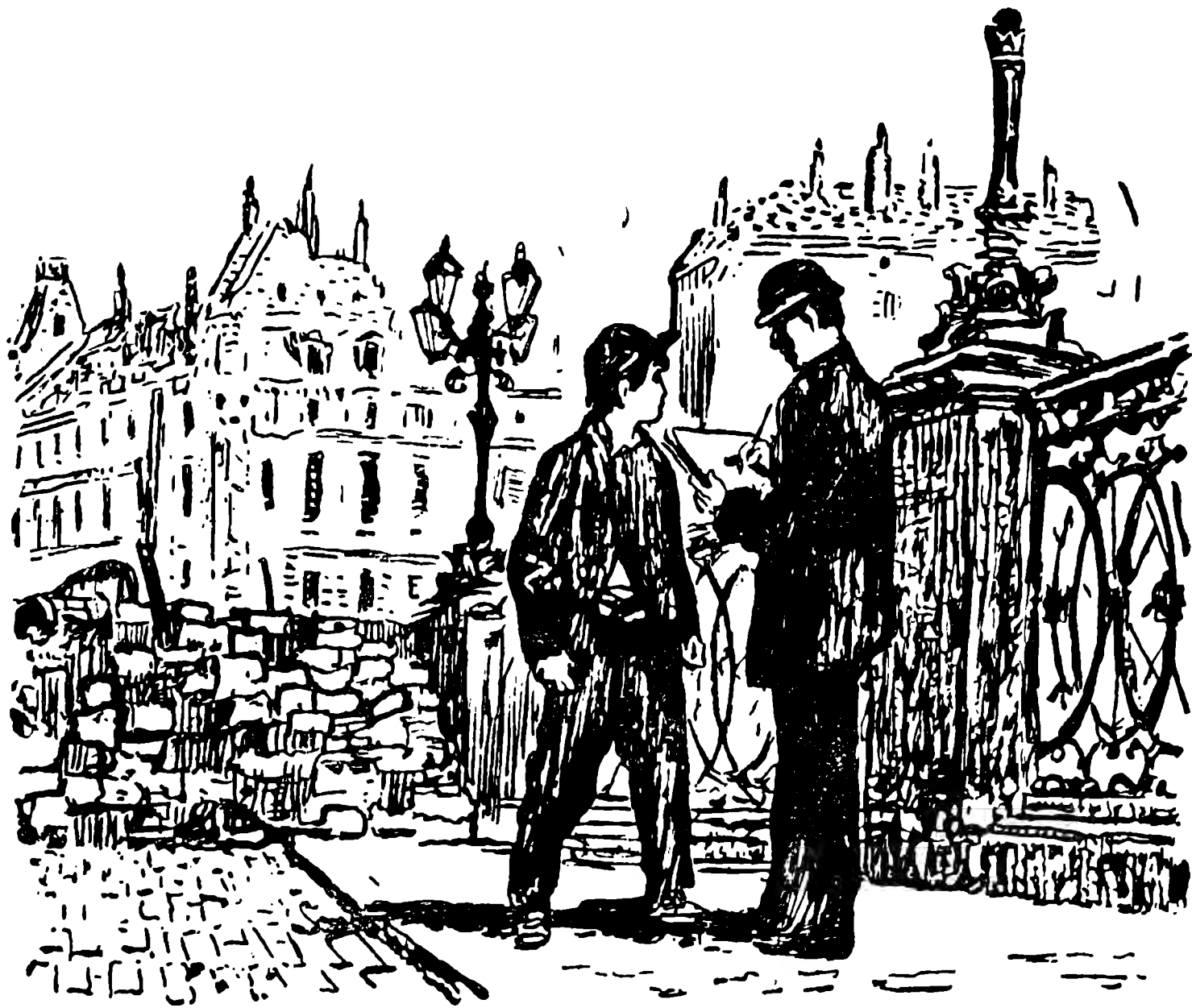
Intr-o clipă fu lîngă necunoscut:

— Ce faci aici?

Auzind întrebarea lui Cri-Cri, omul cu carnetul nu se neliniști de loc. Își băgă încet creionul în buzunar și, măsurîndu-l pe Cri-Cri de sus pînă jos cu o privire disprețuitoare, îi spuse printre dinți:

— Hai, cară-te!...

Dar Cri-Cri auzise prea multe povești despre nenumărații spioni versaillezi, pentru ca străinul cel suspect să poată scăpa atît de ușor de el. Băiatul știa că datorită îngăduinței și lipsei de vigilență a guvernului Comunei,

spionii pătrundeau pretutindeni, ținându-l pe Thiers la curent cu toate măsurile luate de comunarzi.

— Pentru ce desenezi baricada? nu se lăsă Cri-Cri.

Străinul se supără. Incruntându-și sprâncenele dese, aruncă o privire în dreapta și în stînga, apoi făcu o mișcare grăbită și se întoarse deodată, întrebîndu-se parcă pe unde ar putea să dispară mai ușor.

Cri-Cri îi ghici intențiile. Dar ce să facă? Nu-l putea opri singur pe acest necunoscut, și nici nu voia să-l lase să plece.

Trecătorii își vedeau de drum, fără să se abată spre pod. Cri-Cri își vîrî două degete în gură și scoase un șuier atît de asurzitor, încît străinul cel suspect, care stătea alături de el, se cutremură.

— Hei, cetățeni! Veniți înapoi! Hei!

Și numeroși băieți, femei și federați, care forfoteau pe cheiul Concordiei, veniră în fugă la chemarea lui.

— Trebuie să verificăm actele acestui individ ! strigă Cri-Cri revoltat.

Îl ținu pe necunoscut de poala hainei, deși el nu se urnise din loc și stătea foarte liniștit, de parcă nici prin gând nu i-ar fi trecut să fugă.

În puține cuvinte, Cri-Cri îi lămuri pe cei din jur cum necunoscutul îi atrăsese luarea aminte și îi trezise bănuiele.

Toți fură de aceeași părere cu el :

— Să fie arestat !

— Să fie dus la primărie !

— La prefectură ! La Rigot !¹

— Și ieri au fost prinși doi spioni în Piața Vosges...

Văzînd că treburile se cam încurcau, omul cu carnetul încercă să ia totul în glumă. Spuse deci cu un glas mai șovăielnic :

— Cetățeni ! Sînteți mulți, iar eu sînt singur. Vreți să mă duceți la primărie, deși nu v-am făcut nimic. Nu sînt decît un pictor și voi mă luați drept spion.

— Arată-ne actele ! spuse cu voce groasă un bărbat spătos, pietrarul Bernard, care lucra la baricadă.

— Poftim, iată actele mele, răspunse omul, care-și zicea pictor, și începu să se caute prin buzunare.

— Lasă vorba ! Îl ducem la primărie și gata, unchiule Bernard !

— Pentru că un neghiob de băiețaș a iăcut scandal, vreți să mă arestați pe mine, cetățean cinstit ? Se vede că n-aveți altă treabă ! urmă omul cu carnetul, părăsind tonul glumeț și arătîndu-se revoltat.

Dar mulțimea furioasă îl și ducea, sau mai bine zis îl purta pe sus. Emoționat, Charlot alerga în fruntea alaiului.

---

¹ Prefectura — clădirea fostei Direcții a poliției, unde în zilele Comunei se mutase procuratura Republicii. Raoul Rigot a fost prim procuror al Comunei. (Nota red. ruse).

— La primărie ! La primărie ! răsunau strigăte.

Ajunseră curînd la o clădire joasă, de culoare cărămi-ziu închisă. Era primăria celui de al şaselea arondisment.

În faţa intrării se aflau două carete, din acele care se luau cu chirie. O fată tînă, în rochie de mireasă, cu un vâl alb, care-i ajungea pînă jos, şi cu o coroniţă de flori albe pe cap, stătea într-una din aceste carete. Repeta mereu, ştergîndu-şi cu colţul vălului ochii înlăcrămaţi :

— Nu-i tot una, tată ? Lasă, ce-i dacă o să ne cunune oamenii ăştia ?

Dar tatăl, gătit în haine negre de zile mari, nici nu lua în seamă vorbele fetei şi protesta supărat :

— Cum ! N-a rămas nimeni să înregistreze potrivit legii căsătoria fiicei mele cu acest cetăţean ? Şi tatăl îl arătă pe logodnic, care nu părea de loc îngrijorat de această piedică neaşteptată, ivită în calea căsătoriei sale.

Un sergent cu o înfăţişare blajină încerca să-i explice încă odată că în clipa aceea nu se afla nimeni la primărie şi că el nu se ocupa cu înregistrarea căsătoriilor.

Tatăl miresei se înfurie şi mai tare şi-i porunci vizitiului să-i ducă la altă primărie.

Cri-Cri băgă de seamă că pictorul cel suspect voia să profite de această diversiune neaşteptată, ca s-o şteargă. Dar băiatul nu-l slăbea nici o clipă din ochi.

Căutînd s-o ia înaintea miresei, a mirelui şi a tatălui, care se certau între ei şi cu vizitiul, Cri-Cri stăruia :

— Spionul trebuie arestat !

— Destul cu această comedie ! se răsti deodată pictorul. Ochii îi scînteiau de furie, gîtul scurt i se făcuse stacojiu. Lăsaţi-mă în pace şi duceţi-vă toţi dracului ! spuse el dînd să plece.

— Stai, cetăţene, nu te grăbi aşa ! strigă cineva.

Spre marea sa mulţumire, Cri-Cri văzu un tînăr militar care se apropie de necunoscutul cel suspect şi-l apucă de braţ.

— Hai, picuile, se adresă el lui Charlot. Să-l ducem unde trebuie !

— Vreau să-l ducem la Joseph Bantard. El o să știe să descurce toată povestea asta ! spuse Cri-Cri.

— Că bine zici ! Du-te, Etienne, cu puștiul în strada Rappes, unde o să-l găsești pe Bantard. Așa-i acum : trebuie să fim cu ochii-n patru, spuse sergentul și-l măsură cu dușmănie din cap pînă-n picioare pe necunoscut.

Cri-Cri se bucură, văzînd în Etienne un ajutor și un aliat de nădejde.

În drum spre strada Rappes aflară de la trecători că agenții celor din Versailles aruncară în aer uzina. Unul fusese prins chiar lîngă locul incendiului.

Treceau mereu oameni, ducînd morți și răniți. Erau zeci de victime. Cri-Cri mai află că explozia ar fi putut avea urmări și mai îngrozitoare dacă nu s-ar fi aflat acolo Joseph Bantard ; el conducea operațiunile de stingere a incendiului și de dărîmare a clădirilor cuprinse de foc ; tot el organizase primul ajutor pentru victimele exploziei.

Cri-Cri ar fi vrut să-i spună noului său prieten Etienne, că Bantard îi era unchi, dar pînă la urmă nu îndrăzni.

Etienne scoase din buzunar un pachet de țigări și-și aprinse una.

„Pictorul“ scoase și el o tabacheră de aur și-i oferî însoțitorului său o țigară :

— Poftim !

— Nu, mulțumesc, le am pe-ale mele, țigări de Marsilia. M-am deprins cu ele, răspunse Etienne, aruncîndu-i necunoscutului o privire bănuitoare.

— Degeaba, tot ale mele sînt mai bune, că-s din capitală. Ia una, ascultă-mă pe mine. Și necunoscutul urmă cu un aer liniștit : Se pare că vreți să mă bănuți cu tot dinadinsul. Dar mai bine să ne lămurim. E păcat să ne pierdem vremea, deopotrivă de prețioasă și pentru dumneata și pentru mine. N-am desenat baricada, cum i s-a părut băiatului, făceam niște schițe pentru un tablou.

— Ce tablou ? întrebă Etienne batjocoritor. Mergea în același pas cu „pictorul“, iar în spatele acestuia venea Cri-Cri.

— „Parisul răsculat“, așa se va numi tabloul meu. Sînt pictor.

— Pictor ? întrebă Etienne.

— Mă numesc Henriot. Sînt pictor din vocație și negustor de nevoie — suspină omul cu carnetul.

Încercînd să cîștige simpatia băiatului, se întoarse spre Etienne și spuse :

— Trebuie să mărturisesc, sînt încîntat de vigilența și dîrzenia puștiului, deși a cam dat greș de astă dată. Sînt sigur că dacă va fi așa de bine păzită, Comuna nu va pieri niciodată, și arată spre flăcăul care-l escorta.

Etienne schimbă o privire cu băiatul, fără a-i răspunde pictorului.

Cri-Cri se uita din cînd în cînd la Etienne. Ii plăcea mult tînărul acesta înalt și uscățiv, pe care-l îndrăgise pentru că-i sărise atît de hotărît în ajutor. Cri-Cri prinsese vorba aruncată în treacăt de tînărul federat despre Marsilia. La Paris circulau tot felul de zvonuri nelămurite despre răscoala din Marsilia, și numai puțini dintre locuitorii capitalei știau ce se petrecuse acolo.

— Sînteți din Marsilia ? întrebă Cri-Cri după ce șovăise cîtva timp.

— Da... am sosit de vreo lună aici. Am văzut atîtea de cînd sînt la Paris ! De-am fi știut dinainte, nu ne-am fi lăsat amăgiți de indivizi de soiul ăsta, și se uită cu înțeles la Henriot. Nu degeaba au căutat dușmanii să ne despartă de Paris... Ne-am zbatut ca niște căței orbi, zvîrliți în apă... Cel puțin, Marsilia tot a rezistat două săptămîni, pe cînd în celelalte orașe a fost mult mai rău. Răscoalele din Lyon, Bordeaux, Saint-Etienne și Toulouse au fost înăbușite după două-trei zile de la proclamarea Comunei.

— Cum se poate ! se miră sincer Cri-Cri. Parisul e la doi pași de Versailles, și totuși noi îi înfruntăm de două luni pe versaillezi.

— De aceea am și fost trimis aici. Ai noștri credeau că îndată ce Parisul va afla cum stau lucrurile la noi, ne va sări în ajutor cu ce va putea... chiar numai cu un sfat bun. Timp de patru zile m-am strecurat prin barajele prusace și ale celor din Versailles, pînă am ajuns aici. Și într-adevăr m-am lămurit în multe privințe. Versaillezii spuneau tot felul de basme despre cei din Paris. Ei, și tocmai cînd mă pregăteam să mă întorc acasă, au venit niște oameni care abia au scăpat cu viață din Marsilia. Comuna de-acolo a fost desființată. „De ce să mă mai întorc la Marsilia ?“ mi-am zis... „Rîndeaua și dalta o să mă mai iaștepte, iar Parisul poate să aibă nevoie de un tîmplar“. Și așa m-am înscris într-un detașament de federați.

Etienne tăcu și-și iuți pasul. Băgase de seamă că Henriot începuse să se cam grăbească, în nădejdea că însoțitorii lui, luîndu-se cu vorba, îl vor uita.

Străbăteau tot mai greu prin mulțimea care se scurgea puhoi din toate părțile. Revolta creștea ; din ce în ce mai des se auzeau glasuri indignate :

— Au pierit zeci de oameni !

— Și noi tot mai umblăm cu mânuși cu spionii...

— Las' că lacrimile noastre o să-i iasă pe nas blestematului de pitic ! În urma lui Valentin au rămas cinci orfani...

— Peste tot se simte mîna celor din Versailles, se băgă deodată în vorbă Henriot.

Etienne aruncă o privire plină de înțeles „pictorului“, și plecîndu-se la urechea lui Charlot, îi șopti :

— Bagă de seamă să nu-l pierdem în mulțime...

— Nici o grijă ! Nu-l scap din ochi ! îi răspunse Cri-Cri.

Pe măsură ce se apropia de Champ de Mars, se desfășurau în fața lor, din ce în ce mai înspăimântătoare, ravagiile exploziei. Totul în jur era acoperit de o perdea de fum; nu se vedeau decît bîrne prefăcute în jăratec, care ardeau încă mocnit, obuze turtite, sfărîmături de arme și nenumărate cartușe. Casele din apropierea uzinei se prăbușeau, cuprinse de flăcări.

Clădirea uzinii, atelierele și depozitele erau încercuite de soldați din Garda Națională. Primejdia era din ce în ce mai mare, căci focul începuse să pătrundă în beciurile cu praf de pușcă. Pompierii și marinarii dădeau pilde de neîntrecută vitejie, riscîndu-și viața sub amenințarea exploziilor care se puteau produce din clipă în clipă. Mulțimea înflăcărată îi urmărea cum cărau butoaiele cu praf de pușcă și lăzile cu cartușe printre limbile înalte de foc.

Etienne spuse că-l caută pe Bantard și fu lăsat să treacă împreună cu însoțitorii săi.

Joseph Bantard conducea operațiile de stingere a focului în locuințele din jur. Nu fu greu de găsit: numele lui se auzea mereu, căci peste tot era nevoie de el.

— Millet! Françoise Millet a rămas în casa cuprinsă de flăcări!

— Biata femeie! O fi murit înecată de fum!

— Cetățene Bantard! Cetățene Bantard! Trebuie s-o salvăm pe femeia aceasta nenorocită: are trei copii!

Cri-Cri recunoscă într-un loc unde învălmășeala era mai mare statura îndesată a unchiului său.

— Scara și toporul! se auzi porunca lui Joseph Bantard.

Lepădîndu-și haina care-l încurca, Joseph trecu repede prin mulțime. Părea ciudat că se putea mișca atît de repede și cu atîta dibăcie. Ținîndu-și răsufarea, mulțimea îl urmări cum se urcă pe scară spre catul cuprins de foc. Un nor de fum gros și negru răbufni pe-o fereastră, acoperindu-l cu totul pe Bantard.

Etienne îl auzi pe Cri-Cri șoptindu-i tulburat:

— Vezi de individul nostru !

Marsiliezul încuviință dînd din cap, dar Cri-Cri se și cățăraseră pe scară în urma unchiului său.

— Opriți-l ! Se nenorocește puștiul ! se auzi un glas în mulțime și îndată izbucniră alte strigăte :

— Înapoi cu el !

— Liniște ! Lăsați-l în pace ! Să dea o mîină de ajutor ! E Charlot, nepotul lui Bantard. Îl cunosc : e îndrăzneț și priceput.

Cuvintele acestea fură rostite de-o femeie tîină, frumoasă, de vreo douăzeci și trei de ani, în uniformă de federat. Purta o geantă cu pansamente pe umăr și un chipiu militar peste părul blond și bogat. De sub cozorocul chipiului răsărea un chip gingaș cu trăsături regulate și niște ochi albaștri cu gene lungi. Era învățătoarea Madeleine Rocques, mîina dreaptă a Louisei Michel din batalionul de femei.

Intre timp, Bantard și nepotul său ajunseră amîndoi în dreptul unei ferestre și dispărură în spatele perdelei de fum.

Clipele de chinuitoare așteptare păreau nesfîrșit de lungi.

— De ce întîrzie atît de mult ? scoase un strigăt des-nădăjduit una din femeile de lîngă Etienne, dar cuvintele ei fură înăbușite de un zgomot asurzitor.

Se prăbușise încă o parte din cornișă. Pietre, moloz și bucăți de fier căzură asupra mulțimii.

Grija pentru soarta celor trei oameni amenințați de furia pîrjolului făcea să bată puternic inimile tuturor.

Deodată, strigăte de bucurie sparseră tăcerea apăsătoare, și fețele se luminau. La o fereastră, după o perdea de fum, apăruse Charlot. Impreună cu Joseph o duceau pe Françoise Millet, care-și pierduse cunoștința. Din nou se lăsă o liniște deplină. Nu se auzea decît scîrțîitul scării sub greutatea pașilor.

Gemetele scurte ale lui Millet făceau ca situația să pară din ce în ce mai încordată.

Cel dintâi care coborî fu Cri-Cri. În urma lui se lasă pe scară Joseph Bantard. Bărbații din jur îi luară din mâini pe Françoise, care tot nu-și venise în fire, și o duseră la spitalul de răniți. Madeleine, care ținea pregătită pentru orice eventualitate o căldare cu apă, i-o întinse lui Joseph.

— E atît de bine venită, — spuse Joseph și își lipi însetat buzele de căldare. Înghiți de cîteva ori și apoi se întoarse către Charlot, care stătea din nou lîngă prizonierul său : Bea să-ți potolești setea, Charlot ; acum totul e în ordine !

Din toate părțile răsunară strigăte entuziaste.

Cineva spuse :

— Băiatu-i vrednic de unchiul său !

Firește, aceste laude îl măguleau pe Charlot. Totuși nu putea fi de părerea celor din jur care îi proslăveau eroismul. Ce ispravă nemaipomenită săvîrșise ? Mare scofală ! Se suise pe scară pînă la etajul al doilea, cînd focul era aproape stins și nu-l mai pîndea nici o primejdie. De cîte ori nu se urcase el de plăcere pe burlan pînă pe acoperiș !

De altfel îl preocupa altceva : gîndul la spionul din Versailles, pe care îl prinsese, nu-l părăsise nici o clipă. Se gîndise mereu la „pictorul“ cel suspect, și în timp ce urcase scara, și cînd o coborîse ajutînd la salvarea femeii.

În zadar încercă deci Henriot să măgulească vanitatea băiatului.

— Bravo, Charlot ! Te-ai purtat ca un adevărat erou ! Dar acum trebuie să sfîrșim și cu această comedie. Bantard nu are vreme pentru poveștile tale !

Însă Henriot își cam greșise socotelile.

— Ba, dimpotrivă ! se oțărî Cri-Cri. Unchiule Joseph ! îl strigă el pe Bantard. Am prins un spion : cetățeanul acesta desena baricada de la Podul Invalizilor.

Joseph se uită cu luare aminte la cel arestat și hotărî :

— Duceți-l la prefectură.

— Cum așa? E o nedreptate! protestă Henriot din răspuțeri. Cum așa? Se poate să arestați un om fără nici un motiv serios? Sînt parizian get-beget, mă cunoaște destulă lume.

— Cine, de pildă? îl întrerupse Joseph.

— Pe cînd ne străduiam să răzbatem pînă aici, am văzut un ofițer, Lucien Caporal, care comanda cordonul de soldați din Garda Națională. El ar putea adevărat că sînt un negustor cinstit. I-am furnizat alimente pentru batalionul lui...

Joseph trimise îndată după Lucien, iar pînă la sosirea acestuia se hotărî să-l descoase singur pe Henriot.

— Zici că ești negustor... Atunci de ce-ți pierzi vremea desenînd?

— Pictura e pasiunea mea: îi consacru tot timpul liber, îl lămuri Henriot.

— Așa!... Și ce ai desenat? Aș vrea să văd și eu desenul... Arată-mi-l!

— Din păcate, l-am... rupt, răspunse Henriot cam încurcat.

— Aci e aci! răsună dușmănoasă vocea lui Cri-Cri. A distrus desenul! Băiatul nu-și ascundea triumful.

— Ciudat! spuse și Bantard bănuitor. Ce ți-a venit să desenezi tocmai cartierul acesta unde se ridică baricade?

— Dar tot Parisul este plin de baricade... se dezvoltă „pictorul” cu un aer naiv.

— Hm, plin — asta o crezi dumneata! Părerea mea e că sînt prea puține, i-o reteză Joseph. Lucien, — îi spuse el lui Caporal, care sosise între timp, — îl cunoști pe acest cetățean?

— Da, ne-a furnizat alimente pentru batalion.

— Atunci te rog să cercetezi ce-i cu el. Și cred că nu e cazul să-ți repet aici, printre ruinele uzinii și gemetele victimelor, că Parisul trebuie curățat fără milă de spioni.

Dar să nu uiți că noi garantăm viața și libertatea cetățenilor cinstiți.

De cum îl văzu pe Joseph plecat, Henriot își recăpătă toată îndrăzneala :

— Domnule Caporal, — începu el foarte sigur de sine, — îmi pare rău că am distrus desenul. Dacă l-ai fi văzut, nu te-ai mai fi îndoit de nevinovăția mea.

Cri-Cri își ieși din sărite.

— Cetățene Caporal, — strigă el cu glasul frînt de emoție, — trebuie să cercetăm dacă e într-adevăr pictor. Să-mi facă portretul !

— Puștiul are dreptate ! spuse cineva din mulțime. Să-l deseneze ! Așa vom vedea la ce se pricepe : la mînuirea creionului sau a puștii !

— Poftim ! Sînt gata să vă fac pe plac. Dați-mi o hîrtie — se învoi Henriot.

Cri-Cri aruncă o privire în jur, căutînd un petec de hîrtie, și văzu în apropiere un gard. N-ar fi vrut să rupă afișele și apelurile Comunei. Dar nu șovăi mult. Trebuia să se grăbească : dintr-o clipă într-alta, pretinsul „pictor“ putea s-o șteargă. Cri-Cri smulse o caricatură decolorată, care-l reprezenta pe feldmareșalul Moltke¹ strîngîndu-i mîna lui Mac-Mahon,² o întoarse pe cealaltă parte și i-o întinse lui Henriot. Apoi se urcă pe-un butoi și se așeză, luîndu-și un aer nepăsător. Era foarte mulțumit să se știe centrul atenției tuturor.

Trecătorii nu păreau de loc mirați de această scenă. Pe vremea aceea vedeai deseori la Paris, într-un colțișor pitoresc și mai ales în piețe — cîte un pictor cu pensula în mîină, cu șevaletul în față, pictînd un portret după model.

---

¹ Moltke — (1800—1891) unul din feldmareșalii germani care a condus armatele germane în vremea războiului franco-prusac. (Nota red. ruse).

² Mac-Mahon — (1808—1893) mareșal francez ; a reprimat Comuna din Paris. (Nota red. ruse).

Foarte repede, în câteva minute numai, Henriot îl desenă în creion pe Cri-Cri, în mărime naturală, în atitudinea pe care și-o alesese.

— Gata !

Cu un aer de triumf, „pictorul“ îi întinse lui Lucien desenul.

Acesta îl cercetă pe îndelete, cu o atenție deosebită, când apropiindu-l, când depărtându-l de ochi. Își plimbă privirea de la portret la băiat, și înapoi. În cele din urmă zise :

— Hm... nu se poate spune că ar semăna prea mult, dar ținînd seama de împrejurări, trebuie să recunoaștem că schița e făcută de un pictor priceput.

— Nu-i rău, spuse Madeleine Rocques cu asprime. Cu toate acestea nu cred că prin acest desen s-au spulberat toate bănuielile în legătură cu acest cetățean.

Cri-Cri nu se mai putu stăpîni :

— Cred că desenul nu poate fi mulțumitor, — începu el pornit. Găsesc că portretul nu seamănă cu modelul. Ce, ăsta-i nasul meu ? Se vede că pictorul s-a gîndit la domnul Thiers cînd mi-a făcut profilul atît de strîmb !

— Domnule Caporal, — izbucni la rîndul său Henriot, — oricare ar fi hotărîrea dumitale, nu trebuie să-i îngădui acestui băiat obraznic să mă jignească. O să fac o plîngere !

— Uite ce-i, prieteni, — spuse Lucien hotărît, — pentru mine situația e limpede : domnul Henriot e liber să plece. Putem numai să-l sfătuim ca pe viitor să-și aleagă alte modele pentru desenele sale.

Henriot nu se mai lăsă poftit a doua oară și se grăbi să profite de această hotărîre atît de fericită pentru el. Îi mulțumi cuviincios lui Lucien și plecă fără să se mai uite înapoi.

Charlot privi întristat în urma lui. Nu mai putea face nimic, dar nu se simțea împăcat. Un sentiment nelămurit îi spunea că se săvîrșise o greșeală, că totuși acest Henriot era un om primejdios.

„Ciudat ! îşi spuse Cri-Cri. Omul acesta umblă în civil, dar cînd păşeşte, parcă ai auzi cum îi zornăie pîtenii, ca la ofiţerii din Versailles“.

Eliberarea lui Henriot nu-l nemulţumi numai pe Cri-Cri. Etienne, simţind că şi Madeleine era de aceeaşi părere, îi spuse :

— Puştiul nu-i atît de prost, nu s-ar fi legat degeaba de un om cumsecade. De ce nu l-au controlat cum trebuie ? Poate că în dosul lui se ascunde o bandă întreagă... Uite, aşa ne-au scăpat şi nouă din mînă, la Marsilia, tot felul de indivizi suspecti. Acum voi, parizienii, trebuie să fiţi cu ochii în patru...

Madeleine nu răspunse nimic. Il luă tăcută pe Lucien de braţ şi se retrase cu el într-un colţ ferit de îmbulzeală.

Lucien părea cufundat în gînduri. Pe faţa-i, de obicei lipsită de expresie, încremenise un zîmbet, iar gura, care exprima lipsa de voinţă, îi rămăsese întredeschisă. Părea să aibă vreo treizeci şi cinci de ani. Înalt, subţirel, şchio-păta puţin cu piciorul stîng, de cînd fusese rănit în lupta de la Saint-Priveau.

Se aşezară pe nişte scaune, salvate dintr-o casă incendiată.

— Nu-s mulţumită de tine... începu Madeleine.

— Nici eu, draga mea. Şi, poate sînt chiar mai nemulţumit decît tine, — o întrerupse Lucien.

Madeleine îl privi întrebătoare, aşteptînd lămuriri.

— Atîtea victime, — urmă el, cu ochii în pămînt, — şi nu se vede sfîrşitul... Ştii, în cele mai înverşunate încăierări cu prusacii n-am ştiut ce-i frica. Dar aici, îţi mărturisesc, mă cutremur de fiecare dată cînd trebuie să trag... Mă apasă gîndul că-mi ucid fraţii...

Madeleine îi puse cu duioşie mîna pe umăr.

— Eşti prea obosit, dragul meu ! Şi asta-i foarte trist, căci lupta abia începe. Trebuie să fii stăpîn pe tine... Alungă-ţi visurile urîte care te chinuiesc. În tine mai glăsuiesc vechile rătăcirii. Ne ucidem fraţii !... Invinuirea aceasta

ne-a adus-o de pe amvon și episcopul Darboy, care în același timp îl binecuvînta în numele Domnului pe Thiers, îndemnîndu-l să tragă în parizienii răsculați. Nu ! Thiers, Favre sau Schneider nu pot fi frați cu oameni ca legătorul Joseph Bantard sau ca tîmplarul Etienne Barat. Sînt dușmanii lor de moarte, sînt asupritorii lor de totdeauna. Joseph și Etienne — ăștia da ! Sînt frați cu adevărat. Îi înrudește marea idee a frăției tuturor muncitorilor, care luptă împotriva aceluiași vrăjmaș.

Madeleine vorbea blînd, domol, drăgăstos. Astfel obișnuia să aline rănilor tovarășilor căzuți, cînd îi pansa îngenuinchind lîngă ei. Dar cînd dădea de o cangrenă, pansamentul ușor nu mai putea fi de nici un folos ; era nevoie de un bisturiu tăios, și Madeleine uitase acum aceste lucru.

— Crezi că nu mi-am spus-o și eu de atîtea ori ? zise Lucien.

— Și atunci ? Cum se poate să lupte Lucien cel de azi împotriva lui Lucien cel de ieri ? Glasul Madeleinei sună tot atît de blînd, dar în el se deslușea îngrijorarea.

— Ah, draga mea. Sînt atîtea contraziceri în mine, că îmi vine greu să mă desmeticesc, — răspunse vag Caporal.

— Dar trebuie s-o faci ! Dușmanul nu stă să filozofeze ca noi, ci trage țintindu-ne drept în inimă. Pentru el toate sînt lămurite. Și pentru mine, și pentru Etienne, și pentru Bantard, și chiar pentru micul Cri-Cri, pentru noi toți e limpede ce avem de făcut... Spune drept, Lucien, ți-ai pierdut încrederea în cauza noastră, ți-e greu să ții pasul cu noi ? Vorbește deschis, spune ce ai pe inimă. Să nu-mi ascunzi nimic. Nimeni nu te va înțelege mai bine ca mine... Glasul Madeleinei începu să tremure, dar se stăpîni numai decît. Nimeni, pentru că nimănui nu-i ești atît de drag.

Lucien îi strînse mîna.

— Nu m-am ferit niciodată de tine în clipele de slăbiciune, cînd îmi simțeam sufletul tulburat... Să nu crezi

că aş fi în stare să dezertez de pe câmpul de luptă, pe care te afli tu ! Oriunde te vei duce, te voi urma.

— Nu trebuie să mă urmezi, ci să fii alături de mine, îl îndreptă Madeleine.

— Voi fi alături de tine pînă la capăt !

Dar umbra de mîhnire şi de îngrijorare nu se şterse cu totul de pe faţa mobilă şi schimbătoare a Madeleinei. Lucien nu putu să nu-şi dea seama. Ar fi vrut să curme cît mai repede această discuţie neplăcută pentru amîndoi.

— Totuşi, iată că dau ostaşilor mei un prost exemplu de disciplină. Trebuie să mă duc în mijlocul lor...

— Du-te, du-te ! îl grăbi Madeleine.

Lucien dispăruse de mult, dar Madeleine tot mai stătea pe acelaşi loc, privind îngrijorată în urma lui.

VII

IN VIZUINA LUPILOR

În timp ce în strada Rappes se mai prăbuşeau zidurile arse ale uzinei de muniţii, în apartamentele luxoase ale celui mai bun hotel din Frankfurt pe Main — „Lebăda albă“ — stăteau liniştiţi de vorbă cancelarul Bismarck şi feld-mareşalul Moltke.

Străvechiul oraş Frankfurt pe Main jucase un rol de frunte în istoria Germaniei. Aici se încoronaseră pe vremuri împăraţii Sfîntului Imperiu Roman, iar mai tîrziu — împăraţii germani. Între zidurile acestui oraş fuseseră puse la cale nenumărate jafuri, care făcuseră să curgă din belşug lacrimile şi sîngele popoarelor.

De curînd fusese încheiată la Frankfurt pe Main o pace ruşinoasă pentru Franţa.

Iar acum, Bismarck venise aici pentru a supraveghea îndeplinirea îndatoririlor luate de guvernul francez şi mai

ales pentru a urmări cum se descurcă Thiers cu Parisul răsculat.

Pe vremea aceea, Bismarck împlinise cincizeci și șase de ani, dar părea mult mai tânăr. Ședea rezemat de spe-teaza fotoliului, cu mîna dreaptă întinsă alene pe brațul jilțului învelit în catifea smeurie. Ținea între degetele sale groase o țigară de foi, pe jumătate stinsă. Sprînce-nele dese, cărunte, care-i atîrnau peste ochi, mustața la fel de deasă, îngălbenită de atîta fumat, și cicatricea de pe obraz — o amintire din cele douăzeci și șapte de dueluri din timpul studenției sale furtunoase — făceau să-i pară fața aspră, mai ales așa cum ședea, cu capul în piept. Impresia aceasta se întărea și devenea chiar apăsătoare, cînd Bismarck își ridica ochii. Expresia rece ca de plumb a privirii sale îl îngheța pe cel asupra căruia se oprea, sfredelindu-l și pătrunzîndu-l parcă pînă în adîncul sufletului. Zîmbetul nu-i apărea decît foarte rar în colțul gurii puternic conturate, și chiar atunci cînd se întîmpla să-i alunece fugar pe obraz, nu aducea nici o schimbare în expresia aspră, crudă chiar, ca de piatră, a acestui om voinic și greoi.

Purta un costum cenușiu de o croială desăvîrșită. Po-recla de „cancelarul de fier“ se potrivea de minune cu întreaga-i înfățișare întunecată și cenușie.

Contele Moltke, îmbătrînit înainte de vreme, purtînd uniformă de mareșal al armatei prusace, făcea o impresie dezgustătoare. Chipul său amintea o mască funerară. Ochii stinși, fără culoare, păreau că nu văd nimic.

— Mărturisesc, spunea Moltke, că am fost foarte mîh-nit cînd am aflat că cei din Versailles au ratificat totuși tratatul de pace. Nu credeam că Adunarea Națională să ne cedeze Alsacia și Lorena — cele mai bogate provincii ale Franței. M-am frămîntat toată noaptea, făcînd fel de fel de planuri.

— Nădăjduiai să poți duce mai departe războiul? În-trebă ironic cancelarul și, punîndu-și țigara în gură, în-

cepu s-o sugă încet. Te așteptai ca Adunarea Națională să dea dovadă de mai mult patriotism, și să se arate mai puțin îngăduitoare decât Thiers ? În ceea ce mă privește, nu m-am îndoit nici o clipă de acest rezultat și am dormit buștean. Totuși, trebuie să-ți mărturisesc că am avut și eu o noapte de insomnie în acest război. Cred că nu ți-e prea greu să ghicești când ?

— Probabil în noaptea de cinci septembrie, când ați aflat răspunsul poporului francez la dezastrul de la Sedan ? spuse repede Moltke.

— O, nu ! Asta nu m-a tulburat cîtuși de puțin. Știam că republica va călca pe urmele imperiului, de vreme ce în fruntea ei se aflau miniștri ca Jules Simon și Jules Ferry, care joacă după cum le cîntă Adolphe Thiers. E mai ușor să te înțelegi cu acești domni, decât cu îngîmfatul acela de împărat. El, totuși, avea mai multă mîndrie națională, decât acești lachei, cărora le e tot una pe cine slujesc : pe francezi sau pe străini ! Nu, nu, republica din septembrie nu m-a împiedicat să dorm. N-am închis ochii în noaptea de optsprezece martie, când Parisul a căzut în mîinile muncitorilor.

— Cum se face că ați socotit această răscoală atît de primejdioasă ? întrebă Moltke, devenind mai atent.

— Da, așa am socotit-o, pentru că s-a creât o situație nelămurită, care putea să aibă urmări foarte serioase.

— Ei, doamne ! exclamă Moltke fără să vrea. Dacă ați fi fost de acord cu cererea lui Thiers, soldații mei ar fi pornit la atac și Parisul răsculat ar fi încetat de mult să mai existe.

— Voi, militarii, vedeți totul foarte simplu, spuse răspicat Bismarck. Când trageți cu tunul, uitați că obuzul îndreptat asupra Montmartrului ar putea trezi un ecou la Petersburg sau la Londra.

— Dar țarul Rusiei sau regele Angliei n-ar fi putut decât să se bucure, dacă ați fi strivit această haită de turbați.

— Ai dreptate. Totuși niciunul dintre ei n-ar fi văzut cu ochi buni instalarea armatelor prusace în inima Franței.

— Dar guvernul francez nici nu s-a sinchisit !

— Tocmai de aceea s-ar fi putut să provocăm îngrijorarea statelor străine. Thiers poate să fie prea îngăduitor, dar celelalte state nu vor ca noi să luăm mai mult decât ceea ce am obținut pînă acum. Știi doar că țarul Rusiei s-a cam „încruntat“ cînd a aflat că am cerut opt miliarde de franci despăgubiri. Și acest gest de nemulțumire al lui Alexandru ne-a costat trei miliarde.

Bismarck nu-și putea ascunde amărăciunea la amintirea înfrîngerii diplomatice de curînd suferite. Cancelarul prusac obținuse de la Thiers tot ce voise. Ceruse bogata provincie franceză Alsacia. Thiers nu se împotrivise. Prusia mai dorise și Lorena. Thiers fusese de acord. Dar Bismarck mai ceruse pe deasupra și o despăgubire enormă : opt miliarde de franci. Nici de data aceasta, guvernul lui Thiers nu protestase. Ministrul de finanțe prusac se și grăbise să împartă banii pe hîrtie : avea mare nevoie de ei. Doar războiul e o plăcere costisitoare, ruinătoare chiar. Bismarck triumfase, cînd deodată se ivise o piedică neașteptată...

Cînd țarul Alexandru al II-lea aflase de cererile de jaf ale lui Bismarck se încruntase. Ambasadorul prusac îl înștiințase de îndată pe Bismarck printr-o telegramă urgentă. Cancelarul își micșorase imediat pretențiile de la opt, la cinci miliarde de franci. Această concesie fusese o grea lovitură atît pentru finanțele Prusiei, cît și pentru ambițiile lui Bismarck.

Moltke nu dădea atîta importanță subtilităților diplomatice.

— Asta înseamnă, — spuse el tărăgănat, pe un ton nemulțumit, — că armata prusacă este condamnată la inactivitate, numai pentru că diplomații noștri nu vor să-i întărite pe șefii unor state străine ?

— Prietene, — spuse Bismarck pe un ton povătuitor, — nici nu trebuie să-i întărităm. Ține minte o dată pentru totdeauna : englezii atîta așteaptă, să ne vadă într-un conflict cu Rusia¹, din care am ieși slăbiți și noi și colosul rus. Pentru a-și atinge acest scop, englezii ar fi gata să dea foc întregului univers.

— Credeți că numai englezii doresc un război cu Rusia ? Vă asigur că și poporul german visează o campanie de Răsărit.

— Poporul ? Ofițerii dumitale poate, nu poporul ! Și iartă-mă, dar ei nu se pot lăuda că văd prea departe. Nu cred să fie cineva care să cunoască mai bine ca mine lipsurile Rusiei, atît în problemele de organizare a statului, cît și în cele militare. Și pe oricine l-ai putea bănuî de sentimente de prietenie față de Rusia, numai pe mine nu, domnule feldmareșal. Dar Rusia nu e nici Austria, nici Franța. Să ferească dumnezeu poporul german de un război cu Rusia. Oricine îi va încălca hotarele, va trebui să lupte împotriva climei foarte aspre, împotriva dîrzeniei soldatului rus, împotriva întinderii nesfîrșite a acestei țări, factori care ar da o amploare uriașă operațiunilor militare. Pentru orice stat, o astfel de încercare nu s-ar putea încheia decît printr-o catastrofă. Mă gîndesc cu groază că poate la un moment dat, sub presiunea unor generali prea cutezători sau a unor aventurieri politici, Germania ar putea plănuî un război împotriva Rusiei. Ar fi cea mai mare tragedie pentru națiunea germană...

---

¹ Diplomații englezi au căutat întotdeauna să provoace o ciocnire între Germania și Rusia. Și-au dat multă ostentație în acest scop și în anul 1870, în preajma conflictului franco-prusac. Dar cancelarul hrăpăreț, căutînd noi anexiuni pe calea armelor, se temea totuși de un război cu Rusia, știind că acest război s-ar sfîrși desigur cu o catastrofă pentru Germania. Înainte de izbucnirea războiului cu Franța, ambasadorul Prusiei la Londra îi comunicase lui Bismarck că guvernul englez socotea inoportun conflictul Prusiei cu Franța și că un război între Germania și Rusia ar fi mai puțin primejdios pentru Anglia. Pe acest raport, Bismarck scrisese cu mîna lui : „Dar nu și pentru Germania“. (Nota red. ruse).

— Sînteți încă sub impresia nenorocitei campanii a lui Napoleon, spuse Moltke nemulțumit.

— Nu mă gîndesc numai la Napoleon. Aș putea să-ți mai amintesc și de un alt comandant de oști foarte iscusit : Carol al XII-lea, care abia a scăpat cu viață dintr-o expediție în Rusia.

— Dar acum trăim alte vremuri... armamentul modern a schimbat raportul de forțe. Și tehnica germană...

— Tehnica este ceva care se poate dobîndi. Cu bani se poate obține înarmarea oricărei oștiri, îi tăie vorba cu asprime Bismarck. Dar există o armă care nu poate fi cumpărată cu bani. E unitatea de nezdruccinat a națiunii ruse. Chiar dacă am cucerii cele mai strălucite victorii militare, tot n-am putea ajunge la adevărata victorie politică asupra Rusiei, pentru că nimeni nu poate înfrînge poporul rus. Nici un război nu poate duce la nimicirea Rusiei. Puterea fundamentală a acestei uriașe țări se sprijină pe milioane de oameni. Și chiar dacă vreun tratat internațional ar duce la desmembrarea ei, părțile ei separate se vor strînge din nou laolaltă, așa cum se unesc stropii unei picături de mercur. Oamenii ruși de frunte, care au o viziune largă a viitorului, cunosc această superioritate a Rusiei. De cîrînd a apărut romanul contelui Lev Tolstoi, „Război și pace“. Am citit cîteva fragmente care mi-au fost traduse. Dă-mi voie să-ți arăt cîteva idei ale vestitului scriitor rus.

Bismarck luă una din fițele aflate în fața sa pe masă și începu să citească, apăsînd pe fiecare cuvînt :

— „După bătălia de la Borodino nu s-a mai dat nici o bătălie, nu numai generală, dar nici măcar una cît de puțin însemnată, și totuși armata franceză a încetat de a mai exista. Ce înseamnă lucrul acesta ?...“

Cancelarul aruncă o privire tăioasă interlocutorului său, luă o nouă foaie de hîrtie și citi :

„Perioada campaniei din 1821, de la Borodino și pînă la alungarea francezilor, a dovedit că o bătălie cîștigată, nu numai că nu e totdeauna cauza unei cuceriri, dar nici

nu e totdeauna un indiciu sigur al ei: și a dovedit că forța care hotărăște soarta popoarelor nu se găsește în cuceritori, nici chiar în armate și în bătălii, ci cu totul în altceva.

Istoricii francezi, descriind situația armatelor franceze înainte de părăsirea Moscovei, susțin că în Marea Armată totul era în regulă cu excepția cavaleriei, a artileriei și a coloanelor, dar că suferea de lipsă de furaje pentru hrana cailor și a vitelor. Lipsa aceasta n-a putut fi îndreptată pentru că țăranii din împrejurimi dădeau foc fînului și nu-l lăsau francezilor.

Bătălia câștigată n-a adus rezultate obișnuite din cauză că țăranii Carp și Vals..., și din cauză că nenumărați țărani la fel cu ei nu și-au cărat fînul în Moscova pentru banii buni care li se ofereau, ci i-au dat foc.

...cu toate că înaltelor personalități rusești li se părea oarecum rușinos să se bată cu bîta și ar fi vrut să se așeze în poziția de „en quarte” sau „en tierce” și să facă o iscusită trecere „en prime”¹ și așa mai departe, cu toate acestea, bîta războiului popular se ridică cu toată puterea fără să țină seama de gusturi și de reguli, cu simplitate prostească, dar cu un scop definit, și-i lovi pe francezi pînă cînd invazia fu zdrobită.

Fericit poporul care n-a întors sabia cu mînerul înainte ca s-o predea grațios și politicos după toate regulile artei, învingătorului mărinimos, așa cum au procedat francezii în 1813, fericit poporul care, în clipe de grea încercare, nu se mai întreabă cum au procedat alții în cazuri asemănătoare, ci ridică cu ușurință și simplitate cea dinții bîta găsită la îndemînă și ciomăgește pe adversar, pînă cînd sentimentul de obidă și de răzbunare din sufletul lui se schimbă în milă și în dispreț.

---

¹ Tactica de respingere și tactica de atac la scrimă. (Nota red. ruse).

Bismarck tăcu. Se uită țintă la Moltke și desluși cu o vădită satisfacție tulburarea de pe fața plină de sbîrcituri a acestuia. Fără să-i mai aștepte răspunsul, Bismarck spuse:

— Da, așa sînt rușii. Te sfătuiesc, feldmareșale, să nu uiți cît vei trăi aceste cuvinte ale contelui Tolstoi și să le transmiți și adepților dumitale.

Glasul măsurat, nepăsător, surd al lui Bismarck se schimba numai atunci cînd vorbea despre ruși. Bismarck ura Rusia și se temea de ea. „Raporturile tradiționale de prietenie“ cu vecina din răsărit, pe care căuta să le păstreze cu orice preț, se bazuiau tocmai pe această teamă. Rusia era o barieră de netrecut în calea către subjugarea Europei și poate a întregului univers, la care năzuiau Prusia și Anglia.

Nevrînd să pornească la luptă fățișă împotriva Rusiei, Bismarck folosea tot felul de arme de care dispunea diplomația. Cancelarul căuta să slăbească influența internațională pe tărîm economic și politic a Rusiei. Dar trebuia să-și țeară astfel păienjenii de complicate intrigi diplomatice, ca rușii să nu-l observe. De aceea, cînd ridicase sabia asupra Franței, Bismarck nu uitase să arunce din cînd în cînd o privire spre Sanct-Petersburg. Ambasadorii francezi și împuterniciții speciali ai ministerului afacerilor străine al Prusiei îl țineau mereu la curent pe Bismarck cu dispoziția țarului Alexandru al II-lea și a contelui Gorceakov, ministrul de externe rus. Bismarck ar fi vrut să aibă mîină liberă pentru a hotărî nestingherit destinele Franței. El căuta să-l intimideze pe țar, arătîndu-i că răscoala din Paris amenința să se întindă în toată Europa. Făgăduia conducătorilor Europei și ai Americii să transforme capitala Franței într-o capcană pentru revoluționarii din celelalte țări. Cu toate acestea, temîndu-se de protestul Rusiei, Bismarck era nevoit ca, deocamdată, să se abțină de la o intervenție directă și fățișă.

Cancelarul se silea să ascundă ajutorul militar pe care Prusia îl dădea lui Thiers pentru înăbușirea revoluției.

Astfel, Prusia eliberase o mare parte din soldații căzuți prizonieri în timpul războiului franco-prusac, atât de dezastruos pentru Franța. Dacă ținem seama că acești prizonieri de război erau puși la dispoziția oamenilor din Versailles, se poate lesne înțelege că această măsură era de fapt o încălcare a neutralității și un amestec fățiș al Prusiei în războiul civil din Franța.

Militarismul prusac, care nu înțelegea toate subtilitățile războiului diplomatic, râvnea la o luptă fățișă împotriva Parisului revoluționar. Dar Bismarck se pricepea deopotrivă de bine să ațîțe inflăcărarea războinică a iunkerilor prusaci și să-i țină în frâu.

— La nevoie, — îi sugeră el lui Moltke, — vom mai trimite la Versailles vreo cîteva zeci de mii de prizonieri de război, dar armata noastră nu poate interveni decît într-un caz extrem. Cu toate acestea, trebuie să fiți întotdeauna gata !

— Sîntem gata ! răspunse Moltke. Lîngă forturile de nord și de est ale Parisului avem grupate importante forțe armate. Artileria de asediu și-a reluat de mult pozițiile lîngă zidurile orașului. Prin zonele ocupate de noi, nu se poate strecura nici un francez.

Bismarck îi aruncă lui Moltke o privire iscoditoare. Se hotărî să lămurească pentru orice eventualitate rostul blocadei Parisului, pe care armatele nemțești o realizaseră ocupînd forturile de la răsăritul și nordul orașului. Pentru el „a nu lăsa pe nimeni să treacă“ în Paris, însemna a tăia legăturile orașului răsculat cu restul Franței, împiedicînd pătrunderea acelora care se grăbeau să vină în ajutorul comunarzilor. Dar cancelarul credea că poate lăsa armatele din Versailles trecerea liberă prin zona neutră, pentru a-i ataca pe la spate pe comunarzi, la nevoie.

— Bineînțeles, totul trebuie făcut discret, fără vîlvă, — își preciză Bismarck tactica, de care feldmareșalul urma să țină seamă, pentru a „respecta neutralitatea“ armatei prusace.

Discuția sinceră a acestor doi conducători hrăpăreți fu întreruptă de ivirea unui al treilea personaj, nu mai puțin activ și important în tragedia care a rămas în istorie sub numele de războiul franco-prusac.

Era Stieber, șeful poliției prusace, regele spionajului. Il salută pe Bismarck și pe Moltke, și spuse :

Strada Rappes e în flăcări. Cea mai mare uzină de muniții din Paris a fost aruncată în aer.

Bismarck zîmbi și-i întinse lui Stieber telegrama care se afla desfăcută pe masa sa.

— Am și primit această știre din Versailles.

— Nu trebuie să ne mire că vestea a fost trimisă de la Paris, în același timp și la Versailles, și la Frankfurt, răspunse Stieber mulțumit. Poartă și timbre nemțești și timbre franțuzești.

Stieber era încântat : agenții săi secreți îl înștiințau despre toate evenimentele de seamă din Paris. Și nu-i de mirare : spionii care pătrundeau pretutindeni, și aveau acces pînă și în instituțiile Comunei, slujeau în același timp și pe Thiers, și pe șeful poliției secrete prusace.

— Ei, — îi spuse Bismarck lui Moltke, care-i privea nepăsător pe amîndoi, — vezi bine că în afară de armata pe care o conduci mai există și alta, sub comanda lui Stieber.

— Armată ? repetă cu un vădit dispreț Moltke.

Stieber primi provocarea :

— Intocmai, domnule feldmareșal. Armata mea a ocupat cele mai importante poziții în Franța, încă înainte ca primul soldat din armata dumneavoastră să fi trecut granița franceză.

Și începui să arate cum numeroșii săi agenți, nemți și francezi, vînduți dușmanului, pregătiseră cu mult înainte de război terenul pentru reușita invaziei armatelor germane în Franța : Armata germană fusese întâmpinată pe teritoriul francez de „oamenii ei“, care îi pregătiseră din timp încartiruirea și aprovizionarea, și-i culeseră cele mai amănunțite informații cu privire la măsurile de apărare ale

comandamentului francez. În spatele frontului inamic, spionii lui Stieber răspîndiseră zvonuri, care creau panică, iar în fabrici și uzine întrebuițaseră toate mijloacele pentru a sabota producția armamentului de război, stricînd instalații costisitoare. Aceiași agenți fuseseră plasați de Stieber în diferite instituții militare și civile din Franța. Venalitatea miniștrilor lui Napoleon al III-lea, care se lăsau ușor mituiți, îi ușurase mult lui Stieber îndeplinirea acestor planuri criminale.

— Oamenii mei, domnule feldmareșal, își încheie cuvîntarea șeful poliției prusace, au muncit cu rîvnă pentru ca plimbarea dumneavoastră pe teritoriul francez să fie cît mai plăcută.

— Și totuși, dacă armatele mele n-ar fi ocupat fulgător pămîntul Franței, ați fi fost cu toții spînzurați fără prea multe formalități — răspunse Moltke.

— Nu-i tocmai așa, domnule feldmareșal ! Armata mea duce o luptă uriașă și primejdioasă, fără zgomot, și ocupă poziții centrale în orice țară, fără nici o împușcătură. Armata mea se deosebește de a dumneavoastră prin faptul că nu are nici un aliat. Nu are decît inamici. Și acești inamici sînt toate statele din lume, indiferent dacă au granițe comune cu Germania sau dacă se află la mii de kilometri depărtare. Armata mea înaintează neîncetat și în timp de război, și în timp de pace... și chiar mai mult în timp de pace... Și ca să sublinieze și mai bine însemnătatea armatei sale de spioni, Stieber încheie solemn : Dumneavoastră încetați războiul, domnule feldmareșal, și încheiați pacea, dar eu cu armata mea vă pregătesc mai departe terenul pentru un viitor război.

Se lăsă o tăcere deplină. Pomenirea viitorului război îi făcu pe toți trei să se gîndească la anumite lucruri pe care nu îndrăzneau să le rostească cu glas tare. Închipuirea lor hrăpăreață proiecta imaginile atrăgătoare ale viitoarelor cuceriri sîngeroase.

Totuși, realitatea imediată le aminti de noile forțe, care influențau din ce în ce mai mult mersul istoriei. În toate țările creștea conștiința de clasă a muncitorilor, năzuința lor de a se uni în vederea luptei comune. În lumea întreagă răsuna glasul proletarilor de la Paris, care-și luaseră destinul în propriile lor mâini.

Dușmanii muncitorilor urmăreau nerăbdători și neli-niștiți lupta lui Thiers împotriva Parisului răsculat.

— Sînteți sigur că Thiers va ști să-și ducă sarcina la bun sfîrșit? întrebă Stieber, întrerupînd tăcerea.

— Vom vedea... răspunse Bismarck. Dacă armatele de la Versailles nu vor reuși să pună mîna pe tot Parisul, vom găsi un pretext pentru a folosi soldații noștri. Dacă, de pildă, s-ar găsi cineva care să devasteze sediul legației americane, unde sînt păstrate arhivele noastre diplomatice¹, am deschide imediat focul asupra Parisului. Sper că oamenii dumi-tale vor ști să pună la cale devastarea casei lui Washburn fără prea mare greutate?

Stieber dădu din cap, lăsînd să se înțeleagă că sfatul lui Bismarck va fi luat în seamă și că actul de provocare va avea loc la timpul convenit.

Moltke întări și el :

— Acțiunile militare împotriva Parisului sînt atît de bine pregătite încît pot începe în orice clipă.

Bismarck se arătă mulțumit. Izbutise să îngenuncheze guvernul francez și acum el era acela care dispunea de soarta Franței. Orbit de succese, nu înțelegea că înfrînge-rea Comunei pariziene, pe care o aștepta cu atîta nerăbdare, nu-l va ajuta să întoarcă înapoi roata istoriei, după cum nu-și dădea seama că nu toți germanii se bucurau de această victorie.

Era vremea cînd muncitorii din toate țările începeau să înțeleagă că au un dușman comun : imperialiștii interna-

---

¹ În casa ocupată de ambasadorul S.U.A. la Paris, Washburn, erau păstrate arhivele ministerului afacerilor externe al Prusiei, transportate acolo de către ambasadorul prusac după izbucnirea războiului franco-prusac. (Nota red. ruse).

ționali, gata oricînd să se unească și să uite dezbinările care-i sfîșie de îndată ce muncitorii ar fi încercat să-și lepede jugul. Proletariatul nu făcuse decît primii pași către unirea internațională a forțelor sale, dar printre muncitorii germani începeau să se răspîndească din ce în ce mai mult ideile Internaționalei. În întruniri tot mai numeroase, proletarii germani întindeau o mînă frățească muncitorilor francezi. Secțiunea berlineză a Internaționalei declarase :

„Ne legăm cu un măreț legămînt : nici sunetul goarnelor, nici bubuitul tunurilor, nici victoria, nici înfrîngerea nu ne vor abate de la cauza noastră comună — unirea muncitorilor din toate țările“.

În aceste zile mari și tragice pentru Paris, răsunară în întreaga lume profeticele cuvinte :

„Bismarck privește cu plăcere ruinele Parisului în care vedea poate „prima rată“ a distrugerii generale a orașelor mari pe care o ceruse stăruitor pe cînd era încă un simplu iunker... El privește cu satisfacție cadavrele proletariatului parizian. Pentru dînsul aceasta nu înseamnă numai extirparea revoluției, ci totodată și extirparea Franței... el nu vede din acest eveniment istoric uriaș decît suprafața...“

...În urma celui mai grozav război din epoca modernă, armata învingătoare și cea învinsă se coalizează pentru a măcelări împreună proletariatul ; acest eveniment nemai-pomenit nu dovedește, cum crede Bismarck, înăbușirea mult așteptată a noii societăți care se ridică, ci descompunerea completă a vechii societăți burgheze...

...După Duminica Rusaliilor din 1871 nu mai poate fi nici pace, nici armistițiu între muncitorii francezi și acaparatorii produsului muncii lor. Mîna de fier a unei soldățimi mercenare poate ține pentru cîtăva vreme ambele clase într-o asuprire comună. Dar lupta trebuie să izbucnească în mod necesar iară și iară, luînd proporții din ce în ce mai mari, și nu încape îndoială cine va ieși, în cele din urmă,

învingător — cei câțiva acaparatori, sau majoritatea covârșitoare a celor ce muncesc“.

Acestea au fost cuvintele rostite pe vremea aceea de Karl Marx.

VIII

CUNOȘTINȚE VECHI

Ernest Henriot se mai întâlnise cu Lucien Caporal.

Henriot spusese de fapt adevărul când arătase că e negustor, pentru că și în timpul războiului cu Prusia și după încheierea păcii se îndeletnicise cu vânzarea onoarei soldatului francez. Fusesse plătit la început pentru că împiedicase armata franceză să-și apere patria împotriva coteritorilor germani, iar după aceea pentru că ațîța armata împotriva parizienilor.

Henriot nu mințise nici când spusese că avea pasiune pentru pictură. Într-adevăr, absolvise școala de belle-arte, unde pe vremea lui învățau feciorii de bani gata din aristocrația franceză. Pentru a intra în această școală fusesse de ajuns să-și reia particula nobiliară pe care familia sa o lepădase în timpul revoluției de la 1789.

Și totuși, Henriot nu spusese tot adevărul : îi ascunsese lui Bantard că-l stăpîneau alte simțăminte decît dragostea pentru artă. Ambiția și setea de putere îi otrăveau sufletul.

Cri-Cri era un foarte bun observator și se pricepea de minune să imite mersul, gesturile, felul de a se purta și de a vorbi al oamenilor din jur. De la cea dintîi aruncătură de ochi băgase de seamă ținuta militară a negustorului.

Într-adevăr, Henriot se afla în slujba armatei din Versailles, dar nu datorită unor însușiri excepționale. Iși câștigase repede gradele. Ofițer mediocru pe lîngă statul major al generalului Vinoy, căpitanul Henriot ajunsese în scurt

timp specialist în orice treburi străine de arta militară, în care era cu prisosință folosit.

În ianuarie, guvernul îl numise pe generalul Vinoy guvernator al Parisului, încredințându-i apărarea capitalei. „Guvernul trădării naționale“ nu se înșelase. Vinoy pricepuse foarte bine intențiile patronilor săi, știind ce aștepta de la el Trochu, șeful guvernului. Armatele prusace încercuiseră Parisul. Dar ele nu-l nelinișteau pe general. Socotea că nu dincolo de forturile Parisului se află dușmanul cel mai primejdios. Spaima lui erau batalioanele muncitorești înarmate, din cuprinsul Parisului — batalioanele Gărzii Naționale. Și generalul porni lupta împotriva lor.

Dintre toți ofițerii statului său major, Henriot era omul cel mai potrivit pentru îndeplinirea acestei sarcini.

— Trebuie să-ți dai demisia din armată — îi spusese Vinoy într-o zi. Ne vei fi mai de folos ca civil.

Henriot nu răspunsese nimic, ci căutase numai să-și ascundă tulburarea ce-l cuprinsese. Această discuție nu era o surpriză pentru el. Generalul îi mai făcuse cîteva aluzii la o eventuală schimbare de carieră.

— Nu-ți cer imediat consimțămîntul, — urmase Vinoy, — îți las timp să te gîndești... Spune-mi, mi se pare că ești rudă cu baronul Heeckeren?

— Georges-Charles d'Anthès Heeckeren? întrebase Henriot.

— Intocmai.

— Da, răspunse căpitanul cu o fățișă mîndrie. Ce-i drept, cam de departe, — socotise el de cuviință să adauge.

— Te roagă să treci pe la el. Și cît mai degrabă, încheiase Vinoy și-i întinsese mîna.

D'Anthès îl primi pe Henriot cu brațele deschise:

— M-am bucurat foarte mult cînd mi-a vorbit Vinoy de tine. Pot să am deplină încredere.

Baronul împlinise aproape șaizeci de ani, dar arăta încă foarte tînăr și vioi, deși era destul de gras.

Acest nobil francez pornise de la vârsta de douăzeci de ani să-și caute norocul pe la curțile împăraților străini. Ajunsese om de încredere al curții prusiene, apoi se vînduse diplomatului olandez Heeckeren. Afacerile murdare cu care se îndeletniciseră amîndoi îi apropiaseră atît de mult, încît d'Anthès își renegase părinții și patria, și se făcuse olandez, luînd numele baronului din Amsterdam, care-l înfiase. Astfel Georges-Charles d'Anthès devenise baronul Georges-Charles d'Anthès Heeckeren. Curînd se simțise atras de alte perspective. În Olanda își încropise o avere frumoasă. Dar țara era prea mică pentru nesățioasele sale năzuințe. De aceea, trecuse la curtea imperială rusă.

Acest olandez, care pînă mai ieri fusese francez, și renunțase tot atît de ușor la Franța ca și la Olanda pentru a deveni ofițer rus, fu pe placul țarului Nicolae I.

Pentru d'Anthès era tot una, dacă obținea averi și funcții înalte în Germania sau în Rusia. Nu-i păsa nici de prețul pe care trebuia să-l plătească pentru aceste bunuri. Despre d'Anthès, ucigașul lui Pușkin, scrisese Lermontov :

*...cu sînge rece ucigașul
Ochi încet... scăpare nu-i :
Sec bate inima trușă
Și neclintită-i arma lui
Și ce-ntîmplare?... De departe
Ca alte sute de fugari
Vinînd norocul, ranguri mari
De-acest meleag avuse parte ;
Răzînd, disprețui îndată
Străinul grai, a noastră fire
Și nu cruță, cu osebite,
A noastră slavă ne-ntînată ;
Nepricepînd asupra cui
Se-abate astăzi mîna lui !...*

Pe vremea aceea, Lermontov nu fusese în măsură să cunoască uneltirile tainice care conduseseră mîna ucigașului marelui poet rus. D'Anthès, asasinul plătit de țar, știuse prea bine „asupra cui se abate astăzi mîna lui“.

După asasinarea marelui poet, săvârșită la îndemnul țarului, d'Anthès Heeckeren fusese nevoit să părăsească Rusia.

Incercase să caute un adăpost la tatăl său adoptiv în Olanda, dar i se refuzase autorizația de a intra în țară, ceea ce nu-l tulburase cîtuși de puțin. Se putea duce în vechea sa patrie. Era sigur că monarhul ei, Napoleon al III-lea, îi va ierta trădarea.

Și într-adevăr : Aventurierul cu mâinile pătate de sînge devenit maestru în isprăvi necurate nu putea fi decît pe placul lui Louis-Napoleon. În 1851, cînd Louis-Napoleon deveni Impăratul Napoleon al III-lea, Heeckeren fu numit senator, și această cinstire nu era decît o mică răsplată pentru serviciile aduse la pregătirea loviturii de stat.

Mai tîrziu, după prăbușirea augustului său protector, situația lui Heeckeren se întări și mai mult. Nici nu era de mirare ! Impăratul fusese detronat, dar burghezia franceză știa să prețuiască oamenii de soiul lui Thiers sau d'Anthès.

Henriot știa că numele baronului Heeckeren figura pe lista celor mai mari speculanți din lumea finanțelor și a bursei. Căpitanul avea de ce să se bucure de norocul trimis de soarta care pînă atunci se arătase cam sgîrcită cu el.

— Marile tradiții ale imperiului francez sînt amenințate. E datoria noastră să procedăm cu multă băgare de seamă !

~~Cu aceste~~ vorbe fățarnice începu baronul discuția, iar Henriot îi ascultă cu sfințenie vorbele.

— Primejdia a ajuns cu atît mai mare, — urma d'Anthès, — cu cît din pricina războiului s-au închis numeroase uzine și mulți șomeri au intrat în rîndurile Gărzii Naționale, în timpul asediului Parisului. Toți locuitorii capitalei sînt neliniștiți și se frămîntă din pricina zvonurilor despre o apropiată capitulare a orașului.

— Și în ce măsură aceste zvonuri ar putea fi întemeiate ? îl iscodi cu grijă Henriot.

— Ciudată întrebare, pentru un ofițer din statul major al lui Vinoy ! Știi prea bine că nu ne vom împotrivi forțelor superioare ale inamicului, răspunse Heeckeren nemulțumit. Ce crezi ?

— Unii ofițeri din comandament cred că Parisul este apărat de câteva forturi de neînvins și de o garnizoană de patru sute de mii de soldați, cu o bogată rezervă de armament și muniții.

— Nu te-am întrebat asta !... Știu mai bine decât tine că prusacii își vor frînge gîtul în fața zidurilor de netrecut ale Parisului. Și apoi ce va urma, ce va fi ? Spune-mi, te rog. Baronul se înfurie din ce în ce mai tare. Te-ai gîndit, dumneata și ceilalți ofițeri de stat major, ce se va întîmpla după aceea ? Tăcu o clipă, apoi izbucni plin de amărăciune : Revoluție ! Iată ce ne-așteaptă, dacă nu vom ști să vedem mai departe. Ai înțeles ?

— Vă stau la dispoziție, — se grăbi Henriot, gata să primească orice însărcinare.

— Trebuie să iei legătura cu ofițerii batalioanelor Gărzii Naționale din cartierele mărginașe ale Parisului.

— De obicei, șefii batalioanelor din Garda Națională sînt aleși de toată trupa.

— Știu ! De aceea se cere să lucrezi cu multă băgare de seamă. Trebuie să afli mai întîi pe cine ne putem bizui și cine urmează să fie înlăturat. Acolo unde nu merge corupția n-ai decît să răspîndești zvonul că șeful batalionului s-a lăsat mituit. Trebuie să găsești orice mijloc de a compromite în fața muncitorilor pe cei care nu se lasă cumpărați. Trebuie să fii cu ochii în patru și în același timp foarte hotărît. Alege-ți oamenii de care ai nevoie, dar nimeni să nu știe cine-ți sînt șefii. Să nu primești nici o însărcinare de la altcineva în afară de mine sau Vinoy.

...Chiar din primele zile ale evenimentelor din martie, Vinoy și Heeckeren își dădură seama că se puteau bizui pe Henriot, care știa să se descurce în situațiile cele mai grele,

căci însărcinările ce i se dădeau se potriveau de minune cu vocația sa.

La 18 martie, când sub presiunea Gărzilor Naționale și a populației civile, Vinoy fusese silit să părăsească în grabă pozițiile pe care le ocupase în Piața Clichy, Henriot, din proprie inițiativă, se grăbise să raporteze știrea ministrului de război, generalul Leflô. Ministrul de război, care conducea singur operațiile din Piața Bastiliei, nu se putea bizui nici el pe armata sa : soldații refuzau să tragă în popor și fraternizau cu muncitorii, iar Garda Națională îl încercuise pe generalul Leflô împreună cu suita sa.

Străbătînd cu greu prin mulțime, Henriot izbuti să se apropie de general, dar în clipa aceea se lăsă pe neașteptate o liniște deplină.

Henriot sări pe-un morman de pietre, își roti privirea asupra pieții și-și dădu imediat seama de prilejul fericit care i se oferea. Din strada Lyon venea încet un convoi funerar.

— Descoperiți-vă ! strigă Henriot.

De pe grămada de pietre el depășea mulțimea de parcă ar fi fost un vorbitor la tribună și își ținea pălăria în mîna întinsă, arătînd spre convoiul funebru.

Privirile tuturor se îndreptară într-acolo și zăriră un bătrîn cărunt, care mergea cu fruntea plecată după un dric simplu.

— E Victor Hugo ! Își înmormîntează fiul ! se auzi din mulțime.

Cine dintre parizieni nu-l cunoștea pe vestitul poet ! Pe vremea aceea, poetul se bucura de cea mai mare dragoste a poporului.

Victor Hugo se înapoiase de curînd din Anglia, unde trăise în surghiun aproape douăzeci de ani, în urma loviturii de stat din 1851. În amintirea tuturor mai stăruiau versurile prin care își luase rămas bun de la Franța :

*„De stau o mie numai, cu ei voi rămînea,
O sută chiar! Pe Sulla¹ l-oi înfrunta mereu!
De n-ar fi decît zece, voi fi al zecelea
Și unul de rămîne, acela voi fi eu!”*

Acum, în urma sicriului în care zăcea fiul său drag, mergea un bătrîn zdrobit de durere; nu vedea nimic în afară de dricul care înainta încet prin mulțime, cu sicriul ce se legăna în pasul cailor.

Gărzile Naționale și parizienii înarmați dădură cortegiului funerar salutul ostășesc. Mulți se repeziră să dea la o parte pietrele strînse grămadă, ca adăpost împotriva gloanțelor, care împiedecau acum trecerea cortegiului.

Henriot se folosi de acest prilej pentru a-l salva pe generalul Leflô și a-l ascunde într-un loc ferit.

A doua zi, la Versailles, Vinoy îi povesti lui Thiers, cu toate amănuntele, prezența de spirit a lui Henriot, fostul ofițer de Stat Major.

Thiers ascultă pînă la capăt povestirea generalului și spuse:

— Cu alte cuvinte, Henriot al dumneavoastră a știut să exploateze în folosul său spiritul nobil al poporului francez și dragostea sa romantică pentru literatură și artă. Ah! Cît de bine vă recunosc în gestul acesta, parizieni!

După o clipă de tăcere, Thiers adăugă cu fățarnicie:

— Numai un francez e în stare ca în toiul luptei să lase arma și să se descopere, scoțîndu-și casca pentru a cinsti memoria unui compatriot care a căzut.

Făcu apoi cîțiva pași prin odaie, se opri în fața unui mare portret a lui Jean Jacques Rousseau, care atîrna deasupra căminului, și își spuse: „Mă voi folosi și eu de această nobilă slăbiciune a ta, o, cetate a Parisului!” Apoi adăugă cu glas tare:

---

¹ Victor Hugo îl ura pe Napoleon al III-lea, socotindu-l pricina nenorocirilor Franței; în această poezie, prin numele lui Sulla e amintit Napoleon al III-lea. Sulla (138 — 78 î.e.n.) e șeful oștirii din Roma antică care a dat o lovitură de stat cu ajutorul soldaților săi și, punînd mîna pe putere, a instaurat dictatura militară. (Nota red. ruse).

— Pînă mîine dimineață vreau să am gata un plan pentru atacarea orașului ! Și rînjind, încheie, strîmbîndu-se de parcă ar fi băut din greșeală oțet : Dacă generalii francezi n-au știut să apere la timp Parisul împotriva prusacilor, vor fi nevoiți acum să-l atace pentru a-l elibera din mîinile comunarzilor.

Vinoy înghiți hapul acesta veninos fără să crîcnească. Dar cu toate că nu era decît o slugă vîndută, nerușinarea noului șef al guvernului îl revoltă totuși. Cine nu știa că Thiers fusese cel dintîi care ceruse capitularea Parisului ?

Piticul se grăbi să-și mai îndulcească înțepătura și adăugă cu obișnuitul său cinism :

— Totuși, orice rău e spre bine !... Trimiteți-mi-l pe acest Henriot. O să-i dau o misiune specială.

— Henriot a rămas la Paris și se află la dispoziția baronului Heeckeren, — răspunse Vinoy.

— Cu atît mai bine, încuviință Thiers și, chemîndu-l pe secretarul său, Tronsaint Dumersant, îi spuse : Cînd o să te mai duci la Paris, să-i ceri baronului Heeckeren să te pună în legătură cu Henriot.

...Nu trecură nici trei zile și Henriot găsi un nou prilej pentru a se evidenția.

Agenții secreți ai lui Thiers încercaseră de cîteva ori să provoace o lovitură contrarevoluționară la Paris. În ziua de 22 martie, cînd nu trecuseră decît patru zile de la victoria revoluției, vreo mie de monarhiști organizară în Piața Vendôme o manifestație împotriva Comunei. În fruntea monarhiștilor se afla d'Anthès Heeckeren.

Manifestanții atacară pe neașteptate pe soldații Gărzii Naționale, strigînd : „Trăiască ordinea“. Doi soldați din Garda Națională fură uciși și șapte răniți. Abia după aceea federații se hotărîră să tragă. Manifestanții se risipiră, lăsînd pe locul încăierării vreo doisprezece morți și numeroase revolve, jobene, mănuși și săbii camuflate în bastoane.

Printre cadavrele de pe caldarîm zăcea și baronul Heeckeren, viu și nevătămat. Tremura de spaimă și nu îndrăznea să se miște, de frică să nu fie arestat. Nu știa cum să scape de acolo.

Și din nou Henriot fu acela care salvă situația. Iși urmase patronul ca o umbră. Împreună cu ajutorul său, un alt spion, îl bandajă pe baron la cap și, profitînd de învălmășeala generală, cei doi tineri îl luară, ca și cum ar fi fost rănit, îndemnîndu-i cu glas tare pe toți cei de față să le urmeze pilda și să ducă răniții la spital.

Prevăzătorul Henriot nu uită să ia bastonul elegant al lui Heeckeren și să-l pună lîngă el pe targă. Dacă cineva ar fi tras puțin de mînerul bastonului, ar fi apărut imediat o spadă ascuțită, cu inițialele baronului Heeckeren.

Guvernul Comunei privi cu prea multă îngăduință această ieșire fățișă a dușmanului. Lupta împotriva monarhiștilor se mărgini la alungarea manifestanților, astfel încît aceștia prinseră curaj pentru a-și duce lupta mai departe. Heeckeren își reveni foarte repede, și chiar a doua zi după manifestație porunci agenților săi să ridice împotriva Comunei batalioanele Gărzii Naționale, unde mai rămăseseră cîțiva ofițeri devotați Imperiului sau unde comandanții nu se arătau prea dîrzi. Dar și această nouă uneltire a monarhiștilor dădu greș.

Nici de data aceasta guvernul Comunei nu luă măsuri energice împotriva conspiratorilor din Versailles. Toți fură lăsați liberi, continuînd să păstreze legăturile cu Thiers, care pregătea atacul împotriva Parisului.

Cu toate acestea baronul Heeckeren, prevăzător, de îndată ce simți mirosul de pulbere se mută la Versailles.

Henriot, căruia i se făgăduise un viitor strălucit după căderea Comunei, ducea acum o luptă și mai cruntă, și mai vicleană împotriva ei.

Una din victimele care căzuse în lațul lui era ofițerul Lucien Caporal, comandantul batalionului Belleville din Garda Națională.

În aprilie, cînd artileria din Versailles începu să bombardeze sistematic Parisul, un tînăr modest, dar îmbrăcat cu gust, veni la Lucien Caporal și-i propuse o cantitate de furaj și alimente pentru batalion. Discuțiile se sfîrșiră prin încheierea unei convenții pentru furnizarea anumitor mărfuri. Cînd se pregătea să plece, Henriot — căci el era furnizorul — spuse în treacăt :

— Știți că n-am venit la dumneavoastră din întâmplare. Mi-ați fost recomandat de domnul Albert Collart.

— De cine ? întrebă Caporal cu un glas deosebit de alarmat.

Nu reuși să-și ascundă tulburarea. Roșeața obișnuită îi pieri din obraji. Broboane mari de sudoare îi apărură pe frunte.

— De Albert Collart, — repetă Henriot cu un aer liniștit. Mi se pare că îl cunoașteți.

— Nu-mi amintesc, — răspunse Lucien, vrînd să pară cît mai nepăsător, și se ridică pentru a curma această discuție neplăcută și a-l concedia pe oaspetele său.

— O clipă, — spuse Henriot, oprindu-l cu un gest.

Scoase o foaie de hîrtie din portofel, pe care și-l puse apoi fără grabă la loc în buzunar. Ținînd hîrtia cu amîndouă mîinile, citi încet :

— „Primit de la domnul Albert Collart zece mii de franci, pentru a-i preda la Paris domnului Hans Egger sau arhiepiscopului Darboy. Lucien Caporal, 29 martie 1871 !“ ...E semnătura dumneavoastră ? îl întrebă Henriot, fără să-și ascundă zîmbetul.

— Dar știți de unde vine această chitanță și pentru ce am primit acești bani ? strigă Caporal.

— Știu mult mai mult decît credeți... Mi se pare însă că discuția noastră s-a prelungit și ar putea să atragă atenția celor din jur... La revedere, încheie el, ridicîndu-se. Voi pregăti convenția și voi veni mîine la aceeași oră.

Lucien rămase împietrit. Speranțele vagi că totul se va limpezi și că nu va fi nevoit să plătească pentru ușurința

sa criminală i se spulberară dintr-o dată. Se vedea acum la marginea prăpastiei, dându-și seama cu o dureroasă luciditate că era singur vinovat de toată catastrofa.

...Lucien Caporal îl întâlnise pentru prima oară pe Albert Collart în lagărul de prizonieri francezi din Germania. Prusacii aruncaseră împotriva armatei generalului Bazaine, în care lupta pe atunci Lucien, forțe de două ori mai mari, pricinuindu-i pierderi grele. Lucien fusese luat prizonier în sîngeroasa bătălie de la Sedan.

Fiul unui mare acționar al companiei căilor ferate, Lucien Caporal trăise totuși în mijlocul unui cerc de tineri burghezi, care luaseră o poziție fățișă împotriva politicii reacționare a lui Napoleon al III-lea. Cu doi ani înainte de proclamarea Comunei, în timpul grevei de la minele Contaigne din Ricquot-Marie, cînd un batalion din armata guvernamentală trăsese în delegația muncitorilor, Lucien semnase un protest al unui grup de liber profesioniști. Din pricina acestei semnături, Lucien se certase cu tatăl său, dar se împrietenise cu tînăra învățătoare Madeleine Rocques, care luase parte activă la opera de ajutorare a familiilor minerilor.

Dragostea lui Lucien pentru Madeleine îl întărise și mai mult în dorința de a se elibera de sub jugul concepțiilor și prejudecăților care domneau în familia sa.

Vedea că Madeleine se bucura nespus de mult, ori de cîte ori își arăta voința de a contribui la sfărîmarea zidului de nedreptăți sociale, ridicat între oameni de veacuri de robie și asuprire.

Lucien tocmai se pregătea să-și înceapă cariera de avocat, cînd izbucni războiul cu Prusia. Văzîndu-și patria amenințată de cotropitori, el fu printre cei dintîi care răspunse la chemarea Imperiului și intră ca voluntar în armată. Pe vremea aceea, serviciul militar obligator nu exista în Franța, și fiecare tînăr își putea plăti un înlocuitor. Tatăl lui Lucien, fiind destul de bogat, încercase

să-și scape fiul de primejdiile războiului și-i găsisse un asemenea „înlocuitor“, dar Lucien nu primise.

Madeleine Rocques nu numai că nu-l oprise pe logodnicul ei, ci, dimpotrivă, îl îndemnase să plece, pentru a-și apăra patria. După despărțire, Madeleine se arătase foarte curajoasă și se străduise să-l sprijine și să-l îmbărbăteze prin scrisorile pe care i le trimitea.

Cînd Lucien căzu prizonier, corespondența lor se întrerupse și el se simți singur, departe de Paris, lipsit de sprijinul moral al Madeleinei, pe care se obișnuise să se bazeze în clipe de îndoială și de zbucium sufletească.

Își făcuse o idee cu totul greșită despre evenimentele din martie, de care aflase de la agenții secreți, pe care Thiers îi trimitea anume în lagăr pentru a-i face pe ofițerii francezi căzuți prizonieri să ia o atitudine dușmănoasă față de Comună. Potrivit înțelegerii încheiate de Thiers cu comandamentul prusac, acești ofițeri, împreună cu unitățile lor, urmau să fie trimiși să lupte împotriva Parisului muncitoresc.

Albert Collart era unul dintre puținii ofițeri prizonieri cu care Lucien se împrietenise. Collart părea o fire închisă, retrasă ; cu toate acestea împărtășea prietenilor îngrijorarea sa pentru soarta Franței, neascunzîndu-le temerile pricinuite de dezbinarea dintre Paris și Versailles și învinuindu-i pe parizienii răsculați de lipsă de patriotism.

— Acum cînd armatele străine ne-au încălcat pămîntul nu puteam avea decît un singur țel : înfrîngerea inamicului, — îi spusese el într-o zi lui Lucien.

— Așa-i, încuviință Lucien, dar în ziua de 4 septembrie populația Parisului a ieșit în stradă, tocmai pentru că guvernul francez era de altă părere.

— Și, prin urmare ?...

— Prin urmare, urmă Lucien, după cît se pare, conviețuirea pașnică dintre toți cetățenii nu contribuie întotdeauna la demnitatea și fericirea patriei.

— Da, așa a fost pînă la 4 septembrie. Dar guvernul apărării naționale a jurat să alunge toți cotropitorii din Franța, îi răspunse Collart.

— Nu știu ce a jurat guvernul. Aici, în lagărul de prizonieri nu ne vin prea multe vești. Un singur lucru e limpede: Versailles-ul nu luptă împotriva Berlinului, ci colaborează...

— Da, bineînțeles, stînd aici ne vine greu să ne dăm seama. ...Nu mai ai nici o veste de la logodnica ta? schimbă pe neașteptate vorba Collart.

— Nu, n-am mai primit nimic de la ea, — răspunse Lucien mîhnit.

— Judecînd după cele ce mi-ai povestit, trebuie să fie și ea printre răsculați. Aventura nechibzuită a acestora se potrivește cu firea ei înflăcărată. Păcat totuși că în aceste clipe atît de grele nu poți fi alături de ea...

— Ce n-aș da să fiu acum lîngă ea!

— În ceea ce mă privește, îți mărturisesc că prefer să rămîn aici, — răspunse cu răceală Collart. E mai bine să fii prizonier la nemți, decît la ai tăi.

— Fiecare cu gusturile lui, îl înfruntă ironic Lucien.

În ziua aceea nu-și mai vorbiră nimic, dar Collart reluă discuția cunînd:

— Imi ești foarte simpatic. Văd că ți-e tare dor de logodnica dumitale, că tînjești după ea! Un prilej neașteptat îmi îngăduie să-ți dau o mîna de ajutor. Cunossc un comandant neamț care are niște rude la Paris. E îngrijorat de soarta lor, știe că o duc cam greu și ar vrea să le trimită zece mii de franci. Dacă s-ar găsi cineva să plece la Paris, ar putea să-i facă rost de actele necesare în schimbul acestui serviciu. În felul acesta, trecerea prin cordoanele nemțești ar fi asigurată. Bineînțeles, e destul de primejdios, dar, dacă vrei, pot să te recomand ca pe un om de încredere.

— Primesc cu orice risc, — strigă Lucien, fără să mai stea pe gînduri, — dacă există o posibilitate oricît de mică să ajung la Paris !

A doua zi, Collart, ținînd în mînă zece bilete de cîte o mie de franci, îi spuse lui Lucien :

— Nu ți se cere nimic altceva decît să păstrezi tot secretul și să predai acești bani lui Hans Egger, la adresa : Saint Germain, patruzeci și trei. Primești ?

— Primesc, dacă asta-i tot ce-mi cere acela care îmi redă libertatea și am prilejul să o revăd pe Madeleine.

— Îți dau un sfat prietenesc : fă comisionul de îndată ce treci de porțile Parisului... Nu se știe la ce surprize te mai poți aștepta. E mai bine să n-ai atîtia bani la dumneata. Asta-i tot ! Da !... Era cît pe aci să uit : mai e o mică formalitate... În ceea ce mă privește am toată încrederea, dar nu știu de cîtă încredere mă bucur eu în fața neamțului. De aceea te rog să-mi adeverești că ai primit cei zece mii de franci.

Și-i întinse, odată cu banii, o hîrtie, pe care era scris : „Primit de la domnul Albert Collart zece mii de franci, pentru a-i preda la Paris domnului Hans Egger sau arhiepiscopului Darboy.“

— Darboy ? se miră Lucien. Parcă mi-ai vorbit numai de Hans Egger.

— Cel care trimite banii zice că Hans Egger ar putea să lipsească din Paris și atunci episcopul, care se află acolo, va avea grijă să-i predea unde se cuvine. Totuși trebuie să treci mai întîi pe la adresa arătată.

În urma acestor lămuriri, Lucien nu mai șovăi și semnă chitanța de primirea sumei.

Peste cîteva zile, pe baza instrucțiunilor lui Collart și cu ajutorul oamenilor indicați, Lucien ajunse la Paris. Credincios cuvîntului dat se îndreptă spre casa lui Hans Egger.

Dar cînd sună, spre marea sa uimire, îi deschise chiar Collart.

— Nu trebuie să fii atât de mirat, îi spuse acesta foarte liniștit. Nu e nici o minune. Dacă un prizonier de război izbutește să ajungă din lagărul german pînă la Paris, de ce n-ar putea face același lucru și altul, și încă mai repede ?

— Dar domnul Egger ? întrebă Lucien, presimțind o surpriză neplăcută.

— Nu mai face pe copilașul nevinovat, — i-o tăie grosolan Collart. Ai depus o activitate politică, ai înlesnit grevele, i-ai sprijinit pe socialiști, ai luat de bună voie arma împotriva dușmanului care ți-a atacat patria. Și cu toate acestea... a fost de ajuns ca un ofițer prusac să-ți ofere un prilej de a-ți întâlni iubita, pentru ca să devii agent secret în slujba lui.

— Cum îndrăznești să-mi spui asta ? strigă Lucien, strîngînd pumnii.

— Ia să mă mai slăbești ! Cu mine nu-ți merge ! — se răsti Collart furios. Nu ești un copil, și trebuie să-ți dai seama ce faci. Da, să nu uit : arhiepiscopul Darboy, pe care cu atîta bunăvoință ai primit să-l ajuți, e închis la Satory, împreună cu multe alte personalități din Saint-Germain¹, care n-au fost pe placul cizmarilor și al legătorilor, actualii stăpîni ai Parisului... Și acum n-ai decît să te duci la logodnica ta, să te ții de fusta ei și să strigi împreună cu ea : „Trăiască Comuna !“ Te cunosc, înflăcărarea dumitale n-o să dureze prea mult. O să respiri puțin aerul Parisului și-o să te trezești repede ! Și atunci o să știi ce ai de făcut !

— I-ați banii ! Lucien azvîrli pe masă biletele de bancă și se îndreptă spre ușă.

— Nu-s banii mei, — îl opri Collart. Sînt primiți de la Banca Franței și destinați pentru dumneata. O să-i folosești cînd te vei convinge că acțiunile tăticului dumitale nu mai au nici o valoare... Și mai vreau să-ți spun ceva...

---

¹ Saint-Germain — cartier aristocratic din Paris. (Nota red. ruse).

Lucien ajunse la uşă şi-o întredeschise, rămânând în prag.

— Ține minte, dacă n-o să ne ajuți, o să trimit procurorului Raoul Rigot chitanța pe care ai semnat-o, iar copia o să ajungă în mâinile domnișoarei Madeleine Rocques. Și nu te mai osteni să vii pe aici. N-o să mă găsești. O să te căutăm noi, când o să avem nevoie de tine...

IX

PE FORTIFICAȚII

În ziua de 19 mai, Gaston Clair, împreună cu alți patruzeci și cinci de flăcăi sub comanda lui Jacques Leroux, sergent în Garda Națională, sosi la poarta Maillot, din sectorul apusean al fortificațiilor Parisului.

Lucraseră la început, după cum îi spusese Gaston prietenului său, la reduta Saint-Florentin. Dar chiar a doua zi fuseseră trimiși la poarta Maillot, pentru a repara stricăciunile pricinuite de obuzele inamice.

Când sosiră, tinerii comunarzi văzură o priveliște cumplită, dar măreață.

Fortificațiile erau prefăcute într-o grămadă de ruine. În fața unui morman de pietre stăteau douăsprezece tunuri. De cinci săptămîni comandantul bateriei, generalul Monterreux, ținea piept cu îndîrjire inamicului, sub ploaia neîncetată de grenade. Artileria de asediu a celor din Versailles, instalată în forturile Mont-Valérien, Courbevois și Bécon trăsese în acest răstimp peste opt mii de obuze.

În pofida așteptărilor, batalionul școlarilor nu primise arme înainte de a pleca la bastioanele din afara Parisului. Prezentîndu-se așa cum erau, neînarmați, în fața generalului Monterreux, tinerii cerură să li se dea arme.

— Arme ? repetă generalul, rotindu-și privirea asupra rîndurilor frumos aliniate ale tinerilor comunarzi. Eu unul am cerut să mi se trimită artileriști. N-aveți ce face cu arme aici. Cine știe să tragă cu tunul ?

O clipă tăcură toți.

— N-am tras niciodată cu tunul, — răsună deodată vocea lui Gaston, — dar am văzut cum fac alții, și o să mă descurc !

Emoția băiatului, hotărîrea și încrederea cu care vorbise nu lăsau nici o îndoială asupra seriozității și sincerității avîntului său.

„Băiatul acesta o să se descurce“ — își zise generalul.

— Cum te cheamă ? îl întrebă el.

— Gaston Clair.

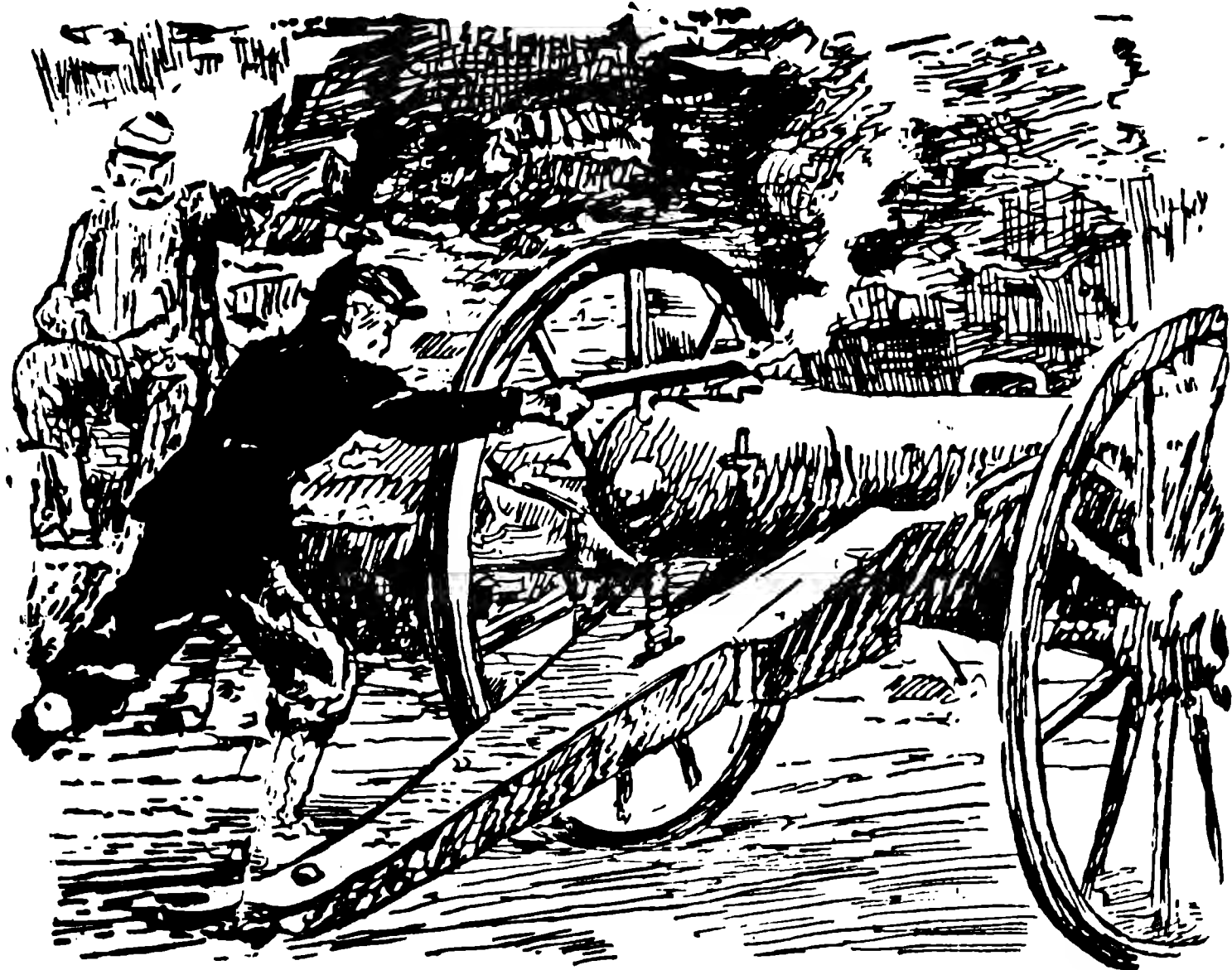
— Vino cu mine, Gaston Clair, ceilalți să ia lopeți și cazmale. Trebuie să pregătim cît mai repede noi poziții în apropiere.

În prima clipă, cînd Monterreux îl aduse lîngă tunuri, băiatul rămase nedumerit. Auzise povestindu-se multe despre eroicii apărători ai Comunei, despre vitejia și dîrzenia lor ; mai auzise și că cei din Versailles îi întrecuseră pe prusaci în opera lor barbară de distrugere a capitalei franceze și cu toate acestea, cele văzute aici îl năuciră.

Goi pînă la brîu, cu pieptul și mîinile înnegrite de praful de pușcă, artileriștii stăteau lîngă tunuri, trăgînd fără încetare asupra inamicului. Nu erau decît zece oameni și trebuiau să tragă din douăsprezece tunuri.

Crâon mînuia singur două tunuri de cîte șapte funți. Ținînd cîte un fitil în fiecare mînă, trăgea cu două tunuri o dată. Lîngă un alt tun robotea un artilerist rănit. — De-reire — un om mai în vîrstă, bandajat la cap și cu mîna dreaptă legată de gît. Se clătina pe picioare de oboseală și din pricina sîngelui pierdut.

Generalul, însoțit de Gaston, se apropie de el.

— Rămîi aici să-l ajuți pe Dereire ! îi strigă Monterreux băiatului. Apoi îi spuse lui Dereire : Stai jos și arată-i numai ce trebuie să facă.

Dereire parcă atîta aștepta. Și ca și cum ar fi fost deprins cu această muncă, începu să-i arate cu mîna stîngă cum să introducă ghiuleaua și cum să apropie fitilul.

Ii venea greu lui Dereire să strige tare. Glasul îi era atît de slab, încît Gaston nici nu l-ar fi auzit. De aceea îi arată cum să lucreze, fără să scoată nici un cuvînt. Făcu singur ochirea, sculîndu-se cu greu în picioare.

În sfîrșit răsună și prima lovitură de tun trasă de Gaston.

Dar chiar în clipa aceea, tînărul tunar suferi un accident. Platforma pe care era așezat tunul și dispozitivul care-l oprea la recul aveau de mult nevoie de o reparație. Pentru prima dată în viața lui, Gaston avea de-a face cu un tun, și, neputînd să prevadă ce se va întîmpla după

pornirea ghiulelei, nu se dădu la timp la o parte de pe platformă, astfel că una din roțile tunului îi trecu peste picior. Simți ca o arsură pe degetele piciorului. Nimeni nu băgă de seamă accidentul suferit de noul tunar. Gaston se agăță, încleștîndu-se, de afetul tunului, dar fugi apoi imediat pentru a aduce un alt obuz, căutînd să-și stăpînească durerea. Se lăsă cuprins cu totul de avîntul luptei. Toate gîndurile, toate simțămintele sale erau îndreptate spre un singur țel : cum să lovească mai aprig dușmanul.

Peste puțin timp Monterreux veni, se apropie de tun și se uită cum lucra tînărul tunar. Nu rămase decît o clipă lîngă el, fără a scoate o vorbă, apoi se grăbi spre celelalte tunuri.

Gaston prețui sensibilitatea comandantului. Fu mulțumit că Monterreux nu-i spusese nici un cuvînt de laudă sau de îmbărbătare, așa cum obișnuiesc cei vîrstnici față de cei tineri, cînd aceștia lucrează bine. Gaston avea impresia că prin tăcerea sa, Monterreux îl socotise tot atît de vrednic ca și pe ceilalți glorioși apărători ai fortului Maillot.

Timp de cîteva ore, pînă se lăsă întunericul, Gaston munci din răzputeri, ajutîndu-l pe Dereire, ghicindu-i adesea gîndurile. Curînd, tunul deveni o armă ascultătoare în mîinile sale tinere și vînjoase.

O dată cu lăsarea nopții, tragerea încetă din amîndouă părțile. Ostașii, obosiți, se trîntiră la întîmplare — unii lîngă tunuri, alții, ceva mai departe, pe un așternut din ramuri verzi și fîn.

Nimeni nu se întrebă cine le pregătise acest culcuș. Părea că se ivise singur, ca-n povești.

Vivandierele¹ nu erau organizate și nimeni nu le trimisese la fortificații. Totuși se duceau singure în cele mai

---

¹ Vivandiere — vînzătoare de produse alimentare care însoțeau armata în timpul campaniilor. În zilele Comunei, ele i-au ajutat cu eroism pe comunarzi, apărînd în timpul luptei în locurile cele mai primejdioase și aducînd ostașilor mîncare și tutun ; tot ele au transportat răniții de pe cîmpul de luptă. (Nota red. ruse).

primejdioase locuri, pentru a împărți ostașilor hrană caldă, vin, tutun și un cuvânt de îmbărbătare, de care aveau atîta nevoie în clipele acelea.

Claudine venea la fortul Maillot. Il lăsa pe micul Claude în grija unei vecine și-i ajuta pe federați cu obișnuita-i înflăcărare.

De îndată ce se putu ajunge pînă la fort, zarzavagioaica își scoase căruciorul în care își ducea de obicei zarzavaturile proaspete prin oraș. Il împinse cu multă pricepere printre ieșiturile zidului, printre pietrele și sacii cu nisip, ferindu-se să nu-și zdruncine încărcătura. Pe cărucior era o grămadă de pîini, acoperite cu frunze late de castan, cazane cu supă fierbinte, cartofi din care ieșeau aburi și numeroase ploști cu vin.

Cînd se lăsă obosit pe așternutul moale de ramuri, Gaston simți o durere înfiorătoare în picior. Își cuprinse cu amîndouă mîinile laba piciorului și începu să se legene într-o parte și în alta.

Claudine îi aduse băiatului cartofi fierbinți, rînduiți frumos pe o frunză mare. De cum îl văzu își dădu seama că băiatul este suferind. Gaston încercă să ia un aer nepăsător, dar nu reuși să o înșele pe vivandieră. Claudine îngenunchie lîngă el, și îi apucă cizma, ca să-i descalțe piciorul bolnav.

Băiatul voi să se împotrivească.

— Lasă-mă ! Lasă-mă ! O să-mi treacă !

— Ia te uită ce isteț e ! se răsti la el Claudine. Nu vezi că ți s-a umflat ? Unde vrei să ajungi ? Crezi că o să treacă așa, fără să te îngrijești, prostule ? !

Voia să pară aspră, pentru a-și ascunde gingășia de mamă pe care o simțise, văzînd acest tînăr ostaș, care îndura cu atîta stăpînire de sine durerea. De altfel, în scurtul răstimp petrecut printre federați, avusese deseori prilejul să vadă cum știu comunarzii să sufere în tăcere.

Vivandiera trase cu băgare de seamă cizma de pe piciorul umflat al băiatului, aprinse repede un foc din

vreascuri și crengi uscate și puse apă la încălzit. Cârpele muiate în apă fierbinte, pe care i le puse pe picior, își făcură în curînd efectul și durerea se mai potoli. Incălzit de dogoarea focului și de simpatia duioasă a vivandierei, Gaston adormi.

Avu tot felul de visuri. Se părea că se află într-o pădure, pe o zi de arșiță cumplită. Se înțepase la picior și simțea cum îl ardea și îl durea. Sărind într-un picior ajunse la marginea pădurii, vrînd să se întindă, să stea culcat. Uite-așa ! Se întinse pe iarba mătăsoasă și moale... De ce oare o fi stăruind în jur mireasma de crengi proaspăt rupte, din care tot se mai prelinge seva aromată?... Auzi un fornăit cunoscut la ureche... Cine să fie?... Dacă ar putea deschide ochii să vadă ! Dar nu-i putea deschide, căci portărelul ar zări-o pe Roșcata...

Perceptorul Cantras îi strigă mamei : „Cît mai ai de plată ?! Pentru vacă — una, pentru coasă — două, pentru clădirile din ogradă — trei ! Dacă nu-ți plătești datoriile pe trecut, o să-ți iau și ultima văcușoară !...” iar fornăitul de lîngă ureche nu înceta, devenea din ce în ce mai puternic... Numai să nu deschidă ochii, așa n-are de ce să-i fie teamă !...

Deodată, fornăitul încetă și un răcnet cumplit sfîșie văzduhul. Gaston recunoscuse glasul cămătarului chiabur... Vine iar după tata ! Las' că-ți arăt eu ! și mîna lui Gaston se întinse către un tun... Acum nu mai avea de ce să tremure. Putea să deschidă ochii... Dar, vai ! Nenorocire ! N-avea ghiulele !... Gaston alergă la Monterreux și îl rugă să-l ajute. „Nu ne trebuie multe ! Numai să putem ține piept !” îl imploră el. Dar Monterreux tăcea. Gaston se uită la el și deodată văzu fața zeflemitoare a lui Cri-Cri. „Să omori o vrabie din zbor nu-i mare lucru, — îi spuse el răutăcios. Nu, cîtuși de puțin !” Și Gaston se simți mîhnit, ba chiar jignit, dar Marie îi întinse un buchețel de violete. Glăsciorul ei răsuna dulce : „Te felicit ! Eram

sigură! Tot cartierul vorbește de tine, spune că ai ajuns un viteaz artilerist!“

Gaston se trezi și-și frecă cu palma ochii lipiți, apoi, fără să vrea, atinse cu degetele buzunarul drept, unde-și pusese buchețelul de violete, care trebuia să se fi ofilit de tot. Oare, mai e acolo? Sau l-am pierdut în luptă?... Își pipăi buzunarul și răsuflă ușurat: buchețelul era la locul lui.

Se crăpa de ziuă și negura dinaintea zorilor ascundea încă umbrele pietrelor, ale tunurilor și ale oamenilor, când Gaston reveni treptat-treptat la realitate. Unde se afla oare? Și ce i se întâmplase?... Liniștea din jur îl umplu deodată de teamă. Bubuitul tunurilor cu care se deprinsese în ultimele zile amuțise.

Gaston se ridică într-un cot. Din pricina mișcării prea repezi simți durere la picior, ceea ce-i aminti de cele petrecute cu o zi înainte. Își pipăi laba piciorului: umflătura mai scăzuse.

Se hotărî să-și scoată pansamentul și să-și încalțe cizma, pînă nu bagă de seamă comandantul bateriei. Aseară, durerea de la picior îl făcuse să-și aducă aminte de Marie și de Cri-Cri. Ce bine că n-a fost de față, să-i vadă pățania! Ar fi murit de rușine! Cu atît mai mult ar fi suferit, dac-ar fi aflat comandantul greșeala! Halal artilerist, care-și lasă piciorul strivit de propriul său tun!

Între timp, bastionul începea să prindă viață. Contururile obiectelor din jur deveneau din ce în ce mai limpezi, mai lămurite. Se auzeau glasurile ostașilor.

Gaston se îndreptă spre tunul lui, silindu-se să nu șchiopăteze.

Lîngă tun roboteau Monterreux și Dereire. Generalul îi spuse cu blîndețe băiatului:

— Bună dimineața, Gaston. Uite, îți vindecăm tunul. Dar cu piciorul cum o mai duci?

— Piciorul? Merge bine, domnule comandant! răspunse Gaston, tulburat. Înțelese că Claudine îl trădase, și se mîhni.

— Foarte bine! Omul pățit face cît doi! glumi Monterreux.

Un tropot de copite ce venea dinspre porțile Dauphine atrase atenția tuturor. Curînd se arată și călărețul, care gonea în galop.

— Dombrovski! rosti Monterreux respectuos și se duse să-l întîmpine pe general.

— Ce tăcere sinistră! fură primele cuvinte ale lui Iaroslav Dombrovski.

Comandantul frontului arăta foarte tînăr. După înfățișare cu greu i se puteau ghici voința dîrză, hotărîrea și neînfricarea. Ochii senini, albaștri, priveau drept în ochii celui cu care vorbea. Avea umerii obrazilor puțin ieșiți în afară și o barbă mică, blondă, tunsă scurt. De sub chipiul militar i se zărea părul blond.

— Suspectă liniște! urmă el. Ia să le tragem o salvă! Să vedem ce-o să zică!

Monterreux se duse să inspecteze bateria și să dea artileriștilor ordinele de luptă.

Dombrovski se urcă pe cel mai înalt morman de pietre, și cercetă cu binoclul pozițiile inamicului.

Răbufni o salvă, trasă din toate cele douăsprezece tunuri, și vuietul ei sacadat chemă Parisul la luptă.

Ziua senină și însorită de 20 mai părea că nu vestește nici o schimbare hotărîtoare.

Bateriile inamice păstrară aceeași tăcere.

Dombrovski își scoase chipiul și începu să-l vînture deasupra capului.

— De ce-o fi făcînd așa? îl întrebă Gaston pe Dereire.

— Îi provoacă pe cei din Versailles. E nemulțumit că au încetat tragerea. Generalului nu-i prea place cînd e liniște.

Deodată, în jurul lui Dombrovski şuierară gloanțele.

Inamicul urmărea cu atenție toate mișcările comandantului, și ori unde s-ar fi dus era întâmpinat de o ploaie de gloanțe. Cineva care nu prea avea altă treabă se apucase să facă o socoteală, din care se vedea că aghiotanții lui Dombrovski nu trăiau mai mult de opt zile.

Fără să se aplece și fără să se ferească de gloanțe, Dombrovski rămase câteva minute la postul său de observație, apoi coborî liniștit. Vizită pe rînd toate tunurile, vorbe cu fiecare artilerist în parte și se opri lîngă Dereire. Bătrînul tunar se sprijinea de umărul tînărului său ajutor.

Văzînd că șeful armatei se uita cu atenție la Gaston, Monterreux îl prezentă, spunînd :

— Gaston Clair, din batalionul școlarilor. S-a purtat ca un adevărat artilerist.

Gaston stătea în poziție de „drepti“, ca în front. Dereire își luă brațul de pe umărul lui.

Dombrovski tăcea, privindu-l cu atenție pe tînărul artilerist.

— Asta-i tot ce am primit ca întăriri, — spuse Monterreux.

— Nici alții nu au primit mai mult, — i-o reteză Dombrovski. Delescluse se pregătește să dea piept cu dușmanul pe străzile Parisului. Acolo va avea loc ciocnirea hotărîtoare. În clipa aceea vom arunca în luptă toate rezervele.

— Ascultă, Iaroslav ! îl întrerupse Monterreux pe comandantul armatei. Era atît de tulburat, încît nici nu-și dădu seama că-i spusese pe nume. Sînt un simplu soldat, deși port gradul de general. Sînt deprins să lupt împotriva inamicului și să-l împiedic să-și înfăptuiască planurile, dar încep să nu mă mai pricep de loc la prieteni. În aprilie, cînd îl respingeam pe inamic, Clusseret nu ne-a trimis ajutoare, și iată că acum, noul delegat militar ni le refuză și el !

— N-avem timp acum să cercetăm mai deaproape aceste probleme încurcate, — îi răspunse Dombrovski. Nu ne rămîne altceva de făcut, decît să apărăm cu îndîrjire fiecare petec de pămînt din Parisul liber, să-l apărăm cu forțele pe care le avem. Monterreux, trebuie să cruți fiecare ostaș, fiecare tun, fiecare obuz. Păcat că nu mai ai nici un adăpost pentru tunuri. Cînd inamicul va porni din nou atacul, din toate tunurile acestea nu vor rămîne decît fărîme. Trebuie să te retragi pe alte poziții. Voi trimite aici batalionul de femei al Louisei și al Elisabetei ¹.

Vor prelua toate lucrările de săpături. Și nu-i rău să le mai punem să-și schimbe arma pe lopată, ca să aibă și ele puțin răgaz... Îndată ce veți avea trei tunuri instalate pe noile poziții, veți deschide un foc neînterupt, dar nu prea des, asupra pădurii din Boulogne. Să împiedecați pregătirile de atac ale inamicului !

Rostind aceste cuvinte, Dombrovski își păstră obișnuita înfățișare calmă. Cu toate acestea, astăzi asculta cu o deosebită încordare toate sunetele care răzbăteau pînă la el dinspre pozițiile inamicului. Cîntărea cu grijă orice veste adusă de cercetașii porniți în recunoaștere, oricît de neînsemnată ar fi părut în prima clipă.

Își amintea cu deosebită amărăciune de greșelile conducerii militare ale Comunei : din pricina acestor greșeli fuseseră pierdute cîteva forturi puternice, care făceau din Paris o cetate de neînvins. Acum însă, aceste forturi aflate în mîinile inamicului erau folosite pentru distrugerea capitalei.

Ofițer în armata rusă, revoluționar înfocat, Dombrovski fusese osîndit de guvernul țarist la deportare pe viață în Siberia. Fugise în Franța și se alăturase mișcării revoluționare.

---

¹ Elisabeta Dmitrieva — pseudonimul revoluționarei ruse Elisabeta Lukinicina Tumanovskaia — membru al Internaționalei I. A luat parte la luptele pentru Comuna din Paris. (Nota red. ruse).

Cînd Thiers atacase Parisul, Dombrovski fusese numit general al Comunei și comandant al Parisului.

După înfrîngerile suferite de comunarzi, în primele lupte cu cei din Versailles, Dombrovski luase conducerea unităților, care operau la Neuilly¹. Pornise din prima clipă cîteva operațiuni uimitoare prin îndrăzneala și dîrzenia lor. Neavînd la dispoziție decît vreo două mii de oameni, trecuse totuși cu succes la ofensivă împotriva unei armate cu un efectiv de vreo treizeci de mii de soldați. Armatele din Versailles se retrăseseră, lăsînd în urma lor numeroși morți și răniți.

Bătălia începuse prin bombardarea pozițiilor versaillezilor din punctul Neuilly. Bombardamentul nu încetase pînă la căderea întinericului. Mai tîrziu, podurile de peste șanțul cetății fuseseră coborîte și un batalion din Garda Națională, condus chiar de Dombrovski, se aruncase asupra inamicului într-un atac la baionetă, și-l puse pe fugă. Batalioanele de rezervă, sosite în clipa aceea, îi împinseră și mai departe pe cei din Versailles și-i urmăriseră toată noaptea.

A doua zi dimineață, Dombrovski, cu două batalioane din Montmartre, îi atacase pe cei din Versailles, de data asta în alt punct, la Asnières. Îi respinsese cu succes și de acolo, punînd stăpînire pe tunurile lor, pe calea ferată și pe trenurile blindate, deschisese un foc de artilerie din flanc asupra poziției de la Courbevoie și a podului de la Neuilly. Un alt detașament, sub comanda lui Jacquelard² și a lui Teophil Dombrovski — fratele generalului — cucerise castelul Bécon.

Dombrovski dădu dovadă în timpul luptei de o vitejie și de un curaj fără seamăn. Era foarte temut de inamic, căci stăruia să treacă de la apărare la ofensivă. În zadar

---

¹ Neuilly — suburbie a Parisului; acolo se desfășuraseră primele lupte serioase cu cei din Versailles. (Nota red. ruse).

² Jacquelard Charles-Victor (1843—1903) — revoluționar francez, profesor de matematici, publicist; în timpul Comunei — comandant de legiune, a evadat din închisoarea Versailles. (Nota red. ruse).

ceruse cu insistență Comunei să pună ordine în organizarea defensivei și să ducă o luptă necruțătoare împotriva anarhiei, care domnea la ministerul de război. Tactica lui Dombrovski alarmase guvernul din Versailles. Agenții secreți ai lui Thiers puseseră la cale un violent atac împotriva generalului Dombrovski. Zvonuri răuvoitoare și dovezi false fuseseră larg răspândite peste tot, pentru a arunca o umbră asupra gloriosului nume al lui Dombrovski.

Nimic nu putea slăbi dârzenia acestui curajos revoluționar, dar complotul dușmanilor ascunși îi făcuse foarte mult rău, ajutându-i pe adversarii săi din ministerul de război să-i compromită planurile de ofensivă.

În ziua aceea, vizitînd pe rînd bastioanele Parisului, Dombrovski constată cu durere urmările nefericite ale tacticii defensive, aplicate de ministerul de război.

Generalul se urcă din nou pe cel mai înalt dintre meterezele cetății și se uită neclintit în direcția de unde urma să apară inamicul. Experiența sa de ostaș îl ajuta să înțeleagă de ce inamicul își redusese operațiunile ofensive din dimineața aceea.

— Fără îndoială, e liniștea dinaintea furtunii, îi spuse el lui Monterreux, pe cînd cobora. Fiara se pregătește să se arunce asupra prăzii. Să-i fie cea din urmă încercare!

Plecă în galop spre porțile La Muette. Aici, în mijlocul sectorului apusean al apărării Parisului, se afla statul său major de campanie.

Sectorul întărit se întindea pe o distanță de peste zece kilometri — din Montmartre, tocmai pînă pe malul Senei, la suburbia Auteuil.

Și tocmai într-acolo se îndrepta principala lovitură a atacului inamic. Trei corpuri de armată — adică vreo optzeci de mii de soldați — fură aruncate împotriva acestui sector. Trei sute de tunuri sprijineau ofensiva. Astfel, pentru fiecare kilometru de front, inamicul dispunea de o forță ofensivă de vreo opt mii de oameni și treizeci de tunuri.

Ce aveau comunarzii la dispoziția lor și cu ce puteau răspunde inamicului ?

În ziua cînd se aștepta la un atac general hotărîtor, Dombrovski abia dacă dispunea de opt mii de ostași, și numărul lor scădea văzînd cu ochii, în lupte dîrze și neîncetate. Întăririle neînsemnate, care soseau la batalioanele exterioare, nu puteau de loc acoperi pierderile. Așa fiind, forțele celor din Versailles întreceau efectivele apărării de zece, ba pe alocuri chiar de cincisprezece ori.

Astăzi și în punctul La Muette se lăsase o neașteptată liniște. Artileria inamică păstra tăcere. Și la statul major a lui Dombrovski domnea o liniște relativă ; ofițerii ședeau la birourile lor, scriind sau socotind.

Printre vizitatorii care îl așteptau pe comandantul armatei se afla și Elisabeta Dmitrieva. Venea din partea batalionului de femei, pentru a obține de la general revocarea ordinului de trimitere a batalionului la săparea tranșeelor. Femeile nu voiau să-și schimbe arma pe lopată.

Elisabeta era una dintre cele mai energice, mai întreprinzătoare și mai viteze femei ruse, care se alăturaseră comunarzilor parizieni. Aderase la Internaționala I-a și luptase pe baricadele franceze, știind că astfel lupta și pentru dezrobirea patriei sale, Rusia, pentru care nu bătuse încă ceasul revoluției.

În prima chemare către femeile din Paris, pe care o întocmise, ea arătase :

„A sosit ceasul hotărîtor ! Trebuie să sfîrșim cu lumea cea veche ! Vrem libertate ! Franța nu este singura țară care se ridică acum. Ochii tuturor popoarelor sînt ațintiți asupra Parisului. Popoarele așteaptă victoria noastră, pentru a-și cuceri la rîndul lor libertatea“.

Elisabeta era o bună organizatoare și o oratoare înflăcărată. Folosea cu măiestrie pana și știa să panseze rănilor cu aceeași dibăcie cu care mînuia arma.

În timpul asediului Parisului întemeiase Uniunea Femeilor pentru apărarea Parisului și pentru ajutorarea răni-

ților, iar în timpul Comunei fusese corespondentă permanentă a Consiliului General al Internaționalei I-a și luase parte activă la crearea cluburilor feminine.

Natura nu-și cruțase darurile cu ea : era înzestrată cu multe talente și de o frumusețe izbitoare. Nu puteai trece pe lângă ea, fără să-i admiri ochii negri, minunați, plini de foc, părul negru inelat și moale ca mătasea, trăsăturile fine și expresive ale feței. Așteptându-l pe Dombrovski, Elisabeta măsura nerăbdătoare, cu pași mari, spațioasa odaie de primire.

Aghiotantul generalului socotea rezervele disponibile de muniții, chibzuind cum să le împartă între sectoarele fortificate. Iși ridică privirea spre Dmitrieva, puse pana la o parte, se sculă de pe scaun și se apropie de ea.

— V-ați pus nădejdea în sprijinul Societății Internaționale de ajutorare a răniților ? întrebă el. Într-adevăr, președintele acestei societăți i-a adresat lui Thiers un protest împotriva ordinului pe care acesta l-a dat de a se trage în spitalele Comunei. Dar Piticul sîngeros a răspuns că în războiul împotriva comunarzilor, orice mijloace pot fi folosite și că nici nu se gîndește să îngrădească operațiile armatelor sale prin respectarea diferitelor prescripții ale societăților internaționale.

— Nemernicul acesta este un demn aliat al lui Bismarck ! strigă Dmitrieva. Doar și cancelarul prusac i-a dat puțin mai înainte aceluiasi Thiers un răspuns tot atît de sfidător și de cinic :

„Vă plîngeți, — i-a scris Bismarck, — că soldații prusieni trag în răniți. Dar soldații voștri se poartă și mai rău, căci trag în soldații noștri sănătoși“.

Aghiotantul voi să-i răspundă Elisabetei, dar tocmai în clipa aceea intră Dombrovski.

Generalul îi ceru aghiotantului o informație și se îndreptă spre cabinetul său, poftind-o și pe Dmitrieva.

Îndată ce rămase singur cu ea, îi spuse :

— Bănuiesc ce te aduce aici. Ce să mai pierdem vremea cu vorbe de prisos? De îndată ce vor fi gata tranșeele pentru bateria lui Monterreux, întregul dumitale batalion va pleca să apere Montmartre-ul.

— Cum trebuie să înțeleg asta? se miră Dmitrieva. E oare cu putință să se pregătească retragerea pînă dincolo de zidurile cetății? Ce, nu mai sîntem în stare să-l ținem pe inamic departe de zidurile Parisului?

— Cred că sîntem... Dar cei de la Ministerul de Război sînt de altă părere și aplică o altă tactică.

— Delescluse nu este nici Cluseret, nici Roussel și bănuiesc că el cunoaște regulile luptelor revoluționare.

— Uite ce-i, Elisabeta, din nefericire, Parisul revoluționar n-a promovat un conducător de oaste *de tip nou*. Nu m-am îndoit nici o clipă de bunele intenții ale lui Cluseret sau ale lui Roussel. Dar acești miniștri de război ai Comunei s-au alipit revoluției sociale nu de dragul intereselor muncitorimii, ci împinși mai ales de indignarea lor patriotică împotriva guvernului de capitulare. Ei nu sînt decît specialiști cinstiți în arta militară; le lipsește însă *spiritul luptei revoluționare*. Ei nu-și dau seama de puterea acestui spirit. Pe cînd Delescluse, noul delegat militar, prețuiește în luptă numai avîntul moral și spiritul de sacrificiu al muncitorilor, care luptă pentru libertate. De aceea are o predilecție pentru luptele de baricade și e împotriva operațiunilor ofensive.

Dmitrieva îl asculta pe general cu mare atenție, fără a-și lua ochii de la el.

— Delescluse se bizuie pe experiența revoluției din iunie 1848 — urmă Dombrovski. Atunci, patruzeci și patru de mii de răsculați, primitiv înarmați și fără nici o conducere, au ținut piept timp de trei zile armatei de o sută cincizeci de mii de soldați ai generalului Cavaignac¹. Dar

---

¹ Cavaignac Louis-Eugène (1802—1857) — general francez; în anul 1848, ca ministru de război, a înăbușit cu o cruzime bestială răscoala din iunie a muncitorilor parizieni. (Nota red. ruse).

Delescluse uită că pe vremea aceea, Parisul arăta cu totul altfel. Armata guvernamentală întâmpina foarte multe dificultăți în luptele de baricadă, căci acestea blocau străzile înguste, ulicioarele și fundăturile orașului. Armata lui Cavaignac nu se putea folosi decît cu greu de artilerie. Dar acum e cu totul altceva. Guvernul lui Napoleon al III-lea a reconstruit străzile Parisului, adaptîndu-le în vederea luptelor împotriva muncitorilor răsculați. În locul străduțelor strîmte și înguste s-au tăiat bulevarde și străzi noi, largi, lungi și drepte. Pe aceste străzi artileria poate trage ușor la distanțe mari. Apoi, armata de azi are un armament cu totul diferit de cel din anul 1848. Arma modernă trage de patru ori mai departe și de zece ori mai iute decît vechile arme. Pe atunci, artileria dispunea de obuze cu acțiune foarte redusă; acum granatele brizante distrug cele mai puternice baricade. Iată de ce baricadele de stradă nu pot rezista mult timp. Sînt bune numai cu condiția ca masele răsculate să se apere, pregătindu-se în același timp pentru a trece la atac. Dacă armatele din Versailles se vor năpusti în oraș, artileria lor grea și numeroasă le va fi de mare ajutor.

— Cu atît mai mult trebuie deci ca toate forțele să fie concentrate pe bastioanele exterioare, pentru a-l împiedica pe inamic să pătrundă în oraș, spuse Elisabeta.

— E tîrziu! Dar ai văzut singură în ce hal se află meterezele! Toate acoperirile sînt prefăcute în ruine... Acum, în mod inevitabil, lupta se va da pe străzile Parisului. Se înțelege că aici vom rezista cît vom putea...

După o mică pauză, Dombrovski adăugă:

— Dar nu vom mai putea salva Comuna...

O clipă tăcură amîndoi.

— Cînd a izbucnit răscoala erai sigur de victorie? îl întrebă Dmitrieva.

— Răscoala a izbucnit spontan, căci nimeni n-a pregătit-o, răspunse Dombrovski, fără să-și dea seama că începuseră amîndoi să vorbească rusește. Am trecut fără nici

o șovăială de partea răsculaților, deși nu știam cum se va sfârși. Dar nici o clipă nu m-am îndoit de rodnicia acestei răscoale. În ziua de 18 martie poporul a triumfat, și iată că au trecut două luni de atunci. Pentru prima dată în istoria omenirii, aici, la Paris, puterea se află în mâinile muncitorilor. Oare nu este aceasta o măreață victorie a revoluției? Pentru mine, lupta pentru Paris nu este decît o continuare a luptei pentru eliberarea Poloniei.

— ...care va veni și ea o dată cu revoluția din Rusia!
— adăugă Elisabeta. Nu întîmplător polonezul Dombrovski și rusoaica Dmitrieva s-au pomenit luptînd alături pe baricadele Parisului.

— ...după cum nu este întîmplător nici faptul că în zilele acestea, într-unul din comandamentele militare ale Parisului se discută în limba rusă, zîmbi Dombrovski, ducînd mai departe ideea Dmitrievei, și îi întinse mîna luîndu-și rămas bun. Sînt încredințat că popoarele din lumea întreagă vor răsufla ușurate cînd autocrația țaristă se va prăbuși și cînd Rusia liberă și puternică va deveni pentru popoarele asuprite nu o piedică, ci o îndrumătoare în calea dezrobirii lor. Libertatea Poloniei va veni o dată cu libertatea Rusiei!

X

DOUĂZECI ȘI UNU MAI

Duminică 21 mai se nimeri o vreme minunată, cu un cer senin, fără nici un nor.

O mare mulțime se strînsese în parcul Tuileries, pentru a asista la concertul dat în folosul orfanilor și văduvelor Comunei. Aleele parcului, umbroase și pline de mi-resme, abia puteau cuprinde pe toți cei doritori să ia parte

la petrecere. Încă de la ora douăsprezece, publicul începu să vină puhoi prin toate porțile parcului.

Lampioane multicolore, pregătite pentru iluminarea de seară, atârneau de-a dreptul din copacii și tufișurile care străjuiau cărările presărate cu nisip galben. Altele, roșii, atârneau pe lângă fiecare răzor de flori.

Pe o estradă cu pânză purpurie, drapată în falduri bogate, orchestra intona cîntece patriotice și fragmente din opere populare.

Insoțind orchestra, oamenii care se plimbau în jur intonau, de unul singur sau în cor, cîntecul de luptă care înlocuia acum Marseilleza. Cuvintele cîntecului răsunau de peste tot :

*Gornistu-n zori scoală soldatul,
Pe noi cocoșii ne trezesc, —
Ne cheamă mizera răsplată
La munci, cînd zorile mijesc.
Ni-e viața — luptă nesfîrșită
Puterea toată noi ne-o dăm,
Iar bătrînețea urgisită
Ne-apasă apoi ca un blestem.
Fierbinte dragoste de frate
Ne leagă pe același drum.
Pentru a lumii libertate
Să bem acum !¹*

Marie și Cri-Cri se plimbau prin mulțime cu coșurile pline de buchete albastre, galbene, roșii și violete. Marie avea un dar deosebit de a îmbina cu măiestrie culorile, iar azi, cînd vindea florile, nu în folosul ei, ci „pentru Comună“, își pusese în joc toată priceperea la alcătuirea buchetelor și toată dragostea ce o avea pentru flori. Pe chipul ei, strălucitor de bucurie, se vedea că își da prea bine seama de importanța misiunii ce-i fusese încredințată.

O panglică purpurie împodobește brațul lui Cri-Cri. O fundă tot purpurie frumos legată se răsfața pe pieptul Ma-

---

¹ Autorul cîntecului e Pierre Dupont (1821—1870), fiu de țesător, unul dintre cei mai populari poeți ai epocii anului 1848. (Nota red. ruse).

riei. Amîndoi răspunseră cu avînt la chemarea organizatorilor concertului și căutau acum să-și golească cît mai repede coșurile. Se luau la întrecere, strigînd cu glas voios : „Flori ! Cumpărați flori în folosul orfanilor Comunei !“

Și oamenii veniți să petreacă răspundeau plini de bunăvoință la chemarea lor : florile se vindeau ca pîinea caldă, iar grămăjoara de bănuți de argint și de aramă se-nălța mereu pe fundul coșului.

Insuflețirea și atmosfera sărbătorească creșteau mereu. Femeile, în rochii înflorate, rîdeau și glumeau cu însoțitorii lor. Fanfarele militare răsunau, subliniind parcă disprețul comunarzilor față de exploziile granatelor aruncate de cei din Versailles. În ziua aceea, granatele cădeau tot mai des și tot mai aproape de parcul Tuileries. Încă de dimineață, obuzele ajunseseră pînă în Piața Concordiei. Cupola Circului Național, unde în aceeași seară urma să aibă loc un al doilea concert de binefacere, era învăluită în fumul salvelor de artilerie.

Cu toate acestea, cei care se plimbau în parc nu pomeau decît foarte rar de acest atac furios al inamicului. Doar din cînd în cînd cineva mai schimba cu vecinul său cîte o glumă sarcastică la adresa celor din Versailles, pentru ca apoi lipsit de griji, să se lase furat de priveliștea feluritelor minunății pe care organizatorii chermesei le pregătiseră pentru vizitatori.

Pe mulți dintre aceștia îi aștepta în dimineața următoare încăierarea de moarte cu dușmanul, iar alții trebuiau să se înapoieze încă de cu seară la armele și tunurile lor. Dar pînă atunci, fiecare voia să petreacă și să se odihnească.

Se vesti începerea concertului, dar Marie și Cri-Cri nu intrară în palat : nu voiau să se depărteze de poarta principală : Gaston putea sosi dintr-o clipă în alta.

Locul întîlnirii lor — Tuileries — fusese ales cum nu se poate mai bine. În sfîrșit venise vremea ca și copiii

de proletari să poată intra în palatul acesta luxos, hărăzit înainte numai regilor și reginelor, în palatul acesta despre ale cărui bogății auziseră atît de multe !

Pe grilajul parcului mai rămăsese pancarda pe care scria : „Infrarea străinilor oprită“. Iar ceva mai jos, o mîină necunoscută adăugase cu creion roșu : „Deocamdată“... Se va fi gîndit oare năzdrăvanul autor al acestui post-scriptum că clipa visată va veni atît de repede ?...

Cri-Cri și Marie se tot uitau la ceas.

Arătătorul ornicului se apropia de trei și Gaston tot nu mai venea.

Între timp, pauza se sfîrși și publicul se îndreptă din nou spre sală, unde trebuia să apară pe scenă cîntăreața Rosalie Bordat, răsfățata parizienilor.

— Du-te-n sală, s-o auzi cel puțin tu cum cîntă, și rămîn eu să-l aștept pe Gaston, îi propuse Marie lui Cri-Cri.

— Nu, du-te mai bine tu și rămîn eu aici, se împotrivi băiatul.

— Nu, nu vreau să mă duc singură. Și apoi, tu ai să-mi povestești totul... Du-te, du-te, te rog !...

Cînd Cri-Cri intră în palat, cortina încă nu se ridicase. Larma glasurilor nu se potoli decît în clipa cînd pe scenă se ivi un tînăr muncitor, care făcu semn publicului din sală să se liniștească. Apoi, cînd totul se potoli, anunță :

— Mîine, la „Clubul proletarilor“ din biserica Sf. Margareta, la ora 7 seara, va avea loc adunarea membrilor sindicatului muncitorilor de la uzinele de gaz. La ordinea de zi e o problemă importantă : înlăturarea exploatării muncitorilor de către patron.

Și din nou se stîrniră larma și vuietul discuțiilor în rîndurile mulțimii.

În sfîrșit, cortina se ridică și pe scenă apărură o femeie înaltă și durdulie, într-o rochie albă cu trenă lungă. În jurul taliei avea un brîu lat de-un roșu aprins.

Aplauze și aclamații frenetice salută ivirea artistei revoluționare Rosalie Bordat. Mult timp nu putu să-și înceapă cântecul. Din toate părțile se auzeau țipete, rugăminți, glasuri poruncitoare care strigau : „Plèbe ! Plèbe !” Era cântecul iubit de întregul Paris, care îi adusese cîntăreței celebritate.

Artista salută în dreapta și în stînga, împărțind publicului zîmbete prietenoase, apoi începu să cînte cu o voce de contralto :

*In Franța, -ntru-n oraș oricare,
E-un neam de oameni curajos,
Dar para negrelor cuptoare
Le-afumă trupul mușchiulos.
Ei toți se nasc pe rogojină
Trăiesc în pod, muncesc din greu...*

Cîntăreața își sfîrși cupletul și întreaga sală intonă în cor refrenul cunoscut :

*Asta e plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

Artista urmă :

*Flămînd, iubitei lui poetul
Trimite cîntece în stol,
Căci vrea ca să-și înșele, bietul,
Cu inima stomacul gol.
Și-așa o viață-ntreagă plin e
De datorii ce-l strîng mereu...
Asta e plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

Cînd ajunse la mijlocul cântecului, artista făcu un semn cuiva din culise ; de-acolo ieși un federat, ținînd în mînă un steag roșu, înfășurat. În timp ce cînta ultimele cuplete, Bordat desfășură dintr-o mișcare steagul și se înveli toată în cutele purpurii.

---

¹ Autorul cântecului „Plèbe” — Alexis Bouvier (1837—1892) poet francez. (Nota red. ruse).

*In nouă zeci și trei, știm bine,
Cu „Marseilleza” au pornit
Bastilia¹ să o dărîme
Bunicii în avînt cumplit.
Dar spre-a nepoșilor rușine
Acest cuvînt i-apasă greu :*

*Asta e plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

*Înfern cumplit le este viața :
Batjocuri, foamea-i paște-n prag
Dar dacă azi, chemîndu-i, Franța
Le-ar da o pușcă și un steag,
Dușmanului i-ar spune : Vino,
Dușmani comuni ai tu și eu.*

*Asta Țe plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

Văzîndu-și artista preferată, impunătoare în găteala ei de purpură aprinsă, publicul intonă cu putere, și mai unit și mai înflăcărat :

*Asta e plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

Fețele oamenilor îndreptate spre Bordat străluceau. Învaluită în cutele steagului, cu părul blond cenușiu despletit pe umeri, cu ochii înflăcărați de cuvintele cîntecului, artista își chema auditoriul la luptă. Mîna-i întinsă spre sală părea că arată dușmanul nevăzut.

Mulțimea adînc răscolită îi urmărea fiecare mișcare, gata parcă să pornească la luptă, la prima chemare.

Aplauze prelungi o petrecură pe Bordat, în timp ce cobora de pe scenă, pentru a dispărea în culise.

---

¹ Bastilia — închisoare la Paris. La 14 iulie 1789 Bastilia a fost cucerită de poporul răsculat și dărîmată. (Nota red. ruse).

Orchestra cîntă „Marseilleza“, iar publicul din sală și cel din parc repetă refrenul războinic „La arme, cetățeni!“

Entuziasmat, Cri-Cri o aplaudase și el pe cîntăreață, cîntase împreună cu toți refrenul „Plèbei“ și al „Marseillezei“, dar gîndul îi era numai la Gaston.

Răzbătu prin mulțime și ieși în grădină.

Marie își vînduse de mult toate florile și aștepta cu coșulețul gol.

— N-a venit! spuse ea tristă și nici nu-l întrebă pe Cri-Cri cum fusese spectacolul.

Dar nu numai Marie și Cri-Cri, ci niciunul din cei zece mii de oameni adunați aici, la petrecere; în parcul Tuileries, n-ar fi putut ghici ce-l oprise pe Gaston Clair, pentru că nimeni nu știa că pentru Parisul revoluționar sunase ceasul supremei încercări. Dimpotrivă, toți plecau pe la casele lor însuflețiți și încurajați, cu credința în victorie.

După ce concertul se sfîrși, pe estradă apăru un ofițer de stat major și vesti solemn:

— Cetățeni, Thiers s-a lăudat că va intra ieri în Paris. N-a intrat și nici nu va intra! Vă invit tot aici dumineca viitoare, la al doilea concert organizat în folosul văduvelor și orfanilor!...

Dar chiar în clipa aceea, armatele din Versailles intrau în Paris.

La 21 mai, dis-de-dimineață, trei sute de tunuri inamice de marină și de asediu porniră un bombardament înverșunat împotriva centurei de apărare a Parisului. Focul bateriilor de asalt ale armatei din Versailles, îndreptat de pe forturile Issy, Vanves și din pădurea Boulogne asupra fortificațiilor din apus, deveni nemaipomenit de puternic. Nemaiputînd rămîne pe bastioane, comunarzii primiră ordinul de a se retrage în spatele viaductului de pe calea ferată a centurei, pentru a scăpa de focul nimicitor al inamicului.

Lucien Caporal, care comanda batalionul de la poarta Saint-Cloud, primi spre prînz ordinul de a-și părăsi bastionul. Fără a pierde o clipă îl execută și, părăsind fortificațiile cu batalionul lui, se abătu în drum pe la postul de telegraf pentru a trimite statului major o telegramă, prin care arăta că lăsase la bastion două tunuri, pentru transportarea cărora avea nevoie de cai.

Cam în același timp intră la postul de telegraf și un civil, cu o înfățișare foarte obișnuită. Ciocăni în ferestruica ghișeului, deasupra căruia stătea scris : „Eliberarea scrisorilor poste-restante“ și întrebă :

— Nimic pentru Ducatel ?

Funcționarul cercetă un vraf de scrisori și clătină din cap : Nimic !

Din întâmplare, sau poate după un plan dinainte întocmit, Ducatel se apropie de măsuța la care stătea Lucien și ceru voie să-și aprindă țigara.

Lucien nu-și trădă prin nimic mirarea sau nemulțumirea cînd Ducatel se aplecă peste umărul său și, fără să se sinchisească, citi cuprinsul telegramei. Apoi, aruncîndu-i din mers un „mulțumesc“, — nu se știe dacă pentru chibrit sau pentru informația primită, — Ducatel se grăbi să dispară.

Lucien dădu telegrama la ghișeu și se duse de-a dreptul la viaduct, unde se și instalase batalionul său.

Peste vreo douăzeci de minute, adică tocmai la ora cînd se sfîrșea concertul din palatul Tuileries și cînd publicul era poftit pentru duminica viitoare, pe unul din bastioanele Porții Saint-Cloud apăru Ducatel cu o batistă albă în mîna și strigă celor din tranșeele inamice :

— Veniți ! Nu mai e nimeni aici !

Săvîrși acest act de trădare foarte liniștit, fără să se rușineze sau să se ascundă, atît de deprinși erau agenții din Versailles cu lipsa de vigilență a Comunei.

Auzind invitația lui Ducatel, ofițerul din Versailles bănuî în prima clipă că e o capcană a comunarzilor, și de

aceea mai întârzie puțin cu ordinul de a ocupa porțile Saint-Cloud. Abia după o recunoaștere amănunțită, încredințându-se că Ducatul nu-l înșelase, se hotărî să înainteze.

Porțile Saint-Cloud și cele două bastioane vecine fură ocupate de cei din Versailles în liniște, fără nici o grabă, de parcă ar fi fost la manevre și nu în toiul unor lupte înverșunate.

Astfel, în chip cu totul neașteptat pentru parizieni, această minunată zi de mai deveni ultima zi de viață liberă a Parisului revoluționar.

Și în timp ce în partea de apus a capitalei începură să se răspîndească în grabă coloanele infanteriei din Versailles, restul Parisului nu știa nimic de această catastrofă. Sîngele comunarzilor curgea șiroaie la Neuilly, pe cînd celelalte cartiere ale capitalei își trăiau mai departe viața obișnuită, pe care o duceau de la 2 aprilie înapoi, cînd la Paris căzuse cea dintîi bombă a inamicului.

Agenții secreți ai lui Thiers vegheau. Uneori pe ascuns, alteori fățiș, îi îndemneau pe comunarzi să înceteze rezistența. Pe meterezele cetății apărură proclamații cu apelul lui Thiers către parizieni. Thiers cerea parizienilor să-i deschidă porțile orașului, amenințându-i altfel cu o reprimăre sîngeroasă și cu un atac la care vor lua parte și armatele prusace.

Pretutindeni, dușmanii Comunei răspîndeau spaima, îi înșelau pe comandanții de sectoare militare, comunicîndu-le ordine false, pe care le-ar fi executat ceilalți comandanți. Și astfel, după retragerea armatelor naționale de pe meterezele cetății, marginile orașului rămaseră fără pază și fără supraveghere.

Dar, oricît de grea era situația pe front, Comuna nu renunța să țină ședință ca de obicei, în vederea discutării măsurilor ce trebuiau luate pentru a schimba cu totul viața

populației pariziene și a făuri o societate nouă pe ruinele trecutului.

Comuna înlăturase vechiul mecanism de stat, întocmit de burghezie anume pentru asuprirea poporului. Acum însă trebuiau organizate cât mai curînd noile instituții, care urmau să slujească poporul, trebuia asigurat fiecărui cetățean dreptul la muncă liberă, la locuință și la o hrană substanțială, trebuia desființată exploatarea omului de către om. Copiii oamenilor din popor trebuiau să aibă o școală bună în locul celei vechi, unde călugărițele îi învățaseră pe copii că săracii sînt datori să primească fără a cîrți jignirile celor bogați, pentru că așa vrea dumnezeul născocit de bogătași. Comuna mai trebuia să aibă grijă de dezvoltarea artei, și de distracții sănătoase pentru popor.

Chiar în ajun avusese loc o ședință obișnuită a guvernului Comunei, consacrată reorganizării teatrelor pariziene.

Deși această problemă nu era cu nimic legată de evenimentele tragice care se desfășurau sub zidurile Parisului și amenințau însăși existența Comunei, totuși în jurul ei se aprinseră discuții aprige și pătimașe.

Deputații se frămîntau : era vorba de reforme sociale ; ele aveau să alcătuiască bazele noii societăți. Aceste reforme se înfăptuiau pentru întâia oară și fiecare membru al guvernului ținea să-și spună cuvîntul.

Tînărul Carel stăruia ca Eugène Garnier, directorul Marelui Teatru de Operă, să fie imediat înlocuit.

— S-avem iertare, — îl întrerupse de la locul său unul dintre membrii guvernului, — nu sînt nici trei săptămîni de cînd l-am înlocuit pe Perrin. Trebuie să recunoaștem că Perrin nu era un element potrivit, dar Garnier nici n-a avut răgazul să arate ce e în stare să facă.

— N-avem timp să așteptăm, îl întrerupse Carel nerăbdător, căutînd să acopere vocea puternică de bas a adversarului său. Artiștii nu trebuie să sufere lipsuri. Ei sînt aceia care-i însuflețesc pe luptătorii Comunei și ne ajută prin munca lor, în lupta noastră. Și pentru că...

În focul discuției nimeni nu băgă de seamă că ușile grele se deschiseseră scîrțîind, lăsînd-o să intre pe precupeața Claudine.

Vivandiera se opri nehotărîtă în prag și, ținîndu-și răsuflarea, ascultă glasurile pătimașe și întăritate ale membrilor comunei.

— Garnier nici n-a socotit de cuviință să stăruie ca cei mai de seamă actori să se înscrie în Uniunea artiștilor.

Claudine, începînd să înțeleagă despre ce se discuta, fu năpădită de un simțămînt foarte ciudat. O cuprinsese admirația la gîndul că acești oameni, adunați aici, lucrau mai departe la reorganizarea pașnică a noii vieți, și cu toate acestea era nedumerită, căci nu putea pricepe cum de puteau deputații poporului să se ocupe de teatru, cînd deasupra capetelor lor explodau obuzele.

În ultimele zile, pierderile în oameni ale batalioanelor crescuseră atît de mult, încît vivandierele erau nevoite să care singure răniții și chiar să-i panseze, pentru că surorile de caritate nu mai pridideau cu munca. Ostașii rămîneau neschimbați pe poziții și nu era nimeni care să se îngrijească de hrana lor, de vinul necesar pentru a le umple ploștile. De aceea, Claudine, ajunsă la disperare, se hotărîse să nu mai aștepte și să se ducă singură la primărie pentru a cere ajutor.

— Nu e acum momentul să vorbim despre teatru, cînd inamicul trage în noi ! strigă ea deodată, întrerupîndu-l pe orator.

Toți se uitară mirați la vivandieră, pe care de-abia acum o zăriră. Iar președintele adunării, delegatul Comunei pentru învățămînt — Jules Vallès¹ se ridică puțin de pe locul său și spuse :

---

¹ Jules Vallès (1832—1885) scriitor francez și om politic, membru al Comunei din Paris ; în zilele Comunei a redactat ziarul „Strigătul Poporului” și a lucrat la Ministerul Învățămîntului ; după căderea Comunei a fost condamnat în contumacie la moarte. Pînă în 1880 a trăit în exil, iar după amnistie s-a întors în Franța. Dintre scrierile lui pătrunse de ură față de orînduirea burgheză, deosebit de cunoscută este trilogia „Jacques Ventras”. (Nota red. ruse).

— Cetățeană care ne aruncă această muștrare vine aici de-a dreptul de pe bastion ! În ochii ei încă nu s-a stins văpaia luptei. De aceea e ușor de înțeles disprețul pe care-l arată măsurilor menite să asigure reconstrucția pașnică a societății. Totuși, pentru noi, aceste prefaceri sînt la fel de importante, ca și succesele militare. Iată de ce Comuna trebuie neapărat să găsească timp și pentru aceste probleme și pentru grijile de fiecare zi. Problema teatrului trebuie trecută pe seama acelor care activează în teatru, care muncesc pentru înflorirea lui. Această problemă cere o neîntîrziată soluționare. Am socotit de datoria mea să-ți dau aceste lămuriri, cetățeană, pentru a înțelege răspunderea pe care o avem. Acum sîntem gata să te ascultăm și pe dumneata...

Zbuciumată, Claudine începu să povestească în grabă, sărind de la una la alta, greaua situație a bastioanelor.

— Nu m-aș fi încumetat să vă întrerup, — spuse ea, — dacă n-aș fi văzut cu ochii mei cît de rău ne merge. Nu-s decît o zarzavagioaică, dar știu prea bine că dacă nu-mi ung la timp căruciorul, începe să scîrțîie. Nici supa nu fierbe dacă n-ai grijă să pui pe foc... Și iată, este a treia zi de cînd văd că pe bastioane nu se trimit nici oameni, nici tunuri. Zece tunuri de-ale noastre trebuie să răspundă la o sută de tunuri inamice. Așa nu mai merge !...

Toți o ascultară cu luare aminte pe Claudine, îi mulțumiră și o asigurară că cele comunicate vor fi imediat transmise delegatului militar. După aceea, membrii Comunei trecură din nou la examinarea problemei teatrului.

În ziua de 21 mai la Primărie se discuta atitudinea generalului Cluseret.

Gustave Cluseret fusese scurt timp conducătorul militar al Comunei. Dar aceasta se întîmplase la începutul luptei împotriva celor din Versailles, și de aceea greșelile sale se arătaseră fatale pentru întreaga apărare a Parisului.

Comuna îl alesese pe Cluseret pentru cunoștințele sale militare, căci luase parte la câteva campanii, în care se distinsese ca un comandant curajos și încercat. Dar Comuna săvârșise o mare greșeală, necercetînd cu destulă grijă activitatea din trecut a generalului, plină de aventuri foarte dubioase.

Tocmai despre aceasta vorbea acum Joseph Bantard, care protestase la un moment dat împotriva numirii lui Cluseret ca delegat militar al Comunei.

— Toate necazurile ni se trag tocmai din faptul că nu ne înțelegem și nu vrem să ascultăm sfaturile prietenilor noștri bine informați¹. E printre noi cineva care are interes să dea apă la moară dușmanului. Într-adevăr, ni s-a spus de atîtea ori că generalul, căruia i-am încredințat apărarea cauzei noastre, este un om ușuratic, lăudăros și vanitos. Știm că s-a ridicat împotriva imperiului, dar am închis ochii cînd s-a arătat că în iunie o mie opt sute patruzeci și opt a fost decorat pentru distrugerea baricadelor muncitorești. Nu-i bine să te încrezi prea mult într-un om care a trădat o dată interesele muncitorimii. Cluseret s-a alăturat Comunei nu pentru că simpatiza cu mișcarea revoluționară a muncitorilor, ci împins de patima sa pentru aventură, de planurile sale personale atît de ambițioase. El nu a înțeles caracterul revoluționar al luptelor, n-a ținut seama de avîntul revoluționar al mulțimii și n-a pus preț decît pe armata regulată. Din primul moment a paralizat avîntul ofensiv al Gărzii Naționale, preferînd tactica defensivei.

— Destul ! Terminați ! Terminați ! răsună deodată la intrare un glas hotărît și mînios, care-l făcu pe Bantard să se oprească. Trebuie să vă fac o comunicare extrem de importantă. Cu aceste cuvinte, Billioray — membru al Comitetului de Salvare Publică² sări la tribună.

---

¹ Membrii Consiliului General al Internaționalei arătaseră în scrisorile lor din Londra că sînt împotriva numirii lui Cluseret în funcția de comandant al forțelor armate ale Comunei. (Nota red. ruse).

² Comitetul de Salvare Publică — organul suprem al Comunei din Paris, organizat în mai. (Nota red. ruse).

Fără să mai aștepte invitația președintelui, începu să citească o telegramă, care-i tremura în mână :

— „Dombrovski către Ministerul de Război și Comitetul de Salvare Publică. Armatele din Versailles au intrat prin porțile Saint-Cloud. Luați măsuri pentru respingerea lor. Dacă-mi puteți trimite întăriri, sînt sigur de izbîndă !“

— Trebuie trase clopotele, ca întregul Paris să ia parte la apărarea orașului ! sfîșie tăcerea apăsătoare glasul puternic al lui Joseph Bantard.

— Am și luat măsurile necesare — se grăbi să-i liniștească Billioray. Batalioanele au și fost trimise.

— Acest lucru trebuie controlat, ceru Bantard stăruitor. Chemați-l aci pe delegatul militar să dea lămuriri, se adresă el președintelui.

Vallès se grăbi să trimită după Delescluse.

Delescluse, în hainele sale negre, părea foarte bătrîn pentru vîrsta de șaizeci și doi de ani. Urcă încet treptele tribunei și spuse liniștit :

— Tocmai acum am vorbit cu șeful statului major, care pretinde că armatele din Versailles n-au intrat în Paris. N-au trecut nici o poartă. Și chiar dacă vreo cîțiva soldați din Versailles au răzbit pe undeva în cuprinsul orașului, au fost imediat respinși. Tăcu puțin, apoi urmă : Dar de îndată ce vor începe luptele de stradă, izbînda va fi de partea noastră.

Delegatul militar coborî de la tribună. Liniștiți de aceste asigurări membrii consiliului Comunei nu mai cerură nici verificarea comunicării lui Dombrovski, nici o confirmare oficială din partea statului major.

Ca de obicei, Jules Vallès ridică ședința.

Bătaia darabanelor și sunetele prelungi ale goarnei în care se deslușea o chemare deveneau din ce în ce mai puternice, apropiindu-se în grabă de baricada din Piața Trocadero.

Clopotele sunau alarma.

Soarele, coborînd spre asfințit, arunca văpăi sîngerii peste mulțimea care se apropia în grabă de piață, mînată parcă de-o putere întunecată.

Încă o clipă și nesiguranța apăsătoare va deveni o realitate înfricoșătoare.

Erau fugarii din Neuilly, unde năvăliseră armatele din Versailles. În rînd cu refugiații veneau rămășițele detașamentelor din Garda Națională, vestind prin bătăi de darabane catastrofa apropiată.

Aproape în același timp, dinspre partea castelului La Muette se ivi un detașament de vreo sută cincizeci de comunarzi înarmați, însoțit de două mitraliere și un tun. Era batalionul voluntarilor trimis de Dombrovski pentru a întâmpina armatele inamice, care năvăliseră în oraș. Îndată ce primi vestea despre această străpungere, Dombrovski telegrafie Comitetului de Salvare Publică și preveni batalioanele Gărzii Naționale așezate în preajma porții Saint-Cloud. Știind însă dintr-o amarnică experiență, cît de încet răspundea Ministerul de Război, grupase lîngă locul străpungerii un mic detașament de voluntari de care dispunea.

Între timp, alarma stîrnită de Garda Națională pe străzile din Passy începu să se răspîndească treptat în tot cartierul. Federații ieșeau în goană din casă, încărcîndu-și din mers armele și se alipeau imediat voluntarilor veniți dinspre poarta La Muette.

În Piața Trocadero, două batalioane de comunarzi sub comanda ofițerului Clivel săpau un șanț lîngă fortificația de curînd ridicată. Batalioanele erau formate din femei și copii, veniți aici de la poarta Maillot.

Îndată ce parizienii afluă de străpungere, Clivel porunci școlarilor și femeilor neînarmate să pornească în coloană spre primăria arondismentului al șaisprezecilea, unde se afla un depozit de arme.

Tinerii comunarzi se descurcară îndată în mînuirea armei; nici femeile nu se lăsară mai prejos.

Înarmându-și astfel detașamentul, Clivel îl duse pe chei în întâmpinarea inamicului, și în curînd se alătură primei grupe de voluntari, oameni căliți în lupte.

Zărind lîngă terasamentul căii ferate pantalonii roșii ai soldaților din Versailles, comandantul batalionului unificat așeză în ordine de bătaie vreo trei sute de ostași — bărbați, copii și femei.

— Foc ! răsună comanda.

Bubui o salvă. Ofițerul versaillez, care conducea detașamentul avangărzii, se prăbuși.

Era prima rezistență organizată pe care o întâmpinau armatele din Versailles.

Pînă atunci, timp de trei ore, hoardele lor înaintaseră încet, cu băgare de seamă, pe străzile Parisului, neîntîlnind nici o rezistență.

Încă din ajun, artileria Comunei răspundea fără încetare tunurilor din Versailles. Astăzi însă tăcea pentru prima oară după trei săptămîni. La un semn din Versailles, numeroșii agenți secreți încîlciseră sau rupseseră firele de comunicații, și așa șubrede, care legau între ele punctele comandamentului apărării. Mîini nevăzute stricau tunurile.

În primele ceasuri după pătrunderea în oraș, numai cîteva grupuri răzlețe de voluntari îi întâmpinaseră pe cei din Versailles, rezistînd cu înverșunare și împiedicîndu-i să înainteze, fără a ține seama că forțele inamicului erau mult mai mari.

Prima salvă trasă de voluntari împotriva celor din Versailles lîngă terasamentul căii ferate stîrni imediat panică în rîndurile inamicului, silindu-l să se retragă. Folosindu-se de acest răgaz, federații se întîlniră de-a lungul terasamentului și baricadară trecerea spre bulevardul Murat.

Astfel, înaintarea fu oprită în acest sector.

Inamicul, care nu se aventura în luptă, își încetă operațiile din pricina întinericului care se lăsa repede.

Mîna de oameni care-i respînsese pe dușmani triumfa.

— Vedeți, — spunea un cizmar mai vîrstnic, Jean Guillaume, — nu degeaba se zice că le vom veni de hac, îndată ce vor începe luptele de stradă. Din vremuri străvechi poporul Parisului s-a deprins să învingă pe baricade. Războiul în cîmp deschis îl duceam numai cu dușmanul din afară.

— Se vede, Jean, că știi foarte bine să faci diferența între francezul Thiers și neamțul Bismarck, — spuse deodată Elisabeta Dmitrieva, — dar pentru mine amîndoi sînt la fel... Ieri, armata franceză mai lupta împotriva celei prusace, iar azi s-au unit pentru ca împreună să-i nîmicască pe muncitorii parizieni. Și aceiași generali ai lui Thiers, care s-au predat atît de ușor nemților la Sedan sau la Metz, vor să-și „reabiliteze acum onoarea uniformei ce o poartă“. Da, Jean, dragul meu, ai avut adineauri prilejul să te convingi singur în ce constă superioritatea armatei muncitorilor, atunci cînd trece la atac. Nu eram decît o mînă de oameni nepregătiți și totuși am pus pe fugă un batalion întreg de versaillezi.

— Ascultă, Eliza, degeaba te legi de mine. Eu nu fac decît să repet ce spune ministrul nostru de război. În ceea ce mă privește, sînt gata să înaintez și pînă la Versailles.

Dar Elisabeta nu-l mai asculta pe Jean. N-avea chef de vorbă.

Era una din rarele clipe de răgaz, cînd nu erau nevoiți nici să tragă, nici să sape tranșee, una din acele clipe cînd gîndul izbutește să lege prezentul cu trecutul și viitorul. Elisabeta tăcea, pîrînd cu totul adîncită în curățirea armei. Cei care-i erau dragi și apropiați rămăseseră acolo, în Petersburgul depărtat, și-o așteptau neli-niștiți... „Ce să fac! Se mîndresc cu mine, și cît sînt în viață — se gîndea ea — voi face totul ca să poată fi mîndri și de felul cum am știut să mor“.

Dar și aceste scurte clipe de gîndire fură deodată curmate. Se auzi comanda :

— Luați lopețile ! Incolonarea !

Și imediat, fără a crîcni, femeile îndeplinesc comanda.

Copiii însă primiră cu totul altfel acest ordin. De ce li se vorbea de lopeți ? Voiau puști : Își îndreptară toți privirile spre Gaston, al cărui prestigiu crescuse foarte mult, de cînd luase parte la luptele de artilerie de lîngă poarta Maillot.

Nu fură nevoiți să-l roage. Gaston îi înțelese pe tovarășii săi și de aceea i se adresa îndată lui Clivel, fără nici o șovăire :

— Vă rugăm să ne lăsați armele, domnule comandant !

— A, bine că te văd, tinere ! Voiam să-ți spun ceva : Altă dată cînd o să mai pornești la atac să nu mai stai în picioare ca un turn, în timp ce tovarășii tăi se culcă la pămînt. N-ai fost crescut, ca să devii țintă pentru gloanțele inamice.

— N-am făcut-o dinadins ! încercă să se justifice Gaston tulburat.

Observația șefului era cît se poate de neașteptată pentru el. Ce-i drept, în scurtele salturi ale contraatacului pornit împotriva inamicului, care străpunsese frontul, Gaston întîrziase mereu să se culce la pămînt. Dar cum putuse să bage de seamă șeful în toiul luptei ?

Clivel urmă :

— Știu că n-ai făcut-o dinadins. Dar niciodată nu trebuie să-ți pierzi capul. Cît despre arme — nimeni nu s-a gîndit să vi le ia. Din moment ce se vor da lupte de stradă, nu se poate ști de ce arme va fi nevoie — de pușcă sau de lopată. Trebuie mereu să lași una și să iei alta.

Abia acum băieții își dădură seama, că aveau și ei o răspundere tot atît de mare ca și federații mai în vîrstă. Il ascultară în tăcere pe comandant, înțelegînd că la încrederea ce le-o arată nu puteau răspunde prin vorbe, ci

numai prin fapte. Fără să mai aștepte să li se repete comanda, apucară fiecare câte o lopată, păstrîndu-și pușca în cealaltă mînă.

Înarmați cu lopeți și puști, patruzeci și doi de băieți se încolonară repede, doi câte doi, și porniră sprinteni în urma batalionului de femei, spre podul Iena, unde, o dată cu primele raze ale zorilor, se aștepta începerea luptei.

Leon Carroux, cel mai scund dintre băieți, încălțat cu godiloți¹ prea mari pentru el, legați cu un șiret, începu să cînte cu o voce de bas neașteptat de groasă pentru el:

---

¹ Godiloți — încălțăminte militară, purtată de Gărzile Naționale din Paris în zilele Comunei. (Nota red. rusc).

*Am suflet tînăr și curat
Și mîndru sînt de mine,
Stindardul roșu l-am luat —
Cu el nu mi-e rușine.
El înflorește tot mereu
Ca sîngele în pieptul meu.*

Și ceilalți băieți intonară și ei în cor :

*Trăiască în veci Comuna,
Băieți !
Trăiască în veci Comuna !*

. . . . .

*Urăsc pe oamenii cei răi
Ce chinuiesc copiii,
Toți cei ce-s slabi și mititei
Imi sînt tovarăși mie.
In bun prieteșug trăim
Și viața-n cîntece-o slăvim.*

*Trăiască în veci Comuna,
Băieți !
Trăiască în veci Comuna !*

*Comuna ! Hei, ia ascultați —
Ce-nseamnă asta oare ?
Sînteți viteji neînfricați
Ș-o știe fiecare.
Comuna-nseamnă : te-nfrățești
Pe toți tiranii să-i zdrobești !*

*Trăiască în veci Comuna,
Băieți !
Trăiască în veci Comuna !*

*Ca în republică la noi
Să se-ntărească legea
Zvîrli-vom astăzi la gunoi
Tot ce-i curtean și rege...
Și mătura-vom după ei
Pe popi, isuși și dumnezei.*

*Trăiască în veci Comuna,
Băieți !
Trăiască în veci Comuna*

*Veni-vor vremi, nu vă-ndoîți,
Cînd, după cum ni-e vrerea,
Copii flămînzî și zdrențuiți
N-or fi pe nicăierea.
Avea-vor toți un cuib senin
Și-un rîset vesel, cristalin !*

*Trăiască în veci Comuna,
Băieți !
Trăiască în veci Comuna !¹*

Bulevardele Parisului erau la fel de însuflețite ca și înainte. Pe trotuare mergeau grăbiți spre casă vînzătorii din magazine și funcționarii, iar publicul se îndrepta spre teatrele ca întotdeauna ticsite. Copiii se strigau voios, iar oamenii mari glumeau între ei. Alături de apelurile guvernului Comunei se vedeau afișele pestrițe, anunțînd noile spectacole.

Parisul muncitoresc tot nu credea că o mîină de fiare, de trîntori și de trădători, aciuiți la Versailles, se vor încumeta să calce pragul orașului, în care fiecare piatră a caldarîmului, stropită cu sîngele luptătorilor pentru libertate, cerea răzbunare.

XI

IN ATELIERELE ARSENALULUI

Abia seara tîrziu Belleville află de intrarea armatelor dușmane în Paris.

Ușile cafenelei „Greierul vesel“ fuseseră închise ca pentru noapte, iar cafeneaua era aproape pustie. Ca întot-

---

¹ Autorul cîntecului — Eugen Chatelain (1829—1902) poet și jurnalist francez, care a participat cu înflăcărare la lupta maselor populare împotriva asupritorilor lor, a luat parte la revoluția din 1848 și la instaurarea Comunei din Paris. A fost rănit în luptele de baricadă ; a emigrat din țară. (Nota red. ruse).

deauna mai întârziu doar doi clienți : sacagiul Olivier și Leroux, lampagiul, care își sfârșeau de obicei ziua de muncă mai târziu decât ceilalți. Unul trebuia să asigure locuitorilor cartierului apa pentru a doua zi dimineață, celălalt să controleze dacă ardeau felinarele de gaz. Atît instalațiile de apă, cît și uzinele de gaz funcționau foarte neregulat de pe vremea primului asediu al nemților asupra Parisului și celui de al doilea asediu al celor din Versailles.

Dar chiar și înainte de război, muncitorii din acest cartier erau prost aprovizionați cu apă și gaz, astfel că Olivier și Leroux se bucurau de simpatia tuturor locuitorilor din Belleville.

Doamna Didier era cu totul adîncită în socotirea încasărilor de peste zi și numai din cînd în cînd își întrepupea importanta îndeletnicire pentru a-l mai zori pe băiat, care mătura cu o singură mînă, ținînd în cealaltă, ziarul „Strigătul Poporului“. Cu toată supărarea doamnei Didier, el se oprea mereu cu mătura între picioare și sorbea cu nesaț fiecare rînd al articolului intitulat „Fapta eroică a unei învățătoare“.

Auzise chiar azi pe cînd se întorcea dela concertul din Tuileries despre purtarea eroică a Madeleinei Rocques, în luptele de la porțile La Rocquette. Clienții cafenelei vorbeau cu o sinceră admirație despre curajul tinerei învățătoare.

Cri-Cri prinsese din zbor fiecare cuvînt, dar nu izbutise să citească ziarul nici măcar pe apucate. Doamna Didier era supărată pentru că lipsise atît de mult de la cafenea și nu-l lăsase nici o clipă în pace. În afară de aceasta mai era și duminică și vreme frumoasă, iar lumea împînzise străzile și dăduse un adevărat asalt „Grierului vesel“.

Abia acum reușise în sfîrșit Cri-Cri să se cufunde cu totul în citirea ziarului, pe care i-l dăduse Olivier.

„...Reduta de lângă porțile La Rocquette fusese prefăcută în ruine de puternica artilerie inamică. Unitățile comunarzilor și tunurile lor, de la un timp lipsite de orice acoperire, erau supuse unui foc înspăimântător. Comandantul redutei dăduse apărătorilor ordinul de a se retrage.

Deodată, din rîndurile detașamentului de femei, ieși Madeleine Rocques și strigă : „Nu plec de aici nici moartă!”

Atunci și celelalte femei începură să strige : „Nu plec nici eu ! Nu plec nici eu !”, iar soldații din Garda Națională le urmară pilda. Madeleine Rocques desfășură drapelul și sări afară din beci strigînd : „După mine ! Pentru Comună !” și se avîntă înainte.

Și toți ca un singur om se năpustiră asupra inamicului respingîndu-l. Cei de la Versailles o luară la fugă în dezordine.

Dar lui Cri-Cri nu-i fu dat să isprăvească acest articol atît de interesant, în care se vorbea de prietena lui Joseph Bantard, care era deci și a lui.

Dangătul greu și precipitat al clopotelor răsună deodată prin ferestrele deschise ale cafenelei. Sunetul acesta de alarmă îi aminti de incendiul din noaptea trecută de la fabrica de muniții, de mîinile dușmane care ca niște tentacule pătrundeau în spatele frontului comunarzilor, semănînd moartea și distrugerea.

Toți săriră de la locurile lor și se repeziră spre ușă. Pînă și doamna Didier uită pe masă cîteva monede, pe care nu le numărase încă. Dar nicăieri nu se zărea nici urmă de fum, sau de văpăi.

Între timp clopotele băteau din ce în ce mai tare, iar strada se umplea de oameni care ieșeau în fugă din case. Toți își roteau speriați privirile, făcînd fel de fel de presupuneri. Nimeni nu știa de ce sună alarma, nici ce era de făcut.

— Cri-Cri ! strigă doamna Didier. Termină mai repede curățenia... eu mă duc la doamna Libou. Ea știe totul...

Ah, iat-o ! Vorbești de lup și lupul la ușă ! Poftim, poftim, doamnă Libou ! Ce bine că ai venit !

Cri-Cri nu se miră de loc de sosirea neașteptată a bătrânei bîrfitoare. Era deprins să le vadă pe cele două prietene șușotind prin unghere ori de cîte ori o nouă primejdie amenința Comuna. Băiatul se luă după ele, ca să afle noutățile aduse de doamna Libou.

Intrînd în cafenea, bătrîna închise ușile cu grijă, își roti privirile prin odaie și spuse în șoaptă :

— Soldații lui Thiers sînt în Paris !

Charlot se hotărî pe loc să se repeadă pînă la reduta lui Gaston. Acolo va afla, desigur, totul, și apoi îl va căuta și pe unchiul Joseph. Dar obiceiul de a nu pleca din cafenea, decît după ce isprăvea curățenia, îl opri și de data aceasta. Strînse în dulap paharele cu băutură, lăsate de Olivier și de Leroux, șterse grăbit măsuta, la care zăboviseră aceștia și luă peria în mînă. Dar chiar în clipa aceea, atît de cumplită, nu se putu stăpîni să nu-i strige doamnei Libou, care pleca :

— La revedere, doamnă Hibou !

De data aceasta însă, nici ea, nici patroana nu luară în seamă batjocura lui. Doamna Didier era grozav de tulburată. Apropiîndu-se de peretele împodobit cu afișele și proclamațiile Comunei, se opri locului, holbîndu-se, fără să scoată o vorbă, la caricatura care-l înfățișa pe gîdele Comunei — Thiers, ca pe un pitic urît cu cap de broască. Rămase așa vreun minut, apoi se repezi spre perete cu mîinile întinse, gata să rupă afișul.

Cri-Cri îi ghici pe loc intenția și strînse tare peria în mînă gata să sară în apărarea vestitei caricaturi a lui „Père Duchesne“.

Simțindu-se urmărită din spate de privirea stăruitoare a băiatului, doamna Didier se întoarse fără să vrea și-i spuse încurcată, cu o voce nesigură :

— Trebuie să le luăm numaidecît de aici. Cine știe? Dacă intră soldații și dau de ele? Ai auzit ce-a spus doamna Libou?

— Dar dumneavoastră ați auzit ce-a spus unchiul Joseph: „Inamicul nu vai intra în Belleville!” N-aveți nici o grijă, o să le ascund eu la nevoie!

— Bine, bine, întotdeauna trebuie să ai tu ultimul cuvînt! spuse patroana resemnată, văzînd îndîrjirea băiatului.

Iși puse o pălărioară și se îndreptă spre ieșire. Ajunsă la ușă se mai opri o dată și zise cu o voce plîngăreață:

— Imi pun toată nădejdea în tine, Cri-Cri. Vezi să nu mă bagi în bucluc!

— N-aveți nici o grijă. Mă descurc eu. Puteți pleca liniștită.

Cri-Cri încuie ușa de la intrare și duse cheia în cămăruța lui, unde-și lăsă șorțul. Apoi porni spre fortificațiile Saint-Florentin, unde nădăjduia să-l găsească pe Gaston.

Cri-Cri rătăci mult timp în jurul fortificațiilor Saint-Florentin, întrebînd patrulele de batalionul școlarilor, dar nimeni nu știu să-i arate unde și-ar putea găsi tovarășul.

— Nu, n-avem nici un școlar pe aci, — spuse unul dintre soldații Gărzii Naționale. Săpăturile sînt gata. S-a isprăvit și așezatul pietrelor. N-au rămas decît femeile, care fac ultimele lucrări. Uite cum împodobesc reduta cu un covor de verdeață, — și zîmbind șiret îi arată o femeie care tocmai trecea cu un coș de gazon proaspăt tăiat. Bagă de seamă, Margot, să nu uiți să-i faci și un chenar de lăcrămioare!

Femeia lăsă coșul jos și zîmbind îl amenință cu degetul pe soldatul mucalit.

— Știi doar că nu punem gazonul de frumusețe, ci pentru a întări pămîntul să nu alunece la vale. Cînd o fi vorba să-l împodobim, o să aducem și flori. Ai văzut, poate, lăzile cu flori de-a lungul baricadei Chateau d'Eau?

— Nu cumva le pregătiți pentru musafirii din Versailles !

Margot izbucni în râs.

— N-o să le placă prea mult florile noastre. Ia te uită ce fructe dau ! și Margot arată spre cartușiera soldatului.

Lui Cri-Cri îi plăcu mult această femeie vorbăreață și își spuse că ea îl va ajuta să-și găsească prietenul.

— Poate știi, domnișoară, unde se află batalionul școlarilor ? o întreabă el. A lucrat aici...

— Se vede că te-ai plimbat cam mult, dacă nu știi că de trei zile batalionul tău a plecat afară din oraș, pentru a lucra la repararea meterezelor cetății ! Cum de te-ai răzlețit așa ?

Cri-Cri se fîstîci. Nu fu în stare să-i arate de ce căuta batalionul. Margot bănuia desigur că el dezertase și nu-l va mai crede ! Ar fi vrut să-i dovedească pe loc că nu merita o asemenea jignire, dar nu găsea cuvintele potrivite. În cele din urmă, îi strigă tulburat, cu obrajii aprinși :

— Pînă acum nu m-au primit în batalion, dar astăzi, cînd cei din Versailles au pătruns în oraș, mă duc să lupt și eu împotriva lor !

— Asta-i altceva, — răspunse Margot devenind deodată serioasă și-și ridică pe umăr coșul cu gazon. Du-te în Piața Concordiei, unde tocmai se alcătuiše detașamentele de voluntari. Succes ! Cum te cheamă ?

— Charlot Bantard.

— Încă un Bantard ! Nu e nici o jumătate de ceas de cînd a venit pe aici unul, Joseph Bantard. Ți-o fi rudă ?

— E unchiul meu.

— Ei, atunci iartă-mă, tinere. Credeam că ți-ai pierdut batalionul plimbîndu-te. Dar dacă ești un Bantard, atunci înțeleg totul. Du-te în Piața Concordiei, unde-l vei întîlni poate și pe unchiul tău. S-au strîns acolo o grămadă de oameni. Toți locuitorii fugiți din Neuilly. Nimeni nu

vrea să-și piardă libertatea... Du-te, băiete, ia-o drept de-a lungul șanțului, vezi unde sînt soldații aceia din Garda Națională, care păzesc trecerea. Mergi sănătos, micule Bantard ! Și noroc !

Reduta Saint-Florentin, o baricadă solid construită, se întindea pînă la grădina Tuileries. Era despărțită de Piața Concordiei printr-un șanț larg, adînc. Unica trecere peste meterezul de pămînt era păzită de doi soldați din Garda Națională. După cum prevăzuse Margot, amîndoi, cînd îl văzură pe Cri-Cri, îi făcură încrezători un semn, arătînd că pentru el trecerea era liberă.

Cri-Cri mai fusese de multe ori în Piața Concordiei. Se abătea deseori pe acolo, cînd avea de făcut cumpărături pentru patroana sa prin magazinele din strada Royale sau de pe Champs Elysées. Îl atrăgeau minunatele havuzuri pitoresc așezate în centrul pieței, înconjurînd obeliscul, tăiat într-o stîncă de granit trandafiriu.

Dar acum această piață, cea mai frumoasă din Paris, i se păru lui Cri-Cri cu totul schimbată. Altfel arătau la ora aceasta și cele opt statui din marginea pieței, care întruchipau cele opt orașe mai de seamă ale Franței : Lille, Strasbourg, Bordeaux, Nantes, Rouen, Brest, Marseille și Lyon. Lîngă balustradele servind de soclu acestor statui se îmbulzeau sute de oameni, care vorbeau cu glas tare, se mutau dintr-un loc în altul, se așezau în rînduri, se strigau.

Cri-Cri se strecură printre ei, nădăjduind că va da de unchiul Joseph. Nu-l putu găsi și dezamăgit tocmai se pregătea să plece, cînd o zări pe Madeleine Rocques, înconjurată de cîteva femei de toate vîrstele.

Charlot se apropie de ea și se opri, așteptînd ca o femeie destul de vîrstnică, dar voinică și bine legată, să-și termine povestirea.

— ...Un tînăr comunard, urmărit de soldații din Versailles a intrat în fugă în clădirea noastră, istorisea fe-

meia. Eu tocmai spălam niște rufe la etajul doi și, auzindu-i pașii grăbiți, am ieșit pe platforma scării. Tînărul purta o eșarfă de delegat al Comunei. Mi-a zîmbit și m-a întrebat cum să ajungă la pod. „Nu-i nici o intrare la pod pe aici, i-am zis eu. Dar poftim la noi, nu-ți fie teamă. Dacă se întîmplă ceva, îți dăm drumul pe scara din dos“. — „Nu, mi-a răspuns el, ar fi prea primejdios pentru dumneata, dacă află că mi-ai dat o mînă de ajutor. Sînt în stare să teucidă!“ Și rostind aceste cuvinte s-a îndreptat spre ieșire. Oricît am căutat eu să-l conving, n-a vrut să rămînă. Mi-a spus doar atît : „Rămîi cu bine ! Și cînd copiii îți vor fi mari, să le povestești tot ce ai văzut !“ Curînd după aceea am auzit zgomote jos, apoi împușcături. Am coborît pe scară și l-am zărit pe omul acela, zăcînd pe trotuar, chiar lîngă ușă... Murise... Am rămas mult timp fără să-mi pot desprînde ochii de pe chipul lui senin. M-am întors acasă, am plîns cu lacrimi amare și mi-am zis : „Marieto, ai stat destul în Neuilly-ul tău, fără să iei parte la nimic. Și uite ce ți-a fost dat să vezi !“ Și deîndată ce s-a întunecat, m-am strecurat pînă aici. Nu știu unde se află soțul meu, nici dacă mai trăiește. L-au dat ca dispărut în războiul acesta. Știu doar atît : Dacă ar fi fost aici, ar fi venit cu mine. Trebuie numai să mă învățați cum să trag cu arma !

— Ascultați-mă, cetățene, — se adresă Madeleine femeilor. Puteți să fiți de folos Comunei și fără să țineți arma în mînă : avem nevoie de surori, de vivandiere, avem nevoie de mînă de lucru pentru reconstruirea fortificațiilor distruse, ca și pentru a ridica noi baricade. Fiecare poate alege ce vrea să facă !

— Trimiteți-ne unde credeți că-i nevoie !

— Spuneți-ne și vom face tot ce vreți !

Madeleine urmă :

— Ziua veți munci, iar seara veți învăța cum să mînuiești arma. Vă duc la arsenal, unde veți învăța să trageți.

— Domnișoară Rocques, — strigă atunci Cri-Cri, — luați-mă și pe mine ! Am mai tras eu, dar numai cu puști vechi. N-am avut niciodată o armă nouă în mână.

Madeleine dădu din cap, încuviințînd.

Porniră pe lîngă statuia Strasbourgului.

Cîteva femei și copii scoteau de pe statuie panglicile de sătîn negru și florile de plevaiță. Alte femei aduceau coșuri cu flori proaspete și ramuri verzi, pe care le așezau la picioarele ei.

— Ce fac acolo ? se minună Charlot.

— Parizienii au îmbrăcat statuia în doliu în ziua cînd miniștrii, care au trădat patria, au cedat Prusiei Strasbourgul nostru. Dar muncitorii nu recunosc tratatul criminal încheiat de Thiers și Bismarck. Comunarzii sînt încredințați că Strasbourgul va redeveni oraș francez.

Atelierele arsenalului ocupau cîteva săli mari din palatul Louvre.

Madeleine lăasă în fața palatului femeile care o însoțeau și intră cu Cri-Cri prin ușa deasupra căreia atîrna o mică firmă „Atelier pentru repararea armelor“. Lîngă intrare se aflau două mitraliere distruse.

— O să mergem și acolo ? întrebă Cri-Cri, arătînd spre mitraliere și gîndindu-se la atelierul de reparație a pieselor de artilerie.

— Nu, n-avem ce căuta acolo. O să găsim chiar aici tot ce-i mai interesant și ce trebuie să vezi. Ia te uită, așa ceva nu poți vedea nicăieri, în nici o altă parte a lumii, ci numai la Paris, spuse Madeleine, intrînd în atelier și arătîndu-i un afiș pe peretele de lîngă ușa. Citește și ține minte ! urmă ea.

Madeleine intră pe ușa pe care scria : „Administratorul Atelierei“.

Fără să piardă o clipă, Cri-Cri începu să citească foaia de pe perete. Era o hotărîre a adunării generale a lucră-

torilor în legătură cu participarea muncitorilor la administrarea atelierelor. „Așadar, tot ce-i spusese unchiul Joseph la 18 martie se înfăptuia acum !“ se gîndi Cri-Cri.

În clipa aceea văzu cu alți ochi cele ce se petreceau între zidurile atelierului.

Hala imensă, înaltă, cu tavanul oval de sticlă, cu cercevelele frumoase ale ferestrelor mari, era puternic luminată de felinare de gaz aerian, care atîrnau deasupra meselor de lucru așezate pe două rînduri, cît era sala de lungă. Motoare mici bîzîiau ca albinele ; curelele de transmisiune alunecau fără zgomot, răspîndind un freamăt prin aer. Armurierii lucrau încordați, în tăcere.

Cîțiva băieți cu fărâșe și mături în mînă roboteau printre mesele de lucru, strîngînd de pe jos praful metalic, ducînd armele gata reparate și aducînd altele de la magazie, unde își așteptau rîndul înainte de a ajunge pe masa meșterului. În curînd, mîini harnice și pricepute le vor trimite din nou în luptă.

Madeleine îl strigă pe Cri-Cri, dar el nu o auzi. Vedeau pentru prima dată munca aceasta liberă, munca oamenilor uniți prin conștiința datoriei lor, prin nobila idee a luptei pentru Comună, vedea oamenii aceștia, eliberați de sub jugul patronului. Privea fără să-și ia ochii, la mișcările cumpănite ale muncitorilor, la chipurile lor pline de avînt.

Madeleine își dădu seama de starea sufletească a lui Cri-Cri și-l privi în tăcere. Cri-Cri o văzu, și-și aduse aminte pentru ce venise aici. Arma la care lucra meșterul de la masa cea mai apropiată căpătă pentru el un interes deosebit.

Madeleine se apropie de armurier și-i luă arma reparată.

— Hai să-ți arăt cum trebuie să o mînuiești, — îi spuse ea băiatului. Curînd va veni ceasul cînd îți va fi de folos.

Între timp alți oameni se alăturau mereu femeilor care veniseră cu Madeleine și care o așteptau afară, în fața atelierelor. Pe măsură ce se răspîndea prin Paris vestea că armata din Versailles pătrunsese în oraș, locuitorii din cartierele muncitorești se repezeau spre centru, — unii pentru a afla amănunte, alții pentru a se înscrie ca voluntari în detașamentele apărătorilor Comunei.

Madeleine ieși din arsenal și fără să coboare treptele se adresă mulțimii adunate :

— Cetățeni ! Atelierele Arsenalului au nevoie de oameni. Cine vrea să lucreze, să se ducă la pavilionul din stînga, de lîngă poartă. Madeleine arată spre o casă mică, fără etaj, cu ferestre multe și dese și cu pereții aproape în întregime acoperiți de iederă. Cei refugiați din Neuilly vor găsi acolo de mîncare și adăpost pentru noapte. Toți cei care vor să se înscrie ca voluntari să se ducă la primăria lor.

Mulțimea începu să se risipească, iar Madeleine se așeză pe trepte și-l pofti pe Cri-Cri să-i urmeze pilda. Apoi demontă repede arma, pe care o luase de pe masa meșterului, îi amestecă piesele, punîndu-le grămadă, și-l îndemnă pe băiat :

— Ia, montează acum arma la loc !

Nu dintr-o dată, dar totuși destul de repede, băiatul așeză fiecare piesă la locul ei.

— Asta-i toată treaba ! — spuse Madeleine, ridicîndu-se în picioare. Vorbea cu elevul ei simplu, cu seriozitate, parcă ar fi fost un om în toată firea. Trebuie să știi să desfaci arma, spuse ea, sfîrșind scurta lecție, și s-o montezi la loc, ca s-o ții întotdeauna în bună stare. Așa îți va fi ușor să tragi cu ea. Desigur trebuie să ai și ochi buni, Charlot !

— N-am să dau greș ! Numai să vrea unchiul Joseph să-mi încredințeze arma ! N-aveți grijă, n-o să trag nici un glonte degeaba, domnișoară Rocques !

PE COLINELE DIN MONTMARTRE

În ziua de 22 mai, din ordinul Marelui Stat Major, comunarzii se retraseră din cartierele de sud-vest, spre centrul Parisului, unde se construiau acum în grabă baricadele.

Clivel își împărțise batalionul: pe bărbați îi dusesese la Tuileries, unde trebuiau să apere căile de acces către primăria orașului, iar pe femei și copii îi pusese la dispoziția generalului La-Cécilia¹, pe colinele din Montmartre.

Gaston mergea alături de Elisabeta Dmitrieva.

Încă din prima zi când îl întâlnise la poarta Maillot, Elisabeta remarcase seriozitatea lui Gaston, atît de rară la un copil, și prezența de spirit cu care îndeplinea orice ordin al comandantului.

În drum spre Montmartre stătuse de vorbă cu băiatul.

— De pe colinele din Montmartre poți trimite obuze în orice punct al Parisului. Desigur, că o dată ajunși pe coline, te vor repartiza iar la tunuri.

Gaston nu răspunse. Dmitrieva se uită la el cu o privire cercetătoare și-l întrebă:

— Ți pare rău că am fost nevoiți să părăsim poarta Maillot?

— Îmi pare rău că m-am despărțit de Monterreux și Dereire. Dar îmi place mai mult să trag cu arma decît cu tunul.

— Și eu care credeam, că tocmai tunul te atrăgea mai mult, se miră Elisabeta de această mărturisire sinceră a lui Gaston.

— Nu! spuse cu convingere tînărul comunard. Iată, sînt patru zile de cînd mă aflu pe front și abia ieri am

---

¹ La-Cécilia — unul din îndrăzneții garibaldieni, care, ca general al Comunei, a luat parte activă la luptele muncitorilor parizieni. După prăbușirea Comunei a trăit în exil. (Nota red. ruse).

văzut o luptă adevărată. Inamicul era în fața mea, ținteam drept în el și vedeam imediat dacă am nimerit sau dacă am stricat degeaba glonte.

— Dar ai urmărit același țel și la bateria din Maillot, când trăgeai cu tunul în dușmanul nevăzut, și lângă terasamentul căii ferate, când loveai cu gloanțe pe inamic. Nimiceai dușmanul, care voia să pună din nou în lanțuri Parisul liber.

— Așa-i, nici vorbă, — se învoi Gaston, — dar ieri am avut prilejul să văd cu ochii mei cum acest inamic fugea de gloanțele noastre și-mi venea să mă reped după el, să-i ajung din urmă pe blestemații ăștia și să-i strivesc ca pe niște șobolani, care ne rod grâul din hambare!

„Numai patru zile de luptă s-au adăugat la cei cincisprezece ani ai acestui băiat, — gândi Elisabeta, — dar nici patru ani n-ar fi putut să-l facă mai matur, mai dîrz în luptă. Oricît de puțin va rezista Comuna, aceste cîteva zile vor grăbi cu mulți, cu foarte mulți ani, triumful libertății.“

Gaston rămase uimit, când văzu la Montmartre zeci de tunuri și de mitraliere, aruncate claie peste grămadă. Erau murdare, neîngrijite. Tînărul comunard se revoltă. Oare aici nu erau aceiași comunarzi, ca cei care stăteau lângă tunurile de la Maillot? Oare Montmartre nu avea și el oameni ca Dereire și Crâon?

Uitîndu-se în jur văzu că vreo treizeci de voluntari discutau unde și cum să ridice baricadele.

Lîngă un tun roboteau cîteva soldați din Garda Națională, încercînd să-l pună la punct. Gaston se repezi la ei, amețindu-i cu întrebările:

— De ce nu trag tunurile? Cine e comandant aici?

— Mă întrebi de ce tac tunurile noastre? răspunse unul dintre federați, Martin, un om mai în vîrstă, care, după cîte se vedea, nu se mai bărbierise de mult și se îndeletnicea acum cu strîngerea ghiulelelor de șapte funți, risi-

pite în dezordine peste tot. Pentru că n-avem cine să ne comande. N-ai citit ordinul ministrului de război ?

— Nu, n-am citit nimic, spuse băiatul, nedumerit. Despre ce e vorba ?

— Spune că nu mai există nici Marele Stat Major, nici comandant suprem ! Fiecare cartier trebuie să se îngrijească acum singur de apărarea sa... Așa că vezi, soldații din Garda Națională, care se aflau aici, au și plecat care încotro, spre cartierele lor. Iar Montmartre a rămas al nimănui.

La început, Gaston nu pricepu sensul celor spuse de Martin.

— Cîte tunuri sînt aici ? Cîți tunari ? întrebă el mai departe.

Era nerăbdător să ajungă din nou cît mai repede lîngă afetul unui tun. Dar în același timp se temea să nu trebuiască să-și schimbe arma cu o lopată sau cu un tîrnăcop.

— Să nu te uiți că sînt atîtea tunuri aici. A avut cineva grijă să le astupe pe toate. Numai trei au rămas în stare bună. Celelalte, fie că au afetele stricate, fie că nu le au de loc. Avem obuze, dar stăm rău cu celelalte muniții. Cum de s-a întîmplat ca cei de sus să uite cu totul de Montmartre ! Asta să mă-ntrebi ! Nici nu-mi pot da seamă. Sînt tunar și nu știu decît una și bună : dacă s-ar fi tras ieri de aici cîteva obuze în soldații din Versailles care au ocupat Trocadero-ul, ar fi luat-o la sănătoasa. Dar acum...

Un țipăt disperat, semănînd cu urletul unui animal infuriat sau înspăimîntat, îi tăie vorba lui Martin.

— Nu mă omorîți, pentru Dumnezeu ! Nu mă omorîți !

Gaston o porni în fugă spre cel care țipase; două femei înarmate îl duceau de mîini.

— Am prins un soldat din Versailles, — lămuri una din ele.

A doua tăcea, cu baioneta la armă, gata să intervină dacă prizonierul ar fi încercat să se împotrivească.

Era un om ca de treizeci de ani. De cum se pomenise de cealaltă parte a baricadei, printre comunarzi, se muiase de tot și-i pierise orice avînt războinic. Iși rotea privirile, uitîndu-se pe sub sprîncene și îndruga cu o voce plîngăreață :

— Noi, ce să facem... de... singuri nu putem hotărî... Cum ni se poruncește, așa facem. Să nu mă ucideți ! O să știu minte, cît oi trăi... O să vă servesc și eu !...

— Vincent ! Tu aici ? îi scăpă deodată lui Gaston. Prizonierul era din satul lui.

Soldatul tresări, își ridică privirea și fără să vrea făcu vreo cîțiva pași spre Gaston, care stătea cu pușca în mînă. Apoi se retrase deodată.

— Tu, Gaston ? Ești de partea lor ?

— Vincent ! strigă Gaston cu glas ascutit. Ii vînezi pe comunarzi ? E prea puțin să fii ucis !

— Ei, ajunge, consătenilor ! îl opri pe Gaston un soldat din Garda Națională, anume Claude Prince. O să aveți destulă vreme să vorbiți și să vă certați. Acum ne așteaptă alte treburi ! Ascultă, i se adresă el lui Vincent, — ia să nu mi te mai zbîrlești și să nu mai tremuri așa. Nimeni n-o să se atingă de tine, pînă n-o să fii judecat după lege. O să-i treacă puștiului, iar cei mari o să înțeleagă cine te-a prostit. Nu ești tu nici primul, nici cel din urmă. Numai că trebuie să mai judeci și cu mintea ta. Ia te uită, cu cine ai luptat, împotriva cui ai mers ! Mîinile noastre sînt bătătorite ca și ale tale.

— Dece v-ați răsculat ? se stropși la el Vincent. Voi sînteți de vină că nu ne lasă la vatră...

— Dar cine te-a mînat sub gloanțele prusacilor ? Muncitorii, hai ? Și cine ți-a băgat în cap prostiile astea ?

Vincent tăcu posomorît.

— Ți-a spus-o popa ăla al vostru dela unitate ? nu se lăsă Prince.

Soldatul îl privi mirat și răspunse cu glas șovăielnic :

— El...

Între timp veni și comandantul și începu să-l cercezeze pe Vincent :

— Cum ai ajuns aici ?

— Prin Aubervilliers ¹...

— Păi, acolo sînt prusacii !

— Ii lasă pe ai noștri să treacă.

— Care va să zică ești cu dușmanii Franței ?

Vincent tăcu.

— De ce te-ai strecurat în Paris ?

— M-am răzlețit de batalion, îi căutam pe ai noștri, — bombăni prizonierul.

Una din femeile care-l prinseseră, îi întinse comandantului un petec de hîrtie.

— Iată ce am găsit la el în buzunar. Thiers încearcă din nou să ne bage în sperieți ! spuse ea cu o voce plină de ură.

Comandantul luă hîrtia și-și aruncă privirile asupra ei. Citi cu glas tare ultimele cuvinte :

— „Și de va trebui să înecăm Parisul în sînge, să-i îngropăm pe răsculați sub dărîmăturile orașului incendiat, — o vom face...”

Mototoli hîrtia și o aruncă pe jos, apoi îl privi cu asprime pe Vincent.

— Pentru bestiile astea ați ucizi frații și te vîri sub gloanțe ?

Soldatul își plecă tăcut capul.

— Duceți-l la comandament, ordonă comandantul.

Între timp, voluntarii se apucară să lucreze la fortificații.

Oricît de ciudat ar părea, Montmartre rămăsese fără fortificații pînă în ultimele zile.

Acum, femeile și copiii lucrau alături de muncitorii specialiști, într-un ritm atît de susținut, de parcă toți ar

---

¹ Fortul Aubervilliers, ocupat de armatele prusace, se afla în zona neutră. (Nota red. ruse).

fi fost constructori încercați. Cei dintâi umpleau coșurile cu bolovani, iar bărbații îi așezau în rînduri.

Mîinile lor pricepute ridicau în grabă fortificațiile cu ziduri de trei metri grosime și trei metri înălțime, cu ambrazuri pentru tragere. În fața fiecărui zid era săpat un șanț adînc.

În unele locuri, fortificațiile erau alcătuite numai din grămezi de pietre și de nisip de înălțimea unui om. Copiii aduceau mereu dinspre bulevarde roabe pline de bolovani și de nisip.

Datorită acestei munci atît de unite, în cîteva ceasuri se ridicară aici baricade, pentru care ar fi trebuit în mod normal cel puțin două săptămîni.

— De ce n-am făcut-o mai devreme? se văitau constructorii. Cum de-am putut avea încredere în antreprenori!

Desigur că ăștia luau de la Thiers mai mulți bani decît de la Comună.

— Păi și Thiers a primit de la Banca de Stat mai mult decît Comuna, spuse unul.

— Ca apoi, acești bani să ajungă la Paris în mîinile spionilor lui Thiers, adăugă o femeie mai în vîrstă, scuturîndu-și mîinile de nisip.

— Ehe, nu-mi cade vreunul dintre ei în mînă!...

Bătăi de tobă îi făcură pe cei care munceau la baricade să-și întoarcă privirile spre cea mai înaltă colină din Montmartre.

Generalul La-Cécilia, vestit pentru curajul său, făcea pregătiri de lupte cu soldații din Garda Națională, care se adunaseră acolo, și dădea artileriștilor dispozițiunile cunvenite.

Aflînd că Gaston mai trăsese cu tunul la Maillot, generalul îl repartizase în grupul artileriștilor, care puneau la punct tunurile și mitralierele.

La-Cécilia trimisese o telegramă Comunei, descriind situația jalnică în care se afla apărarea Montmartre-ului. Ii implora pe membrii Comunei să vină la fața locului, în fortul cel mai important pentru orașul revoluționar și să-i trimită întăriri în oameni și muniții.

Generalul voia să deschidă cît mai repede focul asupra cartierului Batignolles, de unde cei din Versailles atacau baricadele din strada Cardinet. În punctul acesta, federații sub comanda lui Malon și a lui Jacquelard apărau eroic căile de acces spre inima Montmartre-ului.

Se lăsa întunericul și întăririle tot nu veneau.

Deodată, spre bucuria și uimirea tuturor, sosi Dombrovski.

— Am venit la voi ca simplu soldat, îi spuse el generalului La-Cécilia. Prin ordinul delegatului militar a fost desființată orice conducere militară, iar Garda Națională a fost contopită în masa generală a apărătorilor Comunei.

— Aici vei rămîne totdeauna general al Comunei, Iaroslav, — îi spuse generalul La-Cécilia, strîngîndu-i mîna. Primeşte deci comanda micii armate a Montmartre-ului, gata să lupte pînă la ultima suflare.

În jurul lor se auziră strigăte de aprobare.

— Sînt gata să primesc această răspundere. Dar să ştiţi : n-avem de unde să aşteptăm ajutoare. Aţi trimis o telegramă Comunei, dar acolo nu mai e nimeni care să vă răspundă. Membrii Comunei s-au împrăştiat prin cartiere, pentru a conduce apărarea fiecărei străzi. De aci înainte, nu mai există un centru unic de conducere a Parisului revoluţionar. Numai noi, dumneata şi cu mine, răspundem pentru Montmartre.

Fără să mai piardă timp, Dombrovski începu să inspecteze fortificaţiile, dînd dispoziţii celor care le apărau. Se apropie de artileriştii care răspundeau inamicului, trăgînd salve dese din puţinile lor tunuri, şi-l zări pe Gaston. Băiatul încărcă un tun.

— Iată că iar ne-am întîlnit ! spuse generalul şi pe faţă îi trecu un zîmbet fugar.

Tînărul tunar se îmbujoră şi, luînd poziţia de drepti, răspunse milităreşte :

— De atunci am visat de două ori că lupt sub comanda dumneavoastră, domnule general !

— Ți s-a împlinit visul ! rîse Dombrovski şi se aplecă asupra tunului lui Gaston, controlînd personal linia de ochire.

XIII

„COMUNA SAU MOARTEA !”

La ridicarea baricadelor din strada Ramponeau, Joseph Bantard îşi folosisese toată experienţa căpătată în această privinţă pe vremea vestitelor lupte de pe străzile Pari-

sului. Adusese zeci de care cu butoaie și umpluse cu ele tot spațiul dintre două ziduri, dintre care unul era construit din piatră, iar celălalt din baloturi de tot felul de hîrtie.

Cri-Cri lua și el parte activă la această muncă. Doamna Didier nu mai îndrăznea să-l țină prea mult la cafenea ; de altfel o deschidea acum mai tîrziu și o închidea mai devreme ca de obicei.

Cu tot vuietul neîtrerupt al artileriei care se auzea dinspre colinele Montmartre-ului, constructorii baricadei își aruncau unul altuia cîte o glumă veselă.

— Ia uitați-vă ce-am găsit ! Așa comoară mai zic și eu !

Jacquot, un flăcău cu mustăcioara abia mijindă, privea cu atenție un obiect metalic. Il scosese de sub o grămadă de moloz din ruinele unei case distrusă de obuzele artileriei din Versailles.

— Ce-o mai fi și asta ? se interesă Cri-Cri. Poate niște oase de elefant din grădina zoologică ?

— Prostule, e o schijă de bombă incendiară.

— Ce spui ! și Cri-Cri se aplecă, cercetînd împreună cu Jacquot rămășițele unei capsule metalice cu marginile inegal zimțate.

— Nemernici mai sînt cei din Versailles ! strigă revoltat zețarul Vinet. E una din bombele acelea cumplite, inventate înainte de război. N-au îndrăznit să le folosească împotriva prusacilor, dar împotriva muncitorilor din Paris orice mijloc e bun ! Mișeii !

— Prieteni, cum stăm cu lucrul ? Cu aceste cuvinte, Caporal, ca întotdeauna curat, proaspăt bărbierit și bine îmbrăcat, apăru pe baricade.

Văzîndu-l, toți se apucară din nou de lucru.

— Merge, cetățene Caporal, e aproape gata, mai avem puțin.

— Bine, bine, răspunse Lucien, inspectînd construcția ridicată din baloturi de hîrtie, butoaie, moloz și saci de ni-

sip. Bine ! repetă el încăodată și porni spre celălalt capăt al baricadei, unde se construia zidul de piatră.

Aici, construcția fusese dată pe seama antreprenorului Clamard. De când începuse să se ridice în Paris rețeaua de baricade, se găsiseră destui afaceriști șmecheri care-și ofereau serviciile, iar Comuna era nevoită să recurgă la ajutorul lor.

Văzându-l pe Lucien, Clamard își scoase respectuos pălăria și-i spuse cu un ton slugarnic :

— Nu vreți să vedeți lucrarea, domnule Caporal ?

Fără a-i răspunde, Lucien plecă mai departe, însoțit de Clamard.

Comunarzii începură din nou să stea de vorbă.

— Da, — zise un om mai în vîrstă, — păcat că Parisul e tăiat de restul Franței. Aici se vede mîna lui Thiers. Nu i-a venit prea greu s-o facă ; l-au ajutat prietenii lui, prusacii !

— Ba bine că nu ! întări geamgiul Langrois. Și noi i-am lăsat să se înțeleagă. Cine ne-a oprit să-l arestăm pe Thiers și pe toți miniștrii și generalii lui, la 18 martie, de îndată ce muncitorii au luat puterea în mînă ? Atunci, în ziua aceea, ar fi fost de ajuns un singur batalion din Garda Națională ca să-i prindă pe toți.

— Are dreptate ! întări Vinet. Nu trebuia să-i lăsăm să plece din Paris. Dar prea ne-am bucurat atunci de libertate și parcă nu ne venea a crede că acești mișei vor îndrăzni să săvîrșească o faptă atît de mîrșavă...

— E, aici e aici ! Prea sîntem din cale afară de încrezători. Încă de-atunci, de cînd Thiers a semnat armistițiul cu nemții, se vedea spre cine trage. Era o trădare pe față, numai că noi tot nu voiam să credem că ne puteam aștepta la orice mîrșăvie din partea lui... Hai să zicem că am greșit atunci... Dar pe urmă, cînd la șaptesprezece kilometri de Paris, la Versailles, au început să-și adune forțele împotriva noastră... de ce nu ne-am grăbit ? Să fi

distrus cuibul acela de viēspi, înainte de-a le veni Prusia în ajutor... Mă întreb, ce-am așteptat oare ?

— Nu ne venea să începem războiul civil, spuse cu un suspin greu geamgiul.

— Dar Thiers ne-a luat-o înainte, fără să ne mai ceară părerea.

Langrois tăcu și se apucă să izbească plin de ciudă cu săpăluga pământul împietrit. După o clipă, o înfipse însă în grămada de nisip, își șterse broboanele de sudoare de pe frunte, își aprinse o țigară, apoi urmă :

— Ascultă ce-ți spun eu, Vinet. Dacă Franța ne va auzi chemarea, s-a zis cu Thiers ! Ai citit ultimul apel către tot poporul francez ?

— Nu, răspunse Vinet, și se opri și el din lucru.

— Strașnic mai e scris !

Comunardul scoase din buzunar o foaie împăturită cu grijă, își drese glasul și prinse a citi cu multă simțire, ridicându-și glasul în dreptul frazelor celor mai însemnate.

— „Eroicul, nebiruitul și neobositul Paris luptă fără răgaz, fără încetare. Orașe mari ale Franței, oare veți privi cu nepăsare lupta aceasta pe viață și pe moarte, lupta aceasta piept la piept dintre viitor și trecut, dintre Republică și Monarhie ? A nu veni în ajutorul Parisului înseamnă a-l trăda ! Ce așteptați pentru a vă răscula ? Ce așteptați pentru a-i alunga pe agenții lipsiți de onoare ai guvernului de capitulare, care s-a acoperit de rușine, care cerșește sprijinul statelor străine și în același timp cumpără de la armata prusacă obuze pentru a bombarda Parisul ?

Orașe mari ale Franței, ați trimis Parisului salutul vostru frățesc, spunându-i că inima voastră este cu noi ! Dar a trecut vremea manifestelor. A sosit clipa când trebuie să acționăm ! Azi tunul are cuvântul ! Destul cu declarațiile patetice ! Aveți arme și muniții ! La arme ! Ridicați-vă, orașe ale Franței !

Să nu uitați Lyon, Marșeille, Lille, Toulouse, Nantes, Bordeaux și celelalte orașe : dacă Parisul va cădea înfrînt în lupta pentru libertatea lumii, istoria răzbunătoare va spune — și pe buhă dreptate — că Parisul a fost sugrumat și că voi ați îngăduit săvîrșirea acestei crime.“

— Bine mai scrie ! strigară plini de tinerească înflăcărare Cri-Cri și Jacquot.

— E-eh, măi flăcăilor, — spuse Vinet zîmbind, — nimeni nu zice că nu-i bine scris. Dar ce ne face să credem că aceste orașe vor răspunde la chemarea noastră ? Se zvonește că în Marsilia Comuna n-a rezistat decît două săptămîni, iar în celelalte orașe, nici atît. Doar Lyon-ul poate că ne va ajuta... Am auzit că cei de acolo s-au răsculat iar.

— În ceea ce privește Parisul, răspund eu. Vom rezista ! spuse hotărît un federat mai în vîrstă. N-o să ducem lipsă de luptători, numai cartușe să avem.

— Destul ! Gata cu odihna ! strigă Vinet și apucă din nou sapa.

Toți, ca un singur om, îi urmară pilda.

— A, iat-o și pe Madeleine ! strigă Cri-Cri bucuros.

— Domnișoară Madeleine, veniți să vedeți cum lucrăm ! Domnișoară Madeleine ! o chemă el pe învățătoarea care se îndrepta spre celălalt colț al baricadei.

— Nu mă îndoiesc că lucrul merge strună, zîmbi Madeleine, arătîndu-și dinții frumoși. Vreau să văd cum se descurcă Clamard. Asta e mai important !

— E și Lucien Caporal acolo, se grăbi să-i dea de știre Cri-Cri.

— Cu atît mai bine ! Madeleine îl salută, dînd prietenos din cap, și trecu mai departe.

Văzînd-o pe Madeleine, Lucien se grăbi s-o întîmpine :

— Ce bine îmi pare că ai venit !

Madeleine îi răspunse distrată. Privea, fără să-și ia ochii, la zidul la care lucra Clamard. Nu era greu de văzut, că de ieri construcția nu înaintase aproape de loc.

— Cetățene Clamard, — rosti Madeleine apăsînd aspru pe fiecare cuvînt, nu-mi place cum lucrezi.

Clamard nu se lăsă speriat de privirea severă a Madeleinei.

— Sînteți prea pretențioasă, domnișoară, și uitați că-mi lipsesc materialele și oamenii. Am mai raportat cetățeanului Caporal și el este de acord cu mine.

— Nu știu ce i-ați raportat lui Caporal, — îl întrerupse ea, — dar de oameni nu ducem lipsă. Cît despre materiale...

— Indrăznesc să vă spun că oamenii dumneavoastră nu vin să lucreze cu mine, iar mîna de lucru plătită se găsește greu.

— Sînt perfect lămurită, i-o tăie Madeleine. Cetățene Clamard, ești liber, nu mai avem nevoie de serviciile dumitale. Ți-ar sta mai bine să construiești un arc de triumf pentru cei din Versailles, decît baricade de apărare împotriva lor !

— Mă voi plînge cetățeanului Bantard ! mormăi Clamard și se retrase.

Madeleine era revoltată. Strîngea nervoasă mînerul revolverului, care-i atîrna de cingătoare.

— Madeleine dragă, n-ai dreptate — și Lucien o luă duios de braț. S-ar putea să mai avem nevoie de serviciile lui și tu îl stîrnești împotriva noastră. Așa nu vei putea obține nimic de la el.

— Numai un singur lucru ar putea să-i facă pe acești ticăloși să lucreze cum se cuvine — izbucni Madeleine. Uite, asta ! și privi cu tîlc revolverul.

— Liniștește-te ! Ai o privire atît de fîroasă, de parcă ai vrea să mă faci și pe mine praf o dată cu Clamard, încercă să glumească Lucien, dar fără haz.

Madeleine izbucni însă într-un rîs sincer și voios. Apoi îi spuse lui Lucien, fără nici o urmă din mînia ei de adineauri :

— Nici nu știi cât m-a supărat individul ăsta ! Încă o clipă și aș fi pus mîna pe pistol. Dar și tu ești ciudat ! Ce, nu vezi că sabotează fățiș ?

— De astă dată tu ești aceea care exagerezi, Madeleine ! Îi ceri unui bătrîn ca Clamard să lucreze cu același avînt și aceeași rîvnă ca și tine !

— Nu-i vorba de avînt. Dar în aceste zile lucrează fără rîvnă numai cei cărora nu le pasă de cauza noastră, deci cei care au o atitudine dușmănoasă față de Comună. Mă mir cum de nu înțelegi și singur asta !

Și-l privi pe Lucien drept în ochi, de parcă ar fi vrut să-i citească în suflet.

Lucien își feri privirea, mormăind tulburat :

— Din nefericire sînt mulți care și-au cam pierdut curajul... Știi și tu, Madeleine, că situația noastră nu este chiar atît de strălucită, după cum încearcă să o prezinte Bantard. Uită-te, Montmartre abia mai rezistă. Azi, mîine va fi ocupat și el de cei din Versailles, și atunci va fi cu neputință să mai învingem. Iar Joseph îi tot trage la snoave, înșiră verzi și uscate, și asigură că „totul o să fie bine !“

— Unde ți-e curajul, Lucien ? Cum poți să-l condamni pe Bantard. El înșiră verzi și uscate și-i trage la snoave... dar în același timp organizează, muncește, luptă ! E de admirat ! Intreține avîntul ostașilor. Și toți îl urmează fără preget !

— Poate, dar eu nu mă împac cu o moarte inutilă. Cînd batalionul nostru a fost nevoit să părăsească bastionul pe jumătate distrus, s-au găsit cîțiva nebuni, care n-au vrut să se retragă în dosul porților. Chiar Delescluse, care nu s-a cruțat niciodată pe sine în luptele revoluționare, a găsit gestul lor inutil și a ordonat batalionului să se retragă în oraș.

— Delegatul militar n-a făcut-o decît pentru a trece la luptele de stradă și pentru a apăra orașul pînă la ultima suflare... Și apoi, ai pomenit, pare-mi-se, de nebuni :

oare vorbești de aceia care își riscă viața luptînd pentru apărarea libertății ? -

— Se poate să nu mă înțelegi, să te îndoiești de mine, Madeleine ? exclamă Lucien cu înflăcărare. Nu vei avea prilejul să-ți fie rușine de mine... Sînt gata să-mi dau viața pentru Republică... Singurul lucru care mă poate îngrozi, e să te pierd pe tine !... Iubirea mea...

— Dacă iubirea ta te face laș, atunci ea mă dezgustă, îl întrerupse Madeleine nerăbdătoare.

Lucien își dădu seama că a dat greș. O luă pe Madeleine de mîină, șoptind cu ardoare :

— Te rog să nu te oprești la această slăbiciune trecătoare, te implor, Madeleine, scumpa mea ! Caută să fii mai aproape de mine...

Madeleine se uită alarmată la prietenul ei :

— Văd că în ultimul timp ai tot mai des clipe de slăbiciune... Sînt tare neliniștită, Lucien.

Și-l lăsă, plecînd spre constructorii baricadei.

Clamard așteptă pînă ce Madeleine se depărtă de-a binelea, apoi se apropie de Lucien, scoțîndu-și respectuos pălăria.

— Mă iertați că vă plictisesc... spuse el, dar nu mai știu pe cine să ascult, ce să fac...

— S-o ascuți pe cetățeană Rocques, răspunse Lucien aspru și tare, apoi adăugă mai încet : De la dumneata, Clamard, nu mă așteptam la o asemenea imprudență. Se poate să nu-ți dai seama, că se vede cît de colo că ești un răuvoitor ? Desigur, acum nu-ți mai rămîne altceva de făcut decît să pleci...

— Violete ! Violete ! Numai doi sous ! Violete proaspete de pădure ! răsună de după zidul baricadei glasul voios și argintiu al Mariei, și curînd se ivi și ea cu un coș cu flori.

Un detașament de federați, mergînd în același pas, umăr la umăr, venea spre Marie. Era tineretul, floarea

Parisului. Cel mai mare dintre băieți să tot fi avut douăzeci și doi de ani.

Unul dintre tineri, trecînd pe lîngă Marie, îi strigă :

— Dă-mi și mie un buchet de violete, drăguțo ! Ca să-mi aducă aminte de tine, acolo unde bat tunurile celor din Versailles !

Silindu-se să meargă în pas cu detașamentul, Marie îi întinse federatului un buchețel.

Tînărul băgă mîna în buzunar.

Marie șovăi : ,

— Nu, nu, nu-i nevoie... Și prinzînd deodată curaj, adăugă : Pentru că mergeți la luptă, nu vă iau bani !

Federații primiră cu strigăte voioase cuvintele fetei.

— Bravo ! Așa da, zic și eu ! spuse încîntat tînărul care primise florile. Și le înfipse în vîrfurile puștii și, ridicînd-o cu mîna în sus, își flutură mîna liberă în semn de rămas bun.

Curînd, detașamentul dispăru într-un nor de praf.

Apropiindu-se de baricadă, Marie îl zări pe Cri-Cri și-l strigă.

Băiatul stătea într-o groapă proaspăt săpată. Marie fu nevoită să se aplece, pentru ca el s-o poată auzi :

— Charlot, — spuse fetița, — doamna Didier turbează. Zice că o să te dea afară.

— Las-o să turbeze ! Cri-Cri își dădu voinicește pălăria pe ceafă. Tare o să mai plîng eu după ea ! Chiar dacă o să mor mîine pe baricadă, tot o să bombănească : „Unde-i Cri-Cri ? De ce nu-și vede de treabă ?“

Rosti ultimele cuvinte cu o voce pițigăiată, imitînd de minune glasul țipător al bătrînei.

— Mușcă-ți limba ! zise Marie cu lacrimi în glas. Nu pot să sufăr cînd vorbești de moarte !

— Ei, fetițo, trăim într-o vreme cînd trebuie să te deprinzi cu toate, spuse Cri-Cri cu înțelepciune, încîntat de impresia pe care o făcuse asupra prietenei sale acest discurs. Bine ! N-am timp de flecăreală ! Știi ce, vino mîine

dis-de-dimineată pe la ora șase la „Trei Castani“. O să vorbim despre toate ! O să te poți scula ?

— Prostule ! Păi la ora șase trebuie să am buchetele gata ! Mă știi somnoroasă ? Se înțelege că o să viu !

— Bine ! răspunse Cri-Cri scurt și se aplecă din nou să sape.

Dar Marie tot mai zăbovea, parcă ar fi așteptat ceva.

Cri-Cri o privi, puse lopata de o parte și ieși din groapă.

— Mai treci pe la atelierul lui Boulet. Poate că vreunul din cizmari să fi aflat ceva... despre Gaston...

— Am fost și ieri pe acolo, răspunse Marie grăbită. De când a plecat Gaston, nu știu nimic de el. Ce crezi, Charlotte, de ce nu vine ?

— De ce nu vine ? N-ai de ce să te miri. Crezi că bastionul Maillot e tot una cu „Greierul vesel“ ? De-acolo nu te trimite nimeni după cumpărături la băcănie. N-ai când să te plimbi !

— Știu... Dar de ce nu ne trimite nici o veste ?

— „De ce, de ce !“ Parcă altă treabă nu are, decît să se gîndească la noi ! i-o întoarse Cri-Cri, cu dojană în glas.

Marie nu se supără. Zîmbi și se duse să-și vadă de treburi în oraș.

...Între timp, Joseph Bantard controla baricada, dînd dispozițiuni, glumind cu comunarzii și îmbărbătîndu-i.

— O să mă cerți iar, spuse Madeleine apropiindu-se de Joseph. Am cam luat-o razna. Acum cîteva minute l-am dat afară pe Clamard ; mi se pare suspect. Nu degeaba o lungeste cu construcția baricadei. Spune că n-are materiale.

— Madeleine are perfectă dreptate, întări Lucien. În toate, afară de un singur lucru : materialele într-adevăr lipsesc...

— Cum ? Nu sînt materiale ? strigă Joseph, rotindu-și privirile în jur. Dar asta ce-i ? Și-i arată un cărucior, ce se ivise de după colț, încărcat cu un pian și cu alte mobile.

Un bărbat de vîrstă mijlocie, după înfățișare lacheu la o casă mare, împingea din greu căruciorul. La cotitură, căruciorul se înțepeni printre bolovanii scoși din caldarîm. Indată se strînse o grămadă de trecători curioși.

Călcînd ușor printre bolovani, Joseph se apropie de căruciorul oprit.

— De unde e și unde-l duci ? întrebă el.

— Mobila e comandată de negustorul de vinuri Gavard, care a plecat la Versailles, răspunse lacheul. Acum ne-a înștiințat că zilele acestea se va întoarce, și eu...

— A lui Gavard, negustorul de vinuri... strigă Joseph. Cu atît mai bine !

Fără să mai stea pe gînduri, își lepădă haina, tăie cu briceagul funiile care legau mobila și, spre încîntarea celor din jur, se apucă să dea jos pianul. Doi federați îi săriră în ajutor. Urmîndu-le pilda, cei din jur descărcară într-o clipă lucrurile mai mărunte — mese, mesuțe de noapte, fotolii — și le cărară pe baricadă.

— Ce-o să-i spun stăpînului meu ? se văită lacheul, depărtîndu-și mîinile uimit.

— Să-i spui că Joseph Bantard, membru al Comunei, a hotărît să controleze rezistența materialului din care e făcută mobila. Dacă pianul o să reziste la ghiulelele celor din Versailles, o să ți-l dăm înapoi. Și să-l mai întrebi pe stăpînul tău, dacă nu cumva se întoarce prea devreme la Paris, adăugă el, în hohotele de rîs ale mulțimii.

Joseph îi luă pe Madeleine și pe Lucien de o parte și, după ce se încredință că nu se află nimeni prin apropiere, le spuse :

— Prieteni, inamicul încearcă să străpungă în direcția fortului Belleville. Trebuie să fim gata pentru orice. Dacă Montmartre cade, în scurt timp inamicul va pune mîna pe tot centrul orașului. Mîine-poimîine va începe să atace și Belleville. Fiți siguri că inamicul nu-și va economisi obuzele pentru acest cartier muncitoresc ! Dar vom lupta pentru el ! Ultima cetate a revoluției va rezista. În orice caz,

cucerirea ei. Îl va costa scump pe dușman. Ramponneau va rezista, chiar dacă baricada noastră va rămîne singura în tot Parisul !

— Atunci parola să ne fie : „Comuna sau moartea“ ! exclamă Madeleine.

— Bine, încuviință Joseph.

— Unde mai pui că e ușor de ținut minte, zise Lucien glumeț.

— Unchiule Joseph ! Unchiule Joseph ! se auzi glasul lui Cri-Cri.

— Ce vrei, fiule ? Vino încoace, am isprăvit ce aveam de vorbit, răspunse Bantard și începu să controleze dacă întăritura din butoaie era bine făcută.

— Te caută Victor Limoges, îi dădu de știre Cri-Cri, apropiindu-se de el.

Joseph îl luă pe băiat de mîină și amîndoi se depărtară în tăcere, de-a lungul baricadei.

Poetul stătea sprijinit cu coatele de sacii cu nisip.

Văzîndu-l pe Bantard, Limoges își scoase pălăria de fetru moale, salutîndu-l.

— Cetățene Bantard, — începu el, — mă cunoașteți...

— Tot Parisul muncitoresc răsună de cîntecele dumitale. Îți faci bine datoria, și Comuna ți-e recunoscătoare.

— Nu sînt numai poet, ci și cetățean ! spuse Limoges. Am venit să apăr baricada din Belleville alături de voi.

— Ești poet, — se împotrivi Joseph, — locul dumitale nu e pe baricade. Fiecare dintre noi poate să lupte, dar nu oricine poate fi un bun poet.

— Nu, — stăruia Limoges, — acum cînd o primejdie de moarte amenință Comuna, vreau să fac ce face fiecare din voi : să-mi dau viața pentru Comună !

— Știi să tragi ? întrebă Joseph.

— Nu dau greș cînd îi țintesc pe cei pe care-i urăsc !

— Vei primi o armă, Limoges, și-ți doresc ca gloanțele dumitale să răpună dușmanul, tot atît de sigur ca și ver-surile !

Această întâlnire făcu o puternică impresie asupra lui Cri-Cri. Dacă pînă atunci băiatul se mai sfiise să deschidă vorba cu Joseph, acum nu mai șovăi nici o clipă.

— Dar și eu nimeresc o pasăre din zbor ! strigă el, apropiindu-se în fugă de Joseph. Poți fi pe pace, unchiule, nu voi pierde nici un glonte degeaba !

— Taci, Charlot ! Ne-am înțeles doar mai înainte, și basta !

Dar de data aceasta, Cri-Cri se arată hotărît și dîrz.

— De ce n-ai încredere în mine ? spuse el cu glas tremurător. Dacă nu vrei să mă iei în detașamentul tău, lasă-mă să intru în batalionul de școlari, unde se află și Gaston Clair.

— Adevărat, cetățene Bantard, — îl sprijini și Limoges, — de ce să-i refuzi tînărului comunard dreptul pe care-l au toți cei care-i urăsc pe dușmanii Parisului muncitoresc ? Și văzîndu-l pe Bantard cum se apropie emoționat de băiat și-l cuprinde de umeri, adăugă : „Dă-i lui Cri-Cri o armă și pune-l, te rog, alături de mine !“

Limoges nu înțelegea de ce se încapățîna Joseph. Pe Bantard îl puteai întîlni în cele mai primejdioase locuri ; totuși el căuta să-l țină pe băiat departe de orice primejdie.

Deodată, Bantard șovăi. Părea chiar dezorientat, lucru foarte ciudat pentru un om atît de hotărît. Dar se stăpîni numaidecît și spuse domol :

— Las' c-o să fie bine ! Să nu fii supărat pe mine, băiete ! Trebuie să ne ținem învoiala : vei lua arma cînd eu voi fi scos din luptă. Apoi, ținîndu-l de umeri, adăugă : Hai, să mergem, îți voi explica, ceea ce de fapt trebuia să-ți spun de mult.

Se depărtară amîndoi de baricadă și se așezară pe o bancă. Bantard își îndesă în tăcere luleaua și începu să vorbească :

— Vezi, Charlot, în tot Parisul, sau poate chiar în toată Franța, n-au mai rămas decît doi Bantard : tu și cu mine. Lupta pe care o ducem pentru eliberarea oamenilor muncii

nu este cea din urmă. Vom lupta împotriva celor din Versailles, cît ne vor ține puterile. Fiecare împușcătură a noastră, fiecare moarte în rîndul apărătorilor Comunei răsună în inimile și în mintea tuturor asupriților din lumea întreagă, trezesc în ei ura și mînia împotriva călăilor și-i ridică la luptă. Mă înțelegi, Charlot ?

— Înțeleg tot ce spui, răspunse Cri-Cri, privindu-l drept în față pe Joseph. Un lucru însă nu pot înțelege : de ce nu mă lași să lupt și eu pentru Comună ?

Joseph zîmbi :

— Pentru că un bun conducător militar trebuie să aibă grijă să-și pregătească rezervele, de care va avea poate nevoie în ceasul hotărîtor al luptei. Acum patruzeci de ani am trecut prin același zbucium ca și tine. Tata n-a vrut să mă ia cu el, cînd s-a dus să lupte pe baricade. În clipa morții mi-a spus mie și fratelui meu Jean, răposatul tău tată : „Muncitorii vor fi nevoiți să mai ia de multe ori arma în mînă, pentru a se elibera de capitaliști. Tatăl meu a luat parte la cucerirea Bastiliei, eu l-am alungat de pe tron pe Louis Philippe¹, iar voi îl veți răsturna pe Napoleon al III-lea. Vreau ca numele de Bantard să rămînă înscris în istoria tuturor revoluțiilor“. Așadar, Charlot, vreau și eu ceea ce a visat tatăl meu și bunicul tău... Vreau ca în viitoarea luptă, în lupta care sînt sigur că se va sfîrși prin victoria noastră, tu să reprezinți neamul Bantard.

Cuvintele unchiului Joseph îl tulburară adînc pe Cri-Cri. Înțelese și mai limpede rostul luptei, la care era martor. Il bucura și-l tulbura totodată răspunderea pe care i-o lăsa Bantard.

Și răspunzînd parcă gîndurilor nepotului său, Bantard încheie, zîmbind cu blîndețe :

---

¹ Louis Philippe — regele Franței — a domnit între anii 1830—1848, servind prin politica sa reacționară interesele aristocrației financiare. A abdicat după revoluția din 1848 și a fugit în Anglia. (Nota red. ruse).

— Se întâmplă uneori în viață ca omul să devină într-o singură zi mai copt ca în zece ani. Așa-i și cu tine, Charlot !

Joseph ar fi vrut, parcă, să mai adauge ceva, dar nu mai spuse nimic, căci auzi în spatele lui o voce de femeie, chemându-l :

— Cetățene deputat !

O femeie tânără se apropie de Bantard. Părea nehotărîtă, șovăind dacă trebuia sau nu să se apropie. Apoi, deși sfioasă, spuse cu destulă tărie :

— Am executat o lucrare pentru dumneavoastră, dar n-am primit plata, după cum ne-am învoit.

— Ce anume ai lucrat pentru Comună ? o întrebă Joseph mirat.

— Am cusut treisute de brasarde, răspunse femeia.

— Ce fel de brasarde ?

— Cum, ce fel ? Brasarde tricolore, se miră la rîndul ei femeia. Brasarde tricolore care se cos pe mîneacă.

— De la cine ai primit comanda ? întrebă repede Bantard.

— Păi, de la doamna Legros. Și acum cînd am venit la ea după bani, îmi zice că nici ea nu i-a primit încă de la Comună.

— Cum te numești, cetățeano ?

— Eu ? Jeanne Madou. Sînt croitoreasă, locuiesc în strada Rochechouart, mă știe tot cartierul.

— Dumneata nici nu bănuiești, Jeanne, ce mincinoasă nerușinată este această doamnă Legros. Du-te imediat cu nepotul meu Charlot. El o să te ajute. Și să n-ai nici o grijă. Comuna nu va lăsa să fii păgubită.

Bantard scoase repede din buzunar un carnet de note și, sprijinindu-și piciorul pe un bolovan, puse carnetul pe genunchi și scrise cîteva cuvinte.

În biletul pe care-l întinse fără o vorbă lui Cri-Cri, cerîndu-l să-l citească, scria :

(sediul fostei prefecturi)

*Cetățeanului procuror al Comunei RAOUL RIGOT**Femeia Jeanne Madou vă va ajuta să demascați conspirația brasardierilor.**Joseph Bantard**P. S. Aducătorul acestui bilet este nepotul meu, Charlot Bantard. Puteți avea deplină încredere în el. Este priceput, isteț și devotat din tot sufletul cauzei noastre.*

23 mai 1871

J. B.

Cri-Cri auzise mai de mult de brasardieri — dușmani ascunși ai Comunei — care pregăteau în taină brasarde tricolore, pentru a și le prinde pe mîneacă, îndată ce armata din Versailles ar pune stăpînire pe Paris. Ar îngădui astfel celor din Versailles să afle îndată care sînt oamenii lor și care sînt simpatizanții Comunei.

Acest bilet fu o surpriză plăcută pentru Cri-Cri. În sfîrșit, unchiul Joseph îi încredința o sarcină mai însemnată !

XIV

SPIONII DIN VERSAILLES

Lucien Caporal, deși jurase să apere pînă la ultima picătură de sînge baricada din strada Ramponneau, se grăbi să comunice dușmanilor Comunei planul lui Joseph Bantard.

Henriot se plimba pe bulevardul Belleville, cînd apăru Lucien. Se salutară, ca și cum s-ar fi întîlnit din întîmplare, și se așezară pe o bancă.

Lucien îi povesti tot ce izbutise să afle despre intențiile comunarzilor și despre forțele de care mai dispuneau federații.

— După părerea mea, căderea Montmartre-ului este o chestiune de ore.

— Nu crezi că după pierderea colinelor, rezistența răsculaților va scădea văzînd cu ochii? întrebă Henriot.

— Nu, nu ne putem bizui pe asta. Dimpotrivă: înfrîngerile suferite în primele lupte de stradă din Paris i-au întărit pe comunarzi în hotărîrea de a duce lupta pînă la capăt. Ura împotriva armatei din Versailles s-a aprins și mai puternic în sufletul lor.

Henriot ridică nedumerit din umeri.

— O fi și așa! Totuși, mărturisesc că nu prea înțeleg ce-i face pe răsculați să meargă la o moarte sigură. Ieri, hai să zicem, se mai puteau amăgi, dar astăzi e limpede pentru toată lumea că Comuna nu mai are decît vreo două-trei zile de trăit. Ce-or mai fi nădăjduind?

— Inchipuie-ți că o viață întreagă ai fost încătușat în lanțuri grele, ca un sclav, și silit să tragi din greu la o căruță. Apoi deodată lanțul s-a rupt și te-ai pomenit liber... Ai respirat două luni de zile aerul înviorător al libertății, n-ai mai simțit biciul vizitiului. Ai mai putea, după aceasta, să te mai înhami din nou, să devii iar sclav, legat de căruța ta? Eu unul cred că ai prefera moartea...

— Comparația dumitale nu e prea izbutită. Nu se pot asemui simțămintele unui om dintr-o clasă socială superioară cu cele ale unui oarecare legător de cărți, pe care istoria îl silește să rămînă în mediocritate. Puțini dintre aceștia s-ar putea ridica pînă la sferele noastre. Însă excepțiile confirmă regula generală.

— Te invidiez, Henriot, îl înfruntă Caporal posomorît. Și dumneata, și eu ne ținem amîndoi scai de viața mai bună, pe care o datorăm inegalității din societatea modernă. Dar dumneata socotești această inegalitate, ca o lege nestrămutată a firii, care te îndreptățește să tragi toate

foloasele. În ceea ce mă privește, eu știu că o astfel de nedreptate nu poate dăinui prea mult și că va veni și clipa răfuielii.

— Iar ai început vechiul cântec... Mă mir cum logodnica dumitale, care e atît de pătimașă, poate să-ți îndure neconținutele șovăiri și îndoieli...

— Uneori mi-e o silă nespusă de mine ! Simt că și Madeleine începe să-și piardă încrederea...

— Ai motive să te temi ?

— Nu-i nimic precis, dar tot mai des mi se întîmplă să prind cîte o privire iscoditoare a Madeleinei... Trebuie să mai rărîm întîlnirile, Henriot.

— Dar trebuie să mă încredințez că te vei ține tare pînă la sfîrșit. De altfel, ultimele dumitale fapte au dovedit că ai pus capăt șovăielilor. Cu toate acestea, cînd e vorba de logodnica dumitale și de prietenul ei Bantard, nu mai sînt sigur de dumneata.

— Cămașa e mai aproape de piele. La nevoie, nimic nu mă va putea opri.

— Tocmai de aceea mă tem să nu te grăbești să scapi de Bantard înainte de vreme...

— Forțele comunarzilor sînt cu totul neînsemnate. Nu înțeleg de ce o mai lungesc cei de la Versailles, încercă Lucien să schimbe vorba.

— O înfrîngere prea rapidă a comunarzilor nu-i convine lui Thiers, îl lămuri Henriot. Cu cît se va prelungi agonia Comunei, cu atît se va vărsa mai mult sînge, și cu atît va trece mai mult timp pînă ce muncitorii vor putea să-și ridice din nou capul. Să știi, deocamdată, obiectivul principal nu este cucerirea baricadelor. Comunarzii tot nu vor putea să reziste mult timp. C-ei mai important — ca niciunul dintre șefii Comunei să nu scape. Să nu uiți : Bantard trebuie adus viu la Versailles !

— Dar lămurește-mă și pe mine : de ce ține atît de mult Thiers la viața acestui membru al Comunei ?

— Cum, nu ți-am spus încă nimic în această privință ?

— Niciodată !

— Ce scăpare din partea mea ! Păi, Bantard a publicat în „Oficiosul Guvernului“ documentul acela, care a stîrnit atîta vîlvă, cu privire la asediul Parisului de către armata prusacă. Din acest document s-a aflat că de pe unele forturi artileria trăgea în așa fel, ca ghiulelele să cadă fie înaintea, fie dincolo de linia prusacilor. Bantard mai are și alte documente care dezvăluie înțelegerea secretă încheiată de Jules Favre cu Bismarck. Guvernul din Versailles vrea să evite cu orice preț publicarea acestor socoteli din culise.

— Și îți închipui că Bantard ar putea fi silit să vă predea documentele ? Ce prostie ! Nu există cazne care să-l facă pe Bantard să trădeze cauza, căreia și-a închinat toată viața.

— Asta nu ne mai privește. Ni s-a poruncit să-l aducem de viu și trebuie să executăm ordinul. De altfel nu poți pune mîna în foc pentru nimeni... Ōrice e cu putință. Parcă e mult de cînd dumneata jurai credință socialismului, alături de Bantard, și îndemnai lumea la răsturnarea monarhiei ?

Lucien tăcu, negăsind ce să răspundă.

— Și cu toate acestea, — urmă Henriot batjocoritor, — timpul a arătat ce preț au anumite jurăminte ! Nu poți garanta pentru nimeni, Caporal. Un pașaport pentru străinătate și o mie de franci — bani de drum — nu sînt de disprețuit.

— Dacă l-ai cunoaște pe Bantard, așa cum îl cunosc eu...

— Ei, ce s-o mai lungim ? Viitorul ne va arăta cine are dreptate. Mîine, în timpul zilei, vor veni la baricada dumitale vreo cincisprezece-douăzeci de „voluntari“. Ți-am mai vorbit de ei. Să afli precis planurile lui Bantard : dacă are de gînd să adune mulți oameni la baricada lui, de unde vrea să aducă tunurile și cîte anume. Și trebuie să-ți repet încă o dată...

— Am înțeles tot ce mi-ai spus, îl opri Lucien posomorât. Mîine la ora șapte dimineața, la „Trei castani“, de pe bulevardul Strasbourg, vom pune la cale și celelalte lucruri.

XV

LA „TREI CASTANI“

Era o dimineață senină, însorită, și în același timp răcoroasă. Numai la Paris există asemenea dimineți: pe neașteptate, ceața care învăluie orașul se destramă și în fața privirii se ivesc clădirile înalte, bisericile, străduțele înguste, casele și cocioabele vechi, crescute parcă din pământ.

Numai trei kilometri despărțeau „Greierul vesel“ de bulevardul Strasbourg. „Trei castani“ era locul preferat al lui Cri-Cri. În dimineața aceea, Cri-Cri porni militărește în pas cu federații, care se grăbeau să-i schimbe pe soldații ce vegheaseră peste noapte. De undeva, dintr-o parte, se auzeau loviturile regulate ale tîrnăcoapelor și ale drugilor de fier: se construiau baricade noi. Undeva răbufnea un tun.

Trecînd pe bulevard, Cri-Cri zări o oglindă imensă lîngă vitrina unui frizer la modă. Un glonte o lovise drept în mijloc și, din gaură, crăpăturile porneau în toate părțile ca niște raze mici. Cu toate acestea, partea rămasă nevătămată era atît de mare, încît Cri-Cri se văzu oglin-dit, din cap pînă-n picioare. Și acum, poate pentru întîia oară, îl izbi asemănarea cu unchiul Joseph: avea același nas drept, același păr negru, aceiași ochi negri, plini de vioiciune, în care din cînd în cînd se aprindeau licăriri șăgalnice.

Iși îndreptă ținuta și ridicându-și cât mai mult umerii porni mai departe, căutînd să calce apăsător și greoi ca unchiul Joseph.

Cri-cri ajunse primul la „Trei castani“. Marie întîrziase, deși era de obicei foarte exactă.

Băiatul văzu un afiș pe trunchiul unui copac înalt și se opri să-l citească.

Era un apel al Comunei către muncitorii agricoli. Ploaia spălase literele și pe alocuri hîrtia se rupsese. Cu toate acestea, Cri-Cri putu descifra următoarele :

„Parisul vrea pămînt pentru țărani, mijloace de producție pentru muncitori, vrea ca toți să aibă de lucru. Roadele pămîntului aparțin celor care muncesc. Să nu mai existe nici oameni prea bogați, nici oameni prea săraci ! Să nu mai existe muncă fără odihnă, nici odihnă fără muncă ! Orice s-ar întîmpla, țineți minte : revoluțiile vor dăinui pînă ce pămîntul va fi al țăranilor, mijloacele de producție, ale muncitorilor, iar munca, a tuturor !“

Cri-Cri citi cu glas tare ultimele cuvinte, aproape silabisind : „Iar mu-unca-a a tu-u-tu-roo-ra !“ Apoi înecpu să fluiere o melodie îndrăgită de parizieni, pe care artista Rosalie Bordat o cîntase la Tuileries.

Și deodată, parcă răspunzîndu-i din cealaltă parte a unei tufe înalte, un glas subțire de fată intonă aceeași melodie :

*In Franța, -ntr-un oraș oricare,
E-un neam de oameni curajos,
Dar para negrelor cuptoare
Le-afumă trupul muschiulos.
Ei toți se nasc pe rogojină,
Trăiesc în pod, muncesc din greu...*

*Asta e plebea ! Ce-s de vină
Că sînt plebeu !*

Cri-Cri recunoscu glasul Mariei și peste o clipă fata apărură pe alee, cu coșulețul ei de flori.

— Am cam întârziat, dar nu-i vina mea, se grăbi ea să se scuze. A trebuit să fac un ocol. Nu se mai poate trece prin strada Rappes — a fost ocupată de soldații din Versailles. Marie zîmbi sfioasă : Mi-e rușine să mărturisesc, dar nu mă pot deprinde cu împușcăturile și nu îndrăznesc s-o iau pe unele străzi. Mă uit cu jind la alții... Nici nu le pasă ! Treceam ieri prin Piața Chateau-d'Eau, eram grăbită pentru că schijele loveau mereu caldarîmul... Mă uit și văd că pe trotuar la cafenea, sub o umbrelă, stă foarte liniștită o fată și-și bea cafeaua. Se uită la mine, rîde și-mi strigă : „Hai, vino încoace, fetițo ! Aici sub umbrelă ești mai ferită !“ Dar abia a rostit aceste cuvinte, că o schijă i-a lovit ceașca și pe fusta ei albă s-a întins o pată mare, de culoare închisă. Eu eram cît pe aici să cad jos de frică. Îmi părea rău, căci avea o rochie atît de frumoasă ! Dar fata a rîs și mi-a strigat : „Hai, vino o dată, acum e sigur că nu vor mai trage atît de curînd în același loc.“ A dat puțin măsuta la o parte, și-a scuturat rochia, a îndoit-o ca să nu se vadă pata și a cerut altă ceașcă de cafea... M-am uitat la ea, am invidiat-o, dar ce să fac, nu mă pot stăpîni !

— Nu-i nimic, o să te deprinzi ! o mîngîie Cri-Cri cu un aer ocrotitor.

— Am fost foarte îngrijorată. Trebuie să te întorci la „Greierul vesel“ !

— Ia mai slăbește-mă ! Nici nu vreau să mai aud de doamna Didier !

— Degeaba o tot înjuri pe doamna Didier. Zău, e totuși mai bună decît celelalte patroane. Datorită ei am găsit și noi — mama și cu mine — de lucru. Acum nu mai poți trăi numai din vînzarea florilor.

— Măi, măi, măi ! făcu Cri-Cri mirat. Ce-o fi născocit să-ți dea de lucru hîrca aia bătrînă ?

— Chiar acum îi duc comanda gata,

— Ia arată-mi și mie !

— Mi-a poruncit să nu pomenesc nimic de treaba asta și să-i predau totul în mână, dar...

— Cum așa ? izbucni Cri-Cri revoltat. Va să zică începi să ai secrete față de mine !

— Nu te supăra, nu-ți ascund nimic. Indată ce o să-mi plătească o să mîncăm amîndoi castane coapte pe săturate. Îți fac eu cinste. Uite !

Și Marie ridică triumfătoare buchețelele de flori. Sub ele, Cri-Cri văzu împăturite cu grijă brasarde tricolore, croite dintr-un material gros.

Fără să observe privirea îngrijorată și plină de mînie a lui Cri-cri, Marie urmă :

— Am tighelit singură toate cele trei sute de bucăți. Vezi cît de îngrijit am lucrat ?

— Fiu-Fiu ! șuieră Cri-Cri uimit. Va să zică de astea-mi era „biata văduvă“ ! scăpă el fără să vrea. Acum o să punem mîna pe toți !

— Nu pricep ce spui, se miră Marie la rîndul ei. Lă-murește-mă, te rog...

— Se vede că ți-ai pierdut capul, Marie. Ai lucrat pentru dușmanii Comunei ! Doamna Didier pregătește aceste brasarde pentru cei din Versailles. Oare nu știi că astea sînt culorile lor ?

Marie se holbă speriată la el, bolborosind cu glasul stins :

— Cum așa ? Și eu care mă bucuram atîta că am găsit de lucru !

— „Cum așa“ ! o îngîină Cri-Cri. Dacă nu știi, n-ai decît să mă întrebi. Și ca să-și arate superioritatea, începu să-i explice, ceea ce aflase abia de curînd și el : „Culoarea albă era culoarea nobilimii și a clerului, cea albastră — a burgheziei, iar culoarea roșie — a muncitorilor. În o mie șaptesute optzeci și nouă, răsculații au crezut că aceste clase se pot împăca și atunci au alcătuit steagul tricolor.

Ca s-o dea cu totul gata pe Marie cu strălucitele sale cunoștințe și cu înțelepciunea sa, Cri-Cri repetă cu o pre-

făcută seriozitate cuvintele pe care le auzise de la Raoul Rigot.

— Dar apa, argintul viu și uleiul nu se pot amesteca niciodată. Ai înțeles ?

— Da, Cri-Cri, spuse fetița șovăind.

— Nu, văd că nu ești lămurită, urmă Cri-Cri neînduplecat, vrînd să-și dăscălească prietena. Mă mir că nu pricepi. Acum muncitorii din lumea întreagă au steagul roșu. Ai înțeles ?

— Asta am înțeles-o, Cri-Cri, rosti Marie sfioasă. Dar nu pricep ce-i cu uleiul și cu argintul viu ?

Și, tulburată, se îmbujoră la față.

Această observație neașteptată îl încurcă și pe Cri-Cri. Nu-și mai găsi cuvintele potrivite pentru a lămuri prietenei sale ceea ce i se păruse atît de limpede și de convingător în gura procurorului Comunei. Dar într-o clipă își reveni.

— E o poveste lungă, — zise el, — o să ți-o spun eu altădată... Dar stai, să nu mă abat de la lucrul principal ! Să-mi spui mai bine : Cum de ai putut primi comanda doamnei Didier ? Tatăl tău a murit ca un erou. Comuna are grijă de tine, ți-a dat o odaie bună și luminoasă, în locul celei din subsol unde locuiai cu mama ta, iar tu lucrezi pe ascuns brasarde pentru dușmanii noștri !

— Nu, nu „pe ascuns“ ! strigă Marie revoltată, cu o sclipire în ochi. Jur că nici n-am bănuît cum stau lucrurile ! Doamna Didier mi-a spus că îi trebuie brasardele pentru un bal mascat în folosul săracilor. Le arunc în Sena, le tai cu foarfeca, dacă e vorba să servească dușmanilor Comunei !

— Stai ! o potoli Cri-Cri cu un ton ocrotitor. Nu trebuie să te înfierbînți ! Să ne sfătuim cu unchiul Joseph sau poate chiar cu Raoul Rigot ; o să mai avem nevoie de aceste brasarde. Deocamdată însă, lungește treaba : să nu le predai... Născocește și tu ceva... Spune-i doamnei Didier că te-ai înțepat la deget și că n-ai putut lucra. O să

te creadă. Mai ține deocamdată brasardele la tine. Ai priceput ?

— Firește, Cri-Cri ! Numai de-aș putea să-mi răscum-păr greșeala față de Comună !

Și Marie se uită cu o privire vinovată la tovarășul ei. Dar Cri-Cri nu o mai luă în seamă. Atenția îi fu atrasă de doi indivizi care apăruseră în fundul aleii. I se părea că-i cunoaște. Cri-Cri era numai ochi și urechi.

— Trebuie să plec, își aduse deodată aminte Marie.

— Bine, du-te ! Să treci diseară pe la „apartamentul” meu. Eu mai rămân puțin aici. La revedere ! o grăbi pe Marie să plece, uitându-se mereu la cei doi indivizi, care se apropiau.

Îi vedea acum foarte bine : erau Caporal și Henriot ; cel din urmă ducea un cal înșeuat. Purta un costum de călărie și avea o cravașă în mână.

Îndată ce Marie dispăru, Cri-Cri se urcă repede într-un castan. Abia apucă să se ascundă în frunzișul des al castanului, că Lucien Caporal și Henriot se apropiară de banca de sub copac. Dacă n-ar fi fost atât de cufundați în discuția pe care o duceau foarte încet, aproape în șoaptă, ar fi băgat de seamă un lucru ciudat : deși nu bătea nici o boare de vânt, nu numai frunzele, ci chiar crăcile castanului se legănau.

Cri-Cri se urcase prea sus. Degeaba încerca să deslușească ce vorbeau. Nu ajungea pînă la el decît șoapta conspiratorilor, din care nu putea înțelege nici o vorbă. Cri-Cri simțea însă că e martorul unui eveniment foarte important. Cu toate acestea nu-i venea să creadă că Lucien Caporal, ajutorul unchiului Joseph și logodnicul Madeleinei Rocques, care cu riscul vieții fugise din lagărul german de prizonieri pentru a lua parte la apărarea Comunei, ar putea fi un trădător.

Charlot se hotărî să coboare mai jos. Dar nu socoti destul de bine tăria crengilor subțiri pe care se lăsase. Se auzi trosnetul unor crăci rupte.

Conspiratorii săriră de pe bancă, cercetînd din ochi crengile castanului care se legănau.

Lucien rosti încet :

— Se ascunde cineva în copac.

Ocoliră castanul și-l zăriră pe Charlot.

— Ți-am spus că trebuie să ne ferim de puștiul acesta, spuse Caporal încet. Charlot, — strigă el cu un aer cît se poate de firesc, — cred că nu vrei să culegi castane în luna mai ?

Apucîndu-se cu amîndouă mîinile de-o cracă groasă și făcîndu-și vînt ca pe-un trapez, Cri-Cri sări jos.

— Nu caut castane, — spuse el cu un aer șiret, — mă interesează niște păsări, care cîntă aici în zori.

— Și le-ai găsit ? îl iscodi mai departe Caporal.

Henriot tăcea, gîndindu-se la ceva.

— Nu, fiindcă m-ai împiedicat dumneata cu pictorul dumitale comerciant, răspunse Cri-Cri de astă dată în-ciudat.

Voia să le arate că nu-i păsa de această întîlnire ne-așteptată, dar nici nu se putea hotărî să plece. Cri-Cri se apropie fluierînd de un alt copac, pe care începu să se urce.

— Să nu ne fi spionat cățelul ăsta, spuse Henriot în șoaptă.

— Tot ce se poate. În orice caz, pușlamaua ne urmă-rește...

— Cine i-o fi spus că ne-am înțeles să ne întîlnim aici ? întrebă Henriot privindu-și țintă complicele.

— Mă întreb și eu, — dădu din umeri Caporal.

— Domnule Caporal, — spuse Henriot întăritat și bănuitor, — în afară de dumneata nu i-am pomenit nimă-nui de acest loc.

— Bănuielile dumitale sînt cu totul neîntemeiate ! se supără Caporal. Doar ne cunoaștem destul de bine !

— Dacă-i așa, — își schimbă tonul Henriot, — va trebui să-l îndepărtăm cu orice preț din calea noastră.

— Da ! Și să-l luăm zălog pentru a-l folosi, dacă Bantard ne-ar scăpa. Ține la viața nepotului mai mult decît la a sa. Se va preda imediat, cînd va afla că de acest lucru depinde viața lui Charlot.

Caporal se mai gîndi o clipă apoi adăugă :

— Trebuie să ne legăm tocmai de dorința puștiului de a descoperi complotul. Îi voi stîrni ambiția și curiozitatea și îți voi da astfel prilejul de a-l lua cu dumneata... Cri-Cri, — îl chemă el pe băiat, — lasă vînătoarea de păsări. Coboară, am o sarcină mai serioasă pentru tine !

Cri-Cri nu se lăsă prea mult așteptat. Peste cîteva clipe fu jos, lîngă ei.

— Cetățeanul Henriot vrea să înlătore orice bănuială, urmă Caporal. Are niște documente... care vor fi de folos Comunei și care pot dovedi buna sa credință. Du-te cu el și adu aceste documente. Suie-te pe calul lui.

În timp ce Caporal vorbea, Henriot se apropie de copac și începu să-și dezlege calul. Folosind parcă această împrejurare, Caporal se aplecă la urechea băiatului și-i șopti :

— Urmărește-l cu băgare de seamă ! Individul acesta mi se pare și mie cam suspect. M-aș fi dus chiar eu, dar n-am cal. Se înțelege, dacă nu ți-e teamă.

— Mă duc și pînă la capătul pămîntului, numai să-l pot demasca ! răspunse Cri-Cri.

Era tulburat și fericit totodată de această însărcinare.

Și numai în clipa cînd auzi vocea aspră și atît de ne-suferită a lui Henriot spunînd : „Hai, vino băiete, să te salt pe cal ! îl cuprinse, doar o clipă, o bănuială vagă. Rămase locului, parcă nu i-ar fi auzit chemarea. Dar fu de ajuns ca Henriot, văzînd șovăiala copilului, să adauge : „Bineînțeles, dacă nu ești prea tînăr și dacă ceilalți au încredere în tine“, ca Cri-Cri să ridice mîndru capul și să răspundă :

— Haide !

Apoi sări pe cal din fugă, ca un călăreț de circ.

Henriot după ce schimbă o privire cu Caporal, puse tacticos piciorul în scară și porni imediat în galop.

XVI

IN CAPCANĂ

De îndată ce Cri-Cri sări în șa, toate îndoielile i se topiră. În primele clipe, când calul îl purta în goană pe străzile însuflețite, se simți cuprins de emoția și bucuria acestui galop. Fantezia îi zbura spre eroii din basme, care trăiau undeva în afară de timp și spațiu, săvârșind fapte mărețe. Și iată acum și el, Cri-Cri, împreună cu ei, la fel ca ei, săvârșea o faptă nemaipomenit de îndrăzneată și nespus de frumoasă, iar calul, înțelegând acest lucru, îl purta supus pe cutezătorul călăreț...

Explozia unui obuz căzut în apropiere pe caldarîm îl trezi din această încântare.

Realitatea aspră îl readuse la rostul adevărat al neobișnuitei sale aventuri. Abia acum își întoarse pentru prima oară capul, pentru a-l privi pe Henriot, care ședea în spatele lui. Fața acestuia era ca o mască de ceară, fără nici o expresie. Ochii priveau neclintiți înainte, buzele îi erau strînse.

Și deodată, fără să știe de ce, Cri-Cri se simți cuprins de neliniște. Incepu să privească în jur. Cunoștea bine Parisul. Dar fu mai întâi mirat, apoi neliniștit, văzînd că după ce trecură de baricadele din fața gării Strasbourg, o cotiră pe strada Lafayette. Își urmară cursa pe strada Aubervilliers, apoi o luară pe bulevardul Vertu spre bulevardul Chapelle, unde se fortificaseră de curînd cei din Versailles. Aceasta îi păru suspect lui Cri-Cri și inima în-

cepu să-i zvîcnească de-o presimțire rea. Se mai întoarce o dată și-l întrebă pe Henriot :

— Unde mergem ?

Acesta nu-i răspunse. Dar un zîmbet răutăcios îi lunecă pe față. Apoi dădu pîteni calului, care porni și mai repede înainte.

Charlot pricepu că ar fi fost zadarnic să-i mai pună vreo întrebare lui Henriot. Căută să-și întipărească în minte drumul pe care-l urmau. Henriot cotea mereu pe străduțe mici și înguste. Peste vreo cinci-șase minute, — Cri-Cri își dădea bine seama de timp, — galopul se schimbă într-un trap ușor, iar peste alte două-trei minute calul se opri lîngă o casă galbenă, mică și strîmbă. O femeie tînără, cu părul pe moațe, se plecă peste pervazul ferestrei de la etaj și se apucă să scuture un covor drept în capul lor. Cînta o melodie veselă și-și scutura atît de gri-juliu și atent covorul, de parcă Parisul n-ar fi trăit acele zile cumplite, cînd stoluri negre de corbi se adunau de pretutindeni pentru a-și astîmpăra foamea cu leșûrile ome-nești mereu proaspete.

Străduța era pustie, de parcă toți locuitorii ei ar fi murit.

— Iată că am ajuns ! spuse Henriot cu un ton sec. Dă-te jos !

Își priponi calul de-un felinar și-l duse pe Cri-Cri într-o curte îngustă, cu un puț, care nu se deosebea întru nimic de alte mii de curți pariziene.

Apoi bătu la fereastra unui apărtaament de la parter și, fără să mai aștepte răspunsul, îl pofti pe Cri-Cri să-l urmeze. Se opriră la un peron, jos, unde în fața ușei deschise îi aștepta un om în vîrstă, cărunț și posomorît. Îi lăsă să intre, apoi încuie ușa cu cheia și rămase în vestiar, în timp ce Henriot îl pofti pe băiat într-o altă odaie, care, după mobilier, părea a fi o sufragerie.

— Ia loc și așteaptă, — îi spuse el răstit, — aduc îndată documentele.

Apoi, scoțînd o cheie din buzunar, descuie o ușă și o trase după el, intrînd în odaia alăturată.

Cri-Cri nici nu apucă să vadă bine încăperea în care se afla, cînd ușa se deschise din nou și Henriot îl pofti să intre.

Îndată ce trecu pragul, Cri-Cri fu izbit de dezordinea care domnea acolo. Încăperea în care intrase părea nelocuită : mobilierul era îngrămădit la întîmplare în mijlocul încăperii ; bucăți de tencuială și de cărămidă fărîmițată acopereau podelele. Henriot trase o draperie, care ascundea o altă ușă. Lemnul proaspăt, încă nevopsit, și cărămizile roșii, netencuite, din jurul pervazului, arătau că această trecere fusese abia de curînd deschisă în zidul casei.

Cri-Cri mai avu timp să observe că dincolo de acest zid se afla încă o încăpere, din care se auzeau niște glasuri.

Se opri, și așteptă tăcut să vadă ce va urma.

— Treci înainte ! îi spuse Henriot, dar în glasul lui nu era nici urmă de amenințare sau de batjocură.

Băiatul deschise ușa și își dădu imediat seama că se lăsase prins într-o capcană. În odaie, trei ofițeri din Versailles jucau cărți. Își urmară liniștiți jocul, ca și cum nici nu l-ar fi văzut.

— Unde mă duci ? întrebă Cri-Cri mînios.

— Te-ai și speriat ? zise Henriot, de astă dată cu o voce batjocoritoare și plină de răutate. Îi căutai mereu pe dușmanii Comunei ? Trebuie să-mi mulțumești că ți-am ajutat să-i găsești. Treci înainte... și nu tremura. Poate că te voi cruța... de dragul unchiului tău.

— Nu tremur de loc, se revoltă Cri-Cri. Și nici nu mi-e teamă de dumneata !

Ușa prin care ieșiră din această odaie dădea în strada ocupată de armata din Versailles. Casa prin care trecuseră despărțea două străzi paralele : una mai era în mîinile comunarzilor, iar cealaltă fusese ocupată de inamic.

Apartamentul străbătut se afla în partea stăpînită de comunarzi și servea spionilor din Versailles ca post de observație și de legătură. Ușa de curînd deschisă în zid ducea în alt apartament, care dădea în strada ocupată de inamic. Astfel, agenții puteau pătrunde în lagărul comunarzilor fără a fi observați.

În afară de santinelele aflate la intrare, Cri-Cri văzu pe stradă numeroși civili și militari. În colț se zărea o mitralieră.

— Duceți-l în beci, lîngă ceilalți, ordonă Henriot.

Tînărul prizonier fu luat de un soldat. Un altul porni după el, cu pistolul în mînă, gata să tragă.

Cri-Cri se uita cu luare aminte la fiecare poartă pe lîngă care trecea. Peste tot se aflau santinele înarmate. O singură poartă părea nepăzită.

„Să fug“ ! îi trecu prin minte lui Cri-Cri, și se repezi cît îl țineau picioarele spre poartă. Dar abia făcu cîțiva pași, că în față i se ivi pe neașteptate un alt soldat, care îl apucă necruțător de braț.

— Permisul de trecere !

Auzi în urma sa un hohot de rîs : era Henriot. Rîsul lui vesel, nestingherit, avea tonul acela batjocoritor, care-l făcea pe Cri-Cri să-l urască atît de mult.

Jandarmul îl apucă de braț și nu-i mai dădu drumul. Cri-Cri mergea și se gîndea :

„Henriot este un spion ! Dar oare numai Henriot ? Și Lucien ? Lucien, logodnicul Madeleinei, în care unchiul Joseph are atîta încredere ? Să fie el oare acela care mi-a întins cursa ? Nu-i nimic, încercă să se mîngîie Cri-Cri, și gîndurile îi zburau unul după altul. Nu-i atît de important că m-am lăsat amăgit ca un copil. Mai importantă este chestiunea cu brasardele Mariei... Nu, nici asta ! Principalul este să pot povesti totul și cît mai repede unchiului Joseph. Trebuie să fug de aici cu orice preț !“

Cri-Cri băgă mîna în buzunar. Șurubelniță... fluier... briceag — dar parcă acestea puteau să-l ajute ? Abia

acum își dădu seama că nu erau decît niște jucării, că pînă atunci nu făcuse decît să se joace. Abia acum începea pentru el viața aceea, mare și grea, despre care îi vorbise ieri unchiul Joseph și pentru care, după cum se dovedise, Charlot nu era cîtuși de puțin pregătit.

XVII

IN NUMELE VIETII

Miercuri, 24 mai, Montmartre căzu. Puternica artilerie a celor din Versailles avea acum o poziție deosebit de prielnică ; de pe colinele ocupate putea să bombardeze pe alese orice stradă din Paris.

Căderea Montmartre-ului fu o lovitură grea pentru comunarzi, dar ea stîrni și mai mult spiritul rezistenței în inimile acestora, le întări hotărîrea de-a apăra fiecare piatră din caldarîmul orașului.

Împotriva unei mîini de eroi care apărau baricadele, cei din Versailles trimiteau mii de soldați cu artilerie grea și ușoară. Și cu toate acestea, pentru fiecare pas îi trebuiau vrăjmașului ceasuri întregi de luptă înverșunată.

Parisul ardea cuprins de flăcări. Străzile Royale, du Bac Lille, Croix Rouge păreau niște cuptoare încinse. Un inel de foc cuprinsese mărețele clădiri ale palatului Tuileries, ale Legiunei de Onoare, ale Consiliului de Stat și ale Ministerului de Finanțe. Exploziile urmau una după alta, cutremurînd văzduhul cu bubuitul lor. Vîntul încins ducea crăci rupte, bucăți de acoperiș, de scînduri, de geamuri sparte, și de felinare. Priveliștea orașului cuprins de ilăcări era înspăimîntătoare. Se părea că Parisul e gata să se prefacă în scrum și cenușă, nevrînd să se predea învingătorului.

Fațada fină, filigranată a Primăriei strălucea toată în văpaia incendiului, care arunca pînă în înaltul cerului, deasupra străzilor și piețelor orașului, uriașe limbi de foc.

Cu toată ora tîrzie, în piața din fața Primăriei se strînsese o mare mulțime pentru a-l însoți spre locul de veci pe Iaroslav Dombrovski, care căzuse în ajun, în lupta pentru Montmartre.

Bătaia sacadată a tobelor, trezind neliniștea în suflete, vesti scoaterea sicriului în stradă.

Indată după sicriu veneau detașamente din Garda Națională, detașamente de femei și de școlari. În fruntea lor pășea generalul La-Cécilia, care își adusese detașamentul de pe colinele Montmartre-ului pentru a apăra clădirea Primăriei.

Convoiul creștea mereu; de-a lungul drumului i se alipeau toți cei care voiau să-și îndeplinească ultima datorie față de generalul al cărui nume devenise atît de scump tuturor în zilele acelea.

În piața Bastiliei convoiul fu oprit de apărătorii baricadelor. În ciuda primejdiei, ei ținură să îndeplinească ritualul revoluționar. Scoțînd sicriul de pe car, îl așezară la picioarele Coloanei din Iulie¹.

Făcliile luminară un chip palid ca ceara. Dar chipul era liniștit, ca acela al unui om a cărui conștiință a rămas neîntinată.

Unul după altul trecură comunarzii și sărutarea lor de adio era jurămîntul de credință, față de ideea pentru care își jertfise viața Iaroslav Dombrovski.

Cînd ceremonia de rămas bun luă sfîrșit, convoiul se îndreptă spre cimitirul Père Lachaise, în sunetele unui marș de luptă.

---

¹ Coloana din Iulie — monument din Piața Bastiliei ridicat în cinstea luptătorilor revoluționari din iulie 1830 care curmaseră existența monarhiei Bourbonilor și trecuseră puterea în mîinile burgheziei. (Nota red. ruse).

Acolo fu îngropat trupul lui Dombrovski, înfășurat într-un drapel roșu.

Cuvântările nu ținură mult. Toți erau grăbiți să-și reia locul pe baricade.

— Aceste morminte proaspete, — spuse Louis Varlin în cuvântarea sa, arătînd spre mormintele răsărite în ultimele zile, — sînt cărămizi trainice în istoria Comunei care a pus bazele societății socialiste. Oamenii aceștia au trăit puțin, dar viața lor a fost rodnică și moartea lor a fost frumoasă. Amintirea lor va trăi de-a pururi.

Elisabeta Dmitrieva aruncă o mînă de țărînă pe mormîntul lui Dombrovski, spunînd :

— Ferice de acela care are parte de o asemenea înmormîntare. Ferice de cel căzut în luptă și înmormîntat în salvele tunurilor sale !

Toți cei din jur stăteau tăcuți, cu capul descoperit.

Tobele bătură din nou marșul de luptă și comunarzii începură să se alinieze pe batalioane.

Spre amiază, luptele se concentrară în jurul cartierului Primăriei. Armatele din Versailles începură să-l încercuiască din toate părțile. Din stînga veneau trupele generalului Cissé¹, iar din dreapta, armata Doué. În centru, chiar în fața Primăriei, înainta o coloană masivă sub comanda lui Vinoy, care întîmpina o rezistență înverșunată din partea comunarzilor.

La sediul Primăriei se adunaseră toți membrii Comunei, care mai putuseră veni. Vorbind din partea Comitetului Central al Gărzii Naționale, Georges Arnauld propuse să se facă o ultimă încercare de înțelegere cu cei din Versailles pentru încetarea războiului. Această propunere neașteptată stîrni uimirea generală.

---

¹ Cissé Ernest-Louis (1810—1882) — general francez care în timpul luptei împotriva Comunei a comandat un corp de armată din Versailles; după căderea Comunei s-a dovedit de o cruzime nemaipomenită față de comunarzi. (Nota red. ruse).

Glasul răgușit, bătrînesc, al lui Delescluse, rupse tăcerea.

— Nu m-aș fi încumetat niciodată să mă ridic împotriva tratativelor cu inamicul dacă aș fi nutrit cea mai mică nădejde în reușita lor. Numai un nebun ar putea crede că Thiers s-ar învoi să facă anumite concesiuni acum, cînd nu se mai îndoiește de victoria apropiată... Aceste tratative n-ar face decît să ne slăbească dîrzenia. Nici acum nu este încă totul pierdut și trebuie să rezistăm pînă la ultima suflare !

Aplauze puternice întrerupseră cuvîntarea delegatului militar. Cînd liniștea se restabili, Delescluse urmă :

— Nu ne-am dat niciodată în lături de la tratative de pace. Dar aduceți-vă aminte de rezultatele acestor încercări : Toate s-au dovedit zadarnice... Orice tratative, în clipa de față, sînt legate de riscul de a ne înjosi steagul, pe care ni l-a încredințat poporul. Mai bine să cădem toți, udînd steagul cu sîngele nostru, decît să-l depunem la picioarele dușmanului !

Deputații răspunseră cu o nouă explozie de aplauze și cu strigăte de încuviințare.

Cu glasul tremurînd de emoție, Arnauld ceru să fie ascultate părerile membrilor Comitetului Central al Gărzii Naționale.

— Nimeni nu vrea să renunțe la țelul nostru sau să dezonoareze steagul comunarilor. Dar vreau să dovedim, pentru ultima oară, că am făcut tot ce ne-a stat în putință pentru a înlătura cumplitele vărsări de sînge. Comitetul Central se învoiește să înceteze lupta, dacă armata inamicului va părăsi Parisul și dacă Adunarea Națională din Versailles va fi dizolvată. Să hotărască poporul în alegeri noi, libere, cui vrea să-și încredințeze soarta...

Glasul puternic și tăios a lui Joseph Bantard îl întrerupse deodată pe Arnauld :

— Mă mir de tine, Georges. Acum, cînd fiecare clipă e prețioasă, ne mai pierdem zadarnic timpul. Cine va pri-

mi să ducă tratative cu tine? Ne propui să recurgem la mijlocirea ambasadorului american Washburn. Degeaba te-ai osteni! Nu știi ce fel de om este! Acum cîteva clipe m-am întîlnit cu un scoțian, pe care îl cunosc. Mi-a povestit, revoltat, convorbirea pe care a avut-o cu ambasadorul. Scoțianul a încercat să-l convingă să mijlocească o împăcare între Versailles și Paris. Și ce i-a răspuns Washburn?... „Parizienii s-au răsculat, n-au decît să depună armele! Toți cei care au făcut parte din Comună și cei cari au sprijinit-o vor fi împușcați!“ Vedeți deci că ambasadorul Americii îl susține întru totul pe Thiers, cînd e vorba de o răfuială sîngeroasă cu comunarzii. La ce ne-am putea aștepta din partea unui asemenea mijlocitor? Washburn urăște Comuna din Paris tot atît de mult ca și Thiers, pentru că ea a pășit la construirea societății socialiste. Comuna înseamnă lupta pentru drepturile omului, înseamnă poporul — stăpîn al destinelor sale, înseamnă dreptatea și dreptul de a trăi muncind. Washburn, Thiers și Bismarck doresc în aceeași măsură să distrugă cît mai grabnic Comuna. De aceea, tratativele nu pot schimba nimic. Dacă banda lor va învinge, ea va nimici fără cruțare pe toți cei care au luptat pentru libertate. Singura deosebire e că tratativele ne-ar mai slăbi rezistența și victoria i-ar costa mai puțin pe dușmanii noștri. Tocmai de aceea nu trebuie să le dăm acest prilej!...

Cu strigăte de mînie și chemări la luptă, membrii Comunei respinseră propunerea de a se duce tratative cu reprezentanții inamicului.

Vuietul tunurilor, care porniseră atacul împotriva căilor de acces spre Primărie, însoțea discuțiile înflăcărâte ale deputaților. Zidurile clădirii se cutremurau de exploziile depozitelor de praf de pușcă și de muniții. Primejdia era prea mare și deputații se hotărîră să plece.

Abia apucară căruțele și omnibuzele încărcate cu muniții și documente să părăsească piața, cînd deodată, din ferestrele ogivale ale Primăriei, răbufniră limbi de foc.

Mărețul edificiu — martor al furtunoasei vieți politice a Parisului, care începuse la 18 martie — fu cuprins de flăcări.

La primăria arondismentului al unsprezecelea se scurgeau rămășițele detașamentelor Gărzii Naționale din cartierele ocupate de inamic. După un scurt răgaz, fiecare trebuia să-și aleagă o stradă, unde urma să ducă mai departe lupta. Nu mai existau cadre de comandă. Împrejurările arătau luptătorilor ce aveau de făcut. Toți erau uniți prin simțământul de revoltă împotriva celor din Versailles.

Dârzenia comunarzilor și fortificațiile ridicate pretutindeni pricinuiau neliniște în sînul guvernului prusac.

Prusacii aveau nevoie de bani. Thiers se obligase să le verse contribuția, imediat ce Parisul răsculat va fi nimicit.

Primind vestea că în ultimele două zile se mai ridicaseră șase sute de baricade pe străzile Parisului, Bismarck se hotărî să pună în mișcare tot aparatul diplomatic, pentru a-l ajuta pe Thiers la cucerirea cît mai grabnică a orașului.

Intr-o seară, la ușa casei din strada Chaillot numărul nouăzeci și cinci apăru un domn bine îmbrăcat, de vîrstă mijlocie și ceru portarului să-l ducă la secretarul domnului Washburn.

— Ambasadorul vă așteaptă, domnule Troncin du Mersan, vă rog să poftiți — spuse secretarul și-l pofti pe vizitator în cabinetul ambasadorului Statelor Unite ale Americii.

Washburn ședea la birou tolănit într-un jilț și citea ziarul. Fără să-și ridice ochii de pe ziar, fără să-și întrerupă cititul, răspunse rece la salutul noului venit.

Troncin du Mersan era obișnuit să găsească o primire mai binevoitoare la ambasadele străine. Deși era supus francez, omul acesta tînăr și întreprinzător făcea serviciul

de curier diplomatic pentru câțiva ambasadori străini, rămași în Paris în timpul Comunei.

Cu adevăruri care purtau sigiliile ambasadelor engleză, italiană și olandeză, Troncin du Mersan putea călători liber, fără nici o piedică, între Paris și Versailles. Își conducea singur trăpașul negru-corb, înhămat la un faeton luxos.

Sub forma de corespondență diplomatică primea pentru Thiers rapoarte secrete de la colaboratorii ambasadelor, care urmăreau fiecare pas al guvernului Comunei. Le ducea la Versailles și aducea de acolo la Paris sute de mii de franci pentru plata spionilor.

Troncin du Mersan îl întâlneau de multe ori pe ambasadorul american. Îi știa prea bine aerul plin de mulțumire de sine și de îngîmfare, pe care și-l dădea în raporturile cu ceilalți. Slugarnic în fața celor puternici, Troncin du Mersan se pricepea să fie și el arțăgos cu cei aflați mai jos pe treptele scării sociale. Iată de ce secretarul lui Thiers nu se simți cîtuși de puțin stingherit de răceala primirii și nici de disprețul pe care i-l arăta ambasadorul american.

Troncin du Mersan nu îndrăzni să se așeze fără a fi poftit și rămase în picioare, așteptînd ca americanul să-i vorbească. Dar Washburn nu se grăbi.

— Am venit trimis de domnul Thiers, — începu Troncin du Mersan, sîcîit de tăcerea ambasadorului, — sau mai bine zis am venit, pentru că m-ați chemat.

Washburn lăsă ziarul la o parte și deodată parcă prinse viață.

— Da... da. Vreau să știu cînd o să se isprăvească o dată cu răsculații? Ce v-a însărcinat domnul Thiers să-mi spuneți?

— Domnul Thiers vă încredințează că Parisul va fi curățat de răsculați în cîteva zile, chiar dacă va fi nevoie să înecăm toată capitala în sînge.

Dar și acest răspuns hotărât nu-l satisfăcu pe Washburn.

— Vorbe, vorbe, mereu vorbe goale, spuse el iritat. Lăudorosenie, ușurință franțuzească și atîta tot! Domnul Thiers s-a lăudat că va fi de ajuns ca armata să intre în Paris și în două zile va domni ordinea. Iată, au trecut patru zile și rezistența comunarzilor nu numai că nu este înfrîntă, ci, dimpotrivă, ei luptă cu și mai multă înverșunare. Domnul Thiers cunoaște această situație?

— Da, răspunse du Mersan. Domnul Thiers nu este cîtuși de puțin îngrijorat de îndîrjirea mereu crescîndă a luptătorilor de pe baricade. Ce-i drept, această rezistență pricinuieste întîrzieri dar, după părerea șefului guvernului francez, ea va îngădui distrugerea unui număr cît mai mare de revoluționari, pentru a evita pe viitor repetarea unor asemenea răscoale. Pentru realizarea acestui scop, spune domnul Thiers, merită ca sfîrșitul să mai întîrzie cu cîteva zile.

— Poate, se îmblînzi deodată Washburn. Ținînd seama de fondul problemei, cîteva zile nu au prea multă importanță; așa am și scris guvernului meu la Washington. Și ca să nu se mai poată spune că guvernul american nu face nimic pentru a opri masacrul de pe străzile celui mai de seamă oraș european, am întreprins și eu ceva. Azi dimineață l-am însărcinat pe secretarul meu să comunice membrilor Comunei că aș putea să contribui la începerea tratativelor dintre Paris și Versailles.

Troncin du Mersan rămase uimit. Nu se putea încrede în sinceritatea bunelor intenții ale lui Washburn și nu înțelegea unde voia să ajungă americanul.

— Dar, după cum știți, domnule ambasador, guvernul francez este împotriva oricăror tratative de pace cu răsculații.

— Bineînțeles c-o știu! Nici eu nu cred în succesul unor asemenea inițiative.

— Atunci cu ce scop ați făcut acest pas?

Washburn răspunse abia într-un târziu.

— N-a fost o inițiativă proprie, începu el. S-au depus numeroase stăruințe ca să primesc rolul de mijlocitor între Versailles și Paris.

— Și cine anume a intervenit? întrebă Troncin du Mersan devenind foarte atent.

— Nu mai târziu decât eri a venit la mine un ziarist, scoțianul Robert Ryde, care m-a rugat în numele umanității să intervin pentru a se înceta distrugerea în masă a populației pariziene.

— Ryde i-a scris în această privință și domnului Thiers. Ziaristul i-a atras atenția șefului guvernului francez asupra așa-ziselor atrocități săvârșite de armatele noastre cu prilejul ocupării diferitelor cartiere ale capitalei, spuse du Mersan.

— Și ce-a răspuns domnul Thiers?

— A răspuns că parizienii nu pot fi socotiți decât ca rebeli. Dacă depun armele, vor înceta și execuțiile.

— De fapt, cam așa i-am răspuns și eu... Acum însă guvernul prusian mi-a cerut să intervin. Bismarck este nemulțumit că afacerea aceasta se prelungește atît de mult, spuse Washburn răspicat.

— Dar tratativele nu vor grăbi mersul lucrurilor. Guvernul din Versailles nu va înceta operațiunile militare decât atunci cînd răsculații vor capitula fără nici o condiție. Dar ei nu vor face așa ceva. De aceea, intervenția dumneavoastră nu va aduce nici un folos Prusiei, ci, dimpotrivă, va pricinui o nouă pierdere de timp.

— Nu-i tocmai așa, obiectă ambasadorul american cu vioiciune. Bismarck știe ce face. Tratativele vor trezi în rîndurile parizienilor nădejdea într-o soluție pașnică. Unele batalioane ale Gărzii Naționale tot mai cred în neutralitatea Prusiei. Se poate ca ele să se bizuie pe succesul intervenției Cancelarului și astfel ura lor să mai slăbească. Desigur, în aceste tratative nu trebuie să se pomenească nimic despre capitulare. Dimpotrivă, cred că ar

fi mai potrivit să se pună condiții, pe care parizienii să le poată primi. Doar asta nu obligă pe nimeni la nimic.

...A doua zi un împuternicit al lui Washburn transmise guvernului Comunei condițiile înțelegerii, care, după asigurarea lui, porneau de la guvernul prusian. Ele sunau astfel :

„Amîndouă părțile trebuie să suspende ostilitățile. Se vor face noi alegeri atît pentru guvernul Comunei, cît și pentru Adunarea Națională. Armata din Versailles va părăsi Parisul și va ocupa forturile exterioare și locurile din jurul lor. Paza Parisului va fi încredințată Gărzii Naționale. Nimeni dintre cei ce fac parte din armata Comunei nu va avea de suferit vreo pedeapsă“.

Aceste condiții atît de prielnice, propuse de America și de Prusia, făcură ca mulți dintre membrii Comunei să șovăie.

Delescluse și Bantard încercară să demaște această nouă manevră a inamicului.

— Feriți-vă de înșelăciuni ! le spuse tovarășilor săi delegatul militar. Dacă vom primi să ducem aceste tratative, dușmanii noștri vor striga sus și tare că ne-am recunoscut greșeala și că sîntem gata să ne căim. Dacă însă tratativele începute vor fi întrerupte, ei vor afirma că noi sîntem aceia care nu vrem să ne împăcăm și vor profita de acest lucru pentru a-și justifica cruzimele. Vor să ne slăbească voința de luptă. Nu vă lăsați amăgiți de provocatori !

Cu toate acestea, guvernul Comunei nu se putu hotărî să respingă tratativele de pace.

La propunerea lui Washburn, o delegație fu trimisă la Vincennes, unde se afla împuternicitul lui Bismarck. Din ea făceau parte Delescluse, Arnauld, Vermorel¹ și Valien.

---

¹ Vermorel Auguste — Jean Marie (1841—1871) — revoluționar francez, ziarist și istoric, membru al Comunei, unul din activiștii ei ; rănit pe baricade, moare în spitalul din Versailles. (Nota red. ruse).

Cînd se apropiară de porțița Vincennes, Garda Națională îi întâmpină cu neîncredere :

— Cum ! strigă comandantul gărzii. În clipa aceasta atît de critică pentru noi, dușmanii fac paradă de sentimente umanitare ? Cîne să-i creadă ? Sînteți nebuni sau trădători, că vreți să fugiți de pe cîmpul de luptă ?

Delescluse făcu un pas înainte, spunînd :

— Ne îndeplinim o datorie cetățenească.

— Cetățene delegat militar, de n-ați fi și dumneavoastră printre membrii delegației, aș fi poruncit să fie toți arestați — se auzi răspunsul comandantului gărzii. Și să nu uitați, fără un permis de trecere semnat de Comitetul Salvării Publice, nimeni nu poate trece aceste porți !

Cei patru membri ai Comunei, în frunte cu ministrul de război, nu izbutiră nici să convingă, nici să oblige garda să-i lase să treacă, atît de neverosimile păreau lucrurile date cu privire la scopul călătoriei lor.

A doua zi, din însărcinarea delegației, Arnauld, cu permisul de trecere al Comitetului Salvării Publice, ajunse la postul prusac din Saint-Denis, unde prezentă scrisoarea ambasadorului american. Spre marea mirare a delegatului și spre indignarea comunarzilor, prusacii refuzară să stea de vorbă cu el.

Washburn și Bismarck își amintiseră scopul urmărit : dușmanii ascunși avuseseră grijă ca vestea despre tratativele de pace să se răspîndească cu repeziciune printre batalioanele Gărzii Naționale. Incredîndu-se în neutralitatea Prusiei, soldații Gărzii Naționale depășeau uneori în timpul retragerii liniile prusiene. Santinelele nemțești îi arestau imediat și îi predau guvernului din Versailles. Dacă încercau să protesteze erau împușcați pe loc.

Prezicerile lui Delescluse și ale lui Bantard se adeveriră.

Dar îndată ce aflară de vicleșugul ambasadorului american, comunarzii se aruncară cu și mai multă îndârjire asupra inamicului. Nu-i mai conducea nimeni în această ultimă luptă. Nu mai nădăjduiau în victorie, dar voiau să moară în numele viitorului, în numele unei vieți mai fericite, mai bune.

Acum nu mai rămăseseră în mâinile comunarzilor decât cartierele muncitorești. Și aici, muncitorii treceau mereu de la apărare la atac.

Pe înălțimile Buttes-aux-Quai, detașamentul lui Vrublevski respinse atacul dinspre apus al unor puternice coloane inamice și trecu la o scurtă și vijelioasă contra-ofensivă. Reuși să-i respingă pe cei din Versailles dincolo de râul Bierre. Felul hotărât și organizat al acțiunii, cunoașterea și înțelegerea situației și nesecata însuflețire a federaților îi îngădui lui Vrublevski, luptător tot atât de îndrăzneț ca și compatriotul său Dombrovski, să păstreze timp de treizeci și șase de ore pozițiile, în ciuda atacurilor furioase ale inamicului.

Pentru a-l sili pe Vrublevski să se retragă fu nevoie de o acțiune comună a corpurilor de armată ale generalilor Cissé și Vinoy, și a brigăzilor generalilor Bauchet și Osmond, ajutate de alte trei divizii, care atacau din trei părți deodată. Batalioanele lui Vrublevski erau amenințate de o încercuire completă. Trecînd pe celălalt mal al Senei cu cei o mie de oameni ai săi și cu întreaga artilerie, el execută retragerea într-o ordine atât de deplină și cu atîta măiestrie, încît cei douăzeci de mii de soldați ai armatei din Versailles nu se mai încumetară să-l atace pe noile sale poziții.

Între timp, la primăria arondismentului al unsprezecelea soseau mereu rămășițele batalioanelor distruse, care se uneau pentru a se arunca din nou în luptă.

Delescluse nu închisese ochii de patru zile și patru

noapți și abia se mai ținea pe picioare. Rămase totuși la datorie, alături de tinerii delegați ai Comunei.

Delegatul financiar Jourde primise de la Banca de Stat o jumătate de milion de franci — ultimii bani ai Comunei. Și deși știa că plătea pentru ultima oară salariul Gărzii Naționale, controla cu grijă și fără grabă statele de plată, înainte de a împărți banii.

Procurorul adjunct Féré¹ lua interogatoriile spionilor și trădătorilor prinși, de parcă procuratura revoluționară ar mai fi avut încă mult timp de împărțit dreptatea. Raoul Rigot nu se mai afla lângă el... Glorioasa viață a unicului procuror a Comunei fusese curmată la douăzeci și șase de ani : fusese împușcat în strada Gay-Lussac, după luarea baricadei Panthéonului, pe care o apăraseră.

Delescluse se adresă deputaților aflați la primărie :

— Propun tuturor membrilor Comunei să-și pună eșarfele și să treacă în revistă batalioanele, care se mai pot alcătui. Vom porni în fruntea lor spre pozițiile care mai pot fi smulse din mâinile inamicului.

Propunerea lui Delescluse fu primită în unanimitate.

Centrul atacurilor furioase ale inamicului era acum piața Château d'Eau, de unde, ca niște raze, porneau opt străzi. Se părea că această piață despărțea cartierele aristocratice ale Parisului de cele muncitorești.

Armatele din Versailles voiau să ocupe Château d'Eau pentru a deschide calea spre Belleville și Ménilmontant — ultimele fortărețe ale Parisului revoluționar.

Toți cei care mai puteau ține arma în mână se repeziră pe baricadele de la Château d'Eau. Dar Delescluse nu putea pleca atât de ușor ; era mereu reținut cu fel de fel de treburi.

Cînd în cele din urmă reuși să iasă din primărie, fu întâmpinat la ușă de Dmitrieva. Era rănită și-l ducea pe

---

¹ Féré Théophile-Charles (1845—1871), muncitor francez, ziarist, membru al Comunei, procuror adjunct al Comunei, a condus lupta împotriva contrarevoluției. A fost împușcat de cei din Versailles. (Nota red. ruse).

brațe pe Frankel¹, însîngerat. Amîndoi luptaseră în vestitul batalion 101.

Delescluse le strînse mîna, întrebîndu-i :

— Cum stăm cu strada Magnant ?

— Mai rezistă — răspunse Dmitrieva și un zîmbet slab trecu peste chipul ei palid și obosit.

Delescluse porni mai departe. Încordîndu-și voința își mișca picioarele care nu-l mai ascultau.

Pe bulevardul Voltaire întîlni doi tineri soldați din Garda Națională, care escortau un ofițer din Versailles.

Unul dintre ei, tînăr de tot, aproape un copil, cu o față energică și expresivă, făcu un pas înainte. Îl recunoscu pe Delescluse și glasul îi tremura de emoție cînd se adresă delegatului militar.

— Am venit să cerem moartea acestui om, spuse el, arătîndu-l pe ofițerul captiv. L-am luat prizonier într-o luptă corp la corp. Sub ochii mei l-au ucis pe fratele meu rănit. Am vrut să-l împușcăm, dar comandantul nostru s-a împotrivit și a dispus trimiterea lui la Comitetul Salvării Publice. În fiecare zi ai noștri sînt sugrumați, sînt uciși fără milă: În fiecare zi vedem cum cad răpuși prietenii noștri. Cerem răzbunare ! Nu vrem ca ucigașii fraților, surorilor și mamelor noastre să rămînă în viață... Nu ne precupețim sîngele, dar cerem dreptul de a-i pedepsi pe călăi. Ei trebuie să moară !

Delescluse tăcu. După un răstimp de chinuitoare așteptare spuse încet :

— Vă înțeleg și simțămintele și mînia voastră dreaptă. Dar să nu ne purtăm ca dușmanii noștri, să nu ucidem fără judecată un om dezarmat, chiar dacă i se cuvine cea mai aspră pedeapsă. Prizonierul va fi judecat. Féré va avea grijă ca judecata să aibă loc fără nici o amînare.

---

¹ Frankel Léo (1844—1896) — muncitor giuvaergiu, ungur, membru al Internaționalei I-a, unul dintre conducătorii Comunei ; conducea Comisia Muncii (Ministerul Muncii). Era în corespondență cu Marx. După căderea Comunei, rănit, s-a refugiat în Elveția. Mai tîrziu a fost ales membru în Consiliul General al Internaționalei.

Iar tribunalul Comunei nu va îngădui ca ucigașii fraților noștri să rămână nepedepsiți.

Și-l luă de mână pe tânărul care continua să protesteze și să-și arate nemulțumirea :

— Dacă veți călca disciplina revoluționară, veți face jocul dușmanilor noștri !

— Bine, — răspunse posomorît tânărul, — vom lupta pînă la sfîrșit !

Delescluse petrecu mult timp cu privirea cele trei siluete, care se depărtau din ce în ce mai mult, apoi se înapoie încet la primărie.

Aici află că se luase hotărîrea ca guvernul Comunei să treacă la primăria arondismentului douăzeci, deoarece armata din Versailles începuse o mișcare de încercuire a arondismentului al unsprezecelea.

— Se pare că acesta va fi ultimul sediu al Comunei, spuse posomorît Féré, care se apropiase între timp.

Delescluse nu-i răspunse. Se așeză la o masă și începu să scrie :

„Rămîi cu bine, dragă soră ! Nu cred să scap cu viață dintr-o nouă bătălie de seama celor prin care am avut prilejul să trec pînă acum. Nu vreau să fiu nici jucăria, nici victima reacțiunii triumfătoare. Ultima rămășiță a puterilor mi-o voi folosi pentru opera căreia i-am consacrat întreaga viață. Înainte de a-mi afla liniștea veșnică, îți trimit ultimul meu gînd. Tu mi-ai înlocuit familia, după moartea bieteii noastre mame. Te binecuvîntez. Rămîi cu bine !“

Băgă scrisoarea în buzunar și, după ce-și puse pălăria, dădu să iasă din odaie. În prag se izbi de Jourde.

— Te căutam, spuse ministrul finanțelor. Suie-te în omnibuz, trebuie să ne mutăm la primăria arondismentului douăzeci.

— Nu viu cu voi... N-am ce căuta acolo, răspunse Delescluse. Mă duc să-mi îndeplinesc datoria, să-mi dau

viața pentru cauza Comunei. E ultimul lucru pe care-l mai am de făcut.

Și cu o tărie de neașteptat din partea unui om atât de vîrstnic, porni spre Chateau d'Eau.

Jourdes și Liségaray¹ îl urmară. Pe drum îi întreceau mereu mici detașamente de federați, care se grăbeau să apere fortificațiile din Chateau d'Eau.

Delescluse mergea pe bulevardul Voltaire, așa cum umblase întotdeauna: cu pălăria pe cap, într-o haină închisă, cu pulpane lungi și pantaloni negri. Mergea fără nici o armă, sprijinindu-se într-un baston. Brîul roșu abia i se vedea de sub curea. Pe măsură ce se apropia de piața Chateau d'Eau, drumul pe bulevard se dovedea tot mai greu. În jurul baricadei, obuzele cădeau și explodau fără încetare.

— Stai, Louis! îi strigă Jourde lui Delescluse. E o adevărată sinucidere!

— Nu, nicidecum! răspunse delegatul militar mergînd mai departe. Sinuciderea este o negare a vieții, iar noi murim în numele vieții. Puterile îmi sînt pe sfîrșite. Nu mai pot ține arma în mînă, dar îi pot îmbărbăta pe ceilalți. E ceea ce am de gînd să fac...

Jourde nu răspunse. Lîngă ei, Vermorel se prăbuși de pe cal. Se urcase în ziua aceea pentru prima dată în șa și cutreierase călare baricadele, îmbărbătîndu-i pe comunarzi și organizînd detașamente noi.

Jourde și Liségaray se grăbiră să-l ajute. Il ridicară și-l duseră pe brațe la spital. Delescluse strînse mîna tovarășului rănit și porni mai departe.

Soarele apunea spre marginea pieții, iar Delescluse mergea mereu, înaintînd cu același pas hotărît. Nu-l mai urma nimeni. O grindină de gloanțe cădea pe stradă, dar Delescluse ajunsese nevătămat pînă la baricadă. Apariția

---

¹ Liségaray Prosper-Olivier (1839—1901) — ziarist francez, istoric și participant al Comunei. (Nota red. ruse).

lui pe creasta terasamentului baricadei fu atît de neaşteptată, încît puştile amuţiră deodată.

Dar acest răgaz nu dură decît o clipă. Delescluse îşi ridică bastonul, vrînd parcă să-l ameninţe pe inamic sau să-i îmbărbăteze pe ai săi.

În faţa lui se porni din nou şuieratul gloanţelor, iar din spate auzi deodată zgomotul de paşi, atît de cunoscut şi de dorit, şi strigătele puternice care însoţeau atacul.

Strigînd : „Pentru Comună ! Pentru libertate !“, comunarzii împinseră un tun acolo unde stătea acum bătrînul soldat al Revoluţiei. Tunul ajunse aproape lîngă el, cînd deodată Delescluse se prăbuşi lovit de un glonţ inamic.

Şi în clipa aceea, de sus, de pe baricadă, răspunse cu totul pe neaşteptate tunul, semănînd panica în rîndurile soldaţilor inamici care atacau, iar contraatacul fulgerător al comunarzilor îi puse pe fugă.

Vîntul umflă eşarfa roşie de pe trupul neînsufleţit al delegatului Comunei şi o întinse ca un steag plecat în faţa luptătorului căzut.

XVIII

MAMA LOUISEI

De patru zile Louise Michel nu se mai întorsese acasă.

În căsuţa din strada Oudot se afla şcoala şi o mică locuinţă, pe care o ocupa Louise şi cu bătrîna sa mamă.

Aici toate erau neschimbate, ca de obicei.

Doamna Michel, o bătrînică de statură mijlocie, căruntă, cu trăsături frumoase şi cu o înfăţişare plăcută, se apucă să pregătească cina sărăcăcioasă, cu toată neliniştea care-i sfîşia inima.

„Dacă Louise se va întoarce, va veni desigur flă-

mîndă“, se gîndi mama și începu să curețe cartofii cu mîinile tremurînde. Apoi puse ibricul de cafea într-un termos improvizat dintr-un morman de pernițe brodate, de toate mărimile.

Cineva bătu la ușă.

Doamna Michel acoperi cu grijă ibricul cu un șal și se grăbi să deschidă. Știa că Louise bătea altfel, dar se putea să fie și un trimis al fiicei sale.

Se bucură, recunoscînd silueta subțire a florăresei Marie, care locuia peste drum de casa ei.

— Ce vrei, fetiço ?

— Domnișoara Louise nu s-a întors încă ? întrebă Marie îngrijorată.

— Nu, nu s-a întors...

— O, doamnă ! Mi-e așa de frică ! Soldații din Versailles mișună prin cartierul nostru, cercetează toate casele, ucid bărbații și iau femeile și copiii. Mama și cu mine ne temem pentru dumneavoastră. N-ați vrea să plecați de-acasă ?

— De ce să mă tem ?

Doamna Michel își îndreptă cu mîndrie spatele și-i păru deodată Mariei nespus de înaltă.

— O, doamnă ! Se aud zvonuri atît de cumplite ! Marie își împreună palmele slăbuțe. Dacă prietenul meu Cri-Cri de la „Greierul vesel“ ar fi fost aici, fără îndoială y-ar fi sfătuit unde să vă adăpostiți. Dar nu mai putem străbate pînă la el, cartierul nostru este încercuit.

Chipul Mariei se întunecă. Cufundată în gîndurile ei, doamna Michel nu băgă de seamă această schimbare.

— Mulțumesc, Marie, că ai venit să mă previi, spuse ea cu glasul liniștit. Sînt gata să-i întîmpin pe acești nemernici.

— Totuși n-ar trebui să rămîneți singură, stăruie fetița. Ați putea pleca... de pildă la sora dumneavoastră. Numai să nu rămîneți aci !

Doamna Michel zîmbi cu blîndețe. Marie se uită la ea uimită, cu ochii larg deschiși. Cum mai putea femeia aceasta să zîmbească și să vorbească atît de liniștită? Se zvonea că Louise, singura ei fată, atît de iubită, fusese împușcată de cei din Versailles...

Bătrîna doamnă Michel se grăbi deodată și trecu în mica încăpere de alături, care servea drept sufragerie.

— Uite ce-i, Marie. Pesemne Louise nu se va întoarce nici astăzi. Dacă cei din Versailles se plimbă în voie pe strada noastră, ea nu trebuie să vină aici. Du-i mamei tale, asta — și scoțînd ibricul cu cafea dintre perne, îl puse în mîinile Mariei, care se uită uluită la ea. Cafeaua o s-o mai întărească pe mama ță.

— Dar dumneavoastră, doamnă Michel? Cafeaua aceasta poate să vă prindă bine și dumneavoastră.

— Ia-o, Marie! Doamna Michel clătină din cap cu un aer obosit: mie n-o să-mi mai trebuiască...

Marie mulțumi, luă ibricul cu cafea și se îndreptă încet spre ieșire.

Indată ce ușa se închise în urma ei, doamna Michel își roti prin casă privirea tristă.

Locuința lor avea două odăițe prietenoase, care serveau totodată și de bucătărie, și de sufragerie, și de dormitor, și de odaie de lucru a Louisei. Nicăieri vreo urmă de praf sau de gunoi. Cele cîteva castroane și crătiți, care atîrnau deasupra plitei, străluceau ca noi. Pretutîndeni, pe mese și pe ferestre, erau flori în glastre și în ghivece.

„Dacă vin cei din Versailles? se gîndi bătrîna. Trebuie să distrug tot ce-ar putea să-i vatăme Louisei“.

Și se apucă să deschidă, unul după altul, sertarele mesei la care fiica ei lucra de obicei seara. Dar curînd se dădu bătută în fața acestei operații grele: erau atîtea hîrtii, nu-i era ușor să aleagă. Pe care să le distrugă, și pe care să le păstreze?

Bătrîna rămase o clipă nemișcată cu mîna pe mormanul de acte, cufundată în gînduri.

O revăzu ca aievea pe fiica sa, așa cum o știa impetuoasă și înflăcărată, cu privirea neînfricată a ochilor mari și negri. „Fecioara Roșie din Montmartre“! Așa o porecliseră pentru vâlul care îi acoperea trupul zvelt. De acest vâl, nu se despărțea niciodată. Oare nu era el o dovadă mai distrugătoare decît toate aceste hîrtii?...

Doamna Michel închise la loc sertarele mesei și se apropie de geam, atrasă de strigătele care răzbeau din stradă.

O trecură fiorii. Văzu zăcînd pe trotuar un om, plin de sînge. Fața-i era desfigurată, de nerecunoscut.

Murise, dar o mîină de oameni tot mai țipau furioși în jurul lui.

Doamna Michel îi recunoscuse pe Pichet, brutarul cel bondoc, pe negustorul de vinuri Durci, cu nevasta lui, și pe alți bogătași ai cartierului. Își arătau mulțumirea față de cei trei soldați ai armatei din Versailles, care-l ucisese pe cel căzut.

La celălalt capăt al străzii se arătă silueta uscățivă a doamnei Libou, pe care o știau prea bine toți locuitorii cartierului. Alerga undeva grozav de grăbită, dînd din mîinile ei uscate, osoase, și peste măsură de lungi. Din cînd în cînd se întorcea amenințătoare și striga, nu se știe către cine :

— Veniți după mine să vă arăt! Știu prea bine unde șade!

Abia acum doamna Michel văzu că-n urma văduvei Libou venea un detașament de soldați din Versailles.

„Unde s-o fi ducînd?“ se gîndi ea cu teamă, văzînd că primul detașament dispăre în clădirea din fața casei sale. Incepu să-i treacă în revistă pe toți locatarii de acolo. Bătrîna Clibet? Amîndoi băieții ei sînt comunarzi și nu se mai știe nimic de soarta lor. Sau poate ceasornicarul Rayneau? Fusesse unul dintre cei dintîi care plecase să lupte pe baricade... sau poate Meunier?...

O izbitură puternică cu patul puştii în uşa de la intrare întrerupse gândurile doamnei Michel. Se repezi să deschidă.

Abia apucă să tragă zăvorul şi doamna Libou năvăli în casă, cu detaşamentul care o urma. Va să zică asta era ! Va să zică femeia aceasta rea conducea detaşamentul soldaţilor din Versailles spre casa doamnei Michel.

— Am ajuns ! Aici este ! triumfă doamna Libou. Ia priviţi ! Iată-i portretul ! şi se repezi drept în dormitor unde, în colţ, pe măsută, se afla un portret mare al Louisei.

— Cum o cheamă pe fata ta ? tună ofiţerul, lăsându-şi mîna grea pe umărul doamnei Michel. Răspunde !

— Louise Michel, se auzi răspunsul ei liniştit. Rosti cu mîndrie numele vestitei sale fiice.

— Unde se află acum ? urmă ofiţerul.

— Nu ştiu.

Doamna Michel nu-şi pierdu cumpătul. Ochii ei mari şi trişti ţinteau faţa roşie de mînie a ofiţerului.

— Cum aşa „nu ştiu“ ? T r e b u i e să ştii ! Ofiţerul sublinie cuvîntul „trebuie“.

— A plecat de patru zile şi nu s-a mai înapoiat. Asta-i tot ce vă pot spune.

— Dacă nu ne arăţi imediat unde se ascunde ciuma asta roşie, vei plăti cu viaţa.

Ofiţerul, cu o mişcare furioasă, aruncă jos de pe măsută portretul Louisei.

Mama dădu să-l ridice, dar ofiţerul fu mai iute decît bătrîna : strivi cu piciorul geamul, care trozni sub cizma grea.

Fără a rosti o vorbă, doamna Michel aruncă o privire tristă către portretul fiicei sale.

— Percheziţionaţi ! ordonă scurt ofiţerul.

Hîrtille, pe care abia cu cîteva clipe mai înainte doamna Michel se sfiise să le atingă fără voia fetei, zburau acum prin odaie, ca nişte pasări albe, speriate.

Doamna Libou îi ajuta de zor pe jandarmi în treaba aceasta murdară.

— Dacă nu spui unde ți-e fata, te luăm în locul ei, o amenință ofițerul.

O licărire slabă de bucurie se aprinse în ochii doamnei Michel.

„Ah, dacă ar fi adevărat ! Dacă aş putea cu prețul vieții mele să-mi scap fetița !“ se gândi bătrîna.

— Îți dau zece... nu, cinci minute să te gîndești, tună undeva, aproape de tot, glasul aspru și răstit al ofițerului.

Doamna Michel închise ochii, pentru a nu vedea cum mîinile soldaților răvășeau necruțătoare casa, în care trăise și lucrase scumpa ei Louise. După zgomotul obiectelor care cădeau și se spărgeau, încerca să-și dea seama ce anume căutau soldații.

Iată, acum au spart portretul soțului ei, al tatălui Louisei, mort de atîta vreme. „Ah, desigur că au tras perdeaua de pe colivia lui Coco, papagalul, de aceea se lovește așa de gratii !“...

Doamna Michel deschise ochii speriată. Da, așa era : perdeaua de satin negru, care acoperea colivia bătrînului, dar încă frumosului papagal, răsfățatul Louisei, fusese azvîrlită jos. Papagalul, umflat în pene, speriat și orbit de lumină, se ghemuise acum într-un colț al coliviei, lîngă cutia cu semințe.

Doamna Michel făcu o mișcare ca să mîngîie pasărea speriată. Și parcă mulțumindu-i pentru grija ei, papagalul rosti cuvîntul pe care-l știa cel mai bine :

— L-l-l-ouise, L-l-l-louise !

Glasul strident al pasării îi scoase cu totul din fire pe jandarmi. Unul dintre ei băgă mîna în colivie, apucă pasărea și îi strivi căpșorul pestriț.

— De ce ai făcut asta ? Doamna Michel își frînse mîinile.

— Să nu mai rămînă nimic viu în casa aceasta ! țipă jandarmul, furios.

Doamna Michel se uită tulburată în jur. Își dădu seama că în casa aceasta nu va mai fremăta niciodată viața. Louise a ei nu se va mai întoarce niciodată, nu o va mai revedea niciodată.

Umerii i se gîrboviră. Peste cîteva clipe își ridică fruntea, pentru a privi în jur, apoi spuse :

— Cele cinci minute au trecut... Sînt gata să vă urmez.

XIX

„N-O SĂ BEȚI DIN VINUL NOSTRU !”

Încet, ca să nu verse cafeaua, Marie coborî scara casei unde locuia bătrîna Michel și tocmai voia să treacă drumul, cînd la o cotitură zări statura înaltă, atît de cunoscută a Claudinei.

Vivandiera se grăbea. O boare de vînt îi răscolea buclele negre, care îi cădeau pe umeri. Ducea o damigeană cu vin roșu, pe care o strîngea la piept, sub un șal înnodat cruciș.

— Doamnă Claudine ! o strigă Marie.

Claudine îi zîmbi de departe și-și iuți pasul.

Marie începu și ea să se grăbească. Voia să-i vorbească mai pe-ndelete, să afle ce se petrecea în oraș.

— Încotro atît de tîrziu ? o întrebă Marie, strîngîndu-i mîna.

— Mă grăbesc să ajung în strada Vieille-du-Temple, unde au fost aduse două grupe de prizonieri. Poate mai sosesc la timp... O să bea și ei săracii din vinul nostru și-o

să le mai vină inima la loc... O să le fie mai ușor să moară...

— Dar n-o să te lase soldații !...

— Am mai făcut-o azi de două ori. Acum, noaptea, e și mai ușor, răspunse vivandiera și zîmbi cu amărăciune.

Marie se uită cu admirație la Claudine.

— Dar Claude ? întrebă ea. . .

La auzul acestui nume, fața vivandierei se însenină :

— L-am lăsat la o vecină care are grijă de el. Mă crezi că-n ultimul timp, nici nu l-am văzut în fiecare zi ?

— Ei, frumoaso, tocmai la timp ai sosit ! Nu cumva ne aduci vin ? De cînd îl așteptăm ! Ia, dă-l încoace, să-l gustăm ! auzi Marie în spatele ei.

Doi soldați se apropiau în grabă de Claudine.

Unul întinse mîna spre damigeană, dar vivandiera se feri deodată în lături.

— Nu-i pentru voi ! spuse ea aspru.

— Ia te uită, ce arțăgoasă ! Prea ții la preț ! Dar, fie și cu plată. Asta nu ne poate opri ! și soldatul băgă mîna în buzunar.

— N-am nevoie de banii tăi ! Și nu-ți dau vinul, i-o tăie scurt Claudine.

Marie se uita speriată, cînd la soldat, cînd la fața Claudinei, care se acoperise toată cu pete roșii.

Soldatul se supără.

— Nu-l dai, ți-l luăm cu de-a sila ! Drăguțul tău poate să bea și apă ! și, rîzînd grosolan, întinse mîna să ia damigeană din brațele Claudinei.

— N-o să beți voi din vinul nostru ! strigă vivandiera înfuriată și ferindu-se de soldat trînti din răspuțeri damigeană de pietrele caldarîmului.

Șiroaie de vin se prelinseră peste bolovani, alcătuiind mici băltoace roșii.

Innebunit de furie, soldatul scoase revolverul și, înainte ca Marie să-și poată da seama de ceea ce se petrecea,

Claudine se prăbuși. Vivandiera nici nu gemu, nici nu strigă... Striga Marie cu o voce sălbatică, fără să-și poată lua ochii de la firele subțiri de sânge, care curgeau amestecându-se cu cele purpurii ale vinului.

Marie se aruncă în genunchi în fața Claudinei, care zăcea la pământ, și-i luă mîna. Era o mîna grea, fără viață... Vivandiera nu mai răsufli. Trăsăturile feței i se destinseseră și căpătaseră o expresie severă, aproape aspră.

— Cară-te de aici, dacă nu vrei s-o pățești și tu! răcni soldatul furios, că rămăsese fără vin.

Marie o luă la goană. Mai repede, cît mai repede să ajungă acasă, la mama! Să-și înfunde capul în pernă! Să închidă ochii! Să nu mai vadă, să nu mai audă nimic! Să uite!...

Marie se opri în pragul casei. Trebuia să se liniștească! Tot mai gîfîia și inima îi bătea să-i spargă pieptul.

— De ce ai lipsit atât de mult ? Unde ai fost ? se auzi vocea slabă a doamnei Mollet, care zăcea în pat.

— Am fost la doamna Michel, mămico. Ți-a trimis cafea... Numai că... am căzut pe drum și am vărsat-o toată...

— Nu cumva te-a supărat cineva, Marie ? Spune-mi, draga mea !

Fetița simți cum o îneacă plînsul. Izbucni într-un hohot de suspine.

— Ce-î cu tine ? Ce ai ? întrebă mama ei speriată, ridicîndu-se într-un cot.

— Îmi pare rău... c-am vărsat cafeaua !

— Nu ți-e rușine să plîngi pentru asemenea fleacuri !
o dojeni doamna Mollet. Mai bine spune-mi, s-a întors domnișoara Louise ?

— Nu s-a întors încă.

— Nu cumva or fi arestat-o ?

— Nu-u-u știu, sughiță fetița, ștergîndu-și lacrimile.

— Ah, ce zile înspăimîntătoare ! spuse oftînd doamna Mollet. Cît ai lipsit a venit vecina Antoinette și mi-a povestit că străzile sînt pline de morți... Oare să fie adevărat ?

— Nu știu, eu n-am văzut... se grăbi s-o liniștească Marie.

— Ce-o să se facă femeile și copiii acelor care au rămas morți în stradă, urmă doamna Mollet.

Și vorbi așa multă vreme, iar Marie dădea mereu din cap, în timp ce sufletul îi era în strada aceea, unde zăcea moartă Claudine.

Noaptea, Marie nu putu să adoarmă. În mintea ei se îngrămădeau atîtea gînduri noi, neobișnuite. Cîte schimbări într-un răstimp atât de scurt ! Cu puțin înainte, numai cu două luni în urmă, Marie nu-și închipuise decît foarte vag viitorul. Se vedea doar în vis o adevărată florăreasă, nu dintre acelea care vînd violete la colțul străzii, nu ! O florăreasă pricepută, care face din materiale scumpe —

atlas, catifea și alte materiale de preț — flori minunate, podoabe pentru rochiile cucoanelor elegante.

Și deodată veniseră puținele zile fericite ale Comunei și visurile de odinioară i se părură Mariei caraghioase și fără rost. Dar și Marie nu mai era aceeași. Mărturisise deschis mamei, lui Charlot și lui Gaston, că în adâncul sufletului ei își dorise întotdeauna să fie învățătoare, ca Madeleine Rocques sau chiar ca domnișoara Louise. Dar oare mai înainte ar fi îndrăznit măcar să se gândească la așa ceva? Și acum... E drept, înainte de a putea învăța pe alții, mai avea ea singură încă mult de învățat. Dar de aci înainte Marie nu va mai sta la colțul străzii cu buchețelele de flori: la toamnă va merge și ea la școală.

Din ordinul Comunei numeroase școli, ținute de călugări, fuseseră prefăcute în școli publice. Toate profesoarele călugărițe fuseseră înlocuite la școala Saint-Nicolas, prin fața căreia trecea Marie în fiecare zi. O dată cu noile învățătoare, pătrunsese în atmosfera stătută, înăbușitoare a școlii, o boare proaspătă de aer curat... În locul statuii de lemn a maicii domnului, se afla acum o hartă mare a Franței. Arătînd rîurile, orașele, munții, cu o linie de fier, cu care înainte călugărița necruțătoare lovea degetele fetițelor pedepsite, învățătoarea povestea acum cu înflăcărare copiilor cît de bogat este pămîntul Franței și cît de fericită va ajunge țara, cînd pilda Parisului va fi urmată și de alte orașe și sate! Fetițele uitau că se află în clasă, la lecție, și nu voiau să mai plece, deși clopoțelul suna mereu, chemîndu-le la masă...

Marie se întoarse pe cealaltă parte și-și trase cearceaful peste ochi.

Răsuflarea liniștită și egală a mamei ajunse pînă la urechea fetei.

Maria sări din pat și fugi la geam. Mai era întuneric, totuși fetița își îndreptă privirile spre locul unde rămăsese trupul Claudinei. Se rezemă cu palmele de pervaz și se uită afară în stradă. Liniște... Numai din cînd în cînd se

mai auzeau de departe împuşcături... Găsi pe pipăite florile din geam. Violete ! Erau cele mai mari pe care le văzuse vreodată. Ii dăduse şi lui Gaston una. Unde o fi el acum ? Oare mai trăieşte ?... Marie scoase din vas câteva violete. Una, două... opt... cincisprezece. Nici ea singură nu ştia de ce le numără. Căutînd să nu-şi trezească mama, fetiţa îşi puse paltonul peste cămaşă şi în picioarele goale se îndreptă încet spre uşă, strîngînd buchetul în mînă.

Strada era pustie. Marie mergea poticnindu-se, privind sperioasă în jur. Dacă ar vedea-o cineva ? Cu flori... aşa, singură... Ar putea să atragă năpasta nu numai asupra ei, ci şi asupra mamei. Broboane de sudoare reci i se prelinseră pe frunte. Inima i se zbătea în piept ca o pasăre în colivie. Tîmplele îi zvîcneau şi i se părea că în ele băteau pe întrecute mici ciocănele nevăzute.

Luna ieşise cu totul din nori. Lumina-i palidă arunca luciri de sîdef peste geamurile ferestrelor şi peste frunzişul fraged al copacilor, scăldat în rouă. Casele mici, cenuşii, care încadrau din amîndouă părţile străduţa îngustă, căpătară deodată o înfăţişare ciudată. Marie grăbi pasul...

Claudine zăcea tot pe locul unde căzuse. Avea aceeaşi faţă senină. Lîngă ea strălucea ibricul de cafea al doamnei Michel. Stăpînindu-şi teama atît de ciudată, pe care i-o trezea gîndul morţii, Marie puse florile pe pieptul rece al Claudinei.

XX

PRIZONIERUL CELOR DIN VERSAILLES

Cri-Cri se simţea copleşit de cele petrecute. I se părea că nu mai era alt om pe lume atît de năpăstuit ca el.

Totuşi, îndată ce se pomeni în beciul plin de prizonieri — unii militari, alţii simpli civili, bănuîţi că-i simpatizau pe comunarzi sau că aveau legături cu ei — Cri-Cri

Își dădu seama că toate necazurile sale nu însemnau decît o picătură de apă în oceanul necazurilor comune.

Erau atîția oameni închiși aici ! Bătrîni și tineri, femei și copii, bolnavi sau sănătoși... Soldații din Versailles, strîrniți de șefii lor, se purtau ca niște fiare; îi ucideau pe loc pe cei în casele cărora găseau vreo tunică, niște bocanci sau pantaloni din uniforma Gărzii Naționale.

Nimeni nu se miră de sosirea lui Cri-Cri, cînd jandar-mul Tarat îl îmbrînci în beci. Ușa se deschidea mereu pen-tru a lăsa să intre tot alți prizonieri, dar cei care ieșeau nu se mai întorceau niciodată...

Cri-Cri se culcă pe jos într-un colț liber, lîngă un butoi uriaș, care răspîndea un miros amețitor de vin.

— Mirosul ăsta de vin îți face rău pe stomacul gol, glu-mi un flăcău în uniformă.

Se vedea că îl tîrîseră cu sila acolo și că fusese stîlcit în bătăi pe drum : avea toată fața numai vînată și zgîrie-turi, un ochi îi era aproape în întregime acoperit de-o um-flătură roșie-vînată, mîneca de la tunică îi era smulsă, iar chipiul zdrențuit.

Un federat mai în vîrstă își scoase din gură luleaua în care de mult nu mai era nici o fărîmă de tutun și spuse ca pentru sine :

— Acum e limpede ! Ar fi trebuit să se pornească chiar de la început ofensiva împotriva celor de la Versailles.

— Iată și cu Banca prea am umblat cu mînuși, întări un bondoc cu părul și barba ușor încărunțite. Să fi pus de la început mîna pe ea ! Atunci te-ai fi putut înțelege cu cei din Versailles !

Ceva mai departe de Cri-Cri ședea o femeie de vîrstă mijlocie.

— Cum ai nimerit aici ? o întrebă federatul cu luleaua.

Femeia aceasta, atît de liniștită, răspîndea parcă o adiere de pace și de blîndețe, care te făcea să te simți bine în preajma ei. Și părea cu totul de neînțeles, ce legătură putea avea ea cu baricadele, cu lupta și cu răsculații.

— Mă numesc Josephine Richou, începu femeia, deși nimeni nu se gândise s-o întrebe cum o cheamă. M-au arestat din pricina statuiilor de piatră.

— Ce fel de statui? se miră comunardul cu luleaua.

— Trecînd mereu pe strada Magnant, pe lîngă baricade, — începu să povestească Richou, fără a lăsa să-i scape nici un amănunt, — văd cum se zbate tineretul să ridice noi baricade, numai că treaba nu prea merge: n-au pregătit din timp materiale. Dar chiar în fața lor se afla o prăvălie de pietre funerare: statui de îngeri și de sfinți. Atunci i-am zis comandantului: „E-eh, cum de nu ți-a trecut prin minte! Statuile astea pot servi foarte bine la apărare!“ Și el mi-a ascultat sfatul. Într-o clipită, băieții lui au curățat prăvălia domnului Coulin. Să fi văzut numai cît de ciudat arăta baricada pe care se înșira un înger plîngînd lîngă sfînta Ecaterina, apostolul Petru și alții!... Ei, și pe urmă, cînd baricada a fost luată de cei din Versailles, s-a găsit o limbuță — avem destule în cartierul nostru! — care m-a pîrîit. „Tu ai fost aceea care ai dat ordin să se ducă statuile pe baricadă?“ m-a întrebat un ofițer de-ai lor. „Păi statuile sînt de piatră, iar cei ce se ascundeau în dosul lor erau oameni vii! Am vrut să le feresc viața“, i-am zis... Femeia tăcu puțin, apoi adăugă foarte simplu: Și așa am ajuns aici!

— Azi dimineață au dus și au împușcat o femeie numai pentru că a strănutat de trei ori în timpul cercetărilor și a murdărit tunica sergentului, spuse un bărbat slab și deșirat.

Rosti foarte liniștit aceste cuvinte, apoi se apropie de zid, scoase o bucățică de cărbune din buzunar și începu să scrie cu litere mari și avîntate.

Comunarzii se întoarseră spre el.

— Ce scrii acolo? îl întrebă mirat federatul cel vîrstnic.

— Este testamentul pe care-l las micuței mele Ninette — răspunse omul cel înalt. Merge pe al șaselea an. Imi

pare rău că noi n-am strigat asta înainte în gura mare, pe străzi. Copiii noștri să nu se încreadă în lacrimile de crocodil ale dușmanului și să nu repele greșelile părinților lor !

Azvîrli cărbunele și se depărtă de perete. Văzură toți, într-un cadru îndoliat, următoarele cuvinte scrise cu cărbune pe fondul alb al peretelui :

TESTAMENTUL MEU PENTRU MICUȚA NINETTE
FII FĂRĂ MILA FAȚA DE DUȘMANI !

Jean Terry — tîmplar
24 mai 1871

Din partea cealaltă a beciului răzbi un geamăt slab. Cri-Cri, care pînă atunci nu scosese nici o vorbă, sări în picioare fără să vrea.

— Cine geme ?

— E unul care trage să moară, răspunse parcă fără chef comunardul cu luleaua. Cred că n-o să treacă ziua de azi : de dimineață și-a pierdut cunoștința.

Cri-Cri se strecură din colțul său, căutînd să nu calce peste oamenii întinși pe jos, și ajunse lîngă cel care gemea.

Fața muribundului, albă ca varul, cu pleoapele închise, era lipsită de orice expresie. Cri-Cri își dădu seama că nu-l mai putea ajuta cu nimic și se întoarse spre o fereastră făcută în zid, sub tavan. Petecul de cer, care se zărea prin geam, era roșu ca văpaia.

— Unde arde ? întrebă Cri-Cri, fără a se adresa cuiva anume.

— Arde Parisul, răspunse cu un glas mohorît unul dintre cei întinși pe podea.

În noaptea aceea fură pîrjolate case, străzi și cartiere întregi. Focul se întindea cu o furiе deosebită, mai ales în cartierul dintre strada Royale și strada Saint-Suplice.

Uriaşa pălălaie de flăcări era despăcată în două de apele Senei, care curgeau înroşite de sânge şi văpăi.

Pîrjolul înghiţea clădiri care păreau veşnice.

Cine purta vină acestor incendii ?

Comunarzii nu recurgeau decît foarte rar la perdeaua de foc pentru a opri înaintarea inamicului sau pentru a-l împiedica să încercuiască vreo baricadă.

Focul izbucnea din pricina obuzelor umplute cu petrol, care cădeau ca o ploaie asupra Parisului.

— Să fie oare totul pierdut ? izbucni Cri-Cri. Işi ascunse faţa în mâini şi închise ochii, ca să nu mai vadă ce se petrecea în jur.

— Curaj, piciule ! Incă nu e totul pierdut ! se auzi glasul comunardului cel vîrstnic. Deznădejdea şi frica îi fac pe duşmanii noştri să ardă şi să distrugă totul. Aceasta o pot face şi fără ajutorul nostru. Dar de construit, numai noi putem construi. Iată de ce viitorul ne aparţine. Victoria va fi a noastră !

Cri-Cri privi mai departe Parisul care ardea, dar acum flăcările sîngerii ale incendiului nu-i mai apăreau ca o sinistră prevestire...

Trecură astfel trei zile chinuitoare.

Unii erau aduşi, alţii erau luaţi din beci. Henriot venea deseori, îi cerceta pe prizonieri şi îi osîndea la moarte.

De micul Cri-Cri de la „Greierul vesel“ nu se interesa nimeni. Băiatul avea destul timp să se gîndească cum să scape din închisoare, dar de fiecare dată planurile sale se năruiau, pentru că nu era chip să le înfăptuiască. Între timp, uşile se deschideau mereu şi în prag apăreau jandarmii : unii îşi roteau tăcuţi privirile pline de răutate în jur, alţii îşi presărau vorba cu blesteme şi le făgăduiau comunarzilor o moarte năpraznică şi cît mai apropiată.

Prizonierii sufereau de sete. N-aveau nici o picătură de apă.

În dimineața zilei de vineri 26 mai apăru Henriot. De data aceasta purta uniforma de căpitan al armatei din Versailles.

Apariția lui fu întâmpinată de strigătele posace ale deținuților :

— Iar ne-a venit călăul !

— Ce mai vrea de la noi tiranul ăsta ?

— N-o fi venit după mine ?

Aceste strigăte aflau un ecou dureros în sufletul lui Cri-Cri. Își ținu răsufierea și se lipi de zid, avînd o pre-simțire rea.

Henriot dădu un ordin soldatului care-l însoțea. Acesta împinse grăbit unul din butoaie și-l așeză în picioare, ca o masă, potrivind un alt butoi în chip de scaun.

Henriot se instalează la această masă improvizată și-și rotește privirea plină de răutate asupra prizonierilor. Se opri la un om, care zăcea nemișcat lângă perete, aproape de ușa de ieșire. Avea obrazul acoperit cu șapca și mîinile sub cap. Părea că doarme liniștit. Henriot se repezi la el și-l izbi cu cizma în coaste. Omul își trase repede mîinile de sub cap și sări în picioare.

— Ce-ai cu mine ? întrebă el provocător, și-și strînse amenințător pumnii.

Henriot scoase revolverul din teacă și strigă :

— Cum te numești ?

— Lévêque, muncitor zidar, comandantul batalionului care a apărat baricada din piața Blanche.

— A-a ! Acum și zidarii vor să comande ! strigă Henriot înnebunit de mînie și-și descărcă revolverul în capul comunardului.

— Trăiască Comuna ! strigă Lévêque, prăbușindu-se.

— Trăiască Comuna ! răsună ca un ecou din toate colțurile beciului.

Henriot își dădu îndată seama de atitudinea amenințătoare a prizonierilor și se grăbi să plece.

În schimb apărură patru soldați cu armele gata de a trage. Prizonierii îi priviră cu ură și mînie.

Dar iată că Henriot intră din nou. De data aceasta strîngea într-o mînă revolverul, iar în cealaltă ținea o foaie de hîrtie.

Fiecare deținut știa că pe această listă de condamnați era sau va fi trecut și numele lui.

Henriot aruncă prizonierilor o privire plină de cruzime și după ce parcurse cu ochii lista, rosti, dinadîns foarte rar :

— Terry !

Urmă o pauză lungă, chinuitoare :

— Léontine Bajou, lucrătoare de ciorapi... Cordier — gravor...

După ce citi aceste trei nume, Henriot se grăbi să dispară.

Terry rupse cel dintîi tăcerea.

— Acela care va rămîne în viață, să țină minte testamentul meu ! și-și ridică pumnul strîns : Să n-aveți milă ! Să-i nimiciți pe dușmanii noștri !

— Mișcă ! se răsti la Terry unul dintre soldați, apucîndu-l de braț.

— Trăiască Comuna ! mai strigă Terry.

— Ia-o din loc, și soldatul îl îmbrînci pe gravorul Cordier, un om mai în vîrstă, cu barbă și mustață lungă.

Cordier își ridică fruntea și spuse :

— Mă despart de viață la apusul ei, dar voi, cei timeri...

— N-am decît douăzeci și trei de ani, dar să știți cu toții : sînt mîndră că plătesc cu sîngele, cu viața mea, cele șaptezeci de zile în care oamenii au putut trăi liberi ! strigă cu o tinerească însuflețire muncitoarea Bajou. Se întoarse apoi spre soldatul care o ținea . „Iar tu, jivină, care ți-ai vîndut sufletul, tu, Iuda, fii blestemat pe veci !“ și-l scuipă drept în obraz.

Jandarmul, infuriat, se năpusti spre ea și-o repezi cu un picior pînă la ușă. Îl duseră și pe Cordier și pe Terry.

Prizonierii năuciți mai auziră de cealaltă parte a ușii trei voci contopite într-un singur strigăt :

— Trăiască Comuna !

Se făcu apoi liniște. Indurerați și tăcuți, comunarzii stăteau în jurul cadavrului lui Lévêque. Josephine Richou îi acoperi fața cu batista ei.

Nimeni nu știa cît timp trecuse : poate un ceas, poate două, poate și mai mult.

Cri-Cri ședea jos, pe podea, chiar lîngă ușă. Gînduri fără șir i se perindau prin minte. Nu se gîndea la moartea care-l pîndea după acest prag. Dimpotrivă, ușa îl atrăgea : se gîndea cum să fugă. Nu-și pierduse nădejdea, că se va putea strecura neobservat, prinzînd o clipă prielnică. Incetul cu incetul simți cum îl cuprinde o toropeală, cînd deodată undeva, aproape de tot, se auziră niște glasuri, care făcură să-i piară somnul. Se apropie de ușă și își lipi urechea de ea.

Erau două glasuri :

— Ia douăzeci de soldați, îmbracă-i în uniforma Gărzii Naționale și treceți cîte unul, cîte doi, la baricada Ramponneau.

— Dar parola ?

— E ușor de ținut minte : „Comuna sau moartea !” Să faci tot ce a poruncit căpitanul Caporal.

Și convorbirea se întrerupse.

Cri-Cri rămase uluit. Va să zică Lucien era înțeleș cu Henriot ! „Stai, stai, stai, își zise Cri-Cri. Trebuie să le chibzuiesc bine pe toate... Dar ce să mă mai gîndesc ! Am auzit doar cu urechile mele : „Să faci tot ce a poruncit căpitanul Caporal”. Nu mai încape nici o îndoială : Lucien este un trădător. Dar ce-i de făcut ? Cum să-l previn pe unchiul Joseph ?”

Era atît de adîncit în gîndurile sale, încît nici nu băgă de seamă că în beci fu adus un nou prizonier.

Glasul nesuferit a lui Henriot îl făcu să tresară :

— Pesemne vrei să te vezi și tu la zid, jigodie ! Ei, Tarot ! Fii cu ochii pe el, pînă mă întorc.

Ușa se închise în urma lui Henriot.

— Gaston !

În acest strigăt, care izbucni din adîncul sufletului lui Cri-Cri, era și bucuria revederii, și spaima, și teama pentru soarta tovarășului.

— Cri-Cri ! Cum ai ajuns aici ? Și Charlot se pomeni în brațele lui Gaston. Oare cei din Versailles scotocesc și casele din cartierul nostru ?...

Profitînd de plecarea lui Henriot, cei doi prieteni se așezară într-un colț și începură să-și povestească pățaniile.

— Povestește-mi, povestește-mi repede ! îl zorea Gaston pe Cri-Cri. În orice clipă pot veni după mine.

Pripindu-se și încurcîndu-se, Cri-Cri îi povesti tot ce pățise. Se întrerupea mereu, repetînd : „Cînd mă gîndesc ce prost am fost !“

— Mai important este însă altceva, urmă Cri-Cri. Important este că abia acum, aici, am aflat de trădarea lui Lucien. Și doar era destul de limpede și atunci la „Trei Castani“, cînd acești doi spioni unelteau împreună pe șoptite. Dar tu ?... Cum de te-au prins ? Hai, spune !

— Ne-au încercuit, pe cînd apăram baricada de la răscrucea străzii Montreuil cu bulevardul Charcot. În spațele noastre a apărut pe neașteptate un puternic detașament inamic : prusacii i-au lăsat pe cei din Versailles să treacă prin zona neutră... Cît am mai avut cartușe, am tras, dar cînd a trebuit să trecem la baionetă, fiecare am avut de luptat cu cîte zece vrăjmași. Lovit în piept cu patul puștii, am căzut. Cineva a strigat : „Lăsați-l pe ăsta ! Poate că o să i se dezlege limba după ce o să-și vină în fire !“ Soldații m-au ridicat și m-au adus... Nu mă așteptam să te găsesc aici !

— Te-au prins în timp ce luptai pentru Comună, — spuse Cri-Cri trist, — pe cînd eu... Mi-e rușine ! Cînd mă gîndesc cît de prost am fost ! Am căzut în capcana pe care singur am întins-o !...

— Și din această capcană rar mai scapă cineva cu viață... adăugă Gaston.

— Nu mă tem de moarte ! strigă Cri-Cri. Dar cum să-i dau de veste unchiului Joseph de trădarea lui Caporal ?

Gaston asculta, încruntîndu-și sprîncenele.

— Mă gîndesc și eu la asta — spuse el. Trebuie negreșit să fugi de aici... Trebuie să-i dai de veste unchiului Joseph și să salvezi ce mai poate fi salvat.

— Dar cum să fug de aici și să te las pe tine singur, în primejdie ?

— Prostii ! spuse Gaston răstit. Vorbea ca un om matur, și Cri-Cri fără să vrea îi simți superioritatea. Cu mine s-a sfîrșit. M-au prins cu arma în mînă. Nimeni nu mă mai poate ajuta. În glasul lui răsuna dîrzenia. Totul se mai poate schimba dacă trădătorul de Lucien va fi demascată. Deci tu trebuie să scapi de aici !

— Dar cum să scap ?...

Cri-Cri își roti disperat privirea în jur. Zidurile erau groase și puternice, singura fereastră avea gratii de fier pe dinafară, iar paza era severă și mereu trează.

— Trebuie, trebuie să născocim ceva, repetă Gaston de cîteva ori. Pe față i se vedea o puternică încordare. O cută adîncă îi brăzda fruntea. Trebuie să găsim ceva...

Apoi, pe neașteptate, adăugă, plecîndu-se la urechea lui Charlot :

— N-ai uitat ce te-am rugat atunci, în piață ?

Cri-Cri se tulbură, fără să știe de ce.

— Firește, n-am uitat. Vorbești de versurile acelea... pentru Marie ?

Gaston dădu din cap.

— Da !

— Se înțelege, se înțelege... spuse Cri-Cri grăbit. Dacă o s-o mai văd vreodată pe Marie...

— Ei, atunci e bine !

— Dar dacă nu eu, ci tu vei avea norocul s-o revezi pe Marie ? întrebă pe neașteptate Cri-Cri.

— Atunci o să-i citesc versurile și-o să-i spun că tu le-ai scris pentru ea.

— Bine, dar în cazul acesta să înlocuiești cuvântul „dulce“ prin „gingaș“.

— Bine, să n-ai nici o grijă !

Se auzi zgomotul cheii întoarse în broască, și toți amuțiră.

Henriot apăru din nou în beci și întrebă :

— Cine este aici din batalionul școlarilor ?

Gaston făcu doi pași înainte, se opri în fața lui Henriot și răspunse liniștit :

— Eu, Gaston Clair !

— Ia să stăm puțin de vorbă, flăcăule. Pari tare obraznic. Mărturisește, ai tras în noi ?

— Am tras...

— De câte ori ?

— Am numărat pînă la patruzeci, dar pe urmă m-am lăsat păgubaș...

— Ah, canalie, strecură printre dinți Henriot. Bine, acum o să-ți ajungă și-un singur glonte. Mișcă ! Hei, Tarot !

Cri-Cri se prinse de gîtul lui Gaston :

— Din partea mea și a Mariei, șopti el printre lacrimi, îmbrățișîndu-și prietenul.

— Atîta timp cît va mai naște asemenea copii, Parisul va fi nemuritor ! se auzi un glas plin de admirație. Aceste vorbe fură ca uleiul vărsat în foc.

— Ce stai, Tarot ! Ia desparte pușlamalele astea !

Tarot îl smulse pe Gaston din brațele lui Charlot.

— Adio, Cri-Cri ! Trăiască Comuna !

Acestea fură cele din urmă cuvinte ale lui Gaston care mai ajunseră la urechile lui Cri-Cri. Ușa de fier se închise cu zgomot în urma lui Gaston și a călăilor săi.

Innebunit de durere, Charlot fugi spre fereastră strigînd : „Gaston ! Gaston ! Adio, Gaston !“ deși prietenul lui nu-l mai putea auzi.

Răsună o împușcătură surdă; la început, Cri-Cri nu-i pricepu tîlcul.

Josephine Richou, care tot timpul îi urmărise cu multă simpatie pe cei doi băieți, șopti :

— Bietul copil ! Cred că n-avea nici cincisprezece ani !
Cri-Cri tresări și se repezi la ea :

— De ce ai spus „n-avea“ ?

Richou îl cuprinse pe Cri-Cri de umeri și-l întrebă :

— N-ai auzit nimic ?

Charlot se smulse din brațele femeii și se vîrî în colțul lui, acoperindu-și ochii cu mîinile.

„Gaston nu mai este... Se poate oare ca viața să se sfîrșească atît de simplu?... Ce-i de făcut? Cum să stau așa cu mîinile în sîn, fără să încerc ceva?... Nu, nu! Trebuie să găsesc o ieșire!”

Cri-Cri se învioră deodată. Adevărul cumplit era că Gaston nu mai trăia, dar tot atît de adevărat era că baricada unchiului Joseph trebuia cu orice preț salvată de trădare.

Acum, Charlot aștepta cu nerăbdare venirea jandarmului. De fiecare dată, cînd se deschidea ușa, i se părea că există o posibilitate de a se strecura prin ea. De cîteva ori această nădejde se aprinse în sufletul băiatului, dar ea se stingea de îndată ce soldatul cu mutra feroasă trăgea ușa după el.

Iși lipi din nou urechea de ușă, dar aproape în aceeași clipă sări la o parte.

În beci fusese adus un nou prizonier. Da, întocmai, „fusese adus“, căci nu se mai putea mișca singur. O față tînă, mînjită de fumul prafului de pușcă, cu urme de oboseală și de nesomn. Cînd ajunse în beci, se prăbuși, trăgîndu-și greu răsufarea. Toți așteptau să-l audă vorbind. Și nu avură prea mult de așteptat. Venindu-și puțin în fire, tînărul își ridică fruntea și spuse:

— Bună ziua, tovarăși! Iată-mă din nou printre ai noștri. Ce fericire! Mă cheamă Jeantot. Bine v-am găsit!

Tăcu puțin, parcă adunîndu-și puterile, și apoi începu să povestească, oprindu-se deseori ca să mai răsufle.

— Am luptat pe baricada din piața Chateau d'Eau. Știți unde vine. În ultimele zile îi spunea baricada lui Delescluse... Cîtă vreme piața se afla în mîinile noastre, cei din Versailles nu puteau trece spre cartierul muncitoresc Belleville. Iată de ce au atacat-o cu atîta furie. Baricada era prost construită și în Chateau d'Eau cădea un puhoi de obuze și gloanțe. Dar baricada rezista. Zi

și noapte au stat cu noi deputații Féré, Vermorel, Jacquellard, Jourde, Bantard... Mulți dintre membrii Comunei și-au găsit aici moartea. Tot pe baricada noastră a căzut și delegatul militar Delescluse...

Comunarzii îl ascultau pe Jeantot ținându-și răsuflarea. Evenimentele din Paris se desfășurau cu atîta repeziciune, încît cei care se aflau de eri în beci nu puteau crede că armatele din Versailles pătrunseseră atît de adînc în Paris în ultimele douăzeci și patru de ore.

— Nu mai eram decît vreo șaptesprezece, urmă Jeantot, cînd cei din Versailles au ocolit baricada și ne-au încercuit. În scurt timp am isprăvit și toate obuzele și cartușele. De cealaltă parte a baricadei, ofițerul din Versailles ne striga mereu : „Predați-vă !“, și noi îi dădeam un singur răspuns : „Trăiască Comuna !“ În sfîrșit, Carot, ținînd în mîină un drapel roșu, se urcă pe baricadă. Ceilalți șaptesprezece se aruncară în urma lui, repetînd : „Trăiască Comuna !“ Văzînd atîta curaj, ofițerul își pierdu cumpătul. Locuitorii de prin casele vecine strigau : „Nu mai trageți în ei ! Nu mai trageți ! Sînt dezarmați !“ Dar ofițerul porunci : „Foc !“

Nu mai știu ce-a urmat. Am căzut în nesimțire, iar cînd mi-am revenit în timpul nopții, mă aflam în spital. N-am putut înțelege cum am nimerit acolo și mă temeam să întreb, neștiind în mîinile cui se află cartierul unde era spitalul. Dîndu-mi de băut, sora, care-mi observase neliiniștea, mi-a șoptit : „Te-au adus aici niște oameni buni, dîndu-te drept un soldat din Versailles, rănit în piața Chateau d'Eau.“

În zori, bolnavii au fost treziți de o larmă pe coridor. Imediat după aceasta a intrat în salon un ofițer, însoțit de administratorul spitalului, doctorul Tanot. „Să mi-i arătați pe răsculați. Bineînțeles că și-au găsit și aici un loc de refugiu !“ a răcnit ofițerul. „Aici nu sînt decît răniți, care se află de mult sub îngrijirea mea“, a spus doc-

torul. „A, ții cu acești nemernici!” a strigat ofițerul și a tras asupra doctorului. Călăul înfuriat a ieșit în fugă din salon, desigur ca să-i cheme pe jandarmi, iar surorile speriate au scos afară trupul neînsuflețit al doctorului. Peste o clipă, una dintre ele s-a întors și a început să-mi panseze umărul rănit. S-a aplecat la urechea mea și mi-a șoptit: „Fugi imediat! La ieșire ți se vor da alte haine!” Abia ținându-mă pe picioare, pentru că pierdusem mult sânge, m-am îndreptat spre ieșire. O dată ajuns în stradă, am privit în urma mea: nu era nimeni, care să-mi fi adus hainele făgăduite. N-am mai așteptat și am pornit mai departe, în neștire. Am cotit după colț și am dat peste o patrulă. Le-am spus că am stat două luni în spital și că mă duceam acasă în bulevardul Belleville. „Lasă că-ți găsim noi un locșor mai aproape”, mi-a zis unul dintre soldați. „Ai căzut tocmai bine: ne mai lipsea unul pînă la două duzini!” m-a lămurit, izbucnind în rîs al doilea, amețit de băutură. „Sergentul ne-a făgăduit cîte o sticlă de rachiu pentru fiecare duzină de prizonieri. Vezi, ai avut noroc! Pune-te în genunchi și mulțumește lui Dumnezeu!” Stăteam nemișcat, cu ochii închiși, capul mi se învîrtea de amețeală. „Ei, roagă-te o dată! Să nu-l faci pe Dumnezeu să te aștepte!” și-a bătut mai departe joc de mine jandarmul. „Lasă, nu te atinge de el! — a intervenit celălalt, care nu era atît de beat. Mai e mult de mers, poate să moară pe drum și atunci sergentul n-o să ne creadă că l-am prins de viu...”

Toți îl ascultau pe Jeantot, fără a-l întrerupe, fără a-i pune vreo întrebare. Iar el povestea, încordîndu-și ultimele puteri, ca să nu se oprească la jumătate. Simțea nevoia să vorbească. În clipa aceea era ultimul lui mijloc de a duce lupta mai departe.

— ...Tot drumul jandarmii s-au lăudat cu succesele vînatorei lor, povestindu-și isprăvile sîngeroase. Dacă pășeam alături de ei nu-mi dădeau nici o atenție, dar era de ajuns să mă opresc, ca să-mi trag suflarea sau să mă rea-

zim de un copac sau vreun gard, să mă odihnesc o clipă, ca ei să se înfurie și să mă amenințe cu patul pustii. Nu știu de ce se fereau de străzile prea umblate și alegeau ulicioarele pustii... De altfel cu greu îmi dădeam seama de ceea ce se petrecea în jurul meu. Ochii mi se împăienjneau și în urechi îmi suna neconținut vuietul tunurilor și al salvelor de armă. Când m-au adus aici, unul dintre cei care mă escortau i-a spus șefului : „Acesta este din același detașament cu Louise“. Pesemne voia să capete o răsplată mai mare.

Jeantot tăcu. Il biruise cu totul oboseala. Iși rezemă capul de zid și adormi.

Dar n-apucă să doarmă mult.

De data aceasta, Henriot coborî singur. Căutându-l cu ochii printre victimele sale, călăul rosti cu glas tare :

— Victor Jeantot !

— Eu sînt Jeantot, răspunse federatul trezindu-se, dar rămînînd pe jumătate culcat.

— Ești din același detașament cu Louise Michel ? își începu cercetarea Henriot cu o voce dulceagă.

— Din același ! strigă cu glas tare Jeantot. Omul acesta atît de slăbit și de chinuit se învioră deodată, se ridică în picioare și adăugă sfidător : „Sîntem toți din același detașament “

— Ia te uită ce vesel e ! Și mie mi s-a spus că ești pe ducă ! Ești încă un voinic și jumătate ! Vrei să scapi cu viață ?

— Da, cum să nu ! Vreau să trăiesc ! urmă Jeantot pe același ton. Mi-e dragă viața, cîtă vreme mă știu cu conștiința curată. De aia și trăiesc !

— Asta-i vorbă cuminte, urmă Henriot, căutînd să se stăpînească. Se vede că tot nu pierduse nădejdea de a-l cîștiga pe tînărul federat. Sînt gata să te ajut să ieși de aici liber, dacă vrei și tu să-mi dai o mînă de ajutor.

— Cîine ! strigă Jeantot cu toată înflăcărarea celor nouăsprezece ani ai săi. Niciodată n-o să-mi cumpăr viața cu prețul trădării !

— O să plătești scump pentru asta ! zbieră Henriot, pierzîndu-și cumpătul.

Smuci revolverul din toc. Dar mai înainte de a fi pornit împușcătura, Jeantot se repezi la el, așa rănit cum era, îl prinse de beregată ; amîndoi căzură pe podea. Zbătîndu-se cu disperare, Henriot scăpă arma din mînă.

Olivier, sacagiul care se afla aproape de ei, ridică revolverul și trase, lipind arma de trupul călăului.

Agățat de Jeantot, Henriot horcăi :

— Executați-i pe toți !

Doi soldați se repeziră la Olivier, îi luară revolverul, iar pe el îl duseră afară. Alți doi ridicară cadavrul lui Henriot. Istovit de zbuciumul celor trăite, cu buzele arse de sete, Cri-Cri se lăsase jos, plecîndu-și capul. Pierduse orice nădejde de a fugi pentru a da de veste unchiului Joseph. Nu se mai gîndea la soarta sa, cînd deodată auzi :

— Care-i Charlot Bantard ?

Cri-Cri își dădu seama că-i venise și lui rîndul.

Se ridică și, din obișnuință, își îndreptă jacheta, scuturînd firele de paie prinse pe ea ; își trecu apoi mîna prin păr făcînd să cadă și de acolo firele de paie : unu, două, trei...

Apoi se întoarse spre cel care intrase și văzu un caporal bătrîn, care-i spuse cu asprime :

— Tu ești Charlot Bantard ? Haide !

— Doamne ! se auzi suspinul înăbușit al Josephinei Richou. Il iau și pe el ! Cu neputință, doar e încă un copil.

— Haide ! repetă răstit caporalul.

Cri-Cri se îndreptă și, imitînd fără să vrea glasul și purtarea lui Gaston, strigă tovarășilor săi :

— Trăiască Comuna !

INAINTEA LUPTEI

În ziua de 27 mai, pe la ora nouă seara, cînd bătrînul caporal îl lua pe Cri-Cri, nu mai erau în mîinile comunar-zilor decît vreo cîteva cartiere din arondismentele unsprezece, doisprezece și douăzeci. Deși de fapt nu mai exista, guvernul Comunei se mutase la primăria arondismentului douăzeci¹. Trimisă de Joseph, Madeleine se duse la primărie pentru a cere ajutoare în oameni și muniții, dar nu găsi pe nimeni în afară de un paznic bătrîn. Aflînd de ce venise Madeleine, bătrînul îi spuse :

— Membrii Comunei se află pe baricade și puțini au mai rămas în viață... De unde să vă dau ajutoare? Dar pot fi eu de folos, ca oricare altul. Ajunge! Mi-am trăit traiul... adăugă el după o clipă de gîndire. Haide, merg și eu pe baricade...

Cu cît se apropia sfîrșitul, cu cît scădea nădejdea de a învinge, cu atît mai năvalnic porneau comunarzii la luptă, cu atît mai neînfricat și mai fără preget își dădeau viața pentru a asigura omenirii un viitor mai bun.

Apărătorii Pieței Bastilia, unde fiecare piatră își avea legenda ei, făceau minuni de vitejie. Oamenii încărcau tunurile printre ruinele fumegînde, sub bîrnele în flăcări, arborînd mereu steagul roșu, de cîte ori obuzele celor din Versailles îl aruncau la pămînt. Pe baricada principală, unde dimineața mai luptau o sută de oameni, zăceau seara o sută de cadavre.

În strada Crosetier fu prins un artilerist, care nu-și părăsise tunul pînă în ultima clipă. Soldații din Versailles îl înconjurară, strigîndu-i : „La zid cu tine !“

---

¹ Parisul este împărțit în arondismente. Arondismentul douăzeci e un cartier muncitoresc, care în timpul dezastrului Comunei a căzut cel din urmă. (Nota red. ruse).

— Nu mori decît o singură dată ! răspunse el liniştit, dînd din umeri.

Copiii nu se lăsau întru nimic mai prejos ca cei mari, în ceea ce priveşte curajul şi stăpînirea de sine.

Strada Magnant căzuse în mîinile celor din Versailles abia după o luptă crîncenă dusă de un batalion, în care alături de cei mari luptaseră şaizeci de şcolari. Copiii apăraseră fiecare casă, încăierîndu-se cu duşmanul mult mai numeros şi mai bine înarmat.

Pe baricada Chateau d'Eau stegarul era un copil. Cînd căzu străpuns de gloanţe, un alt băiat, al cărui tată fusese ucis cu puţin mai înainte, luă steagul şi, urcîndu-se pe un morman de bolovani, ameninţă cu pumnul spre inamic şi jură să răzbune moartea tatălui său. Comandantul îi porunci să coboare, dar băiatul se împotrivi şi rămase acolo, însufleţindu-i pe luptători, pînă ce căzu şi el, răpus de gloanţe...

Nu se pot descrie toate pildele de luptă şi moarte eroică a comunarzilor — femei, bărbaţi şi copii. Această luptă eroică atinse apogeul în ultima noapte a Comunei — noaptea de douăzeci şi şapte spre douăzeci şi opt mai.

O sută de mii de soldaţi ai armatei din Versailles luau parte la atacul cartierului Belleville. Cîte o sută de obuze cădeau în fiecare minut asupra acestui cartier. O mîină de eroi îl apărau. Juraseră să nu dea înapoi, atîta timp cît le va mai rămîne un singur obuz şi va mai putea lupta o singură baionetă.

Pe la miezul nopţii de 27 mai nu mai rezistau decît acele baricade care nu puteau fi încercuite şi în spatele cărora nu se aflau case care să dea pe două străzi.

Baricada din strada Ramponeau — baricada lui Joseph Bantard, cîm i se zicea în cartier — avea această situaţie prielnică.

Acum, strada Ramponeau era supusă unui cumplit bombardament : zeci de tunuri aruncau o ploaie de obuze

grele asupra cartierului : cîteva clădiri fuseseră cuprinse de flăcări.

Insuflețiți de comandantul lor — Joseph Bantard — apărătorii baricadei juraseră să moară, dar să nu-l lase pe inamic să treacă. Cele patru tunuri — care le mai rămăseseră comunarzilor — răspundeau cu succes focului neconținut al inamicului.

Soldații se îmbărbătau făcînd glume hazlii, sau aruncînd cîte o vorbă usturătoare la adresa inamicului.

Schimbul de focuri dura de vreo trei ceasuri, fără întrerupere. Deodată, cei din Versailles încetară focul.

Bantard porunci bateriei sale să nu mai tragă. În clipa aceea, din patru tunuri nu mai erau în funcțiune decît două, celelalte fuseseră scoase din luptă. Mai aveau puține obuze și Bantard hotărî ca la reînceperea luptei să nu folosească decît un singur tun.

Totuși nu se puteau aștepta la un răgaz mai lung... Se părea că inamicul, întîmpinînd o rezistență atît de îndîrjită, pregătea o nouă operație, în nădejdea că-i va aduce o victorie mai ușoară.

— Nu prea cred ca ucigașii ăștia să-și fi încetat focul pentru a ne da răgaz să ne repezim la doamna Didier și să tragem un pahăruț de vin de Bordeaux !

— N-ar fi bine să mă duc la spital și să-i chem pe baricadă pe cei care se mai pot ține pe picioare ? întrebă Madeleine.

— Du-te și adu-i pe toți aceia care mai pot ține arma în mîna. O să-i punem la posturi fixe, îi zise Joseph.

— Dar te implor, Madeleine, să n-o iei pe strada Ramponeau : e sub bătaia obuzelor, îl întrerupse Lucien.

— Nu-ți fie teamă, — glumi Madeleine, — uite, colo, la ieșire, sînt cîteva umbrele rămase dintr-o vitrină distrusă de explozie ; o să iau una ca să mă apere.

Cînd Madeleine plecă, Joseph se apucă să curețe un tun.

Caporal se apropie de el.

— Cercetașii noștri ne vestesc că cei din Versailles au oprit atacul pînă în zori. Trebuie să folosim acest prilej și să-i lăsăm să se mai odihnească pe cei care n-au închis ochii de două nopți.

— Ai dreptate, spuse Joseph. Să se culce toți. Trebuie numai să întărim paza.

— Da. Dar în noaptea aceasta nu-i putem pune de pază pe cei răniți...

În curînd, liniștea învălui întreaga baricadă. Toată ziua plouase cu găleata, și o negură ușoară învăluia acum clădirile și străzile.

În întuneric, copacii tăiați, îngrămădiți în jurul baricadei, păreau o pădure secerată de vijelia obuzelor. Doar foșnetul frunzișului și trosnetul crengilor aminteau că mormanul acesta verde, deși culcat la pămînt, tot mai trăia...

XXII

CEA DIN URMĂ DORINȚĂ A LUI GASTON

Cri-Cri zăbovi o clipă în prag. Culorile blînde ale amurgului îl învăluiră. După duhoarea de vin din beci, era atît de plăcut să respiri aerul curat al acestei seri de mai. I se părea că trecuse o veșnicie de cînd îi văzuse pentru ultima oară pe unchiul Joseph, pe Marie și pe Lucien... Tresări deodată, aducîndu-și aminte de Lucien...

— Tremuri, flăcăule? îl întrebă caporalul prietenos.

— Voi ști să mor pentru Comună! răspunse Cri-Cri, și îndată mintea lui începu să lucreze cu o grabă febrilă: „Cum să-l previn pe unchiul Joseph? Oare voi mai izbuti să fug?”

Cri-Cri aruncă o privire caporalului care îl escorta. Cicatricea mare de pe obraz, pesemne urma unei lovituri de sabie, și mustățile albe, lăsate în jos, făceau ca fața

caporalului să pară aspră, aproape necruțătoare, dar Cri-Cri băgă de seamă că ochii care-l urmăreau curioși de sub sprâncenele stufoase erau blânzi.

— Să mergem, spuse caporalul.

Cri-Cri porni supus înainte, încercînd să-și închipuie cum va fi împușcat. „Oare va mai fi și altcineva de față?... În orice caz, Henriot n-o să mai apuce să vadă cum mă chinuiesc!... Cum să fac să nu gem, să nu-și dea seama călăii că sufăr? Dacă voi avea bolta cerului deasupra, o s-o privesc și o să mă gîndesc la Marie, la Gaston... Și atunci n-o să-mi fie frică“, hotărî băiatul.

În clipa aceea caporalul îl trezi din gînduri :

— Am sosit !

Il adusesese pe băiat într-un colț părăsit, murdar, rău mirositor, al unei curți împrejmuite de un zid înalt. „Pe-semne că aici, la zidul acesta, a fost împușcat și Gaston“, se gîndi Cri-Cri.

Păși spre zid și își îndreptă trupul, spunînd :

— Hai, trage !

— Stai, flăcăule, nu te pripzi, zise soldatul, uitîndu-se la el pe sub sprîncene. Nu-i mare lucru să te împușc.

Se așeză pe un butoiuș răsturnat, își puse arma între genunchi, scoase punga cu tutun și luleaua din buzunar, o umplu tacticos și o aprinse.

Clipele treceau încet. Cri-Cri se gîndea : „Să mă reped la el... Apuc arma... Dar pe urmă? Va striga și se va strînge lumea...“

Il privi cu ură pe călăul său. Dar acesta își plecase abătut capul și trăgea din lulea.

— Hai, împușcă-mă ! Ce-o mai lungești? strigă deodată Cri-Cri, neputînd să mai îndure așteptarea.

Caporalul își scoase luleaua din gură și se ridică încet :

— Ce vrei să-i spun mamei tale? Unde o pot găsi?

Cri-Cri fu atît de uimit de această întrebare, încît nu găsi imediat ce să-i răspundă.

Mama ! Cri-Cri abia împlinise șase ani, când o aduseră pe targă de la fabrica de textile. Venise la lucru cu saboți și de aceea o amendaseră cu zece franci, leafa ei pe zece zile. Istovită de prea multă muncă și de foame, nu fusese în stare să mai îndure și această lovitură și căzuse în nesimțire. Iar după aceea nu-și mai revenise niciodată. Fusese mereu bolnavă, pînă ce o concediaseră de la fabrică, și curînd după aceea își dădu sfîrșitul...

— Ascultă, băiete, — spuse caporalul, apropiindu-se de tînărul său prizonier, — am văzut cum a murit prietenul tău, Gaston...

Cri-Cri tresări și se dădu un pas înapoi. Văzînd aceasta, bătrînul soldat urmă :

— Nu l-am împușcat eu !... M-au trimis să ridic cadavrele. Cînd m-am apropiat de el, mai răsufli... M-am aplecat, și el a deschis ochii. Atunci, nu știu ce mi-a venit, dar am vrut să-i ușurez ultimele clipe. L-am întrebat : „Poate că ai și tu vreo dorință ? Spune și o să ți-o îndeplinesc“. Și el mi-a șoptit : „Doar una : cruță-i viața prietenului meu, Charles Bantard. Nu-i cu nimic vinovat. Atît de mic cum îl vezi, ține o familie întreagă : o mamă bolnavă, un tată invalid și o...” și n-a mai isprăvit, a amuțit pentru totdeauna. Iar eu nu-i pot uita chipul... era atît de tînăr... atît de senin... Și apoi, cînd ne-a poruncit ofițerul, care-l înlocuiește acum pe Henriot, acela... care a fost ucis... să vă scoatem pe toți afară și să vă împușcăm, mi-am amintit de Gaston al tău. „Hai, mi-am zis, să-l iau pe prietenul lui, să-i ușurez într-un fel clipele din urmă.“ Și eu sînt tată. Da... am și eu un fecior... la țară... unul așa ca tine... Dar sînt un simplu soldat și trebuie să ascult ordinele șefului. Nu te pot lăsa să pleci; dacă ai însă ceva de spus mamei tale, o să-i spun... Uite, mă vede Dumnezeu ; o fac !

„Ia te uită ce-a mai născocit Gaston, ca să mă scape !“ se gîndi Cri-Cri. Și cînd caporalul sfîrși, băiatul îi spuse :

— Mama n-o să vrea să stea de vorbă cu ucigașul fiului ei ! Mai bine să-i povestești băiatului tău, cum ai ucis un comunard de aceeași vîrstă cu el. O să țină minte cînd va crește mare !

Caporalul tăcu, se depărtă ca la trei pași de Cri-Cri și șovăi, trecîndu-și arma din mîna stîngă în cea dreaptă.

Tînărul comunard nu se miră cîtuși de puțin de această purtare ciudată a ostașului. Mila atît de neașteptată la un soldat al armatei din Versailles, tărăgănirea împușcării nu-i trezire tînărului Bantard nici o nădejde în mărinimia călăului. Nu vedea în față decît un dușman al Comunei și se gîndea la un singur lucru : să nu cumva să-și știrbească onoarea și demnitatea de comunard în fața acestui dușman. În gînd îi chemă în ajutor pe Gaston și pe Joseph, și aceasta nu numai că-l întărește, ci treze în el dorința de a trece la fapte, de a lupta pînă în ultima clipă. „Unchiul Joseph se află în pericol, iar eu stau ca un prost și aștept să mă omoare !“ La gîndul acesta, Charlot simți cum i se încordează fiecare mușchi și cum picioarele îi sînt gata să se avînte, cînd deodată se auzi în apropiere pocnetul unei uși și niște pași grei. Picioarele i se muie, iar trupul îi deveni greu, ca încătușat. Cri-Cri își dădu încă o dată seama că nu putea scăpa fugind.

Caporalul se grăbi și el ; ridică arma și zise cu hotărîre :

— Hai, stai locului o dată, flăcăule, că de nu, șefii mei mă trimit și pe mine pe lumea cealaltă, o dată cu tine !

Charlot era acum din nou stăpîn pe sine. Se lipi cu tot trupul de perete.

— Stai, caporale !

Glasul acela gros, de bas, venind din spatele soldatului, îl făcu pe băiat să tresară, iar călăul său, fără să vrea, își lăsă în jos mîna în care ținea arma.

Charlot văzu un om scund, bondoc, de vreo cincizeci de ani, cu o înfățișare puțin atrăgătoare. Un șorț de piele îi acoperea bluza lungă de lucru, de culoare închisă, și

pantalonii negri, largi. O privire mohorâtă pe fața năpădită de peri întregea înfățișarea ursuză a acestui om. Ținea în mână cîteva unelte de lăcătușerie : un clește gros, o cheie și o mică lanternă.

Cri-Cri se uită mirat la noul venit, în timp ce acesta îl lămurea pe soldatul încremenit :

— Stai... Nu vreau să fiu de față... Uite, plec îndată... cobor în puțul acesta...

Și necunoscutul arată gura de canal de lîngă zid, la picioarele lui Cri-Cri. Fără să vrea, băiatul se trase un pas înapoi.

— Șeful mi-a poruncit să pun la punct canalizarea, bombăni lăcătușul nemulțumit. Cercetașii au folosit conducta centrală, care duce de aici pînă aproape de Belleville, și de aceea au astupat toate țevile, care dau în această conductă. Uite, deschid îndată capacul și cobor.

— Bine, bine, coboară mai repede ! îl grăbi caporalul. Își scoase din nou luleaua și se așeză pe butoiaș.

Instalatorul ridică bînișor capacul canalului, de unde răbufni o duhoare împutită. Băiatul, care își aștepta cu atîta curaj moartea, sări îngrozit la o parte.

Instalatorul însă își văzu de treabă nestingherit. Obișnuința îl făcea să nu mai simtă mirosurile dezgustătoare ale conductelor subterane. Fără să ia în seamă îndemnurile soldatului, își aprinse tacticos lumînarea din felinar, agăță felinarul înăuntrul canalului și începu să coboare pe niște scoabe de fier.

Ochii lui Cri-Cri întîlniră privirea instalatorului și băiatul simți că sub înfățișarea aceea ursuză, grosolană și puțin atrăgătoare, se ascundea o caldă simpatie. Muncitorul dispăru pe jumătate în gura canalului, apoi deodată se opri și, fără să-și ia ochii de la băiat, se urcă repede la suprafață.

— Nu-u, aici e treabă, nu glumă... Mai întîi trebuiește aerisită conducta, altfel te înăbușă duhoarea, îl lămuri

el pe soldat. Mă duc deocamdată și las capacul deschis, adăugă el, venind cît mai aproape de caporal.

Se afla acum între acesta și tînărul comunard și se aplecă peste luleaua ostașului, ca să-și aprindă țigara. Între timp, cu cheia strînsă în mînă, îi arăta de zor băiatului gura deschisă a canalului. Charlot se gîndise și el că ar putea să dispară în conducta de canalizare; auzise cît era de mare, dar îl îngrozea duhoarea. N-ar fi pregetat să-și dea viața pentru Comună, dar să moară înăbușit de mirosul din canal... Văzînd însă semnele pe care i le făcea lăcătușul, nu mai șovăi. Dintr-o săritură se pomeni în gura canalului și peste o clipă cizmele sale bocăneau pe scoabele puțului. Pînă sări caporalul de pe locul său, pînă își îndreptă pușca spre gura canalului, Charlot smulsese lanterna din cui și dispăruse cu ea în conducta cea mare.

— Vai de capul meu! Sînt pierdut! strigă ostașul, năucit. Slobози un foc de armă în gura canalului și se pomeni cu un picior în gol, gata să coboare în conductă.

— Lasă, măi! îi spuse instalatorul. Îl apucă pe caporal de mîneacă și-l trase înapoi. O să te înăbuși acolo. Cînd o foloseau cercetașii, era deschisă la amîndouă capetele, așa că mai era aer... Pe urmă i-au astupat ieșirile. Puștiul tot n-o să mai iasă de acolo... Sau se îneacă, sau îl înăbușă duhoarea!... E atîta noroi, că-ți ajunge peste cap!

Caporalul se uită prost la muncitor, apoi se răsti la el, plin de venin:

— Dracu te-a adus aici! și plecă în grabă.

Instalatorul cel ursuz rămase o clipă nemișcat, apoi începu să coboare încet în puț. Abia dispăru cu totul, și capu-i zburliat se arătă din nou la suprafață, căutînd parcă ceva cu privirea. Deodată izbucni în rîs.

— „E deștept puștiul! A avut grijă să ia cu el felinarul! Lasă c-o să-i prindă bine. Mă duc să iau altul“, adăugă el încet, ca pentru sine.

Închise capacul, se îndreptă din șale și plecă. Iși mai întoarse o dată capul, privi gura canalului, se înapoie, ridică puțin capacul și-l lăasă întredeschis, apoi se îndreptă din nou spre ușă, vorbind din mers :

— „Azi am ce povesti babei mele !“

XXIII

„NU TREBUIE SĂ-ȚI PIERZI NĂDEJDEA !“

Ajuns în fundul puțului, Charlot se simți din nou Cri-Cri cel de altădată.

Nu putea desluși nimic. Lumina slabă a felinarului se lupta zadarnic cu întunericul din jur. Mirosul usturător și greșos îi strîngea gîtlejul.

Dar acolo, înaintea lui, erau viața, libertatea și nădejdea de a-l scăpa pe unchiul Joseph și baricada !

Cri-Cri se aplecă și intră în conductă.

Impușcătura caporalului nu-l speriasese. Se lipise doar mai strîns de peretele stîng al conductei, ceea ce îi mai îngreunase înaintarea; trebuia să meargă mereu aplecat într-o parte și nu mai era sigur pe picioarele sale. Mergea tot timpul încovoiat. După ce făcu astfel vreo cîțiva pași, Cri-Cri se încredință că nu era urmărit, și atunci ieși cu îndrăzneală în mijlocul conductei. Acum putea să înainteze mult mai repede. Încercă să-și îndrepte spinarea, dar nu reuși decît în parte. Un noroi cleios și moale îi ajungea pînă la glezne.

Fundul canalului era alunecos și Cri-Cri își păstra cu greu echilibrul. Îi prindeau bine sprinteneala și îndemînarea sa înnăscută.

Nici o clipă nu-i trecu prin minte gîndul că salvatorul lui neașteptat i-ar fi putut face o farsă crudă să-l arunce

într-o conductă fără ieșire. Nici măcar nu se întrebă cine era omul acela și de ce îi fusese milă de un comunard.

Gîndul nu i se îndrepta decît într-o singură direcție : cît va trebui să se tîrască așa, în groapa plină de o duhoare dezgustătoare ? Are oare această conductă vreo ieșire într-un cartier, care nu fusese încă ocupat de inamic, și ar putea oare ajunge la timp pentru a-l înștiința pe unchiul Joseph ?

Lanterna abia lumina drumul, dar încetul cu încetul ochii lui Cri-Cri se deprinseră cu întunericul. Curînd se obișnuie și cu mirosul și nu mai suferi atît din pricina aerului înăbușitor.

Deodată auzi prin întuneric un foșnet ciudat. Se mișca ceva în preajma lui. Băiatul se sperie pentru o clipă, dar își aminti de povestirile auzite despre șobolanii care mișunau prin conductele de canalizare.

Păși mai departe, ținîndu-și răsufarea, sau, mai bine zis, alunecă mai departe prin întuneric. Foșnetul se repeta mereu. Cri-Cri își dădu seama că șobolanul îl urmărea : se auzea acum foarte aproape. Ca să nu se lase copleșit de spaimă, Cri-Cri căută să-și aducă aminte cum își bătuse joc de doamna Didier, care se temea atît de tare de șobolani, încît vedea în fiecare șoricel un animal fioros. De la doamna Didier gîndul îi fugi la unchiul Joseph. Cum or fi mergînd treburile acolo, pe baricadă ? Oare va mai izbuti să-i dezvăluie adevărul asupra lui Lucien ? De cît timp o fi mergînd așa prin întunericul și duhoarea aceasta ?

Deodată simți cum niște dinți ascuțiți i se înfig în pulpa piciorului drept. „Ei drăcie, va să zică e adevărat că bestiile astea scîrboase mușcă !“ Își aminti că avea un briceag, vîrî mîna în buzunar, îl scoase cu greu și-l deschise. Apoi, foarte dibaci, își repezi cuțitul drept în șobolanul care chițcăi și-i lăsă piciorul.

Acum nu-l mai speriau nici foșnetul, nici chițcăitul, care se auzeau neconținut prin întuneric. Se uită cu grijă înainte, nădăjduind să zărească vreun semn, care să arate că dru-

mul cel greu și primejdios de sub pământ se apropia de sfârșit. Cri-Cri începu să-și numere pașii, ca să poată măsura măcar aproximativ timpul și distanța străbătută. Când ajunse la al două sutele pas, călcă pe o suprafață dreaptă și netedă. Își mai îndreptă fitilul lumînării, șterse geamurile lanternei și abia atunci își dădu seama că nu se mai află în conductă, ci într-un puț ca acela în care coborîse, unde se găseau niște scoabe de fier, înfipite în zid, pe care putea să urce ca pe niște trepte.

Fără să mai stea pe gânduri începu să urce. Atinse capacul cu fruntea. Agăță lanterna de una din scoabe și, întinzându-și în sus amîndouă mîinile, încercă să ridice capacul de tuci, dar acesta nici nu clinti. Prin mintea lui Cri-Cri fulgeră un gând: capacul pe care îl ridicase mai înainte instalatorul era tot de tuci masiv și de aceea folosise un clește atît de mare. Băiatul își dădu seama că nu va putea ridica singur capacul și se simți cuprins de teamă. Dar zăpăceala nu ținu mult. Își aduse aminte de instalator, de cleștele acestuia, dar și de faptul că abia scăpase de la moarte. Și atunci, pentru întâia oară, revăzu în amănunt toate cele întîmplate.

Cri-Cri zîmbi. Teama și deznădejdea îi pieriră cu totul. „Niciodată nu trebuie să-ți pierzi nădejdea“. Aceste cuvinte, pe care Joseph le repeta în clipele grele ale vieții, îi veniră acum în minte lui Cri-Cri. Și imediat începu să chibzuiască surprinzător de limpede și de liniștit.

„Aș putea să ciocănesc în capac. Desigur mă va auzi cineva!“ își spuse Cri-Cri. Dar imediat se răzgîndi: „Nu, e prea primejdios! Doar n-am ajuns prea departe. Inseamnă că inamicul se află prin apropiere. O să ridice capacul și o să pună iar mîna pe mine.“

Charlot se uită în jos și văzu că o altă conductă, la fel ca și aceea din care ieșise, se deschidea de cealaltă parte a puțului. Coborî și porni înainte, numărîndu-și din nou pașii. Curînd, după treisute patruzeci de pași, dădu de

un alt puț. Dar Cri-Cri nu rămase aici decît vreo cîteva clipe, pentru a-și mai îndrepta spinarea și a se odihni. Porni apoi mai departe. Își dădea acum seama că pe tot lungul conductei, care era foarte mare, se aflau astfel de puțuri la fiecare trei sau patru sute de pași.

Cri-Cri făcu socoteala drumului străbătut. „Din pricina noroiului, pașii mei sînt mici“, își spuse el. „Poate că doi pași să facă un metru, nu mai mult... Ar însemna că dacă vreau să mă depărtez cu un kilometru, trebuie să fac cel puțin două mii de pași, și atunci voi putea să ciocănesc în capac.“

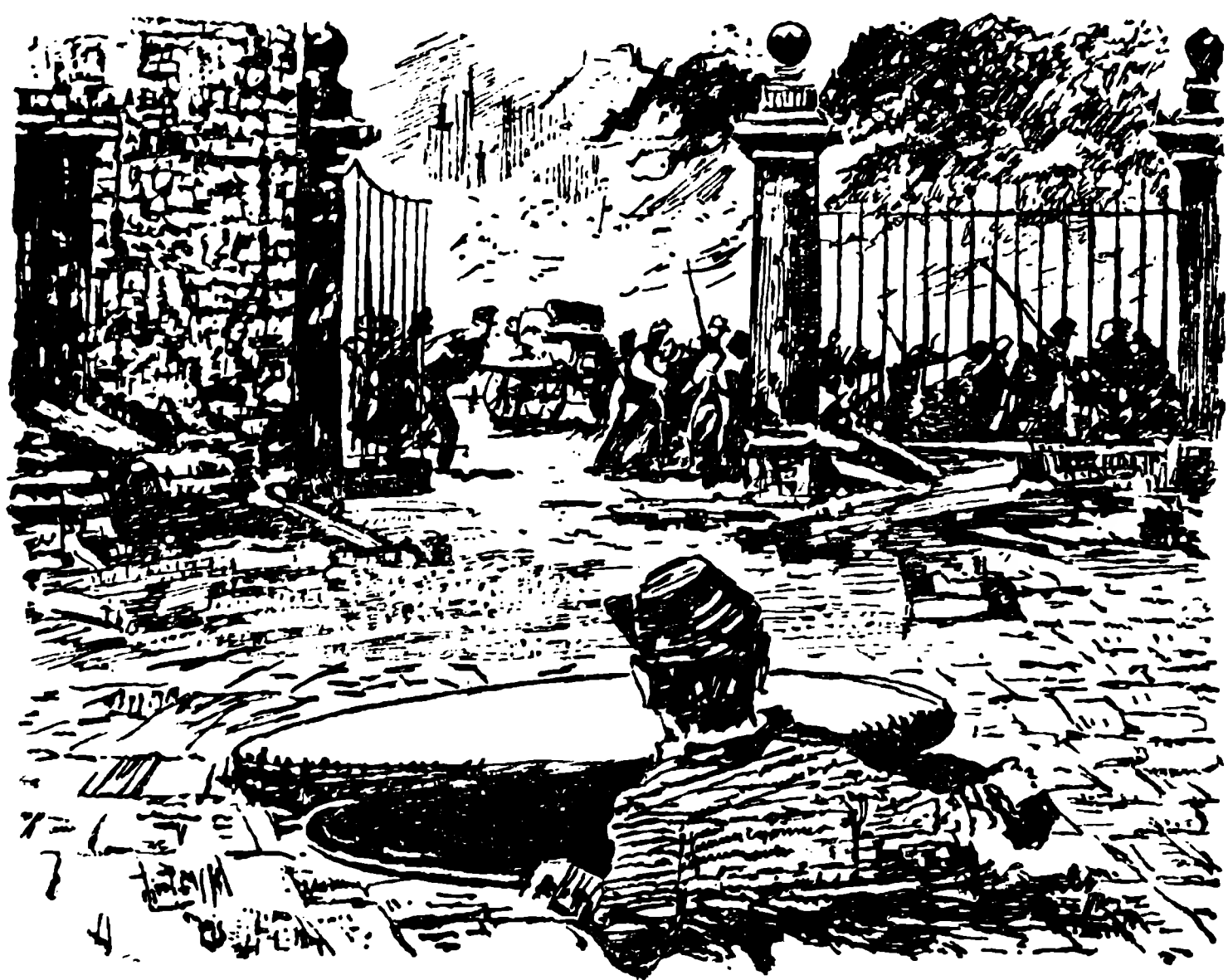
Luînd această hotărîre, Cri-Cri porni mai repede, fără a mai lua în seamă celelalte puțuri.

Dar nu fu nevoit să meargă chiar atît de departe cum crezuse. Curînd băgă de seamă că lumina începea să pătrundă în conductă. Încă vreo cîteva pași și băiatul înțelese că se apropia de ieșire. Se grăbi spre lumină și, fără alte peripeții, ajunse la un puț, al cărui capac era întredeschis. Proptindu-și bine picioarele de scoabele de sus, Cri-Cri se agăță întîi cu o mîină, apoi cu cealaltă de marginea gurii de canal. Însă prin deschizătura aceea nu-și putea trece nici capul. Atunci, ținîndu-se numai cu o singură mîină, începu să împingă capacul la o parte. Lucrul mergea destul de greu. Charlott trebui să-și încordeze toate puterile, pînă ce să dea cu totul capacul la o parte. Prin deschizătura mărită, băiatul putu să-și facă loc afară.

Se pomeni într-o curte părăginită. Își îndreptă trupul înțepenit și trase adînc aerul în piept.

„Oare, pe ce stradă oi fi acum? se gîndi băiatul.

Primul lucru pe care-l văzu, cînd se repezi afară pe poartă, fu o casă cu trei caturi, cuprinsă de flăcări, și primăria cartierului Belleville luminată de vîlvătaia pîrjolului.

Primăria se afla chiar în fața casei care ardea și Cri-Cri se opri o clipă uimit de aspectul neobișnuit al acestei clădiri pe care o cunoștea atât de bine. Înainte, se întâlneau deseori aici cu unchiul Joseph.

Prin fața casei trecea năvalnic un puhoi de oameni, care umpleau și strada și trotuarele, fără a se sinchisi de incendiu. Erau și femei cu copii în brațe, și bătrâni istoviți, care trăgeau cărucioare de mână, încărcate cu tot felul de boarfe. Printre ei pășeau obosiți, cu fețele înnegrite de fumul prafului de pușcă, ostașii Comunei. Se îndreptau într-acolo, unde mai era o nădejde de a opri inamicul. Cri-Cri văzu o vivandieră cu capul însîngerat, bandajată cu o batistă; apoi rămășițele unui detașament de cavalerie, în frunte cu comandantul rănit la umăr, care se străduia să se țină drept în șa.

La intrarea primăriei stăteau câțiva oameni și unul dintre ei citea cu glas tare, răspicat, un apel lipit de zid.

Cuvintele apelului, puternic luminate de văpaia incendiului, se întunecau de cîte ori vârtejuri negre de fum năvăleau prin ferestrele clădirii care ardea.

„...Știți ce soartă ne așteaptă, dacă ne predăm... La arme, deci ! Sprijiniți arondismentul nouăsprezece, ajutîndu-l să taie drumul inamicului. În aceasta vă stă salvarea. Nu așteptați pînă ce vor porni atacul și împotriva cartierului Belleville. Numai astfel, Belleville va triumfa... Înainte ! Trăiască Republica !“

— Deci Belleville mai rezistă, exclamă fericit Charlot.

— E cea din urmă proclamație a Comunei ! spuse trist cineva. A fost lipită azi dimineață, cînd Belleville mai rezista, dar acum...

Cri-Cri nu rămase să asculte mai departe. Fiecare minut de întîrziere putea să-l coste viața pe unchiul Joseph.

— Numai de n-ar fi murit ! spuse Charlot cu glas tare, iuțindu-și pasul.

De la clădirea primăriei pînă în strada Ramponeau nu era mai mult de un kilometru și jumătate, și de obicei Cri-Cri, care cunoștea de minune toate străzile și ulicioarele cartierului Belleville, ar fi făcut acest drum într-un sfert de ceas, sau poate și mai repede, folosind curțile de trecere. Acum însă îi fu destul de greu să ajungă în strada Ramponeau.

După ce chibzui bine, Cri-Cri își dădu seama că trebuia să meargă în direcția în care se îndrepta tot puhoiul de oameni, trecînd din strada Belleville spre strada Paris. Toți se grăbeau spre Faubourg-du-Temple, unde mai rezistau principalele baricade, care țineau piept atacurilor furioase ale armatei din Versailles.

Șuvoiul de oameni îl tîrî și pe Cri-Cri. Băiatul merse cîtva timp fără să-și poată iuți pasul, înghesuit din toate părțile de mulțimea de oameni.

Atunci, Cri-Cri se hotărî să facă o manevră de ocolire; îi lungea drumul, dar în schimb putea să cîștige timp.

Se opri deci puțin, lăsînd mulțimea să treacă, apoi o luă în direcția opusă, alergă pînă la primul colț și fu cît pe aci să cotească în strada Angoulême, cînd își aduse aminte că nu prevenise pe nimeni de drumul subteran, pe care-l foloseau trădătorii.

Văzînd un federat cu fața înnegrită de fumul prafului de pușcă și cu vestonul ferfeniță, care se apropia în goană, Cri-Cri se repezi spre el, strigîndu-i :

— Ascultă ! Am fost prins de cei din Versailles și am scăpat din mîinile lor, fugind prin conductă. Îți arăt ieșirea. O folosesc cei din Versailles. Trebuie s-o închidem imediat, chiar acum !

Federatul se opri și-l privi pe băiat, ca prin vis. Se părea că nu înțelege decît pe jumătate ce i se spune.

— Se vede că ai stat cam mult la cei din Versailles de nu știi nimic. E prea tîrziu ! Totul s-a sfîrșit ! Și federatul porni mai departe.

— Să fie chiar atît de proastă situația ? întrebă Cri-Cri năucit.

Dar federatul se depărtase. Ii răspunse un flăcăiaș, cam de aceeași vîrstă cu el :

— Ce, se vede că ești cam sărit ? Măi, da' prost mai ești ! Ce tot întrebi ? Parcă nu știi !

Pe Cri-Cri îl cuprinse teama. Înțelese că Comuna era sugrumată și abia acum toate cele văzute în strada Belleville îi apărură cu totul în altă lumină.

Charlot coti pe strada Angoulême și, iușindu-și mereu pasul, ajunse în bulevardul Belleville.

Aici nu era nici țipenie de om ; strada se afla sub bombardamentul artileriei din Versailles.

Cri-Cri nici nu se gîndi să ocolească acest drum primejdios ; pe-aici putea alerga în voie.

Obuzele care cădeau în fiecare clipă nu făceau decît să-i întetească dorința de a-l revedea pe unchiul Joseph. Acum, fiecare clipă putea fi hotărîtoare pentru soarta apărătorilor baricadei.

STEAGUL ULTIMEI BARICADE

Caporal pusese o pază întărită, alcătuită numai din soldați din Versailles, îmbrăcați în uniformă de comunarzi, cărora le spusese dinainte parola.

Cei mai mulți din apărătorii baricadei nu închiseseră ochii de două zile. Folosind acest răgaz dormeau acum toți, cufundați într-un somn adânc.

Conspiratorii nădăjduiau să-l prindă de viu pe Bantard și să-i nimicească pe ceilalți comunarzi în timpul somnului.

Totul era pregătit pentru un atac neașteptat, dar Lucien zăbovi, așteptând să se culce și comandantul baricadei.

Cînd Joseph sfîrși inspecția tunurilor și controlă rezervele de obuze și cartușe, Lucien îl convinse să se culce pentru a dormi puțin. Dar tocmai în clipa aceea, de la fereastra celui de al treilea etaj al clădirii lipite de baricadă, se auzi un glas argintiu de femeie, care cînta. Melodia se desfășura liberă și firească :

*Nemiloasa, groaznică mașină
Intr-o zi, de moarte o lovi.
Și-n aceeași noapte Josefine
L-al ei drag în brațe se sfîrși.*

*Știrea auzind, patronul spuse :
Biata fată... și muncea cît trei !...
Și în mîna celui ce-o aduse
Puse-un franc spre pomenirea ei.*

Joseph își ridică privirea și zîmbi :

— Iar cîntă fata aceea de sus ! Trebuie să-i spunem să înceteze. De îndată ce inamicul va deschide focul, ea va fi prima jertfă. Ce imprudență !

— Fata aceasta cîntă mereu, spuse Étienne înduioșat.

— Și are o voce minunată ! adăugă Limoges.

— Du-te, Limoges, și spune-i prostuței să închidă ferestrele, și să se ascundă în fundul casei.

Fără să ascundă că misiunea primită îi face o mare bucurie, Limoges porni s-o îndeplinească.

Julie avea șaptesprezece ani. Venise abia de cîteva luni dintr-un sat depărtat, în Parisul acesta mare și zgomotos. Tatăl ei o aduse în oraș, pentru a intra servitoare la domnișoara Pélagie.

Domnișoara Pélagie era bogată, habotnică și plină de prejudecăți. Avea cea mai proastă părere despre servitoarele pariziene. Voia să aibă în slujba ei o fată curată, cuminte, căreia să-i poată încredința gospodăria, casa și pe Mimi ai ei — o cățelușă creață.

În iulie, domnișoara Pélagie găsisese tot ce căuta. Fata era frumușică, neobișnuit de curată, bună gospodină, cinstită și conștiincioasă.

Din ziua de două aprilie, cînd cei din Versailles aruncaseră primul obuz asupra Parisului liber, domnișoara Pélagie o oprise pe Julie să mai iasă în stradă seara.

Nu trecuseră nici două săptămîni și domnișoara Pélagie se gîndise că era primejdios să mai rămînă în orașul răzvrătit. Cu ajutorul prietenilor ei, care, profitînd de firea prea încrezătoare a comunarzilor, păstrasera tot timpul legăturile cu Versailles, domnișoara Pélagie părăsise Parisul.

La plecare, o chemase pe Julie și-i spusese cu asprime :

— Te las aici. Trebuie să-mi păzești casa, mobilele, tablourile și porțelanurile. Am făcut un inventar cu toate lucrurile care rămîn în seama ta. Ține minte : răspunzi pentru orice lucru dispărut sau înstrăinat. Îți voi scădea din leafă tot ce va lipsi, cînd mă voi întoarce. Mare e Dumnezeu ! Nemții îl ajută pe Thiers. Nădăjduiesc că tâlharii ăștia nu vor rămîne prea mult în Paris și că mă

voi putea înapoia cît de curînd... Dar să ții minte, Julie : cu cît vei ieși mai puțin în stradă, cu atît va fi mai bine ! Ai destule provizii în casă, și dacă va trebui să te duci să cumperi ceva de la băcănie, să nu stai prea mult, să nu ascuți toate palavrele și să vorbești cît mai puțin.

Domnișoara Pélagie o dăscălise mult, repetîndu-i mereu aceleași instrucțiuni.

În cele din urmă, Julie pricepuse că mica ei leafă era în primejdie de a mai fi scăzută. Și cu ce va mai cumpăra atunci ghetetele făgăduite fratelui ei mai mic Pierre, și șalul călduros pentru maică-sa, și rochița nouă pentru surioara Yvonne ?...

Julie rămăsese singură. De cînd plecase domnișoara Pélagie cu Mimi a ei, fata se văzu osîndită la o deplină inactivitate. E drept că, datorită conștiințiozității sale, mai freca podelele și îngrijea de casă tot atît de bine, ca și cum stăpîna ar fi fost de față, dar această muncă nu-i lua decît prea puțin timp. Zilele-i păreau nespuse de lungi.

Julie se chinuia neavînd cu cine schimba o vorbă... Se așeza la geam și cînta cîntece pline de jale. N-avea altceva mai bun de făcut.

Auzind o bătaie în ușă, Julie se grăbi să deschidă. În fața ei apăru un tînăr subțirel, foarte ciudat îmbrăcat : avea o vestă de catifea, o cravată moale, un revolver la șold, iar pe umăr o pușcă.

La rîndul său, flăcăul avu o surpriză plăcută : văzu o fată tînără, încîntătoare, cu ochi de un albastru adînc. Toată înfățișarea ei arăta o fire vioaie, dornică de viață. Avea un șorțuleț alb de dantelă. Părul, blond cenușiu, îi era împodobit cu o bonetă de dantelă, cum obișnuiau să poarte jupînesele din casele bogate.

— Fată dragă, — începu Limoges, — ești foarte imprudentă. Stai cu geamul deschis și cînți ; e primejdios. Ai putea s-o pățești, cînd vor începe iar să tragă.

— Când vor începe să tragă, închid și eu ferestrele, și chiar și obloanele, răspunse fata nepăsătoare.

— Se vede că nu ești fricoasă! Atacul poate să înceapă dintr-o clipă în alta! Și apoi, ce mai cauți aici? Toți ceilalți au părăsit de mult această casă.

— Sînt jupîneasa domnișoarei Pélangie, spuse fata, avînd chef de vorbă. O știți pe domnișoara Pélagie?

— Nu, n-o cunosc.

— Cum se poate? O știe toată lumea; e atît de habotnică și foarte, foarte bogată... De cînd au început tulburările, domnișoara Pélagie a plecat...

— Unde?

— Cred că acolo unde s-au mai dus și alți bogătași, la Versailles. Și-a luat toate giuvaericelele, toate lucrurile de preț, dar a lăsat casa pe seama mea — se lăudă fata.

— Stăpîna dumitale era atît de sigură, că se va întoarce în cuibul ei?

— Firește! și fata dădu din umeri.

Limoges nu mai apucă să răspundă. Undeva aproape răbufni un tun. Bubuitul cutremură toată casa, iar geamurile căzură pe podea, zăngănind, și se făcură țândări.

— E vina mea! N-am știut să feresc geamurile — strigă Julie îngrozită, repezindu-se la fereastră.

— Ești nebună! strigă Limoges, oprind-o. Pentru ce să-ți riști viața?

Limoges se uită pe fereastră și ceea ce văzu jos îl făcu să se cutremure.

Acolo, în spatele baricadei, se tîrau soldații din Versailles. Cel dintîi ținea în mînă o lanternă — o mică flăcără mișcătoare.

Fără să mai stea pe gînduri, Limoges puse arma la ochi și trase. Răsună o împușcătură.

Acoperindu-și fața cu șorțul, Julie fugi spre ușă.

Omul cu lanterna se prăbuși.

Ceilalți doi înțeleseseră de unde fusese tras glonte. Unul își ridică pușca, țintind spre fereastră.

Dar Limoges avusese timp să se retragă de la geam și glonțul, ocolindu-l, nimeri într-o oglindă mare, care se sparse cu zgomot.

Julie izbucni :

— Vai ce mi-ai făcut ! Ce-o să spună domnișoara Pélagie !

Deși situația era atît de gravă, Limoges nu-și putu opri zîmbetul.

— Acum n-am timp ! Cînd s-o liniști totul, vino pe baricadă să-ți dau o adeverință, că mobilierul domnișoarei Pélagie a fost stricat fără vina dumatăle.

Strigă aceste cuvinte, coborînd în goană scara...

Împușcătura lui Limoges îi trezise pe comunarzi.

Detașamentul soldaților din Versailles, care năvălise din spate, nu-i mai găsi pe apărătorii baricadei nepregătiți.

În luptă dreaptă, conspiratorii nu putură să reziste atacului comunarzilor și fugiră, lăsînd zece morți și tot atîția răniți.

Bantard stătea aplecat peste cadavrul unui soldat inamic travestit : în toiul luptei, soldatul ridicase patul puștii, ca să-l doboare pe comandant, dar Limoges, care sosise la timp, îl prăvălise cu o împușcătură.

— Cum de-au putut răzbate pînă aici ? întrebă Bantard tare, fără să se adreseze nimănui.

Îi răspunse Lucien Caporal, care ședea pe un butoi, legîndu-și singur un pansament la cap. Bandajul îi cuprindea fruntea și urechile, și se strîngea în jurul gîtului. Rosti cu o voce slăbită :

— Ați uitat că de ieri primim pe oricine, fără nici o recomandatie. Și eu am făcut o greșeală de neiertat, încredințîndu-le noilor veniți paza spatelui frontului.

Între timp, trecînd peste toate piedicile, Cri-Cri se grăbea către unchiul Joseph.

Cînd ajunse în strada Ramponeau nu se luminase încă bine de ziuă.

Strada și ulicioarele erau pustii. Numai arareori trecea cîte o patrulă, oprind trecătorii.

— Parola? întrebă santinela, cînd Cri-Cri se repezi la poarta care deschidea trecerea spre baricadă.

— Comuna sau moartea! răspunse Cri-Cri, cu un tremur în glas.

Dădu parola, dar ar fi vrut atît de mult să fi greșit! Ar fi vrut ca această parolă să nu fi fost cea bună!... Ah, de-ar fi fost așa, atunci toate cele auzite s-ar fi dovedit o simplă neînțelegere, și deci... Lucien n-ar fi fost un trădător. Dar... Cri-Cri auzi santinela spunîndu-i:

— Treci, piciule!

Acum nu mai încăpea nici o îndoială: Lucien era un trădător, și viața unchiului Joseph se afla în mîinile sale.

În clipa cînd Cri-Cri se apropie în sfîrșit de baricadă și-l zări de departe pe Bantard, se auzi explozia unui obuz. Asurzit, Cri-Cri rămase o clipă orbit de fumul obuzului; apoi cînd fumul se mai risipi, îl văzu pe Joseph, zăcînd cu fața la pămînt. Arma-i căzuse din mîini.

„Am ajuns prea tîrziu. Unchiul Joseph a murit“. Gîndul acesta cumplit îi sfîșie inima lui Cri-Cri.

— Unchiule Joseph! strigă el, apropiindu-se în fugă de Bantard, spre care se mai repeziseră cîțiva oameni, grăbindu-se să-i vie într-ajutor.

Joseph deschise ochii. Încercă să se ridice, dar nu izbuti.

— A, nu! Lasă gluma! N-o să mor de la primul glonte! spuse el hotărît.

Văzîndu-l pe Charlot, făcu din nou o sforțare și, sprijinindu-și cotul de un sac, izbuti să-și ridice capul.

— Charlot, — spuse el, — ai venit la timp! Mîinile mele nu mai pot ține arma. Ia-o tu!

Tremurînd de emoție, Cri-Cri luă pușca lui Joseph și strîngînd-o, rosti :

— Jur că această armă nu va cădea niciodată în mîna dușmanilor Comunei !

Dar Joseph nu-i mai răspunse. Își pierduse din nou cunoștința.

Abia atunci Cri-Cri își aduse aminte de Lucien, de trădarea acestuia, de faptul că trebuia să demaște complotul. Cînd îl văzuse pe Joseph în agonie, aceste gînduri îi pieriseră din minte... Dar Joseph trăia, îi dăduse arma sa și Cri-Cri se simțea gata de luptă. Se uită în jur și îl zări pe Lucien Caporal.

Urmărindu-l cu spaimă pe Cri-Cri din ochi, trădătorul se grăbea să-și scoată bandajul de pe cap. Acum nu mai avea de ce să se prefacă rănit.

Privirea plină de ură pe care i-o aruncă Cri-Cri nu-i mai lăsă nici o îndoială : băiatul știa totul !

Caporal hotărî să dea complicilor săi semnalul stabilit, înainte ca băiatul, năucit de cele întîmplate, să-și vină în fire. Infigînd în baionetă bandajul alb, sări în goană pe butoiul de lîngă zid și, vînturîndu-și steagul alb improvizat, strigă :

— Veniți ! Nu mai este nimeni aici !

Dar, deodată, se prăbuși mort pe partea cealaltă a baricadei.

Cri-Cri încremeni cu ochii ațintiți spre locul acela, unde glonteale lui îl nimerise pe Caporal. Acolo fîlfîia steagul alb prins de baionetă. Căzînd din mîinile trădătorului, pușca-i rămăsese prinsă între zid și butoi.

Cri-Cri tremura tot.

— Nu-i nimic ! Nu-i nimic, băiete ! Este un început bun. Arma mea a nimerit în mîini sigure...

Așa-i vorbi Joseph. Auzise strigătul lui Caporal și împușcătura lui Cri-Cri, și pricepuse totul. Iar acum, adunîndu-și ultimele puteri, se săltă puțin în sus, privindu-l pe băiat cu dragoste și nădejde.

Cri-Cri îngenunchie lângă Joseph și se grăbi să-i povestească totul.

— Lucien e un trădător. El le-a dezvăluit celor din Versailles parola. Era înțeleș cu Henriot. Ei au fost aceia care au adus pe baricadă soldați inamici, deghizați în uniforma comunarzilor noștri.

Se făcu liniște. Steagul alb, ridicat de Caporal, și saltul său mortal pricinuiră o clipă de zăpăceală printre cei din Versailles. Atacul se opri.

Deodată, această liniște fu străpunsă de strigătul aspru și plin de mînie a Madeleinei. Apăru tocmai atunci, însoțită de cîțiva răniți, pe care-i aducea de la spital.

— Ce înseamnă asta? Vreți să ne predăm de bună voie în mîinile acestor călăi?

Mergea, sau mai bine zis alerga, drept spre steagul alb.

Cri-Cri înțelese îndată de ce era atât de mînioasă. Sări sprinten pe butoi și dintr-o lovitură de baionetă zvîrli jos bandajul alb.

Madeleine nu-și dădea încă seama de nimic. Fără să-l vadă pe Joseph, care zăcea jos, se năpusti asupra lui Cri-Cri :

— Va să zică tu ai pus acolo steagul alb, lașule, nemernicule ! Joseph ! Lucien ! Unde ești ?

Nu-i răspunse nimeni.

— Joseph !

Abia atunci îl zări pe Bantard rănit, înconjurat de ceilalți tovarăși.

— Joseph e rănit ?

Madeleine se repezi spre el, îngenunchie și se apucă să-i panseze în grabă rana. Cînd isprăvi, puse sub capul rănitului o tunică și se întoarse spre unul dintre federați, întrebîndu-l :

— Unde-i Lucien ?

Federatul își lăsă ochii în pămînt și nu scoase nici o vorbă.

Atunci se auzi glasul slab a lui Joseph :

— Madeleine !

Madeleine își acoperi fața cu palmele.

— E mort ? întrebă ea.

— Lucien... începu Joseph în șoaptă și tăcu : puterile îl părăsiră din nou.

— Lucien e un trădător, sfîrși Etienne, în locul rănitului.

Și o privi pe Madeleine drept în ochi. Glasul acestui om neînfricat sub grindina de gloanțe, întotdeauna în frunte acolo unde primejdia era mai mare, tremura acum zbuciumat.

Madeleine tăcea. Stătea cu capul în piept și se vedea că se frînsese ceva în ea.

Vocea slabă, dar aspră, a lui Bantard, puse capăt acestei tăceri :

— Noi amîndoi, tu și cu mine, Madeleine, purtăm toată răspunderea, pentru că am fost prea încrezători... Iar plata pentru vina noastră este foarte grea...

Madeleine se îndreptă, își scoase arma de pe umăr și-l întrebă pe Etienne :

— Unde-i ?

— Acolo unde voia să plece, cînd trăia. Zace mort de cealaltă parte a baricadei. L-a împușcat unul dintre ai noștri.

Charlot, care tot timpul nu-și putuse dezlipi privirea de pe Madeleine, se uită recunoscător la Etienne.

Geamătul de-abia auzit al lui Joseph o trezi pe Madeleine din încremenirea ei. Luă mîna rănitului, numărînd bătăile pulsului.

— Aduceți o targă ! strigă ea, și glasul îi suna aproape ca întotdeauna, poate doar ceva mai înăbușit.

— Să nu mă duceți nicăieri, spuse Joseph... Vreau să mor pe baricadă... Tu, Charlot, să iei steagul... Joseph făcu o sforțare și trase de sub el steagul pe care stătea culcat. Păstrează-l, Charlot. Il vei desfășura în ziua cînd muncitorii se vor răscula din nou împotriva asupritorilor.

Dar n-apucă să sfîrșească. Căzu din nou în nesimțire.

— Madeleine, Jacquot și tu Charlot îl veți duce pe Bantard într-un loc ferit de orice primejdie, ordonă Etienne. Aici, pe baricadă, nu ne mai poate ajuta cu nimic și e datoria noastră să-i păstrăm viața.

— Dar unde să găsim un loc ferit ? întrebă Jacquot, unul dintre cei mai tineri comunarzi, rămași pe baricadă — abia împlinise douăzeci de ani.

Jacquot era palid. Strălucirea febrilă a ochilor înroșiți de nesomn și buzele arse arătau că era nu numai oboșit, ci și bolnav ; părea cuprins de friguri. Se vedea că face o sforțare de cîte ori trebuia să vorbească.

Răsufală puțin, apoi urmă :

— Jandarmii din Versailles răscolesc peste tot. Ucid răniții, trag în cei din spitale, neținînd seama de steagul alb și de cel al crucii roșii.

— Putem să-l ascundem pe unchiul Bantard în cămăruța mea... se amestecă în vorbă Cri-Cri. Nu dă nimeni pe acolo. Cămăruța mea se află pe un maidan părăginit.

— Bine! Madeleine, Jacquot și tu, Charlot, duceți-l acolo pe Joseph, — spuse Etienne cu ton de comandă.

Nimeni nu-l alesese și nu-l numise comandant, dar era singurul om în clipa aceea care putea să-l înlocuiască pe Joseph.

— Etienne, dă-mi voie, — glasul Madeleinei tremura ușor, — îngăduie-mi să rămîn pe baricadă !

— Apucă targa! repetă Etienne stăruitor.

— Bine, îți voi îndeplini ordinul. Dar dă-mi voie să mă întorc pe baricadă, după ce îl vom duce pe Joseph la adăpost.

— Bine, Madeleine, dacă vei mai avea timp.

Madeleine surîse recunoscătoare.

— Steagul! își aminti Cri-Cri.

Madeleine desprinsese pînza de pe bățul steagului și o înfășură repede în jurul trupului lui Charlot. Numai tremurul ușor al mâinilor trăda zbuciumul sufletesc al fetei.

Cri-Cri își puse vestonul deasupra.

— Asta nu-i mai trebuie acum. Nu poate să-i aducă decît neajunsuri — spuse Madeleine scoțîndu-i lui Joseph eșarfa roșie de delegat. Luați-o! Eșarfa lui Bantard să vă servească drept steag al baricadei.

Doi federați luară eșarfa purpurie și, peste puțin timp, ea flutura deasupra baricadei, pe jumătate distrusă.

— Mă întorc curînd, nu-mi iau rămas bun de la voi! spuse Madeleine.

Îl așezară pe Joseph cu grijă pe targă și, ridicînd-o, cei trei comunarzi se îndreptară încet spre cafeneaua „Greierul vesel“.

IN NEGURA DE NEPĂTRUNS

În ceasurile acelea dinainte de răsăritul soarelui, Parisul avea o înfățișare cu totul neobișnuită.

În ajun plouase cu găleata.

Conductele de gaz și felinarele fuseseră distruse de bombardamente și cele mai multe străzi erau cufundate în întuneric. O negură deasă ștergea contururile caselor și numai pe alocuri albul zidurilor sau al coloanelor răzbătea prin beznă. Nu se vedea nimic la trei-patru pași.

În același timp, unele străzi erau pline de zgomot și puternic luminate. Văpăile uriașe ale incendiilor sfîșiau perdeaua deasă a ceței și împrăștiu o ploaie de scînteii, ca un foc de artificii. În lumina lor forfoteau pîlcuri de oameni, căutînd să scape de năpasta focului și de crunta răzbunare a celor din Versailles.

Oamenii se îmbulzeau pe la răscruci și mulțimea se dădea cînd într-o parte, cînd în cealaltă, după cum se mișca și focul.

În noaptea aceea nimeni nu închise ochii în Paris.

Pe ulicioarele întunecoase, care întretăiau străzile mari și bulevardele, nu se zărea nici o licărire de lumină, cît de slabă, la ferestre. Totul părea cufundat într-un somn fără de griji. Dar și acolo oamenii vegheau. Nimeni nu știa ce va aduce dimineața.

Luminîndu-și drumul cu lanterna, pe strada Vieille-du-Temple, treceau trei călăreți. Caii sătui, bine îngrijiți și ascultători, pășeau rar, înfruntînd urcușul iute al străzii.

Șeful armatei din Versailles, mareșalul Mac-Mahon, n-avea unde să se mai grăbească : Parisul fusese cucerit. Acest general, principalul vinovat al tragediei de la Sedan, se arătase în războiul cu prusacii lipsit de voință, de curaj și de iscusință strategică. Dar acum, în lupta

împotriva poporului francez, își afirmase cu prisosință toate aceste însușiri.

Trecînd pe străzile moarte ale capitalei, mareșalul nu vorbea cu tovarășii săi de drum. Lăsase frîul în voia calului și acesta își mișca rar și cu băgare de seamă picioarele, temîndu-se parcă să nu se poticnească de vreun cadavru.

Calmul mohorît al orașului îl neliniștea pe Mac-Mahon și-i amintea de ziua de 1 martie, cînd hoardele nemțești cotropiseră Parisul. Și atunci, ca și acum, străzile erau pustii, iar obloanele lăsate la vitrinele prăvăliilor purtau inscripția: „Inchis pentru doliu național“. Steagurile negre fluturau la toate instituțiile publice, ca și la ferestrele multor case particulare. Tăcerea și deznădejdea domneau peste tot. Noaptea nu se zărea nicăieri vreo lumină și nici o trăsură nu se mai arătase pe străzi. Pe zidurile caselor era prins manifestul Comitetului Central al Gărzii Naționale, care îndemna populația să părăsească toate cartierele ce urmau să fie ocupate de inamic, și să le despartă, prin baricade, de restul orașului. Străzile păreau moarte, dar ascundeau atîtea primejdii, încît armatele prusace părăsiseră orașul înainte de a se fi așezat temeinic în el. Toată ocupația nu durase decît șaiszeci de ore...

Și acum, mareșalul Mac-Mahon, cu o înfiorare ascunsă, asemuia ziua aceea cînd nemții cotropiseră Parisul, cu ziua intrării armatelor versailleze.

Tăcerea fu întreruptă de al doilea călăreț, care-l însoțea pe Mac-Mahon. Era și el unul dintre călăii Comunei — sîngerosul general Vinoy.

Armăsarul lui vinețiu rotat mergea, zmucindu-se sperios, fornăind și tresărind la orice foșnet.

Numele generalului Vinoy era bine cunoscut și mai ales urît de parizieni încă de pe vremea primului asediu al Parisului. Vinoy fusese numit comandant al orașului în locul lui Trochu în momentul cel mai critic, cînd armatele cotropitoare asediau de două luni capitala Franței. Parizi-

enii, care nici nu voiau măcar să se gîndească la capitulare, își încordau toate puterile, dînd două sute patruzeci de mii de oameni înarmați pentru apărarea orașului. Se nimerise o iarnă foarte aspră; nu se găseau nici lemne, nici cărbuni. Parizienii îndurau lipsuri îngrozitoare, ajunseseră să prețuiască pînă și carnea de cîine, de pisică, și de șobolani. Copiii mureau pe capete...

Și cu toate acestea, Parisul cerea generalilor săi să treacă la ofensivă.

Iar generalii? Juraseră credință patriei, juraseră s-o apere de vrăjmași și totuși duceau pe ascuns tratative de capitulare cu Bismarck.

Cînd parizienii își dădură seama că guvernatorul Parisului — Trochu — nu mai voia să lupte împotriva prusacilor, îl siliră să demisioneze. Dar în locul acestui trădător fu numit un altul. Vinoy nu se dovedi întru nimic mai bun decît predecesorul său.

Acum, cînd Vinoy se pregătea să se răfuiească cu Parisul înfrînt, simți nevoia să-i vorbească deschis mareșalului, cu toată sinceritatea.

— Ce-a fost, a fost! spuse el apropiindu-și calul de al lui Mac-Mahon. Totuși aș vrea să știu de ce nu v-ați învoit să grăbim cucerirea cartierelor Belleville și Faubourg-du-Temple, cînd am fi putut să isprăvim astfel dintr-o singură lovitură cu acest cuib de bandiți?

— Cum? N-ați priceput încă ce dorea domnul Thiers? zîmbi Mac-Mahon cu un aer batjocoritor. N-ați înțeles tactica noastră?

— Tactica e simplă: trebuia să curățăm cît mai grabnic orașul de plaga roșie, răspunse Vinoy.

— Și credeți că pentru atingerea acestui scop e de ajuns să dărîmi baricadele și să-i nimicești pe apărătorii lor? urmă Mac-Mahon pe același ton ironic.

— În orice caz, se putea realiza totul mai repede!

— Nu cumva îl învinuiți pe șeful guvernului de prea multă mărinimie față de răsculați?

— Ha-ha-ha ! izbucni Vinoy într-un râs zgomotos, care sfîșie tăcerea străzii pustii. Nici unui om cu închipuirea bolnavă nu i-ar putea trece prin minte un asemenea gînd. Dar eu, pur și simplu, nu înțeleg încetineala de care am dat dovadă în ultimele zile.

— Explicația-i ușor de ghicit. De vină este închisoarea La Rocquette.

— Inchiisoarea La Rocquette ? În glasul lui Vinoy se simțea o sinceră nedumerire.

— Sau mai bine zis ostatecii pe care îi ținea acolo Comuna, lămurii Mac-Mahon.

— Cu atît mai mult ! Trebuia să ne grăbim să cucerim fortificațiile din cartierul La Rocquette, ca să-i salvăm pe ostatecii, printre care se afla și episcopul Darboy.

— Tot n-ați priceput ! spuse mareșalul, de data aceasta înciudat. Thiers nu se grăbește cîtuși de puțin să-i elibereze pe acești oameni, deși le era prieten. Ar fi vrut mai bine să-i vadă executați de comunarzi...

Această discuție atît de cinică a celor doi generali dezvăluia jocul lui Thiers, care voia să-i silească cu orice preț pe comunarzi să folosească și ei teroarea. Încă din primele zile ale atacului celor din Versailles, Comuna ținuse închiși cîțiva ostateci aleși dintre contrarevoluționari. Deși conducătorii Comunei amenințaseră că-i vor împușca dacă cei din Versailles nu vor înceta cu execuțiile prizonierilor, totuși comunarzii nu se putură hotărî să-și aducă la îndeplinire amenințarea. Se și făcuse o încercare de a schimba un mare număr de ostateci, printre care era și arhiepiscopul Darboy, cu un singur prizonier, Blanqui¹, care zăcea de mult în închisoarea din Versailles, dar Thiers respinsese această propunere.

În cea din urmă zi a Comunei, mulțimea năvăli în închisoare și-l împușcă pe Darboy.

---

¹ Blanqui Louis-Auguste (1805—1881) — cunoscut activist al mișcării revoluționare franceze din 1830—1871. A stat închis 37 de ani. (Nota red. ruse).

Aflînd de moartea arhiepiscopului, Thiers spuse : „Moartea acestui slujitor al bisericii ne este mai de folos decît viața lui. Parisul va plăti cu valuri de sînge pentru el“.

Aghiotantul lui Mac-Mahon, care mergea ceva mai în față, își opri calul speriat și ridică lanterna. I se păru că aude niște pași furișîndu-se încet prin întuneric. Razele lanternei luminară arcul unei porți smulse din țîțîni. Dar nu se zărea nimeni. Foșnetul pașilor nu se mai auzi. Ofițerul întoarse calul și, apropiindu-se de general, îi spuse :

— Cred, excelență, că ar trebui să ne întoarcem. Ne putem aștepta la tot felul de surprize.

— Aveți dreptate, îl sprijini Vinoy. Avem nevoie și de odihnă. Ne-așteaptă mîine o zi foarte grea.

— N-am nimic împotrivă, se învoi Mac-Mahon.

Își întoarse calul și porni în galop.

Strada răsună de tropotul sonor al celor trei cai. Peste cîteva clipe se stinse pînă și ecoul acestui tropot. Totul în jur își relua înfățișarea pustie de mai înainte.

Negura deasă și pustietatea aceea moartă, de care se speriaseră sîngeroșii generali, erau prielnice drumeților care se furișau prin străzile cartierului Belleville.

Cri-Cri mergea înainte și, din cînd în cînd, ridica puțin de pe lanternă batista care o acoperea, luminînd o bucată de drum în fața lor. Lanterna cea mică, în care ardea un muc de lumînare de seu, îi fu pentru a doua oară de mare ajutor.

Cînd se încredința că nu era nimeni prin apropiere, Cri-Cri se întorcea și făcea semne. Madeleine și Jacquot înaintau și ei, ducîndu-l pe Joseph pe targă.

— Am ajuns în strada Saint-Maur — îi lămuri Cri-Cri. De aci dăm în strada Fontaine-au-Roi și sîntem îndată acasă.

— Ia spune-mi, n-ai mai dat de mult pe-acasă ? îl întrebă Madeleine. Poate că doamna Didier a băgat pe cineva acolo ?

— O, nu ! N-aveți nici o grijă ! Ce-i drept sînt patru zile de cînd n-am mai dat pe-acolo. Sînt sigur că patroana mea bodogănește că n-am mai venit pe la cafenea, dar nu îndrăznește să intre în-cămaruță. Am băgat spaima în ea, povestindu-i mereu de șobolani, de care se teme... ca de moarte !

Făcu vreo cîțiva pași în tăcere, apoi adăugă:

— Ce-i drept, m-am speriat și eu cînd una din jivinele astea și-a înfipt dinții în piciorul meu.

— Cum se poate ? întrebă Jacquot, care după ce tăcuse tot drumul încerca acum să-și mai învioreze tovarășii morhoriți.

— Cînd m-am tîrît prin conducta de canalizare m-a mușcat un șobolan mare ! lămuri Cri-Cri.

— Și cum ai ieșit din conductă ? îl întrebă Jacquot.

— Conducta dă într-un puț, care se află în curtea din fața primăriei din Belleville. Dacă mergi de aci — e pe partea stîngă, chiar alături de casa care a ars... Știi, ar fi trebuit totuși astupată cu pietre, ieșirea aceea.

— Acum nu mai are nici un rost ! răspunse Jacquot încet. Cei din Versailles nu mai au nevoie de trecători ascunse.

Madeleine mergea fără a scoate un cuvînt. Cri-Cri pășea alături de ea, ajutînd-o să ducă targa. Băiatul băgă de seamă că de două ori se întorsese spre el, ca și cînd ar fi vrut să-i spună ceva.

Cri-Cri înțelese că voia să-l întrebe despre Lucien, să afle amănunte despre trădarea acestuia. Băiatul nu se încumeta să deschidă singur vorba și nici n-ar fi știut cum s-o facă. La urma urmelor, Madeleine aflase de la Etienne ce era mai important, iar steagul acela alb, arborat de trădător, îi deschisese ochii și asupra celor pe care nu le știa încă...

Negura începea să se ridice, lăsînd să se vadă contururile caselor.

— Trebuie să ne grăbim, Jacquot, spuse Madeleine.

— O să încerc să merg mai repede — răspunse Jacquot cu o voce înăbușită.

Porni mai repede, dar acum se luminase destul ca Charlot să poată vedea cât de greu înainta.

— Ai obosit, Jacquot? Nu mai poți? îl întrebă băiatul și ocolind targa apucă de mînere.

Degetele sale atinseră mîinile fierbinți a lui Jacquot. Cri-Cri își dădu seama că acesta avea friguri: tremura tot.

— Odihnește-te puțin. Lasă-mă să duc eu targa. Nu mai e mult, o să mă descurc.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Cri-Cri. Pot s-o mai duc... bolborosi Jacquot.

Cufundată în gîndurile sale, Madeleine se întoarse, se uită la Jacquot, dar nu spuse nimic. Își încetini numai pasul.

Curînd zăriră firma bine cunoscută a „Greierului vesel“. Cotiră după colț și se opriră lîngă gardul maidanului părăsit.

Cri-Cri găsi ușor locul unde trei vergele de fier ieșeau din găurile lor. Prin deschizătura formată, trecură targa cu Joseph și intrară pe maidan.

Cri-Cri deschise ușa cămăruței. Ridică targa și-l așezară pe Joseph pe pat.

Rănitul nu-și recăpătase cunoștința, ceea ce-l îngrijora pe Cri-Cri, dar Madeleine îl liniști:

— Lasă-l numai să se odihnească. Se va îndrepta repede. E zdravăn din fire și rana nu e primejdioasă: osul a rămas neatins.

Madeleine se uită cu duioșie la Joseph: își lua rămas bun de la el.

— Rămîi cu bine, Cri-Cri, se întoarse ea spre micul Bantard. Dă-mi mîna! Îmi pun toată nădejdea în tine.

Ai să-l scapi pe Joseph, Madeleine! strigă Cri-Cri. Am fugit din închisoarea celor din Versailles. Lucien m-a băgat acolo... era înțeles cu Henriot. Îi venea greu băia-

tului să-i spună toate acestea Madeleinei, dar voia cu tot dinadinsul ca ea să afle tot adevărul. Lucien a fost acela care a ridicat steagul alb...

Tînăra fată îl îmbrățișă pe Cri-Cri și spuse cu glas șovăielnic, care i se frîngea mereu :

— Iartă-mă, Charlot : te-am bănuț de lașitate. Am înțeles acum totul. Din nefericire, e prea tîrziu !... Și asta nu pot să mi-o iert... Iși șterse o lacrimă, care i se rostogolise pe obraz. Da, Charlot, eu sînt cea mai vinovată... Oare o să-mi pot răscumpăra vreodată crima față de Comună ?...

— Hai, să plecăm mai repede ! Se face ziuă, o grăbi Jacquot.

Negura se împrăștiase. Trebuiau să se grăbească. Jacquot o luă pe Madeleine de braț și amîndoi porniră pe drumul pe care îl aduseseră pe Joseph. Curînd însă Madeleine văzu că Jacquot nu mai putea ține pasul. Se opri și-l privi drept în ochi.

— Ce-i cu tine, Jacquot ? Abia îți miști picioarele. Și de ce șchiopătezi ?

Il măsură din cap pînă în picioare cu o privire îngrijorată și abia atunci băgă de seamă, că din cizma lui dreaptă se prelingea o dîră de sînge. Ești rănit, Jacquot ? îl întrebă ea îngrijorată.

— Fleacuri ! Glonțul mi-a trecut numai prin carne, fără să fi atins osul, spuse el, cu un zîmbet vinovat. Tu, du-te... Lasă-mă, nu mă aștepta. Eu o să mă odihnesc două-trei minute... Te ajung din urmă.

— Trebuie să-ți leg rana și-ar fi mai bine să ți-o și spăl puțin, spuse Madeleine neliniștită.

— Eh, dacă am găsi puțină apă ! încercă Jacquot să zîmbească. Mi s-a uscat gîtlejul !

Madeleine îl privi și inima i se strînse. Jacquot avea obraji aprinși și ochii mari, cu cearcăne adînci. Buzele i

se lipiseră, arse de friguri. Madeleine își roti privirile în jur.

În colțul străzii Fontaine-au-Roi, în lumina trandafirică a dimineții, se zărea o fântână. Fără să mai stea pe gânduri, Madeleine trecu în fugă strada, își scoase chipiul și, umplându-l cu apă, i-l duse lui Jacquot.

— Totuși trebuie să-ți leg rana. Să ne ascundem acolo.

Madeleine arătă o casă distrusă de obuze. Alături se afla un felinar cu stîlpul de fier frînt în două. Partea de sus se legăna ca o cracă ruptă. Ceva mai departe se vedea un alt felinar, care rămăsese în picioare, dar nu mai avea nici un geam. Etajul de sus al clădirii fusese mistuit de foc. Doar o tigaie de aramă, agățată într-un cui, scăpase ca prin minune. Și acum, în bătaia soarelui de dimineață, strălucea deosebit de puternic.

Acest amănunt, care amintea de viața cea de toate zilele, de harnica gospodină, care în ajunul pîrjolului își frecase cu grijă vasele, alcătuia un contrast puternic cu ruinele din jur.

Toate geamurile prăvăliei de la parter, care dădeau în stradă, erau țandări. Doar un oblon smuls mai atîrna la o fereastră, atingînd cu o parte pervazul, iar cu cealaltă sprijinindu-se în pămînt.

Pe acest podeț improvizat, Madeleine și Jacquot intrară în prăvălie.

Madeleine își scoase cartușiera în care nu mai era decît un pansament, dar tocmai de el avea acum nevoie.

Jacquot îi dădu Madeleinei briceagul său și ea îi tăie carîmbul cizmei de sus pînă jos, și i-o scoase de pe piciorul rănit.

Cînd rana îi fu pansată, Jacquot bău apă rece și se simți mai bine. Putea merge acum alături de Madeleine, fără să rămînă în urmă.

Porniră în grabă în ajutorul lui Etienne.

Trecură de bulevardul Belleville și auziră un puternic schimb de focuri dinspre strada Ramponeau.

— Îi vine greu lui Etienne acum, spuse Jacquot.

Apoi deodată împușcăturile încetară.

Bubui o lovitură de tun și din nou totul se cufundă în tăcere. Madeleine se opri. Jacquot, tăcut, se lăsă jos, pe caldarîm. Amîndoi pricepură că baricada din strada Ramponeau încetase de a mai exista.

„Spunea Etienne, că n-o să mai am timp să mă întorc“ — îi trecu prin minte Madeleinei. Dar s-a întîmplat așa numai din pricina rănii lui Jacquot.

Se uită la tovarășul ei. Ședea pe caldarîm, privind neliniștit în jur.

— Ce-i, Jacquot? întrebă Madeleine.

— Mi-a venit o idee — răspunse Jacquot. Glasul lui abia i se mai auzea. Mi-am adus aminte de conducta aceea de canalizare, despre care ne-a vorbit micul Bantard...

— Foarte bine, Jacquot, îți doresc succes! Madeleine îi întinse mîna, vrînd să-și ia rămas bun. Pleacă, pleacă mai repede. Eu... nu mă mai duc nicăieri.

— Madeleine! Jacquot sări în picioare.

Se supusese pînă atunci în toate Madeleinei, dar deodată se simți mai puternic decît această fată pe care o admirase întotdeauna pentru curajul ei. Nu-și putu găsi deodată cuvintele potrivite, ca să-i arate cît de revoltat era de această slăbiciune a ei.

— Hai, rosti el poruncitor. Mergem, ne vom explica pe drum. Nu mai avem nici o clipă de pierdut. Altfel pierim amîndoi. Să ajungem la puț, și apoi vei hotărî.

Jacquot o luă pe Madeleine de mîna și o tîrî după el.

Madeleine nu i se împotrivi. Merseă cîteva clipe fără a vorbi.

Orașul se trezea încetul cu încetul. Ornicul din turn bătutu de trei ori.

Oamenii crăpau puțin obloanele, scoțind temători capetele afară. Nimeni nu se grăbea să iasă din casă.

Ascunzându-se pe după porțile caselor ca să nu fie văzuți de patrulele care treceau, Jacquot și Madeleine se apropiară de ruinele înnegrite de foc ale primăriei. În fața ei se afla curtea cu trecătoarea subterană, despre care le povestise Cri-Cri.

Intrară pe poarta deschisă fără a întâlni picior de om.

Văzînd gura canalului, Madeleine se opri. Jacquot o privi. Stătea cu capul plecat și pe obraji îi curgeau șiroaie de lacrimi.

Învingîndu-și mila, Jacquot îi spuse cu asprime :

— Bineînțeles, ți-ar fi foarte ușor să te așezi acum în mijlocul străzii și să privești cu dispreț în ochii jandarmilor, care își vor bate joc de tine înainte de a te ucide. Dar numai un sinucigaș se poartă astfel, nu un luptător. Să nu te superi pe mine dacă-ți voi spune fățiș ceea ce cred : ai fost fără să vrei complice la trădarea lui Lucien, iar acum vrei, în mod conștient, să trădezi steagul, pe care scrie : „Luptă pînă la capăt !“

Jacquot simțea cum îi zvîcnește inima în piept. Răsuflă adînc și urmă :

— Gîndește-te la Joseph. L-am lăsat pe mîna unui copil...

Dar acest ~~adaos~~ ^{gest} ~~adaos~~ fu de prisos. Dojana lui Jacquot, cuvintele sale sincere, ~~nomesteșugite~~ ^{neamănăduite}, aflaseră un răsunset puternic în sufletul Madeleinei. Fără să-și ridice capul, fata șopti :

— Merg cu tine, Jacquot.

Capacul, pe sub care trecuse nu de mult Cri-Cri, rămăsese deschis. Jacquot și Madeleine coborîră în puț.

Orașul renăștea la viață. Tot mai des răsuna bătaia tobelor.

Era dimineața ultimei și celei mai cumplite duminici din luna mai 1871.

CEL DIN URMA SALUT

Deși mai era apărată de vreo cincisprezece federați, baricada părea de departe cu totul părăsită.

Cei din Versailles nu-și mai reînnoiră atacul, iar comunarzii, care se pregăteau pentru ultima ciocnire cu inamicul, căutau să lucreze fără zgomot.

Limoges se frământa, alegînd locuri de trecere printre bolovani, butoaie și saci. Se opri de cîteva ori în fața pianului, care aparținuse cîndva negustorului de vinuri Gavarde.

Din ziua cînd Bantard îl adusese aici, ca material de construcție, pianul fusese treptat acoperit cu saci de nisip, bucăți de mobilă, firme și bîrne, îngrămădite de-a lungul baricadei.

Cu toate acestea, niște mîini grijulii scosese ră pianul afară. Acum, lîngă el, se afla o bancă. Cineva nădăjduise pesemne ca în ceasurile de răgaz, între două lupte, să povestească în limba melodiei — cea mai expresivă limbă de pe lume — despre sentimentele care cheamă la luptă, care fac din oamenii de rînd luptători neînfricați, gata să înfrunte și primejdia, și moartea.

Etienne ghici gîndul lui Limoges, care începu să dea jos diverse lucruri de pe claviatura descoperită, și-l făcu să înțeleagă printr-un gest că acum nu mai era timp de cîntat.

Ultimele umbre ale nopții se risipiră. Soarele străpunse stratul gros de nori, care acoperea cerul și razele sale luminară frunzele late, de un verde deschis, ale unui castan scăpat neatins de bombardament. Florile albe se ridicau ca niște lumînări deasupra zidului baricadei.

Belleville se afla în partea cea mai ridicată a Parisului, iar strada Ramponeau era așezată pe cel mai înalt punct din Belleville. Limoges se urcă pe o grămadă de

bolovani și, ascuns de trunchiul gros al castanului, cer-
cetă împrejurimile.

Dinspre stradă Faubourg-du-Temple, care se găsea în
apropiere, răzbăteau salve de tun.

Ocupînd spitalul Saint-Louis, care cu o zi înainte se
mai afla în mîinile comunarzilor, cei din Versailles înce-
pură să bombardeze baricada din strada Saint-Maur. Era
ultima baricadă care mai rezista, înafară de cea din strada
Ramponeau.

Dar iată că împușcăturile încetară. Se lăsă o liniște
apăsătoare.

Etienne veni spre Limoges, spunîndu-i :

— Cred că în clipa aceasta, baricada noastră este
ultimul colț al Parisului unde mai dăinuiește puterea mun-
citorească. După cît se vede, strada Saint-Maur a fost și
ea ocupată de cei din Versailles. Vor putea oare ai noștri
să ajungă cu bine pînă în cămăruța lui Cri-Cri?

Limoges nu-i răspunse. Își aținti privirile în depărtare.

Etienne se așeză pe colțul unei lăzi; își scoase luleauă
și, întorcîndu-și buzunarele pe dos, se apucă să adune
rămășițele de tutun.

Poetul luă o armă, ochi și trase.

Etienne sări în picioare :

— Ce-i cu tine, Limoges? Ai uitat consemnul?

— Această încărcătură n-a fost pierdută în zadar, răs-
punse poetul. Privește : În strada Saint-Maur a apărut un
steag tricolor. N-am putut să nu-l dau jos !

— Ia ascultă, îi spuse Etienne. În glasul lui se deslu-
șea dojana. Tu singur m-ai rugat să uit că ești poet, dar
te porți parcă ai fi în Parnas ! și nu pe o baricadă, încer-
cuită de inamic. Impușcătura ta, pornită înainte de vreme,
poate că ție îți va înviora fantezia, dar cauzei noastre nu-i
vă ajuta la nimic !

---

† Parnas — munte în Gercia, pe care după credința vechilor greți,
își aveau lăcaș muzele — ocrotitoarele artei și ale științei. (Nota red.
ruse).

— Nu te înțeleg, Etienne ! spuse Limoges înflăcărat. Ne aflăm amândoi aici pentru a trezi Franța și poate chiar lumea întreagă.

— Cine știe dacă n-ai dreptate ? Dar nu trebuie să uiți, că în fiecare clipă inamicul se poate apropia pentru a ne nimici pe toți. Ține minte, că fiecare glonț trebuie să răpună viața unui vrăjmaș.

Discuția le fu întreruptă de un tânăr comunard, care se apropie de Etienne și-i spuse zîmbind :

— A venit o fată care cere să fie adusă în fața comandantului.

— A-a, trebuie să fie jupîneasa domnișoarei Pélagie. O fi venit după dovada făgăduită. Las-o să treacă.

— Știi, Victor, — spuse Etienne, cînd comunardul dispăru după baricadă, — poate că numele acestei tinere va intra în istoria Comunei Parisului sau, cel puțin, în istoria baricadei din strada Ramponeau. În mîinile ei va rămîne ultimul act eliberat de primul guvern muncitoresc. Înțelegi ? Fă pentru ea tot ce trebuie, iar eu mă duc să schimb santinelele... Numai să nu vorbiți prea tare. Inamicul trebuie să creadă că baricada a fost părăsită de apărătorii ei. Lasă-l să se apropie : îi vom pregăti o primire calduroasă !

Limoges făcu vreo cîțiva pași, ieșind în întâmpinarea fetei. Ființa aceasta atît de tînără, cu ochii de un albastru adînc, îi păru lui Limoges și mai fermecătoare în decorul aspru al baricadei, aproape distruse.

Julie era tulburată. Se temea că Limoges nu o va recunoaște.

— Mobilierul domnișoarei Pélagie s-a stricat, începu ea sfioasă, neîndrăznind să-i amintească de-a dreptul de făgăduiala dată.

— Ah, copil-nevinovat ce ești ! rîse poetul. Știi că ai haz ! Se mai poate vorbi despre mobilă acum, cînd viața unui om nu mai prețuiește nimic ?

— Nu o cunoașteți pe domnișoara Pélagie — îl întrerupse Julie. O să-mi ceară să-i plătesc toate pagubele din leafa mea. Și asta înseamnă să-i lucrerez pe degăaba toată viața mea... Și surioara mea, Yvonne, va rămîne fără rochia nouă, pe care i-am făgăduit-o mai de mult, și nu voi putea niciodată să-i cumpăr mamei un șal călduros...

— Știu, știu, spuse Limoges, mișcat de vorbele înflăcărâte ale fetei. Cum te cheamă ?

— Julie Favard.

Limoges scoase din buzunar o foaie de hîrtie mototolită și-un creion. O netezi cu multă grijă și apoi scrise : „Adeveresc că, trecînd peste împotrivirea disperată a Juliei Favard, am pătruns cu forța în locuința stăpînei sale, cetățeană Pélagie, de unde am tras în soldații din Versailles. Mobilierul a fost stricat de împușcăturile prin care s-a răspuns focului tras de mine.

Victor Limoges.

După ce citi cu glas tare adeverința, i-o dădu fetei și o întrebă :

— E bine așa ?

— Da, mulțumesc, răspunse Julie înroșindu-se.

Dar Limoges nu voia să se despartă atît de repede de noua sa cunoștință și pentru a o mai opri se prefăcu că recitește adeverința.

Julie profită de acest răgaz pentru a-l întreba sfioasă :

— Spuneți-mi, de ce nu sînteți îmbrăcat ca toți ceilalți... și nu arătați ca un militar ?

Victor Limoges s-ar fi simțit jignit, dacă ar fi auzit aceste cuvinte rostite de un altul, dar spuse de Julie, ele sunau sincer și naiv.

— Sînt poet, înțelegi ?... Scriu versuri, cînd nimic nu ne amenință libertatea, și devin ostaș, de cum se ivește vreo primejdie.

— Trebuie să fie o îndeletnicire foarte frumoasă să scrii versuri, spuse Julie îngîndurată și clătină din cap.

Dar pînă acum eu n-am citit nici o poezie și n-am văzut niciodată oameni care scriu versuri.

Mărturisirea aceasta atît de sinceră îl cuceri cu totul pe poet.

— Dacă mi-o fi sortit să scap cu viața, jur că te voi face să iubești versurile, spuse cu înflăcărare tînărul poet.

— Dumneavoastră nu trebuie, nu se poate să muriți, răspunse Julie cu tărie.

— De cînd te-am văzut, îmi vine și mie să cred că voi scăpa cu viața, deși... Dar acum pleacă, începu el s-o zorească, văzînd că Etienne punea tunul în poziție de tragere. Nu se poate să mai rămîi aici.

— Spuneți-mi cum să vă găsesc mai tîrziu.

Ochii de un albastru adînc îl priveau întrebători pe poet.

Dar glasul lui Etienne rosti comanda :

— Treceți la locurile voastre ! Se apropie inamicul ! Nu trage nimeni fără ordin !

— Adio, Julie ! mai avu timp să strige Limoges, fugind să-și ia locul arătat de Etienne.

— La revedere ! La revedere ! șopti ca pentru sine Julie, depărtîndu-se în grabă, foarte tulburată.

Un detașament inamic, desfășurat într-un lanț lung, se apropia încet de baricadă.

— Țintiți bine ? strigă Etienne, și aproape imediat urmă comanda : „Foc !“

Fiecare din cele cincisprezece gloanțe răpuse cîte un soldat inamic.

Se încinse o luptă crîncenă. Răspunzînd primelor împușcături ale comunarzilor, răsună o salvă trasă de trei tunuri de pe fortificațiile celor din Versailles. Apoi a doua și a treia. Granatele plouau neîncetat asupra baricadei. Iar peste cîteva minute un al doilea punct întărit, mai depărtat al inamicului, începu să arunce obuze asupra străzii Ramponeau.

Între timp, detașamentul de avangardă a celor din Versailles ajunse tîrîș foarte aproape de baricadă.

Gloanțele nu prea pricinuiau pagube apărătorilor baricadei, în schimb obuzele aveau urmări înspăimîntătoare.

În scurt timp, pe baricadă nu mai rămăseseră decît șapte oameni în stare să țină arma în mînă.

Limoges alerga de la un capăt la altul al baricadei, urcîndu-se pe grămezi de bolovani, pe butoaie, iar cînd cei din Versailles ajunseră aproape de zidul baricadei, se sui pe acesta pentru a trage de acolo. Ca prin minune rămînea neatins, deși în jurul lui șuierau gloanțele.

Nu mai era poetul răsfățat de odinioară, cu chip de efeb. Era un ostaș adevărat, care pentru frumoasa cauză a libertății își dăruia viața, cu toată înflăcărarea tinereții. Ochii săi mari și negri scînteiau, iar curajul și dîrzenia îi erau întipărite pe față.

Limoges nu-și dădu seama cînd încarcă ultimul cartuș. Se trezi abia cînd constată că nu-i mai rămăsese niciunul. Privi morții și răniții, din ce în ce mai numeroși în jurul său. Lîngă ei zăceau aruncate cartușierele goale.

Limoges se plecă, încercînd să găsească vreun glonț la unul dintre federații căzuți la picioarele lui.

Dar vai ! Și acesta avea cartușiera goală.

Atunci, Limoges înțelese ce avea de făcut.

Sărind peste cadavre, ajunse la pianul aproape distrus. Dacă Limoges dezarmat mai putea servi Comuna, apoi și pianul cel vechi mai putea fi pentru ultima oară de folos.

Încercă vreo cîteva acorduri cu o mînă sigură și începu să cînte. Impletindu-se cu salvele armelor și cu gemetele răniților, răsunară cuvintele inspirate ale poetului :

*„Belleville, Montmartre, Neuilly, oștiri neînfricate
Grăbiți încoace, luptători temuți !*

*Să vie moartea — acum ! Un geamăt nu vom scoate !
Vor răzbuna copiii pe-at lor părinți căzuți“.*

— Trăiască nemuritorul poet al Comunei, Victor Limoges, cel mai bun fiu al ei ! strigă plin de admirație Etienne, încercând pentru ultima oară tunul.

S-ar fi zis că în clipa aceea nimeni nu-și mai putea revizui convingerile, dar aici, sub grindina de gloanțe, față în față cu moartea, Etienne înțelese pentru întâia oară că poezia nu era numai o distracție, o petrecere a celor trîndavi.

Cuvintele poetului chemau, îmbărbătau și, în clipa aceea cumplită, întăreau curajul oamenilor, îi făceau neînfricați...

Deodată, cîntecul amuți.

Etienne își dădu seama că rămăsese singur. Întins lîngă pian, zăcea poetul Victor Limoges. Ochii lui Etienne se împăienjeniră de lacrimi.

Cu toate acestea, auzi chemarea neînduplecată a tunului ; trebuia să se grăbească spre el. Dar abia se aplecă să ridice amorsa, că simți o durere tăioasă în șoldul drept. Tunul fugi, înotînd parcă în fața ochilor săi...

Rănit de o schijă de obuz, Etienne zăcea pe jumătate treaz, pe jumătate aiurind. Poate că totul în jur — și șuierul gloanțelor, și urletul obuzelor, și gemetele acestea — nu erau decît un vis. Cine geme aici aproape de tot ? Cîți mai rămăseseră dintre luptătorii Comunei ? Cu Limoges mai erau patru.

Tăcerea care se lăsă deodată îi limpezi lui Etienne gîndurile.

Agățîndu-se cu mîinile de roțile tunului, el încercă să se ridice în picioare. Dar nu izbuti. Aruncă o privire asupra cîmpului de luptă peste care se așternuse moartea. Era singurul care mai trăia.

Clipele se scurgeau unele după altele, lăsîndu-l cînd treaz și conștient de ce se petrecea în jur, cînd cufundîndu-l iar în beznă.

Deodată, tăcerea fu sfîșiată de-un glas ascuțit de femeie :

— Întrați, nu vă temeți. Vedeți doar, că nu mai e nimeni aici ! Nu mai e nimeni !

— „Ce-i asta ? trecu prin mintea arsă de friguri a lui Etienne. Iar acest trădător ? El le-a dat drumul în Saint-Cloud. Acum a venit aici... Cu ce să-l ucid ? Cu arma ?... Nu, nu mai am cartușe. Cuțitul !“

Își aduse deodată aminte că lângă tun văzuse un cuțit. Își mișcă cu greu mîna, și-l găsi pe pipăite...

Tremurînd de spaimă și nerăbdare, doamna Libou se grăbea să-i întîmpine pe soldații din Versailles, care nu se încumetau să ocupe baricada, temîndu-se de o cursă. Înăbușită de năvala sentimentelor, bătrîna Libou îi povestea ofițerului detașamentului tot ce văzuse dincoace de baricadă.

Ascultîndu-i raportul, ofițerul strigă mînios :

— Cum ? Nu mai trăiește nimeni ? Idioții ! L-au ucis pe Bantard ! Ce nenorocire ! Dar poate că nu-i decît rănit ? Aduceți imediat o targă !

Se repezi, nădăjduind că îl va mai prinde pe Joseph Bantard.

Între timp, conștiința lui Etienne se lupta disperată să scape de vîlul acela de toropeală, care-i întuneca mintea.

Deodată, un gînd curat, limpede, conștient, se trezi în mintea lui : „În tun mai este o încărcătură“.

Și parcă după un somn întremător, credinciosul soldat al revoluției se sculă ușor în picioare. Il văzu pe ofițerul inamic la cîțiva pași de el.

Il căuta pe Joseph Bantard printre cadavre. Văzînd că Etienne mai trăia, se repezi la el blestemînd.

— Stai, că n-o să mai spurci mult aerul cu suflarea ta, ciumă roșie ! urlă el.

— Dar tu o să mori mai întîi ! răspunse Etienne.

Și cu o putere neașteptată, împlîntă cuțitul în inima dușmanului urît de moarte.

Văzîndu-l pe ofițerul inamic prăbușit la pămînt, Etienne răsufală ușurat... Acum putea să moară și el ! Nu

trăise degeaba ! Da, îi sunase și lui ceasul ! De peste tot veneau în goană spre el, se tîrau, se năpusteau, dușmanii.

Etienne se repezi la tun. Mai avea o ultimă încărcătură și aceasta nu trebuia pierdută !

Avu timp să tragă înainte de a fi doborît de soldații din Versailles. Tunul bubui.

— E ultimul salut al revoluției proletare ! strigă el, căzînd sub loviturile paturilor de pușcă.

XXVII

„NU VĂ BUCURAȚI PREA DEVREME, CORBILOR !”

Unchiul Joseph abia încăpea în patul strîmt al lui Cri-Cri ; picioarele îi erau mai lungi cu o jumătate de metru.

Rana era grea, dar mulțumită constituției sale viguroase, nu-i puneia viața în primejdie.

Indată ce pașii Madeleinei și a lui Jacquot se pierdură în depărtare, Charlot închise cu grijă ușa, căutînd să nu facă zgomot.

În cămăruță era întuneric, dar lui Cri-Cri i se părea că deslușește limpede capul și trunchiul unchiului său, care tot mai zăcea în nesimțire și răsufila greu.

Cri-Cri îngenunche la căpătîiul rănitului, pîndind cu înfrigurare cel mai mic semn, care să arate că acesta își recapătă cunoștința.

Charlot nu se gîndea cîtuși de puțin la primejdiile, care-l pășteau la fiecare pas, atît pe el cît și pe Joseph. Era stăpînit de un singur gînd : Cum să-l ajute pe Joseph să-și recăpete puterile, să-și vindece rana ?... Înainte de toate, trebuia să facă rost — nu știa nici el cum — de vin, ca să-l mai întremeze puțin pe unchiul său. Aici, în cămă-

ruța lui, nu avea nici măcar o picătură de apă... Dacă s-ar strecura pînă la cafenea, ar putea găsi desigur o sticlută de vin bun, din acelea pe care patroana lui le ascundea pentru orice întîmplare, pentru zile negre. De-ar ști că nici acum nu doarme nimeni acolo noaptea, ar putea încerca...

Înainte, în timpul Comunei, cînd furturile încetaseră aproape cu desăvîrșire, patroana nu se mai temuse să-și lase cafenea fără pază peste noapte. Și apoi era și el, Cri-Cri, pe aproape.

„Dar acum — se gîndi băiatul — era oare cu putință ca doamna Didier să-și lase cafenea nepăzită? Nu, nici în ruptul capului n-ar fi făcut-o! Ar fi murit numai la gîndul că ar putea cineva să se strecoare în cafenea și să-i bea o sticlută de vin, așa, pe degeaba! Dar nici pe mîna unui străin n-ar fi lăsat-o! Atunci desigur că rămînea chiar ea să doarmă acolo... Și în acest caz, tot planul nu făcea nici două parale!”

Țîmpul se ȑîra neîncîpuit de încet. Pe Cri-Cri îl năpădiră amintirile. Veneau una după alta... Întreaga-i viață, cei patrusprezece ani, pe care îi trăise, căpătau acum alt rost, un rost nou, la care mintea lui de copil nu se gîndise niciodată înainte. Întelegea acum cuvintele pe care i le spusese cîndva unchiul Joseph : Că sînt în viață unele împrejurări, cînd într-o singură zi poți deveni mai întelept cu zece ani.

„Abia acum îmi dau seama cît de prost am fost... Iată, Gaston... e cu totul altceva, n-a stat să le cînte clienților la „Greierul vesel“, a murit ca un erou. Pe cînd eu am căzut în cursă, ca un copil... N-am fost în stare să-l descopăr la timp pe trădătorul acela de Lucien !“

Geamătul lui Joseph întreprinsese gîndurile lui Cri-Cri.

— Ți-e rău, unchiule ? Mă auzi ?

— Chariot... tu ești, băiete ?... De ce-i atîta liniște ?

— Mai încet, unchiule Joseph ! Ești la mine în cămăruță. Lasă că o să-ți spun totul. Deocamdată mă duc să caut ceva, ca să te mai întremezi puțin...

— Da, îmi aduc aminte... Nu pleca... Stai să le chibzuim mai bine, pe toate, împreună.

— Mă întorc îndată !... În trei minute sînt înapoi, lîngă tine !...

— Nu, băiete... Să nu pleci nicăieri !... Pune-ți o cămașă curată, lustruiește-ți ghetele și, cît mai e rouă afară, freacă-te bine pe față și pe mîini... Cînd vei auzi că a venit doamna Didier, du-te la ea și explică-i de ce ai lipsit atîta. Spune-i că luptele de stradă te-au împiedicat să te întorci la timp... Să nu fii îngrijorat în ceea ce mă privește. Mă simt mai bine... Nu mai mă doare umărul. Pesemne, rana nu-i prea primejdioasă. Lasă c-o să fie bine !

— Că bine zici, unchiule Joseph ! Și Madeleine spunea la fel : „Noroc că glonțul a trecut prin carne fără să atingă osul !“

Rănitului îi venea greu să vorbească și, după sfortarea făcută, puterile îl părăsiră. Închise ochii și ațipi din nou.

Cele dintâi raze ale soarelui alunecară peste vîrfurile copacilor, se frînseră parcă de cornișa cafenelei „Greierul vesel” și căzură, risipindu-se ca o ploaie și peste tufișul de sub fereastra cămăruței lui Cri-Cri.

Băiatul se mai învioră, văzîndu-le: îi venea să pornească, să se apuce de treabă.

Își scoase capul prin ușa cămăruței și privi cu luare-aminte în jur.

În fața casei lui, doi copaci cu frunzișul des și bogat umbreau o poienică acoperită de iarbă. Frunzișul foșnea, mîngîiat de boarea ușoară a dimineții, umbrele de pe jos prindeau contururi ciudate, tremurătoare, și lui Cri-Cri i se părea că sînt umbrele unor oameni pitulați pe-aproape. Dar cîrînd își dădu seama că pe maidan nu se afla nimeni.

— „Trebuie să mă duc în recunoaștere — își spuse băiatul. Dar pot oare să plec, în timp ce unchiul Joseph doarme?”

Simțînd parcă încurcătura băiatului, Joseph deschise puțin ochii și-i spuse:

— Trebuie să fim gata pentru orice, Charlot. S-ar putea să vină și pe-aiici... și atunci sîntem pierduți. Două lucruri nu-mi dau pace: steagul și arma...

— Arma mea? sări Cri-Cri îngrijorat.

— Da, a ta, dacă vrei! Dar ce să mai discutăm acum a cui este. Joseph zîmbi din vîrfurile buzelor. Nădăjduiesc că mi-o vei împrumuta la nevoie? Deocamdată trebuie să o ascundem cît mai departe.

— O s-o îngrop sub un copac, pe maidan. Dar steagul o să-l mai port pe mine... În pămînt ar putea să putrezească. Ia te uită!

Cri-Cri își desfăcu vestonul și, pe pieptul lui, Joseph zări pînza atît de cunoscută a drapelului.

— Hai, du-te Charlot! Să nu-ți faci griji pentru mine — îi spuse Joseph. Numai vezi să nu intri în vorbă cu nimeni. Poartă-te așa ca să nu dai de bănuît. Și nu uita: acum nu răspunzi numai pentru tine, ci și pentru drapel!

Cri-Cri ar mai fi stat să-l asculte pe unchiul Joseph, dar Bantiard curmă vorba, spunându-i :

— Hai, băiete, e timpul să pornești, altfel s-ar putea să vină patroana ta să te caute.

Charlot se aplecă fepede sub piat, scoase de acolo arma, apoi luă din colț o mică lopată de grădină și se mai uită o dată pe ușă afară : „Nu-i nimeni“ !

Băiatul ieși pe maidan. Ascunse arma în desișul unor tufe, îngenunche sub un platan înalt și umbros și săpă o groapă de mărimea armei. Abia apucă să facă un așternut de frunze uscate, când auzi un fluierat bine cunoscut. Așa putea să fluiere numai Gaston sau Marie.

Dar, pe Gaston nu-l va mai auzi niciodată fluierînd. Era deci Marie ! Trăia ! Venise tocmai la timp ! N-avea de ce să se ascundă, față de ea... Fluieră și el ascuțit, răspunzînd fetei. Și îndată îi auzi foșnetul rochii și pașii ușori : în fața lui apăru Marie, neschimbată, cu melipsitul ei coșuleț în mînă.

Fata îl pușe jos și se avîntă spre Cri-Cri :

— Charlot dragă, cît sînt de fericită că ai scăpat cu viața. Am fluierat așa, într-o doară ! Nu credeam că-mi vei răspunde !... Dar ce mult ai slăbit ! Arăți atît de schimbat... Parcă ar fi trecut un an de cînd nu ne-am mai văzut...

— Mi se pare că a trecut nu un an, ci zece !

— Ce ai făcut de atunci, de cînd ne-am întîlnit la „Trei-Castani“ ?

— E mult de povestit. Lasă, o să afli mai tîrziu. Acum trebuie să-mi îngrop arma.

— Ai luptat pe baricade ? Ai tras cu pușca ?

— Am tras din plin pînă ce mi s-au isprăvit cartușele. Mi-am oprit doar unul singur... Se zice că atunci cînd ai de-a face cu cei din Versailles trebuie să păstrezi ultimul cartuș pentru orice eventualitate... Așa am făcut și eu...

— Nu-mi puteam închipui că tu, Cri-Cri, o să lupți pe baricade. .

— Of, Marie, e adevărat, ar fi greu să-ți închipui câte am văzut eu în ultimele zile.

— Lasă că am văzut și noi destule! spuse Marie. Ai auzit de generalul Galliffet¹?

— Nu, n-am auzit!

— Mi-e și groază s-o mai spun. Marie strânse din umeri, cuprinsă parcă de un fior. Când i-au adus pe prizonierii comunarzi, Galliffet a zis: „Să iasă în rîndul întîi cei cu părul cărunt“. Și au trecut în fața o sută unsprezece prizonieri. „Sînteți bătrîni, ați mai apucat și anul-o mie optsute patruzeci și opt“, le-a strigat generalul. „Asta înseamnă că nu-i prima dată cînd vă răsculați. Veți muri cei dintîi!“... Și au fost executați pe loc, adăugă Marie după un răstimp.

De departe se auzi o salvă, apoi a doua, a treia, a patra...

Marie își întoarse capul spre locul de unde veneau împușcăturile și întrebă încet:

— Auzi? Și așa-i tot timpul. Ii împușcă pe comunarzii prinși.

— Da, — spuse Cri-Cri posomorît, — de cînd am fost la ei în închisoare, nu mă mai miră nimic.

— Ai fost prizonierul celor din Versailles?

Deși Cri-Cri era copleșit de cele întîmplătoare și îngrijorătoare de viitor, se simți întrucîtva mulțumit, văzînd pe fața sinceră a Mariei o vădită admirație pentru isprăvile prietenului ei.

Dar deodată o auzi pe Marie, întrebîndu-l neliniștită:

— Spune, de Gaston nu știi nimic?

— Ba da, Marie... L-am văzut acolo... și pe Gaston!

— Ce-i cu el, Charlot? Hai, vorbește o dată!...

Cri-Cri ar fi vrut să-i povestească totul Mariei, dar nu se simți în stare. Făcu o sforțare și șopti abia auzit:

---

¹ Galliffet Gaston-Alexandre (1830—1909) — general al armatei din Versailles; a condus cu o cruzime fără seamăn sîngeroasa represiune după căderea Comunei. (Nota red. ruse).

*„Marie, chipu-ți dulce
Mereu e-n fața mea!
Rămii acum cu bine
Căci plec în luptă grea!”*

— Ce-i cu Gaston? De ce nu-mi răspunzi? Unde-i Gaston, spune-mi! Ce i s-a întâmplat? întrebă mereu fata, trăgându-l pe Charlotte de mânecă. Deodată, văzându-i ochii plini de lacrimi, se făcu parcă mai mică și spuse speriată: Plîngi, Cri-Cri? Ce-o mai fi însemnînd și asta?

Cri-Cri își luă inima în dinți și-i spuse aproape liniștit și foarte grav:

— Marie, Gaston a murit... A murit ca un erou!

Marie se lăsă jos pe iarbă și începu să plîngă în sus-pine, cu capul pe genunchi.

Cri-Cri se uita neputincios la ea. Încercă s-o mîngîie, trecîndu-și mîna peste părul ei, dar fata începu să plîngă și mai tare, și mai deznădăjduită.

— Nu plînge! Stăpînește-te. Spune, ți-au plăcut versurile pe care ți le-am recitat? E o poezie — una foarte lungă — pe care Gaston a scris-o anume pentru tine. Mi-a dat-o înainte de a pleca pe baricadă. Și apoi, după ce a căzut prizonier, acolo, în închisoare, mi-a amintit din nou de această poezie. Nu știi cît de eroic s-a purtat Gaston! Și el a fost acela care m-a scăpat din închisoare.

— Gaston?... Marie își ridică fața înroșită de plîns. Vorbea acum cu vocea ei obișnuită, dar lacrimile tot îi mai izvorău din colțul ochilor și-i alunecau, prelingîndu-se, pe obraji. Cînd mă gîndesc că în clipa aceea atît de grea, Gaston și-a mai adus aminte de mine. Și eu ce-s? O biată fată, o nimica toată!

Cri-Cri ar fi vrut să-i spună că nu-i adevărat, că era și ea o prietenă credincioasă, gata de orice jertfă, că deși încă atît de tînără era singurul sprijin al mamei ei și că de aceea atît el, cît și Gaston o îndrăgiseră. Dar îi se păru că nu era nici locul, nici momentul potrivit să-i spună toate acestea. Se mărgini să-i povestească pe scurt cum izbutise

să fugă, căutînd să-i vorbească mai mult despre Găston și să lase mai în umbră propriile sale isprăvi vitejești. Ii istorisi de asemenea micii sale prietene, cum îl împușcase pe trădător și cum îi salvase astfel viața lui Joseph.

— Acum, — își încheie Cri-Cri povestirea, — trebuie să mă ajuți să-l ascund de copiii poliției.

— Dar nu se poate, nu trebuie să rămîni aici ! spuse Marie, tulburată. Brutăreasa aceea bătrîna, doamna Libou, prietena doamnei Didier, se răzbună pe comunarzi și-și bagă nasul peste tot. A și văzut niște urme de sînge, care duceau spre maidanul tău, și a scornit zvonul că în cafenea se ascund federați.

— Urme de sînge ? Dar de unde ? strigă băiatul. Rana unchiului Joseph a fost pansată.

Cri-Cri nu știa că rana de la picior a lui Jacquot lăsase acele urme de sînge.

— M-m-da !... făcu Cri-Cri. Situația devine primejdioasă... Și eu care credeam că „apartamentul“ meu e un adăpost sigur ! Ce lipsă de prevedere ! Vai, ce lipsă de prevedere !

— Ce-i de făcut ? Cum să-l salvăm pe unchiul Joseph ? Ce-ar fi să-l luăm la noi ?

— La voi ? întrebă Cri-Cri cu vioiciune. Și mama ta nu s-ar teme să-l ascundă ?

— Cum poți să pui o asemenea întrebare ? răspunse Marie dojenitoare, ațintindu-și privirea ei senină în ochii lui Cri-Cri. Cînd mama a aflat că Claudine a murit, m-a trimis imediat după micul Claude. Stă acum la noi.

Cri-Cri șovăi.

— Nu, — spuse el, după o scurtă chibzuială, — nu pot primi propunerea ta : ar fi prea primejdios...

Se străduia să găsească o ieșire din noua situație.

— Stai ! Știu, știu ! strigă el deodată și, în culmea fericirii, o apucă pe Marie de mijloc și o învîrti nebunește.

— Zău, ai înnebunit ! Oprește-te ! Erai cît pe-acum să-mi răstorni coșul. Și știi ce am în el ?

— Ce să fie ? Flori. — răspunse Cri-Cri nerăbdător.

— Se vede că ai uitat ! Ia te uită ce am sub flori !

— Aha ! Brasardele acelea ! Tot le mai ții ? Nu mai au nici un rost acum.

— Nu face nimic ! Dacă ai ști câtă șiretenie mi-a trebuit, ca să nu le dau doamnei Didier ! Cîte minciuni i-am tras !

— Bine, Marie, lasă acum brasardele tale... Spune-mi, tot mai ții la Comună ? Da, la Comună ! Deși e doborâtă, distrusă... spune-mi, mai ții la ea ?

— Țiu, răspunse Marie hotărâtă. Știu, ai dreptul să te îndoiești de mine din pricina acestor brasarde afurisite !

Cri-Cri o ascultă, dând mereu din cap, apoi trase din tufiș arma. Se uită la ea îngrijorat, monmăind mereu pe sub nas.

— Ce tot spui acolo ? îl întrebă-fetița neliniștită, privind-l pe Cri-Cri.

— Știi să tragi, Marie ?

Obrajii Mariei se îmbujonară deodată.

— De !... tu ai ajuns un trăgător atât de iscusit, că mi-e rușine să mai spun că știu, zise ea tulburată... Doar ții minte că tăticul mă lua cu el la tir...

— Minunat ! Dar aici vei avea o țintă fixă și la o mică depărtare, îi spuse Cri-Cri repede. Sînt sigur că vei reuși...

— Ce vrei să faci ? întrebă Marie speriată.

— Eu n-o să fac nimic, tu o să faci. Uită-te, trebuie să tragi, așa ! Cri-Cri ridică arma și își închise pe jumătate ochiul. Țintește drept aici în mînă, lîngă umăr. Trebuie ca glonțul să mă atingă numai. Curaj ! Hai, nu te teme ; n-o să mor. Dar trebuie să fiu rănit ușor. Ai înțeles ? Grăbește-te !

— Lămurește-mă mai întîi ce vrei !... Nu înțeleg nimic...

— O să înțelegi mai tîrziu ! Acum n-am timp să-ți explic. Hai, Marie, în numele Comunei !

Marie duse arma la ochi, aproape fără să știe ce face.

— ...Hai ! În numele Comunei și a luptătorilor ei ! urmă Cri-Cri cu glas solemn.

Marie șovăia. Încercă să țintească, dar mîna îi tremura și lăasă pușca în jos. Totul ~~venise~~ atît de repede și ea nu avusese timp să înțeleagă nici ce se petrecea, nici ce-i cerea Cri-Cri.

— Mi-e frică, Charlot ! murmură ea rugătoare. Dacă te omor...

— Țintește repede, Marie ! În numele prieteniei noastre !... În numele lui Gaston ! stăruî Cri-Cri. Ei hai, trage o dată ! Sau vrei să păcătuiești și acum împotriva Comunei ?...

— Cri-Cri !... îl imploră Marie cu glasul abia deslușit. Nu fu în stare să-i spună nimic altceva. Ochii ei se umplură de lacrimi.

Cri-Cri repetă cu glas poruncitor :

— Liniștește-te și trage, uite aici ! Nu te teme, nu-i primejdios ! Dar caută să țintești liniștită ! Nu trebuie să pierdem încărcătura : e ultima.

Șovăind, Marie ținti și trase.

Văzîndu-i umărul plin de sînge, scăpă arma din mînă și se repezi la prietenul ei rănit.

— Nu-i nimic. Ai tras bine... Bravo ! spuse Charlot cu glasul deodată slăbit. Nu m-ai dezamăgit : curge sînge și rana e ușoară...

— Te doare tare, Charlot ? Vai, ce-am făcut ? Trebuie să te leg repede...

Marie scoase din buzunar o batistă, dar Cri-Cri se împotrivi :

— Nu, nu ! Lasă să curgă cît mai mult sînge ! Asta ne va ajuta să-l scăpăm pe unchiul Joseph... Dar ce curios ! Parcă fleacul ăsta mă face să amețesc. Hai să mergem ! Du-mă de-a dreptul la doamna Didier. Să-i spun că am fost rănit încă de ieri de dimineață, lîngă fortul Michel, pe cînd mă întorceam acasă. Ea mă frimisesse după ci-coare... Dar, stai puțin ! Pune repede arma, uite în groapa

aceea, și acoper-o cu pământ. Așa, bine c-am avut timp s-o pregătesc ! Și noroc că mi-a mai rămas un glonț în armă ! Ultimul ! Hei, corbilor ! Mai așteptați : nu vă bucurați atît de repede. Să vedem, care pe care !

XXVIII

BRASARDELE TRICOLORE

Doamna Didier era revoltată. Socotise întotdeauna că înființarea Comunei e o neghiobie. Auzi ! Un guvern muncitoresc ! Ce rost avea să fie aduși la putere niște oameni care nu se pricepeau să conducă treburile statului, cînd domnul Thiers era atît de iscusit în această privință ? Trăise mult mai liniștită cînd nu existase Comuna : și treburile cafenelei merseseră, și nu se legase nimeni de ea, pentru a o sili să reducă munca minorilor.

Adevărat, Comuna se purtase destul de bine : nu se atinsese de banii depuși de particulari la Banca de Stat. Dar o femeie cinstită, serioasă, ca doamna Didier, nu putea dormi liniștită atîta timp cît puterea se afla în mîinile unor muncitori răzvrățiți.

Și acum, deodată — o neagră nrecunoștință a oamenilor — acum, cineva răspîndise zvonul, că în cafeneaua ei ar fi ascunși comunarzi ! Și tocmai cea mai bună prietenă a ei, doamna Libou, scornise acest zvon !

Revoltată, doamna Didier împinse la o parte tejgheaua și trase perdeaua groasă de rips, care ascundea o magazie, unde păstra tot felul de vechituri : să poată vedea oricine că „Greierul vesel“ n-avea nimic de ascuns.

— Inchipuie-ți, domnule, — strigă ea, agitînd în aer boneta de dantelă și adresîndu-se negustorului de vinuri Debris, unul dintre clienții ei obișnuiți, — să mă jîgnească în halul ăsta, pe mine, o femeie cinstită ! Pentru că sînt o

biată văduvă, lipsită de apărare! Să mă învinuiască pe mine că nu sînt o bună patrioată! Și știi dumneata, — aci doamna Didier îl înghesui amenințătoare pe negustorul de vinuri, silindu-l să se tragă grăbit cîțiva pași înapoi — știi cine a dat de știre poliției despre cuibul de comunarzi din strada Carnot, numărul șase? Doamna Didier! Se lovi cu palma pe pieptu-i puternic. Cine a dat în vileag că portarul de la numărul patruzeci de pe strada noastră este îngăduitor cu comunarzii? Doamna Didier! Și să se mai spună că eu ascund pe federați?! Unde-i dreptatea, te întreb?

După o cuvîntare atît de lungă, doamna Didier se simți ușurată. Luă o cîrpă și se apucă să șteargă cu înverșunare tăbliile de marmură ale meselor.

Era atît de înverșunată, încît nici nu băgă de seamă că un ofițer tînăr, scund, însoțit de doi jandarmi, dăduse buzna în cafenea.

Totuși trebuie să spunem că dacă doamna Didier n-ar fi fost atît de tulburată, și-ar fi dat imediat seama de ce veniseră acești militari.

— Ei, cucoană, — îi strigă ofițerul pe un ton făstît, — am aflat că adăpostești aici niște comunarzi răniți!

— Eu?!

Doamna Didier își agită mîinile scurte și apoi rămase o clipă ca o stănă de piatră. Dar își reveni îndată și se porni să vorbească pripit, începînd o frază înainte de-a o fi sfîrșit pe cea dinainte și lăsînd-o și pe aceasta neisprăvită.

— Ce înseamnă asta? Ce va să zică toate astea? Eu, o biată văduvă sărmană și necăjită... Blestematul ăsta de bombardament m-a ruinat! Cît despre doamna Libou, lasă că-i cunosc eu toate răutățile... Mai bine s-o întrebați ce-a făcut nepotul ei în timpul Comunei... Cînd mă gîndesc... Să-mi scoată mie vorbe de-astea! Decît să mă ponegrească pe mine, o femeie cinstită, mai bine v-ar fi povestit despre nepoțelul dumneaei!... Așa! Eu, o biată văduvă...

— Ia mai lasă pălăvrăgeala ! i-o reteză scurt ofițerul grosolan, curmînd elocvența doamnei Didier. Urmele de sînge de pe stradă duc drept la cafeneaua ta.

— Să mă trăznească dumnezeu ! Să-mi sară ochii, dacă mint ! Sînt singură cuc. N-am aici decît un băiat, un biet copil orfan, Charlot. Dar și el a plecat de vreo patru zile. L-am trimis să cumpere cicoare și de atunci nu s-a mai întors. Nu pot să-mi închipui ce-o fi cu el. Fără ajutorul lui cum să mă descurc ? Deși vînzarea e tare slabă acum, nu pot răzbi singură ! Sînt o biată femeie văduvă...

— Ia mai slăbește-mă ! Ce-mi tot spui că ești o biată femeie, se răsti la ea ofițerul plictisit de atîta vorbărie. Femeie ! Și ce-i cu asta... Las' că am luptat noi și cu batalionul de femei : știm cum sînt femeile de azi ! Mai bine spune adevărul !

Doamna Didier se pregătea să-l amețească pe ofițer cu un nou potop de lămuriri, cînd deodată auzi glasul cunoscut al Mariei, care striga :

— Doamna Didier ! Doamna Didier !

Și spre marea ei uimire și groază, îl văzu în ușa cafenelei pe Cri-Cri, sprijinit de Marie. Băiatul era palid, de nerecunoscut. Din partea de sus a brațului, aproape de umăr, se prelingea o dîră de sînge, pătîndu-i cu roșu mîneca ruptă a hainei. Deși Cri-Cri se rezema de brațul Mariei, ea călca ușor, ca de obicei, ducînd în cealaltă mînă un coș cu flori.

— Cine mai sînt și ăștia ? strigă amenințător ofițerul.

— Doamne Dumnezeule ! Păi e Cri-Cri ! Dar în ce hal ! Ce-ai pățit ? Băiatul ăsta se vîră întotdeauna unde nu trebuie ! Doamna Didier nu-și putea ascunde indignarea.

Marie își juca de minune rolul. Nu mai părea aceeași fetiță, care cu un sfert de oră înainte îl întreba tremurătoare pe Charlot ce să facă cu arma. Incepu să vorbească, și glasul-i suna firesc și convingător :

— Vai ! Inchipuiți-vă, doamnă ! Bietul Cri-Cri e rănit încă de ieri. Dar nu voia s-o știți și și-a scos pansamentul.

Acum rana i s-a deschis. L-am găsit pe maidan plin de sânge. S-a dus să vă cumpere cicoare cum i-ați cerut și, pe cînd se întorcea spre casă, a fost rănit. Mă tem să nu fie ceva grav! M-a stropit și pe mine cu sânge, și totul în jur...

— Poftim! Iată de unde vin urmele de sânge! strigă triumfătoare doamna Didier.

Cri-Cri, foarte slăbit, spuse cu o voce de-abia auzită:

— Iertați-mă, doamnă Didier, am vărsat toată cafeaua. Cînd m-au rănit, m-am aplecat s-o adun, dar m-a apucat amețeala. Și fără cafea nu îndrăzneam să dau ochii cu dumneavoastră — adăugă el cu un aer pocăit.

Dar ofițerul nu voia să dea crezare acestor povești.

— Ce tot îndrugi acolo, jigodie? Nu mă privește! Mai bine spune-mi de ce ți-e fața plină de funingine? Ce, ai mirosit și tu praful de pușcă? Lasă, că vă știu eu, canaliilor!

Simțind primejdia, Marie sări înainte, acoperindu-l pe Cri-Cri cu trupșorul ei firav.

— Asta nu-i funingine. E murdar pe față, fiindcă a plîns. E rănit, îl doare. Trebuie numaidecît pansat — bolborosi ea. Poate să moară... o să-și piardă tot sângele...

— Ia lasă dulcegăriile astea — se răsti la ea ofițerul. Ei, rănitule, ia arată-ne mîinile. Pot să pun rămășag că nu-i mult de cînd ai lăsat arma din mînă.

— Domnule căpitan, uitați-vă numai la ochii lui, spuse jandarmul parcă rușinat și întăritat totodată. Curat pui de lup, gata să sară să vă apuce de beregată!

Și într-adevăr, în clipa aceea fața lui Cri-Cri era înspăimîntătoare. Ochii îi scînteiau de ură. Își încleștă gura și, ținîndu-și răsufarea, se gîndea numai la un singur lucru: „Am drapelul pe mine; trebuie să-l scap. Nu trebuie să mă iau la harță cu ofițerul — așa mi-a spus unchiul Joseph!”

În clipa aceea, băiatul simți că-l părăseau puterile. Văzu legănîndu-se în fața ochilor rotocoale mari, verzui.

Fața și trupul doamnei Didier păreau că se destramă, se topesc, iar galoanele ofițerului își pierdură toată strălucirea...

— Destul cu vorba ! hotărî ofițerul. La zid cu el ! N-o să fie cine știe ce pagubă !

Și-l împinse cu răutate pe Cri-Cri spre ușă.

Băiatul își ținu cu greu echilibrul.

Albă ca varul, Marie se căznea să spună ceva, dar nu era în stare să scoată o vorbă.

Numai doamna Didier își împreună rugătoare mâinile, cu un oftat înăbușit.

Tăcerea lui Cri-Cri îl îndârjea și mai mult pe ofițer.

— Ce ? Taci, taci mereu, dihanie ? Ai amuțit ? Vorbește, că de nu...

Charlot își mai veni în fire, dar nu făcu decît să se îndrepte mîndru, fără să-și descleșteze dinții.

— Hai, Henri, isprăvește o dată cu el ! Nu-ți mai pierde timpul ! porunci ofițerul unuia dintre jandarmi.

Îl înșfăcă pe Charlot de mîna și de guler. Deși era atît de slăbit, băiatul se smuci din mîinile ofițerului, iar vestonul care-i acoperea drapelul plesni, lăsînd să se vadă pînza roșie.

Numai Marie își dădu seama de primejdie.

„Acum s-a sfîrșit cu el !“ își spuse fata deznădăjduită.

Se repezi în față și se lipi de Cri-Cri, apărîndu-l de jandarmi cu trupul ei.

Din pricina acestui gest pripit, coșul cu flori i se răsturnă. Buchețele galbene și violete se risipiră pe jos, iar peste ele căzură grămadă brasardele tricolore.

Ofițerul păru foarte mirat. Brasardele îi zdruncinară toate bănuielile. Era și așa sătul de povestea aceasta cu copiii și nu dorea decît să-i pună mai repede capăt.

Văzînd îndoiala pe chipul lui, doamna Didier îl năuci din nou cu coteodăcitul ei.

— Ei, acum vă dați și dumneavoastră seama cu cine aveți de-a face ? îi spuse ea. Credeți-mă, în casa mea n-a-

vea cum să pătrundă pacostea revoluționară. Copiii aceștia sînt nevinovați ca niște porumbei. Eu i-am pus să lucreze brasardele, adăugă ea, spre a-și da mai multă importanță.

Doamna Didier se înduioșă de propria-i mărinimie. Ridică de pe jos una din brasarde, o scutură de praf și, izmenindu-se, încercă s-o prindă de mîneca ofițerului.

— Lasă cucoană, spuse acesta, refuzînd cîrpa tricoloră. Mai bine mi-ai da ceva să-mi astîmpăr setea. Zău! Mi s-a uscat gîtlejul de atîta vorbărie.

— Vai de mine, domnule căpitan, — se ploconi slugarnic doamna Didier, — cafeneaua mea vă stă la dispoziție. Deviza mea este: pentru învingătorii din Versailles cinci pahare pe bani, iar al șaselea gratuit! Vă rog să vă încredințați singur.

Ofițerul o bătu cu indulgență pe umăr.

— Atunci hai să vedem ce fel de vin ai. Poate că ai mai păstrat și pentru noi o sticlură din ăla vechi. Așa-i?

Cu aceste cuvinte, căpitanul se îndreaptă spre o măsuță, ca și cum nimie nu s-ar fi întîmplat.

Marie tot nu îndrăznea să creadă că urgia trecuse. Își scoase repede din buzunar batista, o rupse în două și-i legă lui Charlot brațul ceva mai sus de rană. Se grăbi apoi să prindă cu un ac de gămălie cusutura desfăcută a vestonului.

Ca să nu rămînă mai prejos, doamna Didier îi întinse cu bunăvoință fetei și batista ei.

— Trebuie dus în cămăruța lui. E atît de palid, s-ar zice că-i gata să leșine! spuse ea, îngrijorată.

Auzind-o pomenind de cămăruță, Cri-Cri își adună ultimele puteri și-i șopti la ureche doamnei Didier cu un zîmbet silit:

— Vă rog să nu vă obosiți pentru mine, doamnă! O să mă ducă Marie! N-aș vrea să vă mai sperii, dar în lipsa mea probabil că șobolanii s-au obrăznicit grozav!

Doamna Didier se scutură, dezgustată. Putea să îndure orice ; și asediul Parisului, și guvernul Comunei, dar vederea acestor jivine șcirboase o făcea să se cutremure.

Se grăbi să-l urmeze pe căpitan, dar tot nu se putea liniști :

— Ei, închipuiți-vă ! Să spună cineva că la mine se adăpostesc răsculați răniți ! Cine ar fi crezut că doamna Libou poate să aibă o limbă atît de spurcată ! Lasă, c-o să vadă ea acuma, faimă „Greierului vesel“ va deveni și mai mare, da !...

Marie își dădu în sfîrșit seama de primejdia care îl amenințase pe Charlot și se avîntă spre el, îl luă de gît și izbucni în hohote de plîns. Iar el îi puse mîngîietor mîna pe umăr, și-i vorbi ca un om mare, unui copil :

— Hai, potolește-te, potolește-te ! Lasă c-o să fie bine !

XXIX

„CEI INVINȘI NU MOR AȘA !“

Trecuseră cîteva zile de cînd Thiers își făcuse intrarea triumfală în Paris. Dar festinul sîngeros al răzbunării tot nu se sfîrșise.

Cadavrele comunarzilor zăceau neîngropate pe străzi. Nu se putea prididi cu strîngerea lor. Băltoacele de sînge nu se mai uscau, cu toată arșița soarelui de vară.

Dușmanii care se ascunseseră în zilele Comunei, lucrînd în taină împotriva ei, ieșiră acum din vizuinile lor, împodobiți cu brasardele tricolore. Se puteau răfui în sfîrșit cu proletariatul, pentru îndrăzneța încercare de a pune capăt sclaviei. Paraziții și exploatatorii, cu însigne tricolore, mișunau pretutindeni, punînd la cale arestări și omoruri.

Ziarele reacționare cereau ca cei prinși să fie executați pe loc, fără nici o judecată. Oficinosul guvernului din Versailles scria : „Trebuie să li se dea dreptul ostașilor să împuște pe loc, fără nici o amânare, căci o dată ce-și vor mai veni în fire, ei nu vor mai voi s-o facă“. Ziarul „Figaro“ ținea isonul „Oficinosului“. „Trebuie să-i încolțim ca pe niște fiare pe toți cei care stau ascunși... Să-i încolțim fără milă, fără mînie, dar cu îndîrjire.“ Un alt ziar, „Patria“, îndemna la stîrpirea necruțătoare a comunarzilor, pentru ca Parisul să fie curățat de toată drojdia, să rămîna numai pentru lumea bună și cinstită din înalta societate.

Iată o statistică înspăimîntătoare : în timpul luptelor pentru cucerirea Parisului au pierit pe baricade două mii cinci-sute de bărbați, femei și copii ; iar în perioada represaliilor reacțiunii au fost uciși peste douăzeci și cinci de mii de oameni dezarmați.

Erau împușcați fără a fi judecați, fără nici o cercetare, și chiar cînd apăreau în fața judecătorilor — totul era o adevărată bătaie de joc, sălbatică, nerușinată.

Arestații treceau rînduri-rînduri prin fața tribunalului : interogatoriul nu dura decît zece-cincisprezece secunde.

— Comunard ?

— Ai luat parte la lupte ?

— Ai construit baricade ?

— Ai servit Comuna ?

— Arată mîinile !

Și fără să mai aștepte răspunsul, judecătorul rostea scurt hotărîrea, după impresia pe care i-o făcuse cel arestat : „La stînga“ — ceea ce însemna execuția imediată, sau „La dreapta“, și atunci omul era dus la închisoare, unde-l așteptau alte chinuri.

Uneori, totuși, neînfricarea, curajul și mînia comunarzilor prinși se revărsau atît de puternic asupra judecătorilor, încît pînă și fiarele acestea cu chip de om se zăpăceau

în fața acuzaților, care îi demascau și deveneau deodată acuzatori de temut.

Louise Michel îi ceruse procurorului eliberarea mamei sale, arestată ca ostatecă.

— Jandarmii voștri mi-au luat mama ! Unde se află ? ceru ea să i se răspundă.

— Se prea poate ! A fost executată.

— Atunci trebuie să mă împușcați și pe mine !

— De ce să ne grăbim, domnișoară ? Sîntem învingători. Putem să vă judecăm în tihnă. Ați distrus unitatea națiunii, ați dezbinat poporul francez.

— Farisei și ucigași ! îl întrerupse Louise mînioasă. Mai îndrăzniți să vorbiți despre popor, voi care ați tras cu tunurile asupra lui ? Și mai chemați poporul să se unească ! Asta înseamnă că poporul trebuie să ducă mai departe, fără să crîcnească, jugul pe care i l-a pus burghezia... Ia-ți lins cizmele lui Bismarck, sînteți gata să vindeți independența Franței, pentru ca neamțul să vă ajute să păstrați și de aci înainte robia în țară... Dar n-o să vă puteți menține mult timp prin înșelăciune ! Fie ! Acum voi sînteți învingătorii. Dar să nu uitați ! Această victorie nu face decît să vă apropie de prăpastie ! O știți și singuri ! Dovadă e teama și furia de care sînteți cuprinși...

— Acum nu mai avem de ce să ne temem — o întrerupse ofițerul din Versailles : răsculații au fost stîrpiți și noi sîntem iar la putere.

— Puterea voastră a fost de scurtă durată, îl înfruntă Louise. Nu morții Comunei, care astăzi, mulțumită vouă, umplu caldarîmul Parisului, ci voi sînteți adevăratul cadavru în descompunere. Poporul pe care l-ați împușcat este viu și va trăi de-a pîruri !

— Incetează, — răcni ofițerul, — de nu, te pun la zid !

— Nu mă tem de gloanțele voastre ! Nu mă tem decît de un singur lucru, ca din lașitate să nu mă lipsiți de unicul drept, care-i mai rămîne unui luptător învins în lupta pentru libertate : dreptul la un glonț ! Cer acest drept ! Și dacă

mă veți lăsa în viață, nu voi înceta să strig : răzbunare !... Imi voi chema frații, surorile, voi chema pe urmașii celor uciși să se răzbune împotriva ucigașilor din Versailles. Uci-deți-mă dacă nu sînteți lași !

Cumplită se arăta în mareața și sfînta-i mînie fecioara roșie din Montmartre. Sabia ridicată asupra capului ei căzu din mîna călăilor. Louise nu fu împușcată, ci osîndită la închisoare pe viață.

Pretutîndeni se săvîrșeau omoruri. Orice ofițer sau sub-ofițer, orice soldat avea dreptul să execute din proprie inițiativă. Își împușcau victimele pe baricade, în tranșee, pe sub poduri, în conductele de canalizare, în case...

Îi ucideau pe toți aceia care aveau o înfățișare de muncitor, chiar dacă nu exista decît o simplă bănuială, cu nimic dovedită.

Și Thiers era mulțumit. Proclama bucuros : „S-a sfîrșit cu socialismul“.

El nu înțelegea că moartea eroică a comunarzilor trezea la luptă milioane de asupriți. Nu știa că în zilele acelea sîngeroase, mulți dintre cei care pînă atunci se ținuseră de o parte și nu activaseră în lupta dintre muncă și capital, întindeau pe ascuns o mîna de ajutor comunarzilor prizonieri.

Învîngătorii din Versailles își reluară casele și mobilierul, păstrate de prietenii rămași pe loc în timpul Comunei, camuflați în fel și chip.

În cartierele muncitorești se mai vedeau urmele ultimei lupte disperate. Pe trotuare și în mijlocul străzilor zăceau grămezi de arme și de cartușiere, între care puteai găsi și cîte o tunică de federat, lepădată în grabă de vreun luptător, zdrențe de pînză roșie, — rămășițe ale vreunui steag sau ale vreunei eșarfe de delegat, cîte un chipiu găurit sau bocanci scoși din picioarele vreunui mort.

Și totuși se găseau mîini pioase, care în fiecare zi împodobeau cu buchete de flori proaspete mormîntul comun din cîmîtirul Père Lachaise, unde dormeau înfrățiți comunarzii, căzuți în luptele din 27 mai.

Jandarmii își ieșeau din fire : cu toată veghea lor neîn-
cetată nu-i puteau prinde pe aceia care aduceau flori pe
morminte.

Jacques Dumesnil mergea pe străzile Parisului într-un
grup mare de arestați, sub o escortă puternică de jandarmi
din Versailles.

De n-ar fi fost atât de adâncit în gândurile sale, Jacques
ar fi văzut privirile prietenești, pline de simpatie, pe care
i le aruncau locuitorii din cartierele muncitorești.

Dar Jacques Dumesnil se grăbea să-și încheie bilanțul
vieții. Se gândea că de i-ar fi fost dat să-și mai trăiască
o dată viața, ar apuca aceeași cale.

Bineînțeles, făcuse și el greșeli, da... chiar greșeli grave !
Lipsă de vigilență, apoi milă. La ședințele guvernului Co-
munei — el fusese acel care stăruise să nu se treacă la ofen-
sivă împotriva celor din Versailles ; el propovăduise îndu-
rarea față de dușmani, vorbise despre „umanitate în ge-
nere“, uitînd că cei care urgiseau poporul înțelegeau acest
cuvînt în felul lor ; el fusese acela care votase împotriva fo-
losirii tezaurului Băncii Naționale.

Și iată rezultatele greșelilor sale ! Comuna cea înflori-
toare, plină de forță — minunată insulă a libertății — fu-
sese sugrumată, strivită, înecată în sînge. Dușmanul care
nu cunoștea mila ieșise învingător... Da, de o mie de ori,
da ! Bantard avusese dreptate, Bantard pe care îl combă-
tuse de atîtea ori, cu atîta înflăcărare !

— Priviți-l numai pe acest moșneag ! Abia își mai tîrîie
picioarele ! auzi Jacques Dumesnil un glas de femeie plin
de îngîmfare.

O doamnă în vîrstă, foarte elegantă, se uita la el prin
lornetă. Stătea pe trotuar cu alte cîteva cucoane, tot atît de
gătite, și-i privea cu o stăruință supărătoare pe comunarzi.

— Pesemne că-i duc la locul de execuție. Să ne grăbim,
vom ajunge la timp ! Vom auzi cum cer îndurare canaliile
astea !

— Poți să aștepți mult și bine — n-o să auzi așa ceva ! se înfurie Dumesnil.

— Mai îndrăznește să vorbească ! strigă doamna indignată, tremurînd de furie.

Se vedea că era gata să sară la bătrîn să-l sugrume, și numai teama o mai ținea pe loc. Își potoli ciuda azvîrlind cu lorneta în el, dar nu nimeri, și sticlele se sparseră, zăngănind pe caldarîm.

— Nemernico, să nu crezi că poți să-ți bați joc de noi ! Îți va suna și ție ceasul, și încă repede. Vom fi răzbunați mai curînd decît crezi ! strigă un tînăr federat, meșterul oglindar Legars.

Bătrînul luptător se uită cu recunoștință la tovarășii săi. Ce mulți erau, și toți tineri, puternici și minunați !

— Aș fi putut să te duc în spinare, Dumesnil, — spuse Legars duios, uitîndu-se la Jacques, cum își purta cu greu picioarele umflate, — dar lichelele astea mi-au legat brațele. Și-au dat seama că m-aș fi servit de ele, și în primul rînd aș fi garnisit mutrele jandarmilor !

— Mulțumesc, prietene, pot să merg și singur. Nu mai avem mult, spuse bătrînul curajos.

Intr-adevăr, cumplitul lor drum se apropia de sfîrșit. Cînd ajunseră lîngă Panthéon, sîngerosul general Cissé, care tocmai trecea pe acolo, îi opri. Ordonă ca Dumesnil să fie adus în fața treptelor largi ale Panthéonului ¹.

— În genunchi ! porunci Cissé.

Jacques își îndreptă trupul și se uită la călăul său fără a scoate o vorbă. Privirea-i senină era plină de dispreț și de demnitate liniștită.

— Vei fi împușcat pe treptele acestea, uite, chiar aici ! În genunchi ! Îți dau prilejul să ceri iertare societății înaintea de a muri.

---

¹ Panthéon — clădire din Paris în care din timpul revoluției franceze (1789) se păstrează cenușa oamenilor celebri ai Franței. (Nota red. ruse).

— Urăsc această societate și niciodată nu voi îngenunchia în fața ei, răsună mîndru răspunsul.

— Vei fi împușcat numai în genunchi ! Nu altfel !

Fără să-i mai răspundă generalului, Dumesnil își scoase pieptul în afară, spunînd soldaților :

— Trageți !

Generalul voia să-și mai bată joc de el :

— Cel puțin în fața morții, pleacă-ți capul, smerește-te.

— Voi muri așa cum am trăit ! răspunse demn Dumesnil.

— În genuîchi !

— Nu, voi muri în picioare !

— În genunchi, repetă generalul.

La comanda lui Cissé, doi soldați se aruncară cu toată greutatea în spinarea lui Dumesnil și-l aplecară cu sila spre lespezile de piatră.

Temîndu-se ca soldații să nu se înduioșeze văzînd vitejia acestui bătrîn, Cissé scoase revolverul din toc și-l îndreptă asupra înflăcăratului revoluționar.

Se auzi o salvă.

— Trăiască Internaționala oamenilor muncii ! strigă Dumesnil, prăbușindu-se.

Un trecător se opri, se uită la Jacques Dumesnil care zăcea la pămînt și spuse ca pentru sine :

— Nu, cei învinși nu mor astfel !

XXX

„SINT TRIMIS DE DOMNUL MARX“

Trecură șapte zile. Cafeneaua doamnei Didier „Greierul vesel“ era puternic luminată.

Dar deși cafeneaua strălucea de lumini multicolore, doamna Didier tot nu era mulțumită. Ar fi vrut să-și arate

și mai mult, cît mai mult, credința față de guvernul din Versailles. Fuseseră tocmiți și niște muzicanți.

Zvonul că ar fi adăpostit în cafeneaua ei comuŋarzi răniți se potolise tot atît de repede cum se stîrnise, și doamna Didier se putea socoti în deplină siguranță. Dar, guralivă și neastîmpărată cum era, voia mereu să dovedească, te miri cui, că ea, o biată văduvă, era persoana cea mai de încredere din tot cartierul.

Peste tot, ori unde găsisese vreun locșor, atîrnase stegulețe tricolore de hîrtie și pusese la vedere un imens portret a lui Thiers. Pictorul căutase să-l înfățișeze cît mai brav și mai războinic pe călăul Comunei, dar tocmai de aceea nesuferitul pitic arăta mai respingător ca niciodată.

Pe pieptarul șorțului ei scrobit și alb ca zăpada, dovadă a bunei gospodării și a înfloritoarei stări a cafenelei, doamna Didier își prinsese o uriașă rozetă tricoloră.

Dar parcă tot i se părea că nu era de ajuns și că s-ar mai găsi ceva de făcut — nici ea nu știa ce anume — ceva prin care alții i-o luaseră înainte.

În seara aceea caldă de iunie, cînd în Parisul inundat de sînge, mireasma pomilor înfloriți lupta neputîncioasă împotriva duhorii grețoase a cadavrelor în putrefacție, Cri-Cri părea mai abătut și mai mohorît ca oricînd.

Deși vesel din fire și plin de viață, totuși în ziua aceea nu-și putea stăpîni amărăciunea. Omorurile în masă din ultimele zile, tot ce văzuse și avusese de îndurat fără a crîcni îi treziseră și mai puternic în amintire zilele scurte, dar atît de luminoase ale Comunei, cînd fiecare om se simțise cu adevărat liber.

Grija pentru soarta unchiului Joseph nu-l părăsea nici o clipă.

Ager și priceput întotdeauna, spărsese în ziua aceea două pahare.

— Nu te mai recunosc, Cri-Cri ! bombăni patroana în-ciudată. Ești adormit, parcă ai fi o muscă în pragul toamnei, gata-gata să pici jos. Îți vorbesc și nu m-auzi, spargi

vasele. O să fiu nevoită să-ți pun în socoteală toate stricăciunile. Poate că asta o să te trezească.

— N-aveți decît ! se răsti Cri-Cri obraznic.

Doamna Didier fu cît pe-aci să răspundă cum se cuve-nea ieșirii necuviincioase a băiatului, cînd o bătaie sfioasă în ușă îi atrase atenția.

— Cine-i acolo ? strigă ea înciudată. Cine-o fi venind la ora asta ?... Du-te mai repede, Cri-Cri, și deschide !

Cri-Cri porni în silă spre ușă. Cu atît mai mare îi fu bucuria, cînd o văzu pe Marie.

— Marie ! Ce bine-mi pare că ai venit ! Ce mai faci ?

Pășind sfioasă, Marie se apropie de proprietara cafe-nelei.

— Bună ziua, doamnă Didier !

— Ai picat tocmai la timp, Marie. Astăzi e rost de un cîștig bun. Vino deseară la „Greierul vesel“ cu un coș mare cu flori. Te asigur că o să le vinzi pe toate. Slavă domnului, Parisul și-a reluat viața normală !... Uite, îndată trebuie să deschidem. Marie, știu că ai gust... Ia te uită ce ghirlandă am pregătit ! Păcat că ai venit cam tîr-ziu. Altfel m-ai fi ajutat. Ai niște mîini de aur... Ia privește !

Doamna Didier trecu la tejghea și scoase o ghirlandă de flori naturale, în mijlocul căreia stătea scris : „Bine ați venit !“

— Ia să-mi spui, Marie, unde s-o agățăm. Tu, Cri-Cri, apucă-te și pune-o... Auzi ? Iar eu mă duc să mă schimb, mă doboară căldura asta !

— Bine, duceți-vă, doamnă Didier ! Lăsați că facem noi toată treaba ! strigă Cri-Cri în urma patroanei.

Era bucuros să scape de ea și să rămînă singur cu Marie.

— Dacă ai ști, — își deschise Cri-Cri sufletul, — cît de greu îmi vine ! Trebuie să mă prefac în fața acestor călăi... să-i distrez. Doamna Didier îmi cere să le cînt... Și pe mine mă chinuie tot felul de gînduri : „Cum să-l

scap pe unchiul Joseph ?“ „Ce-o fi cu Madeleine ?“ Nu pot lipsi o clipă, nu mă lasă nici să răsuflex și nu-mi poate ierta ceasurile de odihnă, pe care a fost nevoită să mi le dea în timpul Comunei.

— Da, Cri-Cri ! E îngrozitor ! Păcat că sîntem copii și nu putem face nimic !

— Ehei, acum nici cei mari nu pot face prea mult, spuse Charlot mîhnit. Bine, deschid îndată ! răspunse el răstit, auzind glasul scîrțîitor al patroanei, care-l vestea că era timpul să deschidă cafeneaua.

Sări supărat pe o măsuță și întinse mîna pentru a agăța ghirlanda. Ii venea s-o facă bucăți, dar își dădea seama că e cu neputință.

— Ei, cum stă ? E bine ? Sînteți mulțumită ? întrebă Cri-Cri, sărind de pe masă.

Își făcuse chefu, așezînd strîmb ghirlanda, spre a-și necăji patroana, dar doamna Didier nici nu băgă de seamă.

Clienții parcă atît așteptaseră, să se deschidă ușile. Curînd, cafeneaua fu plină de lume. Cine nu veni în ziua aceea ! Și trîndavii ofițeri din Versailles, și afaceriștii, și negustorii ce se înapoiaseră la Paris, și fel de fel de oameni.

Ochiul de gospodină al doamnei Didier alese dintre primii veniți o pereche, care făgăduia un cîștig bun — un tînar ofițer cu o doamnă elegantă — și nu mai înceta cu ploconelile și alte semne de deosebită atenție. În cele din urmă, nemaiputînd răbda, o întrebă pe tînăra doamnă :

— Vă place cum am împodobit localul, doamnă ?

— Da, foarte drăguț, răspunse doamna, distrată. Dar de ce n-aveți muzică ?

— Muzica începe la ora nouă seara, o lămuri slugarnic doamna Didier.

— Da, dar e cam mult de așteptat pînă atunci, răspunse acru clienta.

Doamna Didier făcu un gest de neputință. Nu degeaba simțise că lipsea ceva! Se părea că toate mergeau strună, și poftim, muzica începea prea târziu. Dar de! Muzica cerea prea mare cheltuială!

Ofițerul care o însoțea pe năzuroasa doamnă, scos din fire de aerul zăpăcit al patroanei, îi strigă:

— Ei, cucoană, te întreabă lumea: de ce ți-ai pus în gând să faci pomeni în amintirea răsculaților?

— Vai de mine, domnule ofițer! bolborosi doamna Didier speriată, simțind cum i se tăiau picioarele de spaimă. Sînt o biată văduvă, dar puținul cît îl am este la dispoziția glorioșilor învingători. Oare cafeneaua mea nu este mai frumos iluminată decît celelalte? Au vreun cusur băuturile? Cri-Cri, ce stai ca un stîlp? Servește-l pe domnul ofițer cu o sticlă de Burgundia, știi, dintre cele din beci... Hai, grăbește-te! Și poate, pînă ce vor veni muzicanții, doriți să-l ascultați pe ajutorul meu cum cîntă?

Tot ploconindu-se în fața clienților, doamna Didier se uita cu frică la arțăgosul ei ajutor. Prinse o clipă potrivită, îl atinse cu cotul și-i șopti repede la ureche:

— Cîntă-le, Cri-Cri! Altfel... Nu uita că soarta noastră e în mîinile tale!... Intotdeauna ți-am vrut binele... Te rog, cîntă-le!

Se vedea că era gata să izbucnească în plîns. Dar nu glasul ei plîngăreț îl mișcă pe băiat: Cri-Cri știa prea bine că prin cîntecele sale putea să hotărască acum nu numai soarta cafenelei, ci mai ales soarta unchiului Joseph. Trebuia deci să cînte!

— O să vă cînt îndată, domnișoară! — spuse el repede, adresîndu-se capricioasei doamne. Numai-vă rog să mă iertați: sînt cam răgușit.

Tuși, imitînd pe cîntăreții de profesie, se opri la masa pretențioasei doamne și, îndreptîndu-și fața spre ușă, începu să cînte:

*„Fii vltregi ai naturii
Ehe, de-ați fi trăit
Cum a trăit prin lume
Pribeagul-mucalit !
Să nu plîngi niciodată
Umblînd din prag în prag
Era știința toată
A bietului pribeag !*

*Copiilor patine
Din tablă le tăia,
Poezioare pline
De haz le tot spunea.
Și cînd juca, urîtul
Din pod fugea-ngrozit,
Că-l ajungea cu bîta
Pribeagul-mucalit !”¹*

Băiatul cînta, dar gîndurile îi fugeau mereu în altă parte. Ar fi vrut să știe ce vorbea pe șoptite patroana lui cu ofițerul, îl interesa și doamna aceea capricioasă, care sedea alături de ofițer și care părea mereu nemulțumită sau întărită de ceva.

Dar mai presus de toate îl preocupau pe Cri-Cri doi clienți, aflați la o măsuță de lîngă geam, tocmai de cealaltă parte a tejghelei, în preajma căreia stătea Cri-Cri. Pe unul, Cri-Cri îl cunoștea oarecum : era pictorul André, care venea adesea la „Greierul vesel“. Desena pe o bucată de carton profilul unei fete frumoase, care îi povestea ceva, foarte tulburată.

Cri-Cri nu putu auzi ce anume-i spunea. Dar mai înainte, cînd le servise o sticlă de sifon, avusese timp să vadă cu cîtă lăcomie îmbucase fata cîrnatul fierbinte, mușcînd cu dinții ei albi și puternici.

Îi venea nespus de greu lui Cri-Cri să cînte în seara aceea. În urma rugăminților patroanei sale, alesese un

---

¹ Autorul cîntecului este vestitul poet francez Béranger (1780-1857). (Nota red. ruse).

cîntec vesel, care trebuia cîntat cu glas tare și cu multă voioșie, iar el numai vesel nu era.

Iși făcuse socoteala să mai sară cîteva cuplete, ca să isprăvească mai repede, dar parcă dinadins — doamna cea capricioasă se uita țintă la el, urmărind cu luare-aminte cuvintele cîntecului.

Răsuflă ușurat cînd sfîrși ultima strofă.

Cu toate acestea nu prea avea timp să stea pe gînduri. Soseau mereu noi clienți. Trebuia să aibă grijă să-i servească pe toți. Dar Cri-Cri mai zăbovea în treacăt pe la măsuța pictorului, de cîte ori trebuia să treacă pe acolo, ducînd aperitive și vin la mesele vecine. Prindea doar cuvinte răzlețe, fără a izbuti să deslușească ce anume vorbea pictorul cu fata.

Intre timp, Julie Favard — căci ea era fata cea frumoasă — îi povestea tulburată pictorului trista ei poveste.

— Domnișoara Pélagie avea o cățelușă și doi motani. Trebuia să-i curăț și să-i spăl în fiecare zi... și să-i mai și plimb. Nu-ți poți închipui cît de greu mi-a fost să-i păzesc pe vremea cînd prusacii asediau Parisul! În orice clipă puteai să te trezești că ți-i ia cineva ca să-i facă friptură, atît de grași și de bine îngrijiți erau! adăugă ea cu părere de rău.

— O cunosc bine pe domnișoara Pélagie, spuse André. Dar de ce te-a dat afară?

— O simplă întîmplare, domnule, spuse Julie, înroșindu-se toată. Cînd a plecat la Versailles, domnișoara Pélagie a lăsat pe seama mea tot mobilierul și mi-a poruncit să-l păzesc...

— Ei și... o întrerupse André nerăbdător. Se vedea că-l interesa mult povestirea fetei.

— Și așa am făcut: l-am păzit cît am putut. Niciodată n-am plecat de acasă. Dar într-o zi, de pe baricada lipită de casa noastră, a venit sus un tînăr federat. Mi-a cerut să părăsesc locuința, căci s-ar putea ca armatele din Versailles să deschidă focul și asupra clădirii noastre. Eu

am refuzat să plec, iar el a stăruit. Și pe cînd stăteam de vorbă, au început iar să tragă. Tînărul federat s-a apropiat de fereastră. Din stradă au tras în el și un glonț a nimerit în oglinda cea mare. Cînd domnișoara Pélagie s-a întors, n-a vrut să știe de nimic și nu mi-a îngăduit să mai rămîn la ea nici măcar o zi, cu toate că i-am arătat această dovadă, în care se zice că nu sînt cu nimic vinovată.

Julie scoase din sîn dovada, eliberată de Victor Limoges, și-o puse pe masă, în fața pictorului.

André se uită la semnătură și sări de pe scaun. Vădit mișcat, se întoarse către un bărbat de vreo cincizeci de ani, foarte îngrijit îmbrăcat, care ședea la o masă vecină.

— Domnule Beauvais, — spuse el, — stai și-ți bei liniștit vinul și nici nu bănuiești că alături de dumneata se află o adevărată comoară! În mîinile unui colecționar ca dumneata, un astfel de document este într-adevăr o neprețuită descoperire, și André îi întinse dovada, pe care i-o dăduse Julie.

Fața se uita mirată cînd la André, cînd la Beauvais, fără a se putea dumiri asupra celor spuse de pictor.

Dar dacă semnătura lui Limoges îl tulburase pe André, ea îl zăpăci cu totul pe Beauvais — cunoscutul colecționar de autografe ale oamenilor celebri.

Luă cu lăcomie petecul de hîrtie. Pasiunea sa de colecționar se trezi la vederea acestei hîrtii, care peste cîtva timp îi putea aduce cu adevărat munți de aur.

— Așa, așa-a... bolborosi el, înecîndu-se de emoție, citind și recitind petecul de hîrtie.

— Ai o avere în mîinile dumitale — îi șopti fetei, André, încîntat.

Arzînd de nerăbdare să intre mai curînd în stăpînirea prețiosului autograf, Beauvais îi spuse Juliei :

— Dragă domnișoară Favard! Nimeni altul n-ar fi în stare să aprecieze ca mine acest document. Și pe lîngă aceasta, nu trebuie să uiți cît e de primejdios să-l păstrezi

în asemenea vremuri. Totuși voi fi foarte darnic, foarte darnic. Îți ofer cincisute de franci, pe care ți-i dau imediat, în fața domnului André.

— Nu vă înțeleg ! strigă fata, întinzînd fără să vrea mîna pentru a-și lua documentul.

— Dragă Julie, — îi spuse André, — ai avut noroc. După cum ai auzit, domnul Beauvais este un colecționar și vrea să-ți cumpere dovada lui Limoges, dîndu-ți mulți, foarte mulți bani — cinci sute de franci. Acum ai înțeles ?

O clipă, cuvintele „cinci sute de franci“ o făcură pe Julie să amețească. Niciodată nu avusese atîția bani și nici n-ar fi putut nădăjdui să strîngă vreodată... Cinci sute de franci ! Ghete pentru Pierre, rochie nouă pentru micuța Yvonne, un șal cald pentru mama și o viață lipsită de griji la Paris... Să nu se mai gîndească la bucata de pîne ! Să nu mai fie nevoită să-și caute de lucru, să rabde zilnic atîtea umilinți și jigniri... Toate erau aici, în această hîrtiuță !

Julie își încleștă dureros pumnul, strîngînd hîrtiuța.

— Înțelegi, — îi șoptea între timp André, — cinci sute de franci ! E o avere... Nu vei mai slugări la nimeni, vei avea o zestre. Și deodată, Julie se simți cuprinsă de o nespusă revoltă. Acești oameni l-au ucis pe Limoges, iar acum îi vînd numele !... Nu, nu, pentru nimic în lume ! Nu se va despărți de dovada pe care i-o dăduse !

Ochii ei, de un albastru închis, se opriră asupra lui André. Erau reci, plini de hotărîre și de dîrzenie.

Julie simțea că o primejdie o amenință. Totuși spuse foarte liniștită :

— Vă mulțumesc, domnule André, și dumneavoastră, domnule Beauvais, dar nu pot vinde acest document. Nu-l voi vinde nimănui, niciodată.

— Vă ofer mai mult ! strigă Beauvais. Vă ofer o mie de franci.

Îi tremurau mâinile, iar falca de jos îi atârna foarte ciudat. Era disperat la gândul că îi scapă din mâini un autograf atît de rar.

— Nu, nu — spuse Julie grăbită, temîndu-se parcă să nu fie silită să cedeze. Nu, nu vreau să vînd documentul...

— Ești nebună ! Nebună de legat ! strigă André. Să nu te căiești, dacă lucrurile se vor întoarce altfel decît te aștepti...

— Vă mulțumesc, domnilor ! N-am nevoie de bani... Dovada domnului Limoges va rămîne la mine.

— E ultimul dumentale cuvînt ? Beauvais se aplecă peste masă și o ținti cu privirea tăioasă a ochilor săi cenușii și bulbucați.

— Da, îl înfruntă cu tărie Julie.

— Documentul va fi al meu ! hîrîi Beauvais. Doamnelor ! Domnilor ! rosti el deodată, adresîndu-se publicului din jur.

Julie se uita la Beauvais cu ochii larg deschiși, plini de neliniște. Tot nu-și dădea seama ce se petrece cu ea.

— Fata asta este în legătură cu comunarzii ! Cu un gest teatral, Beauvais o arătă pe Julie. Are asupra ei documente primejdioase !...

Julie voi să strige, să arate că era o minciună, dar cuvintele i se opriră în gîtlej. Nu se simți în stare să scoată nici măcar un sunet. Zeci de ochi, plini de curiozitate, se îndreptau asupra ei. Dar ea nu mai înțelegea, nu mai vedea, nu mai auzea nimic. Nu știa decît un singur lucru : primejdia nu o amenința pe ea, cît documentul — ultimul dar al lui Limoges, amintirea lui... Nu, peticul acesta de hîrtie nu va fi al nimănui !... O clipă, fata închise ochii și în fața ei învie chipul poetului, așa cum îl văzuse în ziua aceea, pe baricadă...

După zgomotul pașilor, își dădu seama că de masa ei se apropiau cîțiva soldați. Aprinse repede un chibrit și, cu mîna tremurîndă, ținu prețiosul bilet deasupra flăcării. Focul cuprinse hîrtia, într-o pîlpîire grăbită.

— Nebuno ! gemu André. Hîrtiuța aceasta putea să te scape de sărăcie !

— Nebuno ! Nebuno ! repetă Beauvais, spumegînd de furie.

Dar strigătele lor nu o tulburară pe Julie. Privea drept înainte, liniștită, sigură de sine. Căpătase în clipa aceea o putere nouă, și soldații înarmați care o luară păreau pe lîngă ea niște stîrpituri, vrednice de milă.

Beauvais fierbea. Se întoarse, căutînd înțelegere la vecinii de masă.

Privirea-i căzu asupra unui tînăr, care părea că-și ascunde fața după un ziar. Pînă în clipa arestării Juliei, necunoscutul mîncase cu multă poftă crenvurști pe varză. Dar acum înlemnise cu o bucată de crenvurșt înfiptă în vîrful furculiței, fără s-o ducă spre gură.

Tocmai lui i se adresă Beauvais ca să-și verse focul :

— Inchipuiți-vă numai ce poznă mi-a făcut fata asta ! Ei, ce ziceți ?

Tînărul îl privi cu ură pe colecționar și spuse în șoaptă :

— De, ce să spun ? O cauză care îi poate îndemna pe oameni să săvîrșească astfel de fapte trebuie să triumfe !

— Cum ! Ce-ați zis ? întrebă Beauvais aiurit.

Dar tînărul nu mai răspunse, ci dispăru în dosul ziarului său.

Tulburarea sa nu scăpase însă ofițerului care ședea alături de doamna cea mofturoasă. Ofițerul o lăsă singură și se îndreptă cu pași mari spre măsuța tînărului.

— Actele dumitale ! îi ceru el aspru.

Tînărul tresări. Apoi îi răspunse ofițerului, căutînd să se stăpînească :

— Poftim !... Actele mele sînt în regulă.

Iși scoase cu mîini tremurînde portofelul și întinse ofițerului dovada :

— Adolphe ! Unde ești ? strigă doamna cea năzuroasă, umflându-și buzele plinuțe. Și de ce nu mai cântă băiatul acela ? Vreau să mai cânte !...

Dar Adolphe nu-i putea răspunde, avea treabă : deși actul prezentat de tânăr părea mai presus de orice bănuială, totuși făcu semn unor civili, care stăteau de vorbă cu doamna Didier la teighea.

— Pitou ! Michonnet ! Veniți încoace !

Agenții de poliție se repezică îndată spre tânărul acela și, fără să le pese de publicul numeros, începură să-l percheziționeze.

Cri-Cri abia se putea stăpîni.

Un glas de femeie îl chema, stăruitor.

— Garçon, garçon ! Adu un sifon și gheață !

— Vine-e ! Indată, domnișoară !

Cri-Cri simțea cum îi ard urechile. Nu putea pleca înainte de a ști cum se va sfîrși această scenă.

Dar percheziția se sfîrși. Fața tânărului se însenină. Cri-Cri răsufală ușurat.

Ofițerul se arată nemulțumit și, parcă simțindu-i supărarea, unul dintre agenți strigă deodată, cu o bucurie slugarnică :

— Iată și corpul delict !

Cri-Cri nu putu să vadă ce anume se petrece. Înțelese însă că lucrurile se cam încurcaseră. Fața necunoscutului se făcu albă ca varul, de parcă tot sîngele i se scursese din obraz. Se lăsă pe scaun, fără a mai scoate o vorbă, iar în jurul lui toată cafeneaua începu deodată să zumzăie și să vuiască.

— Inchipuiți-vă numai ! Peste tot dai de răzvrățiții ăștia ! strigă mai tare decît toți doamna cea mofturoasă.

— E o porcărie ! Cînd oare vom scăpa de ei ? sîsîi din gușă un domn gras, arătîndu-și dantura de aur.

La rîndul ei, doamna Didier se grăbi să-și arate și ea indignarea :

— Nu-mi pot da seama, cum de s-a strecurat în cafeneaua mea ! Doamne, cât e de ușor să înșeli o biată văduvă !

— „Cu ce s-o fi trădat oare ?“ se frământa Cri-Cri, privind cum agenții îl duceau pe tânărul acela printre mese.

Gîndul că nu-l putea ajuta cu nimic îl scotea din sărite. Incepu să alerge prin cafenea, chibzuind cum să facă, să-l ajute pe necunoscut. Dar agenții îl și ridicaseră. Ofițerul se întoarse la doamna lui, și-i vorbea acum dinadins cu glas tare.

— Inchipuieți numai, Fonsine ! Răzvrățiții caută să se ascundă de noi, dar nu ne scapă ! Nemernicul ăla avea toate hîrțiile în regulă și era cât pe-acî să-l las în pace ca pe un om cumsecade. Dar nu degeaba se spune că Michonnet are nas de copoi. I-a găsit, uite, fleacul ăsta...

Cri-Cri zări în mîna ofițerului un ceas de buzunar. Adolphe apăsă pe buton și capacul sări în sus.

— Ia, citește, drăguț, ce stă scris acolo ! Și-i arată doamnei cîteva cuvinte zgîriate pe cel de-al doilea capac al ceasului.

— Cine ar fi putut crede așa ceva ! Arăta atît de cumsecade, strigă ea. Apoi citi cu glas tare : „Trăiască Comuna !“

— Pesemne că nemernicul ăsta uitase de ceasul pe care-l avea în buzunar ! triumfă ofițerul. Dar vezi că noi nu l-am uitat. Și-o să-și primească răsplata, fii sigură. Am eu grijă de el !

— Așa le trebuie acestor tîlhari ! strigă doamna, amenințînd cu pumnul. Ceasul o fi de aur, Adolphe ?

— Fără îndoială ! spuse ofițerul, cîntărind cu o vădită plăcere ceasul în mînă. Garçon, mai dă-ne vin !

Tocmai în clipa aceea se auzi o voce de bas, spunînd :

— Ai o masă liberă, băiete ?

Cri-Cri zări un client nou, oprit în ușa, și se repezi spre el.

— Doriți o masă ? Pofțiți, e aici una liberă. Veniți după mine, vă rog...

După purtare, după ținută, după față și mai ales după vorbă, Cri-Cri ghici că clientul cel nou era un străin. Avea un costum frumos bleumarin și un cilindru înalt și lucios.

Era, pesemne, unul dintre negustorii străini, care deveniseră atît de rari la Paris de cînd orașul fusese rupt de restul lumii.

Necunoscutul se uita mereu neliniștit în jurul lui ; se vedea că aștepta pe cineva.

Silindu-se să se stăpînească și să-și îndeplinească bine datoria, Cri-Cri se ocupă foarte conștiincios de noul venit, spunîndu-i :

— De-aici se poate vedea toată cafeneaua ; curînd va veni și muzica. Peste un sfert de ceas începe programul. Ce comandanți ?

— Așa, așa ! făcu străinul, dînd din cap.

Se așeză mai întîi pe scaunul pe care Cri-Cri i-l pregăti îndatoritor, dar îndată își schimbă locul, vrînd să stea cu fața spre ușă.

— O sticlă de Bordeaux și un sifon rece ! comandă el.

Charlot se pregătea să-i arate cît de repede și de bine știa să servească, dar se opri, auzindu-l cum bate din nou în tăblia mesei.

Charlot se întoarse spre el.

Străinul îi făcu semn să se apropie și îl întrebă încet, cînd băiatul ajunse din nou la masa lui :

— Ia spune-mi, băiete, servești singur în acest local sau mai este și alt chelner, mai mic ?

— Nu, nu mai e nimeni în afară de mine, răspunse Cri-Cri mirat.

— Bine, atunci dă-mi vin și sifon !

Noul client îl puse în încurcătură pe Cri-Cri. „Ce alt chelner o mai fi căutînd și ăsta ?“ se gîndi el, destupînd o sticlă de vin pentru ofițer și așezînd paharele pe masa

ciudatului client. Acesta urmărea atent mișcările iuți ale lui Cri-Cri și deodată îi puse o nouă întrebare :

— Cum te cheamă ?

— Cri-Cri.

— Cri-Cri ! Și mai cum ?

Această întrebare neașteptată îl puse din nou în încurcătură pe Cri-Cri. Intârzie cu răspunsul.

— Care ți-e numele adevărat ? Cum îți zice ? Nu după poreclă, după nume — îl iscodi străinul.

— Charlot...

— Și mai cum ?

— Mai cum ?... Charlot se neliniști de-a binelea ; tonul serios al străinului, privirea iscoditoare a ochilor săi negri, care nu-l slăbeau o clipă, nu prevesteau nimic bun.

— Mai cum ?... Numele tău de familie !

— Mă cheamă Charlot Bantard, răspunse Charlot în cele din urmă răspicat, căutînd să nu-și trădeze neliniștea.

Necunoscutul luă paharul de pe masă și deodată izbucni supărat :

— Ia te uită ce pahar murdar mi-ai adus ! Uite, uită-te bine !

Ținea paharul aproape de ochi și Cri-Cri fu nevoit să se aplece și el aproape de tot.

— Unchiul tău mai trăiește ? șopti necunoscutul.

Un fior rece îl trecu pe Cri-Cri. Nu mai încăpea nici o îndoială : avea de-a face cu un agent de siguranță.

— Nu știu nimic despre el... Nu l-am văzut de când a fost ultima oară pe aici... O fi murit pe baricadă... Se zice că sînt mulți care s-au prăpădit acolo. Îi venea greu lui Charlot să-și ascundă zbuciumul. Izbuti totuși să răspundă liniștit, privindu-l drept în ochi pe cel cu care vorbea. Eu unul nu pot să lipsesc nici o clipă de la cafenea și de aceea nu prea știu ce mai e prin oraș.

— Să nu-ți fie teamă de mine, băiete. Spune-mi tot adevărul... M-a trimis domnul Marx. Necunoscutul tăcu puțin, apoi adăugă apăsător : E un prieten a lui Bantard.

Cri-Cri nu mai rămase să-l asculte. Îi știa pe de rost pe toți prietenii unchiului Joseph, dar niciodată nu auzise despre vreunul cu numele de Marx. Agentul vrea să mă încurce, dar n-o să reușească !

Nu-i mai răspunse nimic acestui individ suspect și fugi spre alte mese, unde-l chemau mereu glasuri nerăbdătoare.

Trecea de la un client la altul, dar nu-l slăbea nici o clipă din ochi pe ciudatul străin, care își sorbea tacticos vinul, de parcă nici prin gînd nu i-ar fi trecut să reia convorbirea începută. Aceasta nu-l liniști cîtuși de puțin pe Cri-Cri, ci îl făcu să se gîndească, cum să-l vestească pe Joseph de primejdia care-l amenința.

„Să dau o fugă pînă acolo, dar cum ? își spuse Cri-Cri. Patroana o să bage de seamă și o să facă gălăgie... Și de-ar fi numai ea ! Cum să scap de agent ? Se preface

că nu se ocupă decît de vinul lui și cînd colo mă urmărește pas cu pas ! Nu, nu se poate ! Dacă mă duc acum pe maidan, îl dau de gol pe unchiul Joseph... Trebuie să găsesc altceva... Dar ce ?“

Tocmai atunci îi veni o idee strălucită ; se însenină la față.

Se îndreptă grăbit spre doamna Didier și puse o tavă încărcată cu sticle goale în fața ei pe tejghea, spunînd :

— Doamnă Didier, dacă mă ajutați la vase, o să născocesc ceva ca să distrez publicul. Vreau ca lumea să fie mulțumită că a venit la „Greierul vesel“.

— Te rog, Cri-Cri ! Mă cam tem de doamna aia năzuroasă, pe care nimic n-o mulțumește. Nu-i poți fi pe plac și basta !

Cri-Cri își putea înfăptui acum planul. Se apropie de Marie și începu să aleagă din coșul ei cele mai frumoase garoafe. Apoi îi șopti fetei, care-l privea mirată :

— Ascultă-mă, dar ține-ți cumpătul, Marie, să nu dai nimic de bănuît. Pe unchiul Joseph îl paște o primejdie... îl caută un agent... uite... ăla de colo, de la masa de lîngă palmier... Repede-te pînă la unchiul Joseph și spune-i să plece numai decît. Să mă aștepte lîngă gard, acolo unde mă plimbam cu el noaptea... Dă-mi un buchet și uită-te la mine : O să-ți fac semn, cînd să pleci...

Rostind aceste cuvinte, Cri-Cri se repezi la mesele la care se afla cîte o doamnă.

Oferindu-le o garoafă, le spunea plin de neastîmpăr tineresc :

— În amintirea acestei serii, cafeneaua „Greierul vesel“ vă roagă să primiți o floare !

Nu trecură nici trei minute, și spre marea bucurie a doamnei Didier, toate doamnele purtau garoafe albe și roșii. Sala se învioră, peste tot se auzeau cuvinte de laudă la adresa lui Cri-Cri.

Doamna Didier nu-și mai putu ascunde mulțumirea. Strălucea toată, văzînd succesul pe care-l avea cafeneaua ei și osteneala pe care și-o dădea Charlot.

— Bravo, Cri-Cri ! Și e atît de deștept ! îi spuse ea încîntată femeii care spăla vasele. Mie nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte așa ceva !

Iar băiatului, care trecu glonț pe lîngă ea, îi șopti :

— Să știi că nu-ți mai pun la socoteală paharele sparte !

Între timp, Marie, prinzînd un semn a lui Cri-Cri, părăsi cafeneaua.

Cri-Cri se mai liniști puțin. Deși primejdia tot îl mai amenința pe Joseph, izbutise să-i dea de știre. Și apoi mai avea timp să se descurce. Se apropie fără grabă de măsuta agentului.

— Mai doriți ceva ? întrebă Cri-Cri ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Nu, mulțumesc ! răspunse străinul zîmbînd. Plata, te rog. Trebuie să plec... O să mai trec și mîine seară pe aici... Dar îți las asta... Poate, cine știe, îl vezi pe Joseph Bantard, dacă mai trăiește. Te rog să-i dai acest pachet. Dacă nu, mi-l înapoiezi mîine... La revedere... Ești un băiat deștept, Charlot !

Străinul acoperi cu ziarul un plic închis, pe care-l lăsase pe masă, se ridică, îl salută prietenos pe băiat și plecă.

Avînd o experiență amarnică, Cri-Cri lucra cu multă băgare de seamă.

I-ar fi fost foarte ușor să ia pachetul lăsat de clientul cel suspect, să dea o fugă pe maidan și să-l găsească pe unchiul Joseph la locul stabilit ! Dar cine știe : poate că spionul stătea pitulat undeva, pentru a-l urmări pe nepotul lui Bantard ?

„Nu, hotărî Charlot în sinea lui. Nu trebuie să mă duc.

Nici mai târziu... O să mă scăpă Marie și de data aceasta. Ea îi va duce unchiului pachetul.“

Tocmai atunci sosi și Marie. Era palidă, iar buzele-i tremurau de emoție. Cri-Cri se grăbi s-o liniștească :

— Lasă, o să scăpăm cu bine ! Mă tem numai să nu fii supărată pe mine. Le-am împărțit doamnelor cele mai bune flori și... nu le-am luat nici un *sous*... adăugă el cu o sfială prefăcută.

Marie zîmbi din vârful buzelor și spuse cu un tremur în glas :

— Unchiul Joseph a zis să nu vii pînă la ziuă. Fără îndoială vei fi urmărit.

Cu tot zbuciumul, Cri-Cri fu mulțumit văzînd că și unchiul său judecase la fel.

— Ei, Marie, ar fi timpul să te duci acasă, spuse el cu glas tare. Dar mai întîi, stai aici la masă să bei puțin sifon. Cri-Cri îi arătă sticla pe jumătate plină, de pe masa unde stătuse străinul. Și pe urmă, du-te !

Marie pricepu imediat că aceste cuvinte ale prietenului ei aveau un tîlc, pe care-l va afla. Se așeză la masa arătată, iar Cri-Cri îi aduse coșul golit de flori și-l puse pe un scaun, alături de Marie.

Pe cînd turna în pahar sifonul rămas, îi șopti fetei :

— Ia de sub ziar, fără să te vadă nimeni, plicul acela lipit, pune-l în coș și du-l unchiului Joseph... La revedere, e vremea să pleci, Marie, adăugă el cu glas tare, după ce văzu pachetul ascuns în coș, sub muselina care acoperise florile.

Timpul trecea, dar lui Cri-Cri i se părea că ceasul se opri.

Clienții începură să plece pe la casele lor și cafeneaua se golea văzînd cu ochii.

Cri-Cri se grăbea să curețe mesele, iar doamna Didier

își număra mulțumită câștigul de peste zi și lăuda mereu istețimea ajutorului său.

Dar lui Cri-Cri nu prea-i ardea acum de laude. Era nerăbdător să afle ce se întâmplase cu unchiul său. Să nu fi pățit ceva!...

Dar iat-o și pe Marie apărînd în ușă. Era îmbujorată la față și părea veselă și înviorată. Cri-Cri pricepu că-i aducea vești bune.

Pîndind o clipă cînd doamna Didier cobora în beci, Marie îi șopti în grabă :

— Unchiul Joseph mi-a spus că nu era un agent de la siguranță. I-a adus de la unul, cum îi zice... Marx, un pașaport. Și știi, Madeleine trăiește ! N-am îndrăznit să-l întreb pe unchiul Joseph, dar spune-mi tu, Cri-Cri, cine-i Marx ăsta ?

Cri-Cri încremeni de mirare : „Va să zică străinul nu mințise... Atunci cine o fi acest domn Marx ?“

Nu voia însă ca Marie să vadă că nici el nu știa. De aceea îi spuse cu un aer de superioritate :

— Sărăcuța de tine ! Nu știi cine e Marx ? Acum n-am timp, dar... o să-ți povestesc despre el, cîndva ! Iar deocamdată știm că Madeleine trăiește și că unchiul Joseph e salvat ! Ah, viața e totuși frumoasă !

XXXI

CRI-CRI AFLĂ CINE ESTE MARX

Zdrobit de oboseala zilei pline de frămîntări și de muncă istovitoare, Cri-Cri ajunse la „apartamentul său“ și află toate amănuntele despre acel străin și despre Madeleine, precum și multe alte lucruri importante.

Trimisul lui Marx îi dăduse de știre lui Bantard că Madeleine și Jacquot trăiau și se aflau undeva, afară din Paris, într-un loc sigur...

Charlot află de la unchiul Joseph cine era Marx :

— Oamenii sufereau, se prăpădeau de mizerie și de sărăcie și credeau că așa a fost și așa va fi întotdeauna, că nimic nu se poate schimba. Dar au venit Marx și Engels și au dovedit că *lumea poate și trebuie transformată*, că nu este de ajuns *să înțelegi și să vezi* cusururile că trebuie să *lupți pentru a transforma lumea*. Trebuie să lupți ca pământul, și fabricile, și uzinele să aparțină celor care muncesc. Dar și tu, Charlot, te-ai putut convinge singur, în scurtul timp cât a trăit Comuna, că cei care dețin acum capitalul nu vor renunța niciodată de bună voie la bogățiile lor, de care se agață cu toată puterea. De aceea, atîta timp cât vor exista clasa asupritorilor și clasa celor asupriți, lupta dintre ele — lupta de clasă — nu numai că nu se va potoli, ci va deveni tot mai crîncenă, tot mai aprigă... Cînd muncitorii au înțeles acest lucru, s-au hotărît să se unească și au organizat Liga comunistilor, în frunte cu Marx și Engels. Liga s-a adresat muncitorilor din întreaga lume cu chemarea : „Proletari din toate țările, uniți-vă !” În statutul Ligii era scris că muncitorii se vor putea elibera numai atunci cînd vor dărîma puterea burgheziei și vor lua în mîinile lor construirea societății comuniste. Mai tîrziu, cînd mișcarea muncitorească s-a întărit, s-a organizat Asociația Internațională a Muncitorilor sau, pe scurt, Internaționala. Această asociație funcționează de șapte ani și e condusă de Marx și Engels... Ai înțeles, Charlot, despre ce este vorba ?

— Da, înțeleg totul, unchiule Joseph...

Înainte, Cri-Cri crezuse că știe tot despre unchiul Joseph.

De cîte ori trecuse Charlot prin strada Gravilliers, fără să ştie că acolo, într-o căsuţă modestă, la numărul patruzeci şi patru, îşi găsise adăpost o organizaţie ca secţiunea franceză a Internaţionalei şi că unchiul Joseph este un membru al ei.

Cri-Cri privea cu veneraţie paşaportul străin, trimis lui Joseph de „Marx în persoană”. Marx, despre care pînă acum Cri-Cri nu ştiuse nimic, i se părea acum un prieten apropiat. Datorită lui, unchiul Joseph scăpase de la o primejdie de moarte.

Totuşi, timpul trecea. Pregătirile pentru plecarea unchiului Joseph erau pe sfîrşite. Se apropie şi ziua plecării lui din cămăruţa primitoare a lui Cri-Cri, ziua cînd Joseph urma să părăsească Franţa sub numele de Arthur Pitch.

Lui Cri-Cri i se strîngea inima, de cîte ori se gîndea că va trebui să se despartă pentru mult timp, poate chiar pentru totdeauna, de unchiul său.

O perucă şi o pereche de favoriţi îl transformaseră pe Joseph Bantard în mister Pitch, şi acum el şedea voios pe marginea patului lui Cri-Cri.

— Da, dragul meu, în ceea ce priveşte căderea Comunei, o bună parte din vină o purtăm noi, membrii Comunei. Dezbinările ne-au slăbit. Prea am umblat cu mănusi cu burghezia, prea i-am cruţat pe spioni. Nu i-am demascat pe falşii socialişti. Îşi ziceau socialişti ca să cîştige încrederea muncitorilor, şi în acelaşi timp căutau prin toate mijloacele să le slăbească puterea de luptă, cerîndu-le să trăiască în pace cu asupritorii. N-am luptat împotriva acestor duşmani ascunşi, deşi Marx a prevăzut că ei ne vor trăda. Da, Marx este un geniu: el a prevăzut multe lucruri. El ne-a prevenit că guvernele burgheze sînt gata oricînd să se unească împotriva proletariatului, că cei din Versailles vor cădea de acord cu prusacii şi că Prusia va căuta să influenţeze prin toate mijloacele gu-

vernul din Versailles spre a grăbi căderea Parisului. Aşa s-a şi întâmplat. Dar nu trebuie să ne descurajăm, Charlot. Cauza noastră nu e pierdută. Pământul udat de sângele tovarăşilor noştri va da viaţă altor luptători. Mîinile lor vor şti să apere stindardul nostru de luptă. Te invidiez, Charlot, tu vei apuca să vezi vremea, cînd muncitorii vor şti să ducă la bun sfîrşit opera începută de Comună. Ei vor înfăptui ceea ce n-am ştiut să realizăm noi.

Lui Cri-Cri îi venea greu să se despartă de unchiul Joseph.

Cînd unchiul Joseph îl strînse cu putere în braţe, luîndu-şi rămas bun de la el, ochii lui Cri-Cri se umplură de lacrimi. Incercă să le ascundă, dar emoţia băiatului îl cuprinse şi pe Joseph. Il luă pe genunchi, ca pe vremuri, cînd era mic, şi-şi trecu palma aspră pe obrazul lui Cri-Cri ud de lacrimi. Părea că şi unchiul Joseph e gata să plîngă. Dar pe neaşteptate el izbuoni într-un rîs vesel şi frumos, rîsul său obişnuit.

— Ia te uită, Charlot — strigă el — marile evenimente din ultimul timp m-au împiedicat să-mi dau seama cît de mult ai crescut. Te-am luat în braţe ca pe un puşti, iar ţie îţi creşte mustaţa !

Cri-Cri se aprinse la faţă de plăcere. În fiecare zi, stînd în faţa oglinzii, el căutase urmă de barbă sau de mustaţă. Şi iată că acum i-o găsise unchiul Joseph !

— Rămîi cu bine, băiatul meu ! Să fii şi de aici înainte tot atît de îndrăzneţ, de cinstit şi de ager la minte ! Ai şi primit botezul luptei. Ai început-o bine, Charlot ! Plec de lîngă tine liniştit, pentru că un Bantard va trăi pînă în clipa luptei hotărîtoare !...

Încă o îmbrăţişare, cea din urmă, apoi o strîngere bărbătească de mînă şi unchiul Joseph părăsi cămăruţa lui Cri-Cri şi dispăru în întuneric.

Cri-Cri simţi din nou cum îl gîdilă ceva în gît, dar se stăpîni.

Mai stătu mult timp nemișcat, gîndindu-se la cele trăite. Și unul după altul, tablourile marilor evenimente prin care trecuse se perindară înaintea ochilor săi.

Se lumina de ziuă și o dată cu primele raze ale soarelui, care pătrunseră în cămăruța lui, în sufletul băiatului reveni liniștea și încrederea tinerească în ziua de mîine.

C U P R I N S

	<u>Pag.</u>
I Cafeneaua „Greierul vesel“	5
II „Greierul vesel“ devine club	15
III Charlot își aduce aminte...	36
IV Cei trei prieteni	53
V Coloana Vendôme	65
VI Omul cu carnetul	77
VII În vizuina lupilor	94
VIII Cunoștințe vechi	107
IX Pe fortificații	122
X Douăzeci și unu mai	138
XI În atelierele arsenalului	158
XII Pe colinele din Montmartre	169
XIII „Comuna sau moartea !“	176
XIV Spionii din Versailles	191
XV La „Trei castani“	195
XVI În capcană	203
XVII În numele vieții	208
XVIII Mama Louisei	224
XIX „N-o să beți din vinul nostru !“	230
XX Prizonierul celor din Versailles	235
XXI Înaintea luptei	252
XXII Cea din urmă dorință a lui Gaston	255
XXIII „Nu trebuie să-ți pierzi nădejdea !“	261
XXIV Steagul ultimei baricade	268
XXV În negura de nepătruns	279
XXVI Cel din urmă salut	290
XXVII „Nu vă bucurați prea de vreme, corbilor !“	299
XXVIII Brasardele tricolore	310
XXIX „Cei învinși nu mor așa !“	316
XXX „Sînt trimis de domnul Marx“	322
XXXI Cri-Cri află cine este Marx	341

Către cititori,

Vă rugăm să ne scrieți impresiile dvs. despre această carte, despre calitatea traducerii și prezentarea artistico-grafică a volumului. Deasemenea ne interesează să aflăm ce lucrări doriți să edităm.

Rugăm pe tovarășii bibliotecari să organizeze o consfătuire cu cititorii pe marginea acestei cărți și să ne comunice impresiile acestora.

Adresa noastră este: *Editura Tineretului*, str. Nikos Beloiannis nr. 25, raionul I. V. Stalin, Bucu-

Nr. 1817
Redactor de carte : L. Iacob
Tehnoredactor : V. Postelnicu
Corector : C. Steurman

---

*Dat la cules 14.12.954. Bun de tipar 26.1.955.
Tiraj 10.000+100. Hîrtie S. Velină de 65
gr./m.p. Coli de tipar 22. Coli de editură
17,73. Ft. 135×210. Com. editurii 1273. Ediția
I. Prețul per exemplar lei 6,80. A. 05475. Fen-
tru bibliotecile mici indicele de clasificare
(8 S)*

Tiparul executat sub com. nr. 918 la Combi-
natul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN”
București — R.P.R.